Trecute vieţi

C. GANE

TRECUTE VIEŢI DE DOAMNE şi DOMNIŢE

Voi. III

(De la restaurarea domniilor pământene pînă la Unirea principatelor. 1822 — 1859)

Ediţie îngrijită de
VICTOR LEAHU

JUNIMEA 197

3*Doamna Zoe,* soţia lui Gh. Bibescu, *Mari- ţîca Doamna* a doua soţie a lui Gh. Bibescu şi prinţesa *Elena Gorciacoff,* fiica lui Mihai Vodă Sturza.

ANEX,A COVPa.

GCapitolul I

ECATERINA DOAMNA A LUI ION SANDU STÜRZA

— a în timpul Revoluţiei Franoeze, cînd pre-
Jh^^^^A capeţele nebune ale Parisului înlocuiau gingaşele marchize în palatele lor pără- i site, astfel şi la Iaşi, în timpul tulburări- I lor Eteriei, stăpîne peste vechea capitală [1] a Moldovei erau acum toate lepădăturile mahalalelor.

Marghioala Hizichioaia, una din aoele, | o destrăbălată, ajunsese a fi cea mai de vază jupîneasă a Iaşilor, cea mai temută, cea mai puternică — Marghioala Doamna, cum i se spunea, mai în bajtjooră şi mai nu.

La starea aceasta o înălțase Pendedeca, în seama căruia lăsase Ipsilanti biata Moldovă \

Veliții boieri, aproape toți, fugiseră în Bucovina, iar boierii de starea a doua se înfundaseră pe la moșiile lor. Nu mai rămăseseră în Iași decît doar cîțiva amărâți de boieraşi, negustorimea, breslele, gloata. Peste ei : „tîlha- rul de Pendedeca, ce suise pe scaunul domniei, roind frînele cîrmuirii", după cum se exprimă pitoresc, paharnicul Costaohi Sion [2].

Trăia atunci în Moldova un Dumitrachi Măcărescu, om de vreo 40 de ani, fost hîrtier la visterie. În timpul tulburărilor din iama 'trecută, îl rînduise stăpînirea ispravnic la Vaslui să potolească zavera, dar după întrarea lui Ipsilanti în țară l-au prins volintirii greci şi l-au dus la Iaşi, în obezii. „l-au scos măselele şi dinții sănătoşi din gură" şi apoi, după o scurtă judeoaită, l-au o&indit la moarte.

S-a întîmplat însă — fapt care nu ajunsese la cunoștința noii stăpîniri — că Măcăiresou acesta era prieten ui Hizichioaiei.

Cînd auzi deoi cucoana Marghioala că vor să-i taie capul M Dumiitraichi al ei, se făcu foc şi pară.

La 21 mai 1821, în seara de Sfinții Constantin şi Elena — pe cînd dincolo, la Goleştii Argeşului, îl prin- deau nemernicii pe Tudor VLadimirescu pentru a-l duce la moarte — dincoace, la Iaşi, era mare bal la curtea domnească, unde-şi muitase Pendedeca reşedința. Prin încăperile nu de mult părăsite de Mihai-Vodă Șuțu şi de Ruxanda Doamna, de beizadeiiele, domnițele şi de curtenii lor — o aristocrație străină sau înstrăinată, dar fină, civilizată şi cultă — se aflau acum volintirii zaveriști la cot cu surugiii din Păcurari, cu precupeții din Slătăust şi cu toate tîrîîturile de prin Feredei şi de prin Rufeni. Şi toată lumea aceea era beaită de-abia se ținea pe pi- cioare. Țipau şi jucau, sticile goale prin unghere, pe diva- nuri de mătase cizme prăfuite, risuri înfundate, suspi- nuri : bal la curtea domnească !

în învălmăşeala aceea sosi deodată, mai grasă parcă decît de obicei, mai vopsită şi mai încondeiată, roşie la faţă, tulburată, ¡mândră şi obraznică, „doamna ce ţinea cel dintâi loc în balul tâlharilor" [3]. Şi cum se dădea luimea din calea ei la o parte, păşi Hizichioaia singură prin rîn- diurile beţivanilor, drept în

spătărie, la Pendedeca, oerîn- du-i socoteală de măselele Măcărescului şi de judecata atrîmbă ce i se făcuse. Grecul îi răspunse că fostul is-pravnic de Vaslui păcătuise împotriva Eteriei şi a simpa-trioţilor săi, dar Marghioala dama, mai ou o rugăminte, mai ou o ameninţare, cu momeli şi sărutări,

căpătă iertarea
prietenului ei, care-şi
păstră astfel capul pe
umeri şi pitacul său de
sărdar \ Muri abia într-
un tirziu, bă- trîn, fără
urmaşi şi fără avere,
poate cu Marghioala
lui de gît

!Pe urmă, nici o lună după aceasftă întâmplare, plecă şi Pendedeca din ţară, împreună cu cneazul Gheorghe Cantacuzino, în iunie, cînd au intrat turcii la Iaşi. „S-au dus amîndoi noaptea, de la Stînca la Sculeni, sub cuvint dfe-a priveghea fortificaţia acestei poeiţiumi, şi a doua zi au şi trecut rîul... unind, pe lângă necapaciţaite, laşitatea" [5].

Câte molitve s-au citit, cu cită aghiasmă sna stropit vechea curte din Iaşi pentru a alunga din cuprinsul ei duhul necuratului, care o pătrunsese, documentele vremii nu ne mai spun. Dar ştim că mândră se ridică ea din nou, un an mai tîrziu, sub cîrmuirea bunului domn pă- mîntean Ioniţă Vodă Sturza, şi în încăperile ei se aşează iarăşi nu numai o viaţă cuviincioasă, dar una atât de duios românească, cum de peste o sută de ani nu se mai încumetase nimeni să nădăjduiască a vedea.

Viaţa aceasta, în măsura putinţei, vom arăta-o aici.

Am văzut cum se născuse, cum se desfăşurase şi cum murise mişcarea eteristă la noi. După mişelesoul omor al domnului Tudor şi apoi după înfrângerea armatei lui Ipsilanti la Drăgăşani, tocii se statorniciră în ţară „pentru a menţine ordinea". Boierii cei mari, fugiţi peste graniţe, scriau împăratului Alexandru că „nu doreau nimic mai cu aprindere decît să fie uniţi cu fericitele popoare ale ţarului" [6]. în cel mai rău caz se cerea, prin glasul autorizat al bogatului mare vistier lord&che Roznovanu, „un protectorat rusesc" şi un guvern oligarhic de boieri din protipendadă.

Dorinţa boierilor de mîna a doua era să scape de do- minaţi'Unea fanariotă, să capete Moldova un domn pământean care să cârmuiască românește, şi, după influenţa ideilor Revoluţiei Franceze, să li se dea o Constituţie, oare să înscăuneze în ţară o eră nouă de libertate. Pentru a ajunge alici, ei aveau nevoie nu de ruşi, ci de sprijinul turcilor, care, în calitatea lor de vechi suverani ai unor credincioşi tributari, le-ar fi putut îngădui nişte cereri care nu depăşeau nici textele capitulaţiu- nilor, nici limita bunei-credinţe. Boierii aceştia liberali, naţionalişti, zişi pe atunci *cărvunari* (de la carbonarii italieni), ridicaseră armele împotriva

grecilor eteriști și primiseră armata turcească cu supunere, ba chiar cu bunăvoință. Nu le fu deci prea greu să-i încredințeze pe turci că mai cuminte este să asculte cererea lor, decît să facă jocul marilor boieri, sau decît să prefacă Țările Dunărene în pașalicuri, ceea ce le-ar fi creat față de aspirațiunile rusești și austriece o situație prea grea de susținut. Și astfel, din toate aceste împrejurări, din ambițiile Țarului, din neîncrederea ce punea acum Poarta, după Eterie, " în fanarioți, din politica rusofilă a protipendadei române și din credința pe care o arătaseră cârvunarii sultanului, se născu *Restabilirea Domniilor Pământene,* care aduse în scaunul Munteniei pe Gri- gore Ghioa și într-al Moldovei pe Ion Sandu Sturza.

Sturzeștii erau de viță curat românească, nu unguri, coborîtori dintr-un Turzo Voievod al Ardealului, nici italieni din familia Strozza, după cum ar fi dorit vanitatea unora sau altora din fiii acestui neam, cărora li se părea, pe acele vnetouri, că a fi român era o rușine.

Drept moldoveni din timpul lui Alexandru cel Bun, ridicat la primele trepte ale boieriei sub Lăpușneanu, neamul sturzesc a dat o seamă de vrednici dregători, din care oel mai de seamă fu Ilieș, feciorul lui Mate- iaș, acel vestit Ilieș Sturza care, pe vremea cînd își vindeau boierii sufletul pentru a urca treptele domniei, făcu neînchipuitul gest să îndepărteze de la sine ispitele satanei.

Aceste se petreceau în 1672 cînd „a chemat vizirul pe boierii țării Moldovei, dîndu-le procură pe oare vor pofti ei dintre dînșii să-l arate ca să-l pună să le fie domn. Iar boierii cu toții s-au sfătuit și au arătat pe Ilie Sturza, ci el n-a primit domnia, și boierii poftindu-l și văzînd că-l trăgea ceaușul să-l ducă la vizir, îndată s-a jurat că de va fi el domn, să se știe bine că pe toți boierii îi va pune sub sabie. Ci boierii auzind așa, au și contenit, că a fost om aprig. Și îndată au arătat pe Ștefan Petri ceiou, fecior de boier de țară, și l-au îmbrăcat cu caftan, dîndu-i steag de domnia țării Moldovei"[7].

. Din fraiteie acestui Ilde, oimul aprig care dacă ar fi fost domn şi-ar fi tăiat boierii de bună părere ce avea despre ei, din Chiriac Stürza, pîrcMab de Hoitin, se trăgea Ioniţă Vodă.

Pîrcălabul Chiriac, însurat cu Alexandra Prăjescu şi apoi cu Ana Isarie, a avut din întîia căsătorie pe cuparul Sandu, care la rîndul lui a avut pe Vasile, paharnic, însurat ou Ileana, ñica lui Solomon Kositaki. Aceştia erau bunicii lui Ioniţă Vodă. Ei au dat naştere lui Sandu âl II-lea, însurat cu Maria Bogdan, din care s-au născut : Bălaşa a lui Ştefan Costandaki, Manolachi (călugăr), Dumitrachi, spătar, şi Ioniţă, viitorul domn.

Aşadar, după cum se vede, noul voievod al Moldovei era nu numai de neam vechi şi mare, dar avea şi prin femei înrudiri cu cele dintîi familii ale ţării. Bogat însă nu era. Manolachi Drăghici, cronicarul, spune despre el că „trăia greu, pentru că veniturile ce trăgea de la cele două moşii ale sale nu-i ajungeau să ţie casa deschisă în Iaşi după greutatea familiei sale, ca alţi boieri. Pentru aceasta petrecea mai mult la ţară şi avea nume de sărac" [5].

Una din cele două moşii pomenite era Săuceştii de la Bacău, rămasă din părinţi, aşezarea lui obişnuită, acolo unde-i plăcea mai mult să petreacă şi ca boier şi ca domn. Dar avea totuşi şi casă la Iaşi, la Copou şi încă una foarte încăpătoare, după cum mai jos vom vedea. Şi apoi mai era şi zestrea nevestei şi mai erau şi ceva bani gheaţă, argint, scule şi juvaere. Dar nu aceste lucruri, puţine şi pieritoare, au făcut bogăţia lui Ion Sandu Stürza, ci inima, sufletul său.

Era drept, bun, blajin şi îngăduitor cu toaită lumea. Şi apoi era un om simplu, fără mofturi, foarte dkitr-o bucată, la faptă ca şi la vorbă. Cu puţina lui învăţătură, „fiind puternic numai în dialectul grecesc"vorbind puţin nemţeşte şi aproape de loc franţuzeşte, graiul lui, mai ales cînd o dădea în arhaica sa moldovenească, avea vin farmec deosebit. Erau în Moldova, firește, boieri mai deştepţi deeit el, dar nici unul nu avea atîta bun simţ, dintr-acela, aşa, bătrânesc şi înţelept. Cu toate aceste
Sturza era „cărvunar", adică boier dintr-aoei „înaintaţi", un liberal, un patriot, cum de fapt erau prea

puțini dintre bătrînii boieri, fiindcă ideile noi, generoase și entuziaste sînt îndeobște apanajul tineretului. Totuși, tocmai carvunărismul lui îl va înălța pe treptele scaunului domnesc, de unde pînă atunci se strecurase atît de greu prin cinurile boierești.

în 1821 — după ce fusese și ispravnic de Bacău — ajunsese abia la rangul de spătar, logofeția cea mare din- du-i-se de caimacamii Vogoridi abia în ajunul domniei și numai în vederea acesteia.

Soția lui, coana Catrina era și ea din cele dinții neamuri ale Moldovei, fata vel logofătului Neculai Rosetti- Roznovanu și a Smarandei Hrisoscoleu. Firește, că nu numai la nașterea ei, dar nici la măritiș, nici mai târziu în timpul amărâtei ei vieți, nimeni în lume n-ar fi bănuit că va ajunge vreodată doamna Moldovei. La leagănul ei ursitoarele fuseseră mute.

Tatăl ei, Neculai Rosetti, fusese însurat de două ori. 'Prima soție fusese Catrina Ghica, cu care avusese numai trei fete, pe Elena Donici, pe Safta Catargi și pe Maria Lazu. Ou a doua soție, Smaranda Hrisoscoleu, avusese pe Catrina și pe fratele ei mai mic Gheorghe, care va da naștere bogatei ramuri a Roznovanilor de la Stînca, despre oare mult va fi vorba în această lucrare.

Ecaterina Rosetti s-a născut în anul 1764, la început de tot, deoarece știm că fratele ei mai mic, Gheorghe, s-a născut în același an, prin decembrie. Nunta ei cu Io- nilță Sturza s-a făcut în august 1786, cînd avea deci fata 22 de ani — nuntă mare „pe cheltuiala domnului", care era pe atunci Alexandru Ion Maivrocordat[10].

O zestre potrivită : moșiile Trestiana și Strahova de la ținutul Dorohoiului, moșia Ciricăul de la Soroca, o parte din Frumușeni ot Tecuci, o vie la Cruce lîngă Iași, una la Odobești și una la Nicorești, ceva bani în galbeni cu zimți, argintărie, juvaere, rochii, rufe și neapăratele sălașe de țigani.

Dar în timpul lungii ei căsnicii, Catrina Sturza își va mai rotunji averea cu cumpărături făcute de la cumnatul ei Manolaohi monahul, și anume a moșiilor Manta și o parte din Săucești din Bacău, în care așadar va rămâne ea coproprietară împreună cu soțul ei.

Din această căsnicie fericită ca atare, deoarece Catrina şi Ioniţă s-au iubit, s-au stimat şi au trăit în deplină înţelegere toată lunga lor viaţă — s-au născut cinci copii : o fată, Elena, şi patru băieţi, Constantin, Gheorghe, NicoLae şi Alexandru.

Felul cum a ajuns boierul acesta domn şi toate amănuntele investirii sale la Constantinopol şi la Silistea sînt prea cunoscute în istorie pentru a ne mai opri asupra lor. O singură legendă trebuie distrusă, legenda ca- re-l arată pe Ioniţă Stürza ajuns la Poantă ou o deputăţie de boieri moldoveni, cerînd împreună cu ceilalţi un domn pămîntean pentru ţărişoara lor, fără a se gîndi cătuşi de puţin la el însuşi şi pomenindu-se deodată arătat-de sultan, oare i-ar fi spus : Dumneata îmi placi, dumneata vei fi domnul Moldovei. Aceste sînt poveşti din o mie şi una de nopţi.

După cum am văzut, Ioniţă Stürza era cărturar, era unul dintre acei despre care boierii retrograzi spuneau că „au ajuns într-o atît de mare nesimţire dobitooească, încât fac pomenirea arătătoare de un cuget ai nesupunerii franţozeşti" [11]. Cu alte cuvinte, un fel de revoluţionar. Iar în lupta ce se ducea de mai bine de un an între retrograzii de peste graniţă şi progresiştii rămaşi în ţară, numele lui Ion Sandu Stürza ieşea tot mai mult la iveală, fiindcă era şi mai bătrân şi mai înţelept şi mai „boier" decît ceilalţi, mai vrednic prin urinare de a fi domn decît toţi tinerii acei entuziaşti, care n-aveau nici destulă experienţă, nici destulă suprafaţă socială.

Cînd aşadar deputăţia boierilor cărvunari porni în martie 1822 la Stambul pentru a cere un domn — chemaţi fiind de altfel de Poartă — candidatura lui Ioniţă Stürza era ca să zicem aşa oficială şi alegerea sa era hotărâtă dinainte, şi la Iaşi şi la Constantinopol. Dovada stă în faptul că Ştefan Vogoridi, caimacamul Moldovei, oare luptase aitît de mult pentru propria lui domnie, fusese silit de împrejurări şi de Poartă să-l facă pe Stürza mare logofăt, chiar atunci înainte de plecare, în martie 1822, căci altfel acesta n-ar fi putut fi numit domn. Că Ioniţă Vodă ar fi fost ales de ţară şi numai întărit de Poartă, e puţin probabil, fiindcă în cazul acesta s-ar fi găsit acte confirmaitoare ale acestei

ipoteze. Dar că atunci cînd a plecat din Iaşi la Constantinopol ştia că merge spre domnie, aceasta e sigur. Şi lucrurile fuseseră atît de bine pregătite dinainte, Poarta era atît de hotărîtă să-l facă pe el domn şi nu pe un alt competitor oairecaire, încît ştiindu-l sărac, nu numai că-l scuti de obişnuitele bacşişuri, dar îi mai dete şi bani de drum.

Prin urmare, lăsînd povestea celor una mie şi una de nopţi şi păşind în realitate, să-l urmărim pe Sturza din clipa cînd se întoarce în ţară, domn.

Toată, petreoerea lui la Constantinopol cu sumedenia de foarte interesante amănunte ce ne-.au fost destăinuite de boierul Răşcanu, o cunoaştem din jurnalul acestuia publicat în Letopiseţi şi aiurea. Ştim pînă şi ce dulceaţă a mîncat vodă pe malurile Bosforului „de rodozahar şi şerbet de trandafir, într-o odaie mică a dragomanului celui mare", precum şi impresia pe care i-a făcut-o întâia atingere cu confortul „lăudînd tare *umblătorile,* că sînt tot ou marmoră aşternute şi mulţi au căzuit pe marmu- rile acele".

Joi, 29 iunie, în ziua Sfinţilor apostoli, la 12 ceasuri, au fost chemaţi boierii moldoveni şi munteni la Reis- Effendi (Ministrul Trebilor din Afară), care le-ar fi zis doar atît : „Iată, logofătul Ioniţă Sturza va fi domnul Moldovei, iar banul Grigore Ghioa domnul Ţării Româneşti".

Pe urmă, după serbările ce au urmat şi gătirile trebuincioase ale domniei, abia la 11 august au pornit noii voievozi spre Silitra, unde urmau să capete din mîinile saras chirului (generalisimul armatei otomane) tuiurile şi caftanele. Grigore Vodă a purces din Ţarigrad pe uscat, iar domnul Moldovei, „pentru iconomia cheltuielilor la drum" a hotărât a merge pe mare.

Boierii care întovărăşiseră pe Sturza la Constantinopol erau vornicul Gheorghe Cuza, vornicul Iordachi Răşcanu, vornicul Ion Tăutu, hatmanul Costaichi Cerchez şi aga Ton Grecianu. Din aceştia, Cuza şi Răşcanu n-au vrut să meargă pe mare, fiindu-le pasemite frică de apă. Ei s-au dus cu Grigore Vodă de-a dreptul la Silistra, unde ajun- gînd la 27 august l-au găsit pe Ioniţă Stürza sosit acolo înaintea lor (prin Vama). De asemenea se mai aflau de faţă caimacanii

Ştefan Vogoridi al Moldovei şi Costaohi Negri al Munteniei, care, fiindu-le slujba împlinită, se întorceau din Iaşi şi de la Bucureşti la Constantinopoi.

Abia sâmbătă, la 9 septembrie, s-au dus domnii la seraschir „ca să se facă rezmurile domniei". Au intrat amândoi într-o odaie — nu se ştie anume în ce casă — „unde erau cabanicele şi cucile şi s-au îmbrăcat în cabanică şi au pus cuca în cap".

Tulurile le-au luat apoi mehmendarii în mînă şi au mers de le-au dat paşei, iar voievozii „îmbrăcaţi în parada cea domnească" s-au luat după ei. Acolo, în palatul paşei — a făcut întîi domnul Moldovei cuvenitele închinăciuni, plecindu-se de trei ori până la pămînt. Seras- chirill, *stînd în picioare pe pat,* i-a întins cu amîndouă mîinile tuiurile, iar domnul, drept mulţumire, i-a sărutat mânecai blanei.

În asemenea chip a urmat şi cu domnul Ţării Româneşti, iar ieşind de la paşă au purces amîndoi călări, cu toţi boierii curţii în urma lor, cîte doi, pînă la conac.

A doua zi, duminică, vodă a fost îmbrăcat, acasă la conacul Moldovei, cu blana şi cu şlicul de samur, şi încă- lecând pe *tablabaşa* (calul de paradă) s-a dus să se plimbe prin oraş cu alai de ciohodari şi de ciauş'i împărăteşti. „P'limbîndu-se puţin, s-a întors la gazdă şi de iznoavă s-a făcut ţeremonia de cafea".

Pe urmă, miercuri, 13 septembrie, a sosit la Silistra, venind de la Iaşi, beizadea Neculai împreună cu armaşul Bosie, mergând după poruncă la Constantinopoi ca baş — capuehihaie al părintelui său. De fapt, mai mult ca ostatic. Şi în sfîrşit joi, după ce a ieşit vodă din biserică şi s-a mai dus pe acasă de-a făcut unele boierii (pe armaşul Bosie îl făcu agă, îmbrăcînd şi pe Grecianu cu blană, iar pe Ouza şi pe Râşcanu cu eapoturi), luîndu-şi apoi ziua bună de la paşa şi de la seraschir, porni domnul cu beizadea Nicolachi şi cu boierii înspre schelele Dunării. Domnul şi fiul său erau călări, iar boierii pe jos. Acolo, deseălecînd, îşi îmbrăţişă loniţă copilul, dîndu-i sfaturi cum să se poarte cu turcii şi ştergindu-şi, zice-se, pe fu riş, două boaibe de rouă oe 1 se prelinseră prin firii albi şi rari ai barbei.

Urcîndu-se apoi în caice, trecură cu toţii Dunărea.

Seara, la 8, erau pe malul dimpotrivă, unde găsiră trăsurile gata înhămate, care-i duseră la Călăraşi. Rămaseră acolo, nu se ştie de ce, pînă sîmbătă 15 septembrie, când, prin Cioara, Ulmi şi Bolovani, ajunseră în ziua de 18 la Focşani, pe pămîntul Moldovei. Găzduiţi de sameşul Necuiai Tuduri, ei rămaseră şi acolo încă patru zile. Apoi, prin Tecuci, Bîriad, Vaslui şi Tatomireşti, ajunseră la Frumoasa lîngă Iaşi, în fciua de 28 septembrie la ceasul unul şi un sfert după amiază.

Aici, la mînăstirea Frumoasa, altădată frumoasă, o întâmpinăm în sfîrşit pe Catrina doamna, venită „cu toate cucoanele ei" să-şi primească soţul.

Toţi boierii din Iaşi erau de faţă care, împreunîndu-se cu vodă, au mers, după obicei, la biserică, unde i-au primit episcopii de Roman şi de Huşi. După împlinirea slujbei „au venit toţi sus, unde s-a făcut sărutarea mîinei" şi nelipsita „ţeremonie a cafelei", care se lua pe atunci înainte şi după masă şi în tot ceasul zilei, dimineaţa şi seara şi la prînz şi noaptea, căci nu erau, se vede treaba, acum o sută de ani, boierii noştri artritici.

Acolo „sus", adică la vechiul palat ghiculesc de la Frumoasa, s-a întins cea dinţîi masă domnească a lui Ion Sandu Sturza voievod.

Catrina doamna, femeie de 58 de ani, încă foarte sprintenă şi vioaie, stătea de-a dreapta domnului, iar beizadelele Costachi, Iorgu şi Aleeu — de-a stînga. Domniţa Elena pare a nu fi fost la prînzul acela, poate unde era fată mare şi ruşinoasă, iar beizadea Nicolachi era acum în drum spre Stambul. Dar erau, firește, acolo, cumnatele şi cumnaţii, „toţi boierii şi oucoanele zăbo- vindu-se la masă cu meterhaneaua, muzică şi lăutari, până seara tîrziu".

La ceasul 10 seara, liniştit, fără nici un alai, a pornit vodă cu doamna şi cu beizadelele la Iaşi, -de şi-au luat reşedinţa în scaun, la curtea domnească.

Iar vornicul Iordachi Râşcanu, din Jurnalul căruia am împrumutat toate aceste amănunte, încheie frumos zi- cînd :

„Aici se isprăveşte toată istoria. Binevodască dumnezeu să fie într-un ceas bun şi norocos, ca să nu dăm pricină grecilor a rîde de ocîrmuirea cea moldovenească. începutul cel bun oe-am privit, blîndeţea noului domn şi nemîndria lui, îmi dau a crede bune sfârşituri".

Bune sfîrşituri, nu. Abia bune începuturi !

Aşadar, iată-i acuma pe Ioniţă Vodă şi pe doamna Catrina aşezaţi la curtea domnească, cea veche de sute de ani, zidită de iznoavă de Lăpuşneanu, făcută din nou de Vasile Lupu, locuită de Duca, de Cantemir, de Raco- viţă, de Mavrocordaţi şi de Ghiculeşti, de atîtea ori arsă şi de atîtea ori zidită din nou, curtea cea care numai cu 7—8 ani în urmă o arătase contele de Moriolles, cunoscător în atare materie, ca fiind „o adevărată locuinţă de suveran, elegantă şi modernă, aşezată într-o poziţie în- cîntătoare, cu împărţirea lăuntrică vastă, puţin orientală şi ou mobilarea grandioasă" [12].

De Moriolles [13] o arată aşa cum era ea sub Callimachi. Am văzut cum o pîngăriseră şi o murdăriseră grecii lui Pendedeca şi tovarăşele Hizichioaiei. Pe urmă, din martie 1822, când pornise Ioniţă Stürza la Poartă să îmbrace cabaniţa domnească şi pînă în septembrie când se întoarse la Iaşi, avu grijă de ea doamna Ecaterina, s-o curăţe, s-o împodobească, să-i dreagă uşile, ferestrele, podelele şi mobilele. O făcu, firește, după gustul ei, care era pare-se destul de bun, judecând după felul cum îl descrie, un strănepot de-al ei, D. C. Moruzi, autorul romanului „înstrăinaţii".

De la acesta ştim că Ioniţă şi Ecaterina Stürza au locuit înainte de domnie în oasele lor de la Copou, aşe- zate pe locul unde este astăzi Universitatea. Spune el[1] că „zidurile începeau de la curtea lui Muţi Balş" şi mer- geau mai sus decât actuala Universiitate, şi că maică-sa îi povestea „că zidurile acele erau atât de groase, încît intrai sub bolită de intrare cu trăsura cu cai cu tot şi abia după aceea ieşeai în curte". Şi-i mai spunea maică- sa că în spatele casei „era o grădină mare, foarte frumoasă, cu copaci seoulari". Acele erau, ne asigură Moruzi, casele de baştină ale Sturzeştilor, pe care, după ce s-a mutat vodă la curtea domnească, le-a dăruit fiu- lui său beizadea Niculachi (bunicul lui Moruzi).

„Am aflat", mai adaugă Moruzi, „că după moartea lui beizadea Niculachi, vodă Mihai Stürza ar fi cumpărat casele acele şi le-ar fi dăruit oraşului pentru a le preface în teatru". însă cum au încăput ele în mâinile lui Mihai Vodă nu se ştie, întrucât aflăm din alt izvor că acestuia i le dăruise baş-boierul Frederic Balş [15]. în tot cazul, în anul 1846, noul Teatru Naţional al laşului îşi deschise porţile în fosta casă a lui Ioniţă Vodă.

Grădina însă, încăpută firește şi ea în mîinile lui Mihai Vodă, nu fu dăruită oraşului. Mihai Stürza, om foarte practic, construi acolo un birt — cel mai la modă de pe vremea lui, birtul lui Grigoraş — care avea afară, la stradă, o firmă ce arăta în următorul fel :

Resta urant du Thé âtreDar despre aceasta vom vorbi altă dată, la vremea şi locul său. Să ne întoarcem acum la curtea domnească, noua locuinţă a noului voievod. Va arde şi ea în curând, şi numai după ce va fi încă o dată clădită, vom pătrunde înlăuntrul ei, muit mai tîrziu, sub Grigore Vodă Ghioa, când un străin, secretar domnesc, ne va destăinui toate tainele dispărutelor încăperi, cu podoabele şi mobilele lor. Dar ceea ce putem spune despre curtea lui Ioniţă Stürza este că împărţirea odăilor era la fel ca în vremea lui Costachi Vodă Moruzi, ca în vremea M Scarlat Vodă Calimachi, ca în vremea, mai tîrziu, a lui Grigore Ghica, şi chiar ca în vremea de azi, în- trucît planul Palatului din Iaşi este, ca încăperi, aidoma ca în vechime, cu scara în aceilaşi loc, cu lungul coridor care trece de la un capăt la altul al clădirii şi cu salonaşul din faţă, de la etaj, fost sub fanarioţi „oafazul" domnesc. Făcînd deci abstracţie de faţa ostrogotă de azi a palatului, şi cu puţină închipuire, putem să ne credem încă la curtea domnească a lui Ioniţă Vodă şi a Ecaterinei doamnei.

Sus erau, la mijloc, saloanele de primire, spătăria cea mare şi sufrageria, iar pe lături odăile voievodului şi ale beizadelelor pe-o parte, iar pe cealaltă apartamentul şi spătăria doamnei şi odaia domniţei. Jos : cancelariile, secretarii şi boiernaşii domneşti. în locuinţele lăturalnice din curte, acum dărâmate, stăteau, în casa din dreapta, arnăuţii sau „gvardia", compusă din moldoveni şi sîrbi sau bulgari — iar în casa din stînga făcuse vodă Ioniţă o inovaţie :

locuiau acolo sumedenie de văduve şi de orfane de boieri scăpătaţi, care toate trăiau, se ospătau şi se îndestulau din masa şi din punga măriei sale. Drept dovadă de oe suflet avea voievodul acesta.

De altfel, el era nu numai bun şi drept, dar şi mărinimos.

Dovadă că era drept : Cînd a venit Gheorghe Nica de la ţinutul Vasluiului „să-i facă arătare că el de multă vreme se află slujind poruncile domneşti şi acestui pămînt al Moldovei cu silinţă şi cu dreptate, făcînd rugăminte să se milostivească vodă asupra sa, după cum alţii ce au slujit s-au împărtăşit din domneştile mili şi ajutoare"... Ioniţă Sturza cercetând jalba aceea „a aflat arătările lui adevărate şi nu i-a trecut rugămintea lui cu vederea, ci, milostivindu-se asupra lui, iată i-a dat această oarte gospod a măriei sale prin care l-a făcut polcovnic şi l-a scutit şi apărat de toate dările [16].

Iar dovada că era mărinimos ne-o dă următoarea carte domnească din 1827, iulie 24 :

„Noi Ion Sandu Sturza Voievod, cu mila lui dumnezeu domnul Ţării Moldovei".

„Cinstiţi şi credincioşi boieri ai domniei mele, dumneavoastră vornici de Botoşani, sănătate. Fiindcă după ştirile ce a lua domnia mea, fraţii Manoleşti ce se poreclesc şi Varlaaim ar fi răspândit Muri de vorbe necuviincioase şi bîrfitoare mie şi stăpânirii, încât fapta lor urmează a fi judecată pravilicește şi supusă unei aspre urgii, dar domnia mea trecând acum cu vederea, poruncim dumneavoastră ca să le arătaţi să părăsească numaidecât cu totul aceste presărări de voroave neiertate şi fără cuviinţă — căci dacă şi după aceasta nu voi înceta, cu hotărâre vor avea a se supune urgiei ce cere urâta lor faptă".

Acetet voievod, atât de român încît după neagra epocă fanariotă a fost pentru moldovenii lui ca un balsam pe-o rană, introdusese duiosul obicei ca la masa domnească să nu lipsească „de lângă fiecare tacîm cîte o măsuţă în miniatură cu trei picioare, în chipul celor ţărăneşti, pe oare se răsfăţa tradiţionala mămăligă... fiindcă, zicea el, de la masa domnului Moldovei nu trebuie să lipsească hrana de temei a moldoveanului [17].

în colo, *caifetul* mesei rămăsese cel de mai înainte. La începutul și la sfârșitul mesei veneau atâția feciori de casă cîte tacâmuri erau, purtând pe umăr un ștergar de borangic, în mina stingă un lighean turcesc și un mic săpun de mosc, în mina dreaptă un ibric, din cele cu gît lung și întors, pentru apă. La începutul mesei boierii se spălau numai pe mîini ; la sfîrșit însă și pe obraz, iar după ce se uscau mai întindeau bărbile feciorilor, care le stropeau cu mirodenii.

Cînd voia măria sa să facă o deosebită cinste vreunui boier, atunci, găsind un fel de bucate mai pe placul lui, arăta blidul stolnicului celui mare, zicîndu-i : „Arhon stolnice, să duci după masă din bucatele aceste bunului meu boier... cutare. Să iei și meterhaneaua cu dumneata și să duci blidul cu mare alai, zicîndu-i din parte-ne, că gustând din aceste bucate și plăcindu-ne mult, ne-am gîndit cu dragoste și la domnia lui". Dacă ajungea „curechiul cu slănină" cam rece, în schimb bucuria boierului era mare. Iar a doua zi vodă trimitea din nou la el să cerceteze „dacă bucatele din ajun nu i-au vătămat cumva la inimă" [18].

Era pe atunci o viață tihnită și patriarhală. Vodă, cînd nu era la divan sau după alte treburi de ale domniei, cum avea o clipă de răgaz se ducea la moșie, la Său- cești în Bacău, să vadă de gospodărie și să cutreiere câmpiile cu pușca în spinare, că era vânător pătimaș. „Vina iepuri cu ogarii chiar în timpul domniei", spune fladu Rosetti în amintirile sale. Iar că era beției, asta s-o oreaidă cine a spus-o Avea dușmani, da, cît lumea, și prin urmare calomniatori, după cum mai jos vom vedea. Iar printre aceștia se numărau consulii Franței, cărora, sub Ludovic al XVIII-lea, li se părea că trebuie să ție, în orice țară, partea reacționarilor împotriva „progresiștilor".

Beției nu erau nici boierii pe atunci — doar să se fi făout mai tîrziu, — deși cînd mergeau dimineața călare la divan, însoțiți de două-trei slugi, se opreau, zi- oe-se, întotdeauna la o circiumă de lîngă Mitropolie, colț cu ulița Pomir, unde, fără a descăleca, luau un păhărel, două de rachiu și un covrig.

Boierii aceștia erau, de altfel, toți cărvunari, căci ou ei a domnit Ioniță Vodă. Geilalți, îngîmfații proti-

pendadei, erau peste graniță, uneltind împotriva domnului și făcând salamalecuri țarului. Din boierii mari, numai Costachi Conachi și Alecu Stürza rămăseseră în Moldova să sprijine domnia noului voievod, oare-i și numi pe dată în divan. Dar „rolul cel mare în toată domnia .tatălui său l-a jucat beizadea Iorgu pînă la venirea ruşilor"[20] precum de altfel și nepotul favorit al domnului, Petraohi Stürza, care abia mult mai tîrziu fu înlocuit cu Iordachi Catargi. De altfel, în afară de cîțiva tineri, din care trebuie pomenit în locul întîi pe comisul Ionică Tăutu[21], Ioniță Vodă nu avea deplină încredere decît în rudele sale, pe care și le luase lîngă el, la curte. Cumnatul Constantin Aslan, însurat cu so- ră-sa Eufrosina, e făcut vel vornic de aprozi. Costachi Jora, cumnatul nepotului Petraohi Stürza, e șeful gărzii, *bimbașa,* și pe urmă secretarul lui beizadea Niculachi la Constantinopol. Il înlocuiește în postul de bimbașa altă rudă, Ilie Gherghel, cel căruia „îi plăcea să se poarte în haine arnăutești" [22]. Dușmănit cum era de atîta lume, era și firesc ca slujbașii de paiză, ca vornicul de aprozi (șeful gărzii de arnăuți), aga orașului (polițaiul) să fie oameni de încredere sau rude. Pînă și slugile erau „oameni de ai lui", de pe la moșii, ca de pildă Catrina, fata popei de la Săucești, pe care o măritat-o apoi vodă cu Romașcu, feciorul mazilului Vasile, căruia în loc să-i dea zestre, l-a făcut paharnic și sameș de Tutova. Pe altă fată din curte, care era de la Trestiana, moșia doamnei, a măritat-o cu Dumitrachi Merișescu, pe care și pe acesta l-a făcut paharnic și sameș de Neamț. Era un fel de a scăpa de înzestrarea fetelor din casă. Pe Merișescu aceste și pe frate-său Nastase, care erau beceri ai curții „că știau și meșteșugul bucătăriei", îi aduseseră beizadelele Iorga și Alecu cînd veniseră ou tatăl lor, în 182,7, de la Silistra prin Focșani „și se ținuseră de dînșii mai mulți orăișori munteni și bulgari" [23].

Iar dacă vodă avea grijă să-și mărite, fără zestre, fetele din casă, ou atât mai mult n-avea Catrina doamna odihnă pînă nu-și căpătuia pe ale sale.

Așa avea, de pildă, doamna o cămărășiță văduvă, caire avea o fată, Catinca, „destul de rea de muscă". Și cum voia doamna să scape de ea, nu avu

astîmpăr pînă nu-i găsi un bărbat potrivit cu dinsa, pe Alecu Nacu, care „ieşise un bun scriitor, dar şi un bun erăişor"[24]. De altfel, se poate ca Naoul acesta să se fi înrudit cu doamna, deoarece-l aflăm pe vodă poruncind, la 14 martie 1823, cumnatului său Constantin Aslan, vel vornic de aprozi, să scoată arginteria, giuvaerele şi straiele pe care le avea în păstrare, de la casa vornicului Iordachi Catargi şi „să le teslimăriceşti la luminata noastră doamnă, căci s-au aflat lucrurile acele a fi a clirono- murilor lui Ion Nacu" [25].

Mai trăia pe atunci bătrîna şi mult vestita Ildieriţă, cea care era meştera fără pereche a alifiilor şi a dreselor de obraz. La curtea Smarandei a lui vodă CaUiniachi ea avusese intrările ei libere, dregînd la faţă pe surorile doamnei, care pe atunci erau de măritat. Desigur nu pentru Catrina doamna, că era acum bătrînă, dar poate pentru fiica ei, domniţa Elencu, o mai fi călcat Ildieriţă pragul curţii domneşti, deoarece-l aflăm pe vodă Ioniţă înaintând în rang de boierie pe Sava Kome, ginerele Ildieriţei.

Mai cunoaştem din casa doamnei Gatrinei pe Maria, văduva lui Críticos, un croitor grec venit în Moldova cu vodă Moruzi. Trecută din casa doamnei în casa domniţei, la nunta acesteia ou Grigore Ghica, în 1825, „baba Maria s-a rugat de domniţă pentru fiul ei Dumitrachi, şi-a mijlocit ea de l-a făcut vătav de hătmănie" [26].

Dar grijile aceste mărunte, de-a mărita fetele din casă şi de-a da slujbe ginerilor, erau numai floare la ureche pe lîngă grija cea mare ce avea Catrina doamna de a-şi căpătui copiii rămaşi necăsătoriţi. Aceştia erau beizadea Nicuilachi şi domniţa Elena, care fiind acum copii de domn, urmau, în gîndul doamnei, să facă nişte căsătorii domneşti. Şi ca atare privirile ei se îndreptară peste graniţă, la curtea din Bucureşti, unde Grigore vodă Ghica era şi el în căutare de nurori. Se vorbea îndeosebi de beizadea Costachi, feciorul cel mai mare al lui Grigore Vodă, pe care Catrina doamna şi-ar fi pus ochii pentru fata ei. Tancoigne, consulul Franţei la Iaşi, scria lui Damas că vor s-o mărite pe domniţa Elena „avec la beyzadé Ghica, fils du prince de Valachie, quoi

qu'il soit de notoriété publique que la famille Ghica de Va- laichie a toujours refusé cette alliance".

Iată o nouă informaţie greşită a acestui consul, care mereu şi cu orice prilej căuta să scadă pe Ioniţă Vodă şi pe Catrina doamna. Este adevărat că această căsătorie fusese proiectată, însă fiul lui Grigore Vodă, beizadea Costachi, se afla ostatic la Constantinopol ca şi fiul lui Ioniţă Vodă, beizadea Niculaohi. Erau de altfel amîndoi prieteni, amîndoi nemulţumiţi de şederea lor acolo. Căsătoria lui beizadea Costachi Ghica cu domniţă Elencu Sturza nu s-a făcut fiindcă tînăriul era în- drăgostit de altă femeie, pentru care făcu şi un boeluc de pomină, despre care pe larg vom vorbi la capitolul domniei tatălui său. Ca atare, nu era „de notorietate publică faptul că familia Ghica din Muntenia a refuzat întotdeauna alianţa cu familia domnului Moldovei", după cum spunea Tancoigne, fiindcă neamurile aceste stăteau pe aceeaşi treaptă a arhondologiei şi nu i-ar fi putut fi ruşine unui Ghica să se însoare cu o Sturzoaică, mai alea cînd aceasta era şi domniţă — şi mai ales atunci cînd de notorietate publică era altcevai : că tatăl lor îşi părăsise nevasta, o domniţă Hangerli, pentru a se însura cu o Săvescu, iar beizadelele ele însele, care nu erau de loc înfumurate, au făcut aproape toate meza- lianţe, însurindu-se cu fete din neamurile Costescu, Co- resi, Moscu şi Duport, neamuri ai căror strămoşi nu se coborau din Tata Noe.

Aşadar, domniţa Eleneu, trebuind să mai aştepte pînă l-o cădea doamnei în palmă un ginere pe placul ei, ră- mînea acum de însurat, şi cît mai în 'grabă, beizadea Nico- laohi, pentru că altfel i s-ar fi putut întîmpla să urmeze pilda cea rea a prietenului său Costachl Ghica.

Băieţii aceştia amîndoi, de cum sosiseră la Constanti- nopol ostateci, fură atît de

plictisiţi de viaţa de acolo de care erau cu totul" străini, încît rugară pe părinţii lor să-i cheme îndată înapoi. Costachi Ghica ameninţase chiar pe tatăl său, că dacă nu-l aduce în ţară, sau va fugi singur sau va face una lată, după cum mai târziu o şi făcu. Dar nu de bună voie se despărţiseră domnii de oopiii lor, ci pentru că aşa era din vechime

obiceiul la Poartă ca voievozii ţărilor dunărene să-şi trimită fiii ostateci, să-i aibă la mână pe ei în caz de „necredinţă a Slujbaşilor hospocLari". Aşa încât nici Ghica, nici Sturza nu putură să facă beizadelelor pe plac, scriindu-le la rîndul lor, mai cu rugăminţi şi mai cu ameninţări, să binevoiască a avea răbdare şi să stea

liniştiţi, căci altfel le
periclitează lor
domniile. Dar se pare
că băieţii nu ascultară
de sfaturile părinteşti,
lucru de altfel destul de
firesc, fiindcă dacă altă
dată fiii domnilor
fanarioţi cînd erau
ostatici la Poartă erau
acasă la ei şi se sim-
ţeau prin urmare foarte
fericiţi, acum lucrurile
stăteau ou totul altfel
cu feciorii aceştia de
moldoveni şi \de

munteni, care nici ou grecii de acolo nu aveau legături, necum cu turcii a căror limbă nu o cunoşteau şi ale căror obiceiuri şi fel de viaţă li se păreau ca din altă lume. Ca ata«e, ed începură să ducă o viaţă neregulată, legîndu-se de toate femeile de pe stradă şi împrietenin-du-se ou oricine, „avec des gens peu considérés", cum scria

consulul Prusiei regelui său [27]. Încă de la 25 noiembrie 1822, adică abia după trei-patru luni de şedere printre turci, ei primiră poruncă de la Poartă să nu mai părăsească localitatea Cenghilchioi de pe malul asiatic al Bosforului, „qui leur a été assigné pour demeure"

.De la o vreme însă, purtarea lor îndreptîndu-se, el fură sloboziți de acolo și, beizadea Niculachi în tot cazul, pare a se fi liniștit. Dar neavînd voie să se lege de femeile de pe stradă, iar turcoaicele trăind închise în haremuri, băiatului îi trebui o nevastă.

Dincolo, la Iași, mamă-sa aivea grijă de el. După mai multe dibuiri, alegerea ei se îndreptă asupra fetei lui Dumitrachi Ghyka de la Comănești, Maria.

Frumusețea acestei fete era ca din povești. Toate mărturiile timpului, rapoarte consulare sau memorii particulare, sînt de acord să ne-o arate pe „Coana Marghio- lița", nu numai în tinerețe, dar chiar tîrziu, după ce împlinise peste 40 de primăveri, ca pe cea mai frumoasă și cea mai fermecătoare femeie din ciite a cunoscut Moldova în veacul trecut. Sînt bărbați care cunoscînd-o la peste 70 de ani, au fost emoționați văzînd-o numai, la gîndul faimei frumusețea ei — printre care chiar Titu Maiorescu. De altfel, a și nenorocit pe destui... dar povestea ei, pe care vom găsi-o răzleață în toate capitolele acestei cărți, va trebui spusă o dată, întreagă, cu fermecătoarele amănunte pe care i le cunoaștem. Deocamdată, să începem ou începutul, nunta ei, căci atunci abia a intrat în istorie coana Marghiolița, născută Ghica, măritată N. Stürza, C. Stürza și Rosetti-Roznovanu.

Sîntem în toamna anului 1824.

Cei mai de seamă din marii boieri erau încă în străinătate, unmînd a face o îndîrjită opoziție împotriva lui vodă. Totuși cîțiva din ei se întorseseră din primăvară, printre oare unul din „stîlpii țării", Dumitrachi Ghyka de la Comănești, fiul lui Costachi Ghyka, vestitul nepot ai lui Grigore Vodă, decapitatul din 1777.

Logofătul Dumitrachi avea două sute de mii de fălci în pămînt — două sute de mii — și numai trei copii : pe Niou Ghyka, însurat cu Catrina Plagino, pe Elena Alexandru Stürza „contesa" și pe frumoasa Maria.

Gheorghe Sion, care a cunoscut-o bine, spune despre ea că „toate grațiile din mitologie îi făcură parte din darurile lor : corpul, talia, spiritul, toate erau în perfecțiune la dînsa și se putea zice că reprezenta ideaalul frumuseții perfecte. Dotată ou aceste daruri de ia natură, cu educația îngrijită ce căpătase în sînul familiei sale, ou frumoasa zestre ce avea în perspectivă, ea putea rivni la treapta cea mai înaltă a ursitei". Autorul acesta „qui en a pincé lui aussi" ne mai spune că întîia daltă când a zărit-o „a rămas trăsnit la vederea acelei frumusețe", „căci era în adevăr ceva care nu mai văzusem, ceva ce nici putusem visa, ceva ce-mi închipuia în minte pe Ileana Cosînzeana, pe Elena Menelau sau pe

Afnodita din mitologie". Fiind astfel înzestrată de natură, Cosînzeana noastră nu putea iubi, firește, ca în romane, decît pe un bărbat tînăr, frumos, deștept și spiritual, care la rîndul lui era nebun de îndrăgostit de ea. Pe tînărul acesta îl chema Beldiman. Dar în clipa cînd căsătoria, lor era gata să se și facă, se ivi deodată Catrina Sturza, doamna țării, care stricînd idila lor de dragoste, ceru mina Măriei pentru fiul ei, beizadea Niculachi.

Pentru ea, pentru Catiina doamna, căsătoria aceasta însemna înrudire cu una din cele mai mari și mai influente familii din Moldova, aducând în același timp în viitorul cămin al oropsitului ei fiu, frumusețea și bogăția — căci firește că cele 200 000 de fălci de împărțit în trei, au jucat și ele un rol în alegerea doamnei. Pentru Ghicudești însemna cinstea unei încuscriri domnești. Tîrgul nu fu lung și părinții fetei nu luptară prea mult pentru a o convinge să-și jertfească dragostea pe altarul vanității. Pe la începutul lui octombrie căsătoria fu ho- tărîtă și cîteva zile mai tîrziu, într-o duminică, se sărbătorea la curtea domnească din Iași „logodna prin pro- ourațiune", deoarece tînărul mire se afla, după cum știm, la Gonstantinopol.

Acum, întrucît băiatul nu putea părăsi- malurile Bosforului, urma deci ca nunta să se facă acolo, iar întrucît Ioniță Vodă nu-și putea părăsi scaunul, urma ca el să fie înlocuit prin altcineva. Cine-l putea înlocui mai bine decît soția lui, mama mirelui, doamna țării, cea care era de fapt adevărata autoare a acestei viitoare fericiri casnice?

Pregătirile de plecare începură îndată după logodnă, cu multă bătaie de cap pentru chibzuirea alaiului și a popasurilor drumului, a nunții de-acolo, a darurilor și cîte toate. La 14 octombrie sosi la Iași un tătar trimis din Stambul la Cuciuc-Ahmed[28] pentru a arăta doamnei unde va fi găzduită și felul cum va fi primită în capitala împărăției.

De fapt, protocolul ce urina să aibă loc acolo era cu totul neobișnuit, deoarece niciodată nu se mai întâmplase de-a lungul veacurilor ca o doamnă în scaun să fie primită la Constantinopol. Așa încît era și foarte firesc că umblau fel de fel de zvonuri despre sosirea la

Iaşi a acestui tătar, despre care se zicea că a venit să vestească ba mazilirea lui * Sturza din scaun, ba trimiterea sa la Bucureşti în locul lui Ghica Vodă, oare ar veni domn în Moldova, ba război, ba pace, numai un lucru nu voia să creadă nimeni, anume adevărul, oare era acel că venise bietul tătar să arate doar numai în ce fel şi chip va fi primită Caitrina doamna şi unde va fi găzduită în capitala împărăţiei semilunei. Vestita gura rea de Tancoigne, consulul Franţei, merge până a spune că „Ce mariage du beyzadé retenu en otage à Constantinopole est le prétexte du voyage de la Princesse'[129].

În ziua' de 24, lucrurile fiind hotărîte în toate amănuntele lor, Ioniţă Vodă, deşi cam bolnav, chemă la curte pe domnul acela Tancoigne şi-i vorbi de plecarea soţiei lui, care va lua în domnescul ei alai, în afară de logodnică, pe beizadelele Costachi şi Iorgu şi pe domniţa Elencu. „La Iaşi", îi spuse vodă, „va rămâne cu mâne numai beizadea Alecu". Dar Tancoigne nu se lăsa bătut. El voia nuinaidecît să informeze greşit pe ministrul său de la Paris : „On cherche a pénétrer les motifs qui peuvent detemminer la Princesse à faire, au commencement de l'hiver et dans un âge assez avancé, un voyage long et pénible, pour assister aux noces de son fils".

După oum se vede, diplomaţia franceză de după Restauraţie cam lăsa de dorit. Căci doamna pleca pentru nuntă şi nu pentru altceva. La 9 noiembrie ea părăsi Iaşii, cu mireasa, cu domniţa şi cu cele două beizadele mai sus arătate. O întovărăşea o escortă de 100 de turci sub comanda lui Ahmed Agâ, oare urma s-o ducă numai pînă la Silistra, de unde urma s-o ia alaiul împărătesc s-o ducă la Constantinopol.

Doamna luase cu ea „toate ju vaierele şi toată argintăria sa" [30], amănunt deosebit de interesant. Iar cheltuielile drumului ar. fi fost acoperite „prinitr-un împrumut de 200 000 de piaştri făcut la Botoşani, care este apanajul doamnei" [31].

Prin Vaslui, Bîrlad şi Tecuci, apoi prin Focşani şi Urziceni, alaiul domnesc sosește abia la 20 noiembrie La Silistra şi la 6 decembrie la Constantinopol.

Acolo, doamna, domniţa, beizadelele şi frumoasa mireasă fură găzduite într-undi din marile şi luxoasele

palate de la Ortachioi, pe malul european al Bosforului, cam în dreptul localității Cenghilchioi de pe celălalt mal, unde locuia mirele. Despre întîlnirea acestuia cu viitoarea lui nevastă nu știm nimic. Știm numai că lucrurile fuseseră atît de bine pregătite, încît la 12 decembrie, șase zile după sosirea miresei acolo, se și făcu nunta „ou mare pompă, în palatul locuit de Catrina doamna, la Ortachioi". Orisantos, patriarhul din Constantinopol, făcu slujba cununiei, punînd cu mîna lui împletiturile de lămîiță pe frunțile smerit plecate ale tinerilor căsătoriți.

Nună mare, doamna însăși.

Era o femeie de 60 de ani, „dans un âge assez avancé", vorba lui Tanooigne. Dar părul încă foarte negru, culorile feței fragede ; fără zbîrcituri, doar cîteva cute ceva mai brăzdate. Încolo, frumoasă de loc. Nici c-a putut fi vreodată : un nas mare — nu incovăiat, dar lung — o gură, de, ca la o femeie de 60 de ani, sprîn- cenele stufoase și împreunate, ochii destul de stinși. Dacă te uitai însă bine la ea și dacă știai să-i citești în față, femeia aceasta plăcea, fiindcă arăta a fi bună, blîndă, și totuși energică — foarte dintr-o bucată, — așa cum era și soțul ei. Vrednica lui jumătate.

Dacă portretul ei este, după cum bănuim, chiar din vremea aceea, făcut la Constantinopol, atunci știm că doamna purta la nuntă pe cap un turban alb și la gît, peste beneșul cu blană de samur, o dantelă — sau cum se spunea, și se mai spune și azi în Moldova, *horbotă* monumentală, cam în felul celor ce se purtau în Franța pe vremea lui Ludovic al XIII-lea.

Pe Catrina doamna vom întîlni-o prin ianuarie din nou la Iași, cu alte griji de data aceasta. Iar la Constantinopol rămase Marghiolița, ce-i zicem acum Sturza „ca să sperie Orientul cu frumusețile ei", după oum ne asigură oel oare a și iubit-o și admirat-o și bîrfit-o, Gheorghe Sion, autorul multor frumoase amintiri. Din scrisorile sale exagerate și deseori mincinoase, aflăm că „succesele ei au fost în adevăr imense. Cavalerii cei mai strălucițl din legațiunile puterilor europene, înșiși unii din ambasadori, se roteau împrejurul frumoasei moldovenee ca albinile împrejurul roiurilor, și se făceau certuri mari, chiar sîngeroase, între cei ce aspirau la amiciția sau favorile sale. S-a vorbit că însuși seriosul

sultan Mahomed, oare domnea pe atunci, văzînd-o într-o zi la paraidă, la Sfînta Sofia, ar fi fost fulgerat de vederea ei şi că aflând cine este, a trimis de a o *aduce,* împreună cu soţul ei, pentru ca s-o admire de aproape. S-a vorbit chiar că padişahul, într-un moment de exaltaţiune, ar fi invitat-o să viziteze haremul imperiali...'[1].

Dar nouă ne e teamă că, într-un moment de exalta- ţiune, autorul celor „O sută şi una fabule" nu s-a sfiit de a o aduce cam alături de adevăr.

Dar s-o lăsăm deocamdată pe coana Marghioliţa la Constanitinopol şi să ne întoarcem la Iaşi.

Acolo, pentru Ioniţă Vodă, lucrurile mergeau greu.

Lupta pe oare o dusese de la începutul domniei împotriva boierilor retrograzi refugiaţi peste Nistru şi Prut, departe de a se potoli se înţesea mereu. Aceştia nu-i puteau ierta felul său „democratic" de a guverna, sfătuit de „cărvunari" care-i cereau „Constituţia" şi înconjurat de boiernaşi de mîna a doua, care „tăvăleau boieriile". Pînă şi boierii rămaşi în ţară ca să-l ajute, vezi doamne, de-a domni, îi luau pe Ioniţă Vodă de sus, cu fumurile lor nesuferite, care-l băgau pe bietul om în răcori. Chiar marele logofăt Costachi Conaki, fost cărvunar şi el şi om foarte de treabă, se ispitise să-i scrie în răvaşul de felicitare pentru căpătarea domniei : „Dumnezău ia pne oel lipsit şi mic, pre cel părăsit şi uitat, şi —1 suie".

După întoarcerea unora din retrograzi în ţară, lucrurile merseră firește şi mai rău. Cuiul era acum în casă.

Boierii aceştia se făceau pe zi ce trecea mai dîrji şi chiar mai obraznici. Vodă fu nevoit să tălmăcească la Poartă şubreda lui situaţie şi să ceară învoirea de a pedepsi pe vinovaţi cum va crede el de cuviinţă, chiar ou moartea. Iar în ziua cînd primi firmanul sultanului prin care i se învoiau toate cererile, Ion Sandu Sturza îşi adună boierii, mari şi mici, în spătăria domnească „şi norod ca la o mie de oameni, cu uşile mari deschise" [32] poruncind să fie citit firmanul cu glas tare ca să audă toţi. Apoi, în picioare lîngă scaunul domnesc, ţinu următoarea cuvântare, care este una din cele mai frumoase din antologia oratoriei române :

„Am socotit a vă dobîndi dragostea prin blîndețe, dar m-arn amăgit, și bunătatea mea v-a făcut a uita datoriile ce vă supun scaunului acestuia pe care stau eu astăzi. Amintiți-vă că noi l-am pierdut prin intrigile noastre și prin goana unuia asupra altuia, de l-au stăpânit apoi străinii atîția ani. Și dacă s-a milostivit dumnezeu a ni-l dărui iarăși precum l-am avut, ce voiți acuma să mai faceți ? să-l mai pierdeți din nou precum l-ați mai pierdut ?... Drept aceea vom. lua domnești noastre măsuri, întrebuințând topuaul și sabia spre înfrânarea celor neînțelepți și veți cunoaște de astăzi că are cine a vă stăpîni !"[33].

Iar logofătul Constantin Balș a ieșit în fruntea boierilor, și închinîndu-se a răspuns : „Așa să fie, măria ta" și s-au dus toți acasă foarte .turburați.

' A doua zi au cerut mulți din ei pașapoartele, cărora unora li s-au dat și altora nu, și au început arestările și surghiunurile „cît nu mai ajungeau nici cai de poștă, nici zapcii, care să le ducă la locurile de surghiun". Aceste se petreceau în iunie 1824.

Pe urmă, în toamnă, spre a îmbuna lucrurile, Ioniță Sturza se încusari cu Dumitrachi Ghioa, unul din stâlpii țării, precum mai sus am văzut. Dar boierii nu vrură să știe de nimic. Pe cînd doamna se afla la Comstanti- nopol, la nunta fiului lor, domnul trebui să înfrunte noi și nenumărate neajunsuri din partea tuturor.

În ziua de Crăciun, 1824, cînd au venit boierii la curte să ureze domnului cele cuvenite, vel logofătul Teodor Balș nu i-ia sărutat mîna, ceea ce l-a pus pe vodă în toate halurile. „Il părut excessivement irrite", scria Tancoigne lui Damas.

Tot pe atunci vodă primi o scrisoare de la autoritățile ruse pe plicul căreia era următoarea adresă :

„Dumnealui vornicului Ion Sturza, șeful guvernului din Moldova".

Cancelariile împăratului Alexandru nu-i mai recunoșteau nici calitatea de „Hospodar".

Domnul plecă la Bobotin, moșia Roseteștilor din Huși, să se mai răcorească. întors după cîteva zile la Iași, Cuciuc-Ahmed și Divan Effendi începură a glumi între ei, la curte, vodă fiind de față, vorbind „despre

gustul domnitorului pentru excursiile pe malul Prutului". Ceea ce-i făcu pe Tancoigne, care era şi el acolo, să se indigneze în sfîrşit şi el şi să scrie ministrului său că „gluma a fost obraznică şi nedreaptă, căci nu se poiate bănui că acum, cînd toată familia lui este la Constamtinopol, să se gîn- dească el să fugă".

Prin urmare, toată lumea împotriva lui vodă, nu numai boierii şi muscalii, ^dar şi turcii acum, care fu- seseră doar singurul lui sprijin ! Se întîmplase oare ceva ? Se întîmplase că turcii nu se mai simţeau în stare să ţină piept ruşilor. După războaiele din 1711, 1736, 1768, 1787—92 şi 1806—12, Poarta, aproape întotdeauna învinsă, pierduse atât de mult din prestigiul ei de altădată, încît ţarul începuse să dicteze fără ca ea să mai îndrăznească a crîcni. Aşa încât, dacă Ioniţă Sturza, numit domn fără consimţămîntul rusesc, avusese firește sprijinul sultanului atâta vreme cât relaţiunile dintre Poartă şi Petrograd erau încă încordate şi legăturile diplomatice rupte — acum că, de curînd legăturile aceste se restabiliseră, domnul Moldovei ajunse la cheremul muscalilor, fără ca Poarta să mai îndrăznească a susţine pe „dumnealui vornicul, şef a'l guvernului din Moldova".

Profitând de aceste împrejurări, boierii refugiaţi se întoarseră în Moldova, mai semeţi decât înainte şi mai ameninţători. îşi luară moşiile din nou în primire şi ce- rură nişte privilegii exorbitante, pe care nu le mai avuseseră niciodată înainte. Iar Vodă, cu inima frântă, le făcu pe plac, căci nu mai avea de nicăieri nici un sprijin decât doar de la cărvunarii lui, cu care totuşi urma a cirmui ţara mai departe. Oamenii aceştia „ridicaţi într-o noapte dan pivniţă în pod", după cum umbla vorba pe atunci, precum şi rudele sale, îndeosebi fiul său beizadea Iordaehi, erau singurii săi sfetnici. Pe boierii cei mari îi ţinu mai departe în afară de trebiie publice.

Totuşi boierii aceştia erau şi ei buni la ceva : la încuscriri, fiindcă odaită că-i avea pe capul lui, la Iaşi lîngă dînsul, şi că fusese silit „să-i scutească de *toate dările*apoi mai bine să-i aibă prieteni decît duşmani. Şi astfel, după ce se încuscrise în 1824 cu Dumitrachi Ghica, în 1825 se încuscri cu fratele acestuia, marele

logofăt Alecu Ghica. Adevărat că acesta era, nu cărvunar, ferească dumnezeu, însă „liberal și naționalist", un om cinstit și bun, iar mai târziu mare partizan al Unirii Pe fiul acestuia, pe Grigore Ghica „cel mai frumos bărbat din Moldova" își puse doamna Catrina ochii pentru fiica ei domnița Elencu. Se vede treaba că doamna lui Ioniță Vodă, deși ea însăși slută, avea un simț estetic deosebit : pentru fiul ei alesese pe cea mai frumoasă fată din Moldova și pentru fiică pe cel mai frumos bărbat.

Cît despre domnița Elencu, avea o înfățișare plăcută, dar frumoasă nu era. Cele două portrete ce neau rămas de la ea o arată cu niște ochi mari, negri, cu năsucu iin sus, cu o gură prea mică. Sprîncenele stufoase cu ale mamei sale și o coafură din ceea lume.

Nunta se făcu la curtea domnească din Iași, în ziua de 3 octombrie 1825, și a ținut, după cum era obiceiul pe atunci, trei zile și trei nopți.

Unul din fiii domnului, probabil beizadea Iordaehi. se duse acasă la Alecu Ghica să ia pe mire ~să-l ducă la curte. Se zice că șlicele lor erau atît de mari — baloanele cele de piele de miel — încît nu puteră oamenii să se urce amândoi deodată în caretă fiindcă se ciocneau șlicele unul de altul. În sfîrșit, se așezară amîndoi în fund, ținînd capetele plecate de o parte și de alta și astfel sosiră la curte. Acolo, lume multă firește, toată boierimea cea mare, dar și toți cei urcați într-o noapte din pivniță în pod, precum și negustorii cei bogați și consulii toți. Slujba o făcură mitropolitul Moldovei și episcopul de Huși, oare au primit de la vodă în dar fiecare oîte o blană de zebelin. În timpul slujbei, la Isaia dănțuiește, Ionliță Vodă aruncă el însuși cu doamneasca-i mînă peste boieri și jupînese bani mărunți de aur, vreo 140 de ruble. încolo, Lagan, vice-consulul Franței, cel care înlocuia pe Tancoigne rechemat la Paris, arată într-un raport către ministrul său că nunta nu era din cele mai bogate și că „les deux plus belles pièces de la fête étaient deux mats de cocagne, surmontés de deux mouchoirs contenant 180 piastres chaque"... „Quant au vieux boyard Miclescu, coryphée de la danse nationale qui suit immédiatement la cérémonie religieuse, il a reçu un caftan fort mesquin". în schimb, mirele primi

caftan de vel postelnic „ad honores" şi fu făcut mare cămăraş efectiv. Pe urmă se va tot înălţa în rang pînă va ajunge domnul Moldovei. Dar în ziua aceea domniţa Elencu „femeie cinstită, gospodină de frunte, mamă bună, lipsită însă de cultură şi de ideal", după cum o caracterizează Radu Rosetti — nu va mai fi de mult soţia lui, precum mai jos se va vedea.

Anul 1826 e acel al Convenţiunii de la Cetatea Albă — căreia se zicea pe atunci încă Akerman — prin care se restabilirâ definitiv relaţiunile rupte de cinci ani între Poartă şi Petrograd şi prin care se regulară împrejurările din Moldova şi din Muntenia, restabilindu-se domniile de 7 ani ale voievozilor lor, care urmau „să fie aleşi de divan cu învoirea ţării şi numai recunoscuţi de Poartă *după o prealabilă înţelegere cu ambasadorul rusesc,* ce-şi păstra dreptul de intervenţie la orice schimbare de domnie". O nouă capitulare deci a mîndrului padi- şah, care începea să nu mai fie umbra lui Alah pe pământ.

Curând după aceea sosi în capitala Moldovei, în drumul său spre Ţarigrad, contele de Ribaupierre, noul ambasador rus la Poartă.

La Curtea domnească i se dete domnului conte „un bal împărătesc", cel dintîi mare bal pe care-l văzură ieşenii în vechea curte voievodală de la

Pendedeoa şi de la
„tâlharii lui" încoace

.„Toaite odăile şi saloanele de sus şi de jos au fost iluminate cu mii de luminări de ceară albă", ne spune Manolachi Drăghici, care era acolo. „Muzici europene şi lăutari sunau în toate părţile, iar boierii au jucat în trei saloane, în acel mare din mijlocul curţii, în spătăria doamnei despre harem şi în sala. divanului". „Erau la 2 000 de persoane adunate, adică boierimea toată, diplomaţii străini şi negustori de toate stările, care aceştia aveau locul lor în rîndul de jos, ou muzici şi mese deosebite, unii în odaia vistieriei şi alţii în camera gos- pod, unde se află .astăzi divanurile" (adică în 1857, cînd scria Drăghici aceste rînduri). „Cheltuiala acestui bal au ţinut la o sută de mii de lei".

Afară, la poartă, s-o fi uitat printre zăbrele, suspi- nîmd, dama ce cu cinci ani în urmă ţinea cel dintîi loc în balul tîlharilor, Marghioala Hizichioaia.

„Apoi", mai zice Manolachi Drăghici, „a dat şi elciul rusesc (adică ambasadorul) o masă de 400 de persoane la consulat boierilor, şi îndată s-au pornit".

Pînă în vara viitoare, 1827, curtea domnească fu liniştită. Catrina doamna, despre care am văzut că-şi deschidea şi ea uneori „spătăria despre harem", avea acum grijile ei anume, care nu mai erau nunţile copiilor, ci rotunjirea unei averi care fusese prea puţină la urcarea în scaun, dar care trebuia neapărat mărită, să nu le rămîie acelor copii, după moartea lor „numele de săraci" pe care-l avusese mai înainte această ramură a Sturzeştilor. Atunci se puse ea să-şi adune de sîrg toate veniturile ce i se ouveneau ca doamnă, de la Botoşani, oraşul ei, sau din alte părţi, ca acei 6 000 de lei ce-i cerea de la Costachi Canano „din birul ţiganilor, dintr-o socoteală în rămăşiţă". De la acel Costachi Canano, ne- potul de soră a Catrinei doamnei se şi mai împrumuta ou bani la nevoie, după cum vedem din scrisoarea co- misului Gheorghe Carp, din februarie 1825, care-i scria „stăpânului conu Costachi" că „pentru suma de bani ce ai a împrumuta măriei sale doamnei, îi poţi da în ida- reili vechi şi măria sa primeşte a fi bani în acest fel de monedă şi mi-a şi poruncit să viu în astă seară la dum- neata ca să-i primesc, căci mîine dimineaţă porneşte tătarul la Ţârigrad. Eu aş fi venit singur la dumneata pentru aceasta, dar mă aflu bolnav şi putinţă nu-mi

este ca să ies din casă. Deci trimit pe frate-meu, căruia vei binevoi a număra suma banilor cu care eşti hotărît a împrumuta pe măria sa doamna, şi pentru câţi bani vei da dumneata fratelui meu, mâine, întîlnindu-mă ou dumneata sau la ourte sau acasă, voi da sinetul meu".

Cu bani strânşi „din biruri în rămăşiţă" sau împrumutaţi cu dobândă mică, cumpără Catrina doamna partea Săucestilor a cumnatului Manolachi monahul, moşia Manta şi via de la Copou, luată ieftin de la arhimandritul Sofronie, fratele lui Gherasim, episcopul Romanului. „Aceste vii", scria doamna, „le-am împodobit eu cu câteva zidiri, cu hotărâre că spre folosul meu să le am". Şi ân adevăr că foarte spre folosul ei fu casa aceea făcută la Copou, mare, frumoasă, interesantă astăzi încă, fiindcă acolo îşi petrecea ea zilele de zăduf ale verei din 1827, după arderea curţii domneşti.

Ce tristă poveste a mai fost şi focul acela de la Iaşi, cînd a ars a treia parte din oraş şi curtea domnească aproape pînă în temelii şi toată arhiva Ţării Moldovei !

Era în ziua de 20 iulie 1827, la ceasul 4 după amiază, loniţă Vodă juca, zice-se „préférence" cînd a venit să i se spuie că arde oraşul. Numai ce a ridicat puţin ochii de pe cărţi şi a răspuns liniştit că nu e treaba lui, ci a agăi şi a hatmanului. Dar focul, oare începuse de la casa lui Ilie Burchi, poreclit Zmăul, lîngă Academia de mai târziu, se întinse din cauza vîntului cu o aşa repeziciune, că peste o jumătate de ceas flăcările ouprinseră şi palatul, nedîndu-i răgaz lui vodă să-şi isprăvească partida de cărţi. A fost silit să fugă împreună cu doamna şi cu beizadelele, poruncind doar în grabă lui delibaşa Gherghel, şeful gărzii, să caute, dacă n-o putea să stingă focul, măcar mobilele şi lucrurile sale şi ale domnei să i le scape. Se zice că încercarea aceasta ar fi costat viaţa „a treizeci de oameni de-ai lui Gherghel, carele, cuprins el însuşi de flăcări, s-a aruncat în havuzul din curte, scos apoi de păr de nişte ţigani domneşti".

Din lucrurile domnului s-au scăpat totuşi câte ceva — nu prea mult — dar în schimb „s-au topit ispisoa- cele şi actele vechi ale pământului, aflătoare în

arhiva vistieriei şi a divanului, ce se ţinea de izbaşa, condi- carul curţii, avîmd 4 aprozi de pază". Au ars şi clădirile mai de seamă ale laşului, ca Mitropolia, Trei Ierarhi, biserica catolică, consulatul Prusiei şi hanul turcesc. A doua zi încă, la 21 iulie, focul nu era cu totul stins. Lagan, consulul Franţei, scria lui Damas : „Tout fume encore en ce moment. On ne voit que des gens au désespoir qui pleurent sur la place où ils ont perdu leur fortune ou leurs parents et amis". Iar Drăghici ne arată că „Ion Vodă şi Catrina doamna s-au mutat în casele spătarului Petrachi Casimir, unde au domnit.. .".

Lunile august şi septembrie pare însă a le fi petrecut doamna mai mult la via de la Copou, în casa „împodobită de ea cu câteva zidiri", printre care o terasă mare deasupra bolţii de intrare de unde se întinde vederea peste tot oraşul, o foarte frumoasă seră de flori, un chioşc pe-o movilă în mijlocul grădinei şi altele la fel.

În octombrie erau cu toţii iar la Iaşi, în noul palat, fost oasele Cazimir, unde se aşezară pînă la clădirea din nou a curţii domneşti, pe care însă n-o mai apucară (casa lui Petrachi Cazimir era la vale de Petre Bacalu, în strada Academiei, pe locul unde este azi Liceul Naţional).

Nu era încă domnul bine aşezat în noua sa locuinţă, că iată vine într-o zi la dînsul dumnealui aga oraşului să-i spuie că a sosit la Iaşi un rus numit Leprandi, care a tras în gazdă la banul Pasou, zicând că vine de la Bucureşti, unde fusese „pentru interesuri de familie". Dar, zicea dumnealui aga, lumea spune că pentru altele a venit rusul la Iaşi, că e vorba că iar s-au stricat muscalii ou turcii şi poate o fi la primăvară război şi Leprandi acesta „lucrează în secret pentru înlesnirea trecerii ruşilor, unit cu unii din boieri, adunînd ştiinţă de ce producte sînt în Moldova, pe la care moşii anume, şi strîngînd vo'lintiri după pilda grecilor".

Auzind vodă cuvintele aceste, strașnic se mînia şi porunci agăi să meargă acasă la banul Pasou, să-i spuie rusului că în 24 de ceasuri să iasă din Iaşi, altfel „îl va trece hotarul cu nepus în masă".

„După oare răspuns încă mai cercând Leprandi a amina puroederea să prin mijlocirea consulatului rusesc, zieînd că ar fi bolnav, nu i s-au trecut mijlocirea nici într-un chip, rămînînd Sturza nestrămutat din hotărârea ce făcuse — şi s-au pornit".

Aşadar, Ioniţă Vodă rămăsese acelaşi om dintr-o bucată, căruia de nimic nu-i păsa, nici de consulul rus şi la urma urmei, vasăzică, nici de domnia lui — ca vornicul Ilieş, strănepotul său din alte veacuri.

Dumitru Moruzi, nepotul lui beizadea Nioulachi, ne Istoriseşte despre Ioniţă Vodă, care era bunicul tatălui său, următoarea frumoasă anecdotă :

Odată, un consul al nu ştiu cărei puteri îşi anunţă vizita. Vodă se îmbrăcă în haine domneşti ca să-l primească. Acela avu necuviinţa să se înfăţişeze în jachetă şi cu vărguţa în mînă. Vodă îl primi foarte amabil, îl pofti să şadă şi-l rugă să-l aştepte puţin că vine îndată. Ieşi din odaie şi peste puţin veni iar în halat, papuci şi cu ciubucul în gură. Apoi, trîntindu-se pe divan, vorbi ou domnul consul oa un bun şi vechi prieten".

Ce om, doamne ! şi cîtă plăcere să vezi că mai erau, pe atunci, astfel de români ! În clipele oele mai grele, tot întregi, ou adevărul pe buze cum îl aveau şi în suflet.

Acuma, ou Leprandi rusul, iată cum s-a isprăvit povestea aceea. Trecuseră abia şase luni de cînd îi trimisese Vodă răspuns, că de nu pleacă în 24 de ore îl va trece hotarul cu nepus în masă — şi mai trecuse în iama aceea ca un vînt de nebunie peste biata ţară, cu fel de fel de zvonuri venite nu se ştie de unde, oum oă un nou şi groaznic război ruso-turc este de neînlăturat. Dar primăvara venise şi încă nu se arăta nimic. Pe la sfîrşitul lui april ieşise vorba că se gătesc ruşii să intre în Moldova, dar firește că nimeni nu putea crede astfel de smintite cuvinte, căci nu erau doar să treacă muscalii Prutul pînă nu se va declara războiul.

Iia 23 april, după amiază, cam pe la 5, stătea vodă în salonul său din casele Cazimir şi vorbea cu boierii despre întâmplările aceste şi despre credinţa lui că nu vor putea ruşii să treacă aşa de curlnd Prutul — cînd deodată se deschise uşa şi dinaintea lui se înfăţişă

iLe- prandi acela cu ştabul său major, care închinîndu-i-se, îi zise, nu fără ironie fireşte : „Mon Prince, combien d'hommes vous faut-il pour votre garde ?"— Prinţule, de cîţi oameni ai nevoie pentru straja dumitale ?

Vodă, fără a se scula dinaintea lui, decât numai plecând capul în chip de închinăciune, se întoarse la boierii săi, întrebîndu-i :

— „Ce zice ?".

fiindcă nu cunoştea limba franceză.

Grigore Ghioa, ginerele măriei sale, tălmăcindu-i cuvintele rusului, vodă îi răspunse liniştit :

— „Spune-i dumisale că de vrea să mă păzească din poruncă, să-şi urmeze datoria oum ştie, iar de vrea să-mi facă ţeremonie, îi mulţumesc, că n-am trebuinţă de strajă rusească, fiindcă pe mine mă păzeşte dumnezeu !".

Leprandi, care trecuse Prutul în dimineaţa aceea cu prima avangardă rusească, intrat în Iaşi, înconjurase palatul cu un polc de ulani, îi dete lui Ioniţă Stürza „doi unter ofiţiri la uşă şi un ofiţer de ordonanţă, precum şi în ogradă caraiula de cinste obişnuită" [34].

Cu aceasta se încheie şi domnia lui, la 23 april 1828, după cinci ani şi jumătate de ocîrmuire.

Leprandi, după ce luă pe agă cu dânsul pentru a-i împărţi oştile la cuartire, numi în locul prizonierului voievod un fel de căimăcănie compusă din patru boieri din cei mari : Alecu Ghica, Răducanu Rosetti, Mihai Stürza şi Costaohi Balş, — iar trei zile mai tîrziu, duipă intrarea în Iaşi a restului armatei ruseşti, îl ridicară şi pe vodă „împreună ou doamna şi cu ce au putut lua din bagajele sale", trimiţîndu-i la Sculeni, pe malul Prutului „unde a rămas în carantină pînă va fi trimis la Bender".

Cu toată grija Catrinei doamnei de a-şi rotunji averea pe cît cu putinţă, starea lor financiară, după aproape 6 ani de domnie, era încă în aşa hal, încît părăsind curtea domnească ei nu fură în stare să-şi plătească slujitorii — deşi Mihai Stürza şi consulul Tancoigne nu încetaseră în tot timpul acesta de a-i arăta pe Ioniţă Vodă, pe Catrina doamna şi pe toate beizadelele ca pe nişte jefuitori ai banului public !

De la Sculeni, Ioniţă şi Caitrina Stürza n-au fost duşi la Bender, ci la Soroca, în ţinutul căreia avea

doamna moşia ei de zestre, Ciricăul, unde s-au aşezat amîndoi bătrînii, el de 66 de ani, ea de 64 „nearestuiţi, dar nici slobozi să iasă...".

Viaţa lor acolo a fost îndestul de amărită. Ciricăul, pe care o stăpînea doamna în devălmăşie ou surorile ei, Elena Donici, Safta Catargi şi Maria Lazu, fusese în vremuri administrată de fratele lor, logofătul lordaohi- Roznovanu, în calitate de epitrop al surorilor. În această calitate el luase scrisorile moşiei „cu făgăduinţa ca să scoată copii şi să le întoarcă... Dar, neurmînd făgăduinţa aceasta. .. osebit de împresurărd dintre mejieşi, i s-ar fi luat doamnei Catrinei şi a "treia pante din moşie în folosul celorlalte surori ale înălţimei sale epitrofisite de dumnealui logofătul Roset". Şi acum, cînd prin fiul ei beizadea Costachi rămas în Moldova, venea doamna să-şi ceară dreptul ei de la moştenitorii răposatului ei frate, i se răspunse că aceştia „nu au nici o ştiinţă de asemenea documentări, pricina fiind de ,50 de ani şi după legiuirea pravilelor urmează a fi stinsă" [35].

împresurată şi furată, doamna se mută cu soţul ei de la Ciricăul Sorocii la moşia Manta, zisă şi Vadul lui Isac, • din ţinutul Călugai, pămînt cumpărat în vremuri de la cumnatul măriei sale, călugărul Manolachi. Lipsa în care ,trăia o sili să-şi vîndă juvaierile şi argintăria ce luase cu ea, şi de la o vreme surghiunul prelungin- du-se, să se mai împrumute cu diferite sume de bani de la grecul Apostolopol, căruia amanetîndu-i moşia Manta, nu o mai putut descurca pînă la moarte.

Aşadar, au dus bătrînii acolo un trai chinuit, deşi nu chiar aşa cum şi-l închipuia strănepotul lor D. C. Moruzi, care ou imaginaţia sa de romancier ne spune că : „Istoria să vă povestească cum a fost arestat şi dus peste Prut Ion Sandu Stürza, cum a orbit şi de ce boală groaznică a murit".

Istoria nu ne spune nimic din toate aceste. Ioniță Stürza nu numai că n-a orbit, dar mai și mergea încă la vînătoare — și nici n-a murit de moarte groaznică, ci de pneumonie, după cum vom vedea.Războiul ruso-turc început în april 1828 se sfîrși încă o dată prin înfrîngerea semilunei. Pacea se încheie la Adrianopol în ziua de 14 septembrie 1829, iar protectoratul rusesc asupra Principatelor Dunărene se stabili prin acel tratat în mod definitiv. Se hotărî atunci alcătuirea vestitului Regulament Organic „baza regimului interior al țării". Pe de altă parte, pînă la plata integrală a despăgubirilor de război, Rusia își stipula dreptul de a ocupa Principatele *drept garanție.* Astfel contele Palin întîi și apoi contele General Kiseleff fură timp de 6 ani stăpânii țărilor amanetate. Sub acesta din urmă s-a lucrat și s-a' votat Regulamentul, pus în apli- eație în iulie 1831 în Țara Românească și în ianuar 1832 în Moldova. Conform acestei legi urma oa după încetarea ocupației să fie aleși noi domni, care, din cuprinsul tratatului de la Adrianopol, trebuiau să fie investiți pe viață. Dar, datoria Porții fiind plătită pînă la sfîrșitul anului 1833 și ocupația rusească urmînd deci să înceteze, țarul Niculai învîrti lucrurile atît de bine încît, oonvocînd pe reprezentantul Porții la St. Petersburg, încheia cu dînsul o convenție (24 ianuar 1834) prin care se stipula că „de data aceasta numai" domnii să fie *numiți,* nu aleși. Și astfel, în înțelegere ou Rusia, înalta Poartă așeză domn pe Alexandru Ghica în Muntenia și pe Mihai Sturza în Moldova.

Mihai Vodă se urca deci în scaunul Moldovei în **april 1834, lună cu lună 6 ani după izgonirea unchiului său din țară. Cum acesta, foarte bătrîn acum, nu mai avea nici o putere de luptă, nici o dorință și nici o putință de a lupta împotriva unei stări de lucruri cu totul schimbată — carvunarismul dispărut și doar ideea ei încă vie, foarte în adâncuri ascunsă — rămânerea lui în surghiun nu mai avea nici un rost. Bătrînul fost voievod ceru deci ou îndîrjire să fie lăsat să se întoarcă în țară pentru a-și vedea de trebile lui, de risipita-i avere. Cererea sa, trimisă la Petersburg, fu încuviințată. La 16 iulie, deci trei luni după .urcarea lui Mihai Vodă în**

soaun, Mirkowici scria domnului Moldovei, urrnă-toarele :

„Prințe, domnul consilier de stat Minciaky mă în-' formează' prin nota sa din 2 ourent de conținutul unei scrisori a excelenței sale domnul conte de Nesselrode oare i-a adresat-o pe data de 12 iunie pentru a-l preveni că majestatea sa împăratul luînd în considerație că reîntoarcerea în Moldova a ex-domnului Ion Sturza nu mai prezintă nici un inconvenient l-a însărcinat pe domnul conte Vorontzoff pentru a-l autoriza să intre în Iași cînd considerente personale îl vor face să dorească reîntoarcerea în țară (...)".
Iași, 9 iulie 1834

Mihai Vodă, nemaiavînd de ce să-i fie teamă, fu mărinimos și îngădui fostului voievod să se întoarcă în țară, mai ales că politicoasa scrisoare a lui Mirkowici era de fapt o poruncă. În vara anului 1834 Ioniță și Catrina Sturza erau deci din nou în Moldova, statorniciți la Săuoeștii Bacăului, de unde nu mai ieșeau decât oîteva luni din iarnă, pe care le petreceau fie la Iași, fie la via de la Copou, acum a fetei lor Elencu — puțina lor avere fiind pe atunci aproape toată împărțită între copii.

Au urmat firește procese multe pentru descurcarea averii, pe care în lipsa bătrânilor o administrase, de altfel destul de bine, beizadea Costaohi. Răzlețe, prin arhive și prin diferite publicații, se găsesc urmele acestor' procese, din care unele erau încă în curs de judecata la moartea fostului voievod.

încolo, viața lui după întoarcerea din surghiun nu prea ne este cunoscută și nici n-ar putea prezenta vreun interes. Bietul moșneag de 72 de ani găsi în țară un mormînt proaspăt, al lui beizadea Niculachi, care încetase între timp din viață — precum și o fată divorțată și remăritată, pe domnița Elencu, pe care Grigore Ghica o părăsise și care se căsătorise a doua oară cu Alecu Balș, logofătul cel mare și foarte bogat.

Pe o reclamă tipărită a vestitului doftor Morisson pentru hapurile sade, se citește la locul de cinste numele fostului domnitor : „Prince Iohanniza Sturza Voivode" ceea ce dovedește, reclama fiind din 6 noiembrie 1837, că el, bolnav, era în căutarea doftorilor cu câțiva

ani înainte de a se stinge. Totuşi, o duse aşa înainte vreo cinci ani de zile — în totul 8 de la întoarcerea sa din surghiun. Abia în iarna 1842, bântuind la Iaşi o epidemie de *troahnă* — din care mulţi dădură în *junghi,* adică pneumonie sau gripă pulmonară, abia atunci, rnolipsindu-se şi bătrânul Ioniţă Sturza şi nemaiţinindu-l slăbiciunea anilor, îşi dete el obştescul sfârşit, în ziua de 5 februarie, dimineaţa.

Vîlvă mare nu s-a făcut la Iaşi ân jurul acestei întîmplări, care a trecut ca un fapt divers. „Albina Romînească", ziarul lui Asaki, publică un scurt necrolog, fără a spune un cuvânt măcar despre meritele primului domn pământean de după fanarioţi, despre înţelepciunea, despre inima, despre firea şi despre caracterul acestui om, mic la stat, urît la faţă, iar la suflet mare şi frumos.

Din acest necrolog, care înşiră doar cîteva fapte, aflăm deci următoarele, că :

„Măria sa Ioan Sandu Sturza, fostul domn ocirmui- tor, ajungând la adânci bătrîneţe, au răposat de slăbiciune la 3 a curgătoarei luni, în vîrstă de 80 de ani. Ţeremonia înmormîntării s-au făcut în ziua de 5, la biserica Golii, de preasfinţii episcopi de Roman şi de Huşi, în fiinţa prea înălţatului domn şâ a celor întîi dregători ai statului ; iar îngroparea la Bărboi, cu toată pompa cuvenită rangului răposatului".

Important e că Mihai Vodă Sturza, oare l-a urmărit şi l-a calomniat o viaţă întreagă, era „în fiinţă acolo" şi i-a făcut postuma cinste de a se uita cum îl bagă în mormînt pe fostul voievod.

De acum Catrina doamna e singură, după o convieţuire de 56 de ani cu cel cu care pare a nu fi avut niciodată nici cea mai mică neînţelegere. Şi cum va mai trăi încă 7 ani după moartea soţului, va rămînea biata bătrână şi fără copii, căci fiii ei vor muri şi ei unul după altul, Niculachi, Aleeu şi Iorgu, nemairămînând în viaţă cînd se va stinge ea, decât beizadea Costachi şi domniţa Elencu.

Dar tocmai pe aceşti doi copii din urmă i-a iubit ea cel mai mult, fiindcă au fost cei mai devotaţi. Beizadea Costachi „a stăruit cu cheltuiala sa de mi-am scos averea din Moldova" şi a mai şi împrumutat-o cu

bani, în mai multe rînduri „care se suie la un capital, fără dobânzi, de 6 000 de galbeni" — apune bătrîna doamnă în actul ei „de danie în viață" [3]. Iar cît despre domnița Elencu, era singura ei fată — putea ea să n-o iubească mai mult decît pe toți ceilalți ?. „Ea ne-a îndatorat pe noi părinții cu frumoasele sale bune purtări, cu supunere și dragoste fiască, de i se și cade, de la noi toată grija... s.c.l.", scrie doamna în altă parte, în actul prin care-i dăruiește via de la Copou

Dania aceasta i-o făcuse încă în 1833, octombrie în 22 de zile. Fiindcă deoarece cumpăraseră bătrânii via „spre folosul lor s-o aibă", iar surghiunul se tot prelungea de nu mai știau dacă-i vor apuca și zile mai bune, atunci se hotărâseră s-o dăruiască, în viață fiind, fetei lor celei cu bune purtări, cu supunere și cu dragoste fiască.

De pe atunci domnița Elencu era despărțită de soțul ei, ou care avusese în cinci ani de zile trei băieți — viitoare beizadele și ele — și se măritase a doua oară cu vistiernicul, mai apoi marele logofăt Alecu Balș de la Miolăușeni, bogat ca-n povești, de altfel om de treabă, însă boierul care, singur din Moldova, va vota în divanul Ad-hoc împotriva Unirii.

în casa viei de la Copou, ou monumentala-i terasă, cu o interesantă oapelă (sau paradis) improvizată în cele două odăi boltite, de jos, din dreapta, ou salonul cel mare de la etaj — în sala tronului — și ou celelalte multe încăperi mari și luminoase, a locuit multă vreme domnița Elencu ou soțul ei de-al doilea și cu copiii lor, găzduind o vreme acolo și pe nefericita ei mamă. Apoi, trei ani după moartea acesteia, domnița Elencu dărui via, ou casă cu tot, fiului ei Alecu Balș, în 1852, martie 22. Acesta, după alți 15 ani, o vîndu unui evreu, marelui bancher ieșean Israel Haim Daniel, în 1867, april 5, oare o stăpîni 36 de ani, adică până la moartea lui, întîmp]ată în 1903. O moșteni de la el fiul său Albert Daniel, care în 1920 o vîndu Societății Ocrotirii Orfanilor de Război — din care s-a făcut astăzi o instituție de ooreçiune pentru copii obraznici.. . și astfel trece gloria lumii, ar fi zis pe latinește vreun autor care știe latina.

Domnița Elencu mai avusese de la părinți, ca zestre, moșia Trestiana de la ținutul Dorohoiului, oare fusese și ea, în 1786, din zestrea mamei sale. Și cum „în acea moșie a rămas ea mulțumită" Catrina doamna, după ce-i mai dăruise și via de la Copou și-i mai dăruise și doi bărbați bogați, crezu de cuviință că iubita ei fată „nu mai poate pretindarisi nimica din averea mea ce se va împărți între ceilalți urmași, după chipul ce mai gios se va arăta". Aceste sînt cuvintele din „dania ei în viață" pe care o făcu în 1845, februar în 13 zile „găsindu-mă întru întregire de simțire, de nimeni silită sau îndemnată, ci de-a mea bună voie".

Dania aceasta o făcu Catrina doamna fiindcă știa prea bine că „scoposul acelor ce fac dieți de-a pururea a fost că după moarte lor să nu rămîie pricină de gîlceavă între urmașii lor. . . dar s-a văzut că asemenea scopusuri nu s-au nimerit a fi, căci cu toate dieţile ce unii au făcut, s-au întîmplat că chiar din povodul lor s-au născut pricim de gîlcevire, găsind chip urmașii a răsturna voința testatorului. Aceste dar și eu avindu-le în privire, nevoind ca după moartea mea să las sămînță de gîlceavă între urmașii mei, multă vreme am gîndit ou ce chip doară oi nimeri, și alta n-am putut găsi decît aceia să las clironomilor mei și să le dau lor acum în viață încă fieștecăruia partea sa după a mea rînduire...".

Cuvintele aceste care amintesc pe acele din altă diată, ale altei domnițe, din alte vremuri, ale postelnicesei Elena Oantacuzino — cuvintele aceste, zicem, ne-o arată pe Catrina doamna întreagă cum era, dintr-o bucată, nefiind în stare să facă strîmbătate cuiva, nici măcar în folosul unor copii poate mai iubiți decît alții.

Și astfel, după ce înșiră în această danie averea care i-a mai rămas „după toate dte s-au prăpădit, atît din pricina arderei curții, precum și celelalte întîmplări ale casei noastre", ea își împarte avutul astfel :

1. Domniței -Elencu nu-i mai dă nimic, căci are moșia Trestiana de zestre și via de la Copou de danie și un bărbat foarte bogat. Îi lasă însă nepotului Costachi Ghica „fiul cel dintâi al fiicei mele, domnița Elencu, una mie galbeni. Și-i mai dau luminării sale și'

una icoană şi via de la Diocheţi cu toate heiurile ei, precum şi ţiganii mai gios însemnaţi pe numele fieştecăruia sălaş, cu copiii lor".

2. Nepoatele sale, fiice ale răposatului beizadea Ni- oulachi (Caitrina, Zoe şi Pulcheria) le lasă moşiile Ciri- cău şi Manta „di pişti Prut" — încurcate foarte în judecăţi, dar „mai mare decît partea lor cuvenită după pravilă" şi care „ou ostenealä şi cu cheltuială s-ar putea descurca". Şi le mai lasă via de la Cruce lîngă Iaşi, cu toate heiurile ei „1 loc sterp, i livadă, şi osebit le mai dau 22 ocă de argint şi două inele, acel cu o piatră mare de diamant şi acel cu smarand şi mărgăritar, şi trei soluri bune şi trei icoane mari".

3. Nepoţilor ei, fii ai răposatului beizadea Iorgu, le dă partea din moşia Frumuşelu cu părţile de pe dinsa de la ţinutul Tecuci, partea din moşia Broşteni de la ţinutul Roman cu păduri (aceste din partea lui Ioniţă Vodă) şi via de la Nicoreşti şi parte din moşia Herţâana, plus 22 de ocă de argint, un calengiu de diamant şi două icoane. Şi peste asta „partea ce mi se cuvine din averea rămasă de la răposatul meu fiu beizadea Costachi, cel care cu ostenealä şi cheltuială i-a scos averea şi a împrumutat-o şi cu bani, îi dă moşia Săuceşti de la ţinutul Bacăului — cea mai bogată parte — îndatorîndu-l însă a-i plăti şi un sinet de 4 200 de galbeni şi „a săvîrşi biserica de la Săucesti, a-i purta de grijă cu toate cele trebuincioase, precum şi grija morţilor a le purta după cuviinţă".

„Iar mie, pe tot anul pînă cînd voi trăi, să-mi deie decît 200 de galbeni pe an, ca să le am pentru măruntele mele cheltuieli".

Două sute de galbeni erau 2 400 de lei — aur firește şi într-o vreme cînd banul n-avea valoare — dar în sfîrşit, atât ţinu doamna, 200 de lei pe lună „pentru măruntele ei cheltuieli". Avea firește la curtea de la Săucesti odăile ei — mai mult de două desigur că nu — şi întreţinerea toată, masa, lumina, încălzitul şi spălatul — slujnici erau ţigani robi — aşa încît cei 200 de lei pe lună i-o fi trebuit pentru îmbrăcăminte, pentru drumuri şi pentru a dărui „cofeturi" sau „beltele" nepoţilor şi

strănepoților, căci nu era bătrâna să meargă ou mîna goală cînd intra în casa vreunuia din ei.

Iarna o petrecea la Iași, în aceleași condiții la domnița Elencu — care, cînd nu era la vie sau la țară, locuia în capitală, în ulița Tîrgului de Sus No. 20, între casa lui Iordachi Catargi și cea a lui Ivanciu Cerni. Acolo trebuie, bătrână de 85 de ani, să-și fi dat obștescul sfîrșit — de „slăbiciune", nu de „troahnă" ca soțul ei — festa doamnă a Țării Moldovei, Ecaterina Ion Sandu Sturza.

Actul ei de moarte sună în felul următor :

Numele : Ecaterina Doamna

Data răposării : 27 Ghenar 1849

Locul înmormîntării : Biserica Sf. Apostoli (Bărboi)

Vîrsta decedatei : 85 de ani

Cauza decesului : de bătrânețe

Prohodul s-a citit de Sfinția Sa Stavropoleos

Despre moartea ei „Albina Românească" nu are nici o însemnare.

Biserica Bărboi, pe atunci încă mînăstire, era ctitorie sturzască. O durase, înainte de 1615, marele vornic Bărboi Sturza, cel ucis în timpul lui Ștefan Vodă Tomșa, și fusese reziditâ abia de curînd, în 1841, cu un an înainte de moartea lui Ioniță Vodă, ou cheltuiala acestui fost voievod și cu acea a marelui logofăt Dimitrie Sturza și a soției sale Elena, fiica vornicului Teodor Balș — „spre veșnica pomenire a lor și a tot neamul" [38].

Cînd intri în biserică, în partea stingă a pronaosului se află piatra de mormînt a lui Ioniță Vodă, cu o inscripție în versuri românești :

Între muritorii lumei cînd eram și eu odată Dam poruncă, sfat, povață la oricare judecată,
În a mea origină nobil, în sfîrșit și domnitor, Slătui patriei ca sprijin peste drepturi și popor. Văzui slavă în juruil meu, avui scheptru, stăpînire, Dar în sfîrșit suferit-am și a soarted prigonire. Acum iată sub această piatră stau eu, muritor Căci viața amărâtă un deșert e, plin de nor.

Iar mormîntul Catrinei doamnei nu se mai vede deloc — parcă nici n-ar fi fost pe lume, buna, blinda,

dreapta şi întreaga femeie, care a stat oîndva în scaunul Ţării Moldovei !

Aici ar trebui să urmeze viaţa pe scurt a domniţei Elenou. Dar cum ea fusese şi nevasta unui om oare mai .tîrziu a domnit şi a fost şi mamă de beizadele, rîndul ei va veni la capitolul domniei lui Grigore Vodă Ghyka al Moldovei.

Ar urma poate şi rîndul nurorilor Catrinei doamnei, deşi ele n-au fost domniţe. Una din ele însă, Marghio- liţa a lui beizadea Niculachi, despre nunta căreia am vorbit mai sus, a avut o viaţă prea pitorească, prea frumoasă şi prea lungă (a murit abia în 1888) pentru a ne fi îngăduit a vorbi aici, la repezeală, despre ea. Altă dată, într-o carte anume, vom arăta poate cine a fost şi cum s-a priceput a-şi trăi traiul această femeie mai frumoasă şi mai fermecătoare, mai fantastică şi mai fantezistă, mai ambiţioasă şi mai înţeleaptă decât toate celelalte moldovenoe de pe vremea ei. Să spunem acum doar atît, că de la nunta ei până la întoarcerea soţului ei în Moldova, în 1821, ea a trăit la Comtantinopol. Acolo se născură cele trei fete ale ei, Zoe (măritată Cantaou- zino), Catrina (măritată Moruzi, mama scriitorului D. C. Moruzi) şi Pulcheria (măritată Keşcu, mama reginei Na talia Obrenovici a Serbiei). Pe urmă, curând după ce se întoarse în ţară, ea se despărţi de bărbatul ei, care era, zice-se, „cam simplu", măritîndu-se după o vreme cu Costachi Sturza, iar mai tîrziu ou Neouiai Rosetti-Roznovanu, văr primar după taită cu primul ei bărbat. Acesta, beizadea Niculachi, muri de altfel curând după divorţul său (în 1832 era decedat).

Beizadea Alecu, mort şi el în timpul surghiunului părinţilor, n-a fost însurat, iar beizadea Costachi, a cărui nevastă a fost ştearsă, a avut un fiu, Gheorghe, din care se trag coborîtorii în linie directă ai lui Ion Sandu Sturza.

O mică întîmplare a Elenei Sturza, nevasta lui beizadea Iorgu, face să ne mai oprim o clipă asupra acestei icoane de nor㠠de domn.

Ea era fata logofătului Iordachi Catargi. I se zicea Iiemuţa, era frumuşică şi muit îi plăcea să petreacă. întrucât soţul ei fusese în tot timpul domniei

lui Sturza „cel întîi boier şi omul cel mai de încredere al tatălui său", înseamnă că şi nevastă-sa a jucat în timpul domniei socrului rolul de căpetenie în societatea ieşeană. Pe urmă, după surghiun, în timpul ocupaţiei ruseşti, fiind Moldova fără voievod şi fără doamnă, coana Ilenuţa rămase mai departe una din cele dinţîi boieroaice ale Iaşilor. Dădea tonul în societate. Şi cum îi plăcea să petreacă, sindrofiile se ţineau lanţ, oînd acasă la ea, cînd la alţii. Şi astfel, într-o zi de ianuarie a anului 1833, în timpul carnavalului, aflîndu-se ou beizadea Iordachi la rudele şi prietenii lor Lascar şi Smărăndiţa Bogdan, coana Ilenuţa se apucă să-l bârfească pe dumnealui Iancu Fotty, comandirul batalionului străjii pământeşti. Ce anume o fi spus de el nu se mai ştie, dar a vorbit urit şi tare, s-o audă toţi, aşa cum au obiceiul boierii cei mari cînd au vreun necaz pe vreunul mai mic.

S-au găsit, firește, pe dată oameni care să-i spuie lui Fotty deşpre vorbele coanei Ilenuţei, iar dumnealui, nici una nici două, merse împuşcat la beizadea Iordachi să-i ceară socotealâ. Dar acesta, fiu de fost voievod, îl dete frumos pe uşă afară, însuşindu-şi cuvintele nevestei sale şi spunîndu-i că dreptate a avut ea să spuie ce-a spus. Fotty, fără a mai cugeta măcar ce face, porni de-a dreptul la cazarmă, luă ou el vreo 30 de soldaţi şi se întoarse la Iorgu Sturza acasă, năvălindu-i în ogradă în fruntea miliţienilor săi. Coana Ilenuţa îi ieşi înainte, ou gura. Dar el o îmbrînlci, şi făcîndu-şi drum pînă la stăpânul casei, îi trase împreună cu soldaţii săi un pui de bătaie, de nu se mai cunoscu beizadea Iorgu ori era fiu de domn ori ce era.

A doua zi plângere la divan, la administraţia rusească, gălăgie, proces.

La 30 ianuar Mirkovici trimise o adresă către Sfatul Ţării, ou următorul înţelept conţinut :

„După jalba ce au dat d-lui beiz. Iorgu Stürza pentru bătăile ce i-au făcut de către batalion-oomandiru a străjii pămînteşti Fotty, eu am însărcinat pe logofătul dinlăuntru să facă aspră cercetare, iar acum primind şi văzînd că domnul Fotty s-a arătat vinovat întru o faptă împotriva cuviinţei şi jignitoare disciplinei, intre-buinţînd silnicie spre obijduirea mădularilor soţietăţii,

atuncea cînd el după haractirul slujbei sale este datoriu a da pildă bunelor orînduieli, eu hotărăsc să fie el pe- depsit prin arestuire de o lună la Galați pînă la osebită dezlegare. Supuind într-acest chip cuviincioasei împli- niri pe d-lui Fotty, eu pe de altă p>arte nu pot scăpa din vedere că pricina gîlcevei născută între acest ofițer și beizadea Stürza, au fost vorbele neîncuviințate a d-sale Sturzei și a soției sale, cuvintate împotriva lui Fotty, *care vorbe și în urmă le-au poftorit cînd Fotty au cerut explicație de la Stürza*. Așadar fiind încredințat că această întîmplare nu s-ar fi ivit dacă d-lui Stürza s-ar fi mărginit în hotarele bunei cuviinți, pe care d-lui Stürza nici la darea jalbei sale, nu au păzit, eu nu găsesc cu cale să se afle d-lor aici în capitalie, deci să li se oprească petrecerea în Iași pînă la deosebită voie".

Un surghiun deci și pentru ei — pentru fiul și nora lui Ioniță Stürza. Dar numai la moșie, unde rămaseră două luni. La 5 april 1833 beizadea Iorgu și coana Ile- nuța erau din nou la Iași, porniți pe chefuri și pe gîl- ceavă.

Pe urmă, foarte curînd, Elena Stürza rămase văduvă. Și atunci „ră fiind de muscă, s-a înhăitat cu spătarul Costache Strat, care avusese moșia Păstrăvenii a coanei Ilenuța în arendă, și pînă astăzi trăiesc împreună".

Pînă astăzi, adică pînă la 1857, cînd strecura paharnicul Sion și această bîrfeală, pe lîngă atîtea altele, în vestita sa „Arhondologie".

Capitolul II

NEVESTELE LUI GRIGORE D. GHICA VOIEVOD DOMNIȚA MARIA HANGERLI ȘI EUFROSINA SAVESCU

celeași împrejurări care l-au adus în scaunul Moldovei pe Ion Sandu Sturza, l-au adus într-al Țării Românești pe Grigore D. Ghica. Air căpătat domnia în același timp, erau oameni de aceeași vîrstă și aveau sufletele și firile aceleași. Deși bă- trîni, erau amîndoi, „oameni noi", patrioți și liberali.

Tatăl lui Grigore Vodă era marele ban Dumitrachi (fratele lui Grigore Ghica, domnul Moldovei, cel decapitat în 1777), fiu al vestitului Alexandru, marele dragoman al Porții, decapitat și el în 1751. Acest Alexandru era fratele lui Grigore Vodă al II-lea, fii amîndoi de-ai beizadelei Matei, care era fiul lui Grigore Vodă I și nepotul lui Gheorghe Vodă Ghica bătrînul (1659—60). Intrucît din neamul acesta mai domniseră și fiii lui Grigore al II-lea, Matei și Scarlat și fiul lui Scarlat, Alexandru, înseamnă că în 170 de ani Ghi- culeștii dăduseră Principatelor 7 voievozi — fără Grigore al nostru, care a fost al 8-lea, iar cu cei doi care vor urma, Alexandru al Munteniei și Grigore al Moldovei, vor fi cu totul, în 200 de ani, zece voievozi. E ceva, în istoria unei familii !

Mama lui Grigore Vodă era Maria Văcărescu, din cei mai vechi și mai mari boieri ai țării, fata lui Barbu, mare ban, și vară primară cu Enăchiță Văcărescu, poetul.

Din amândouă părți, deci, o evghenitate ameţitoare !

Marele ban Dumitrachi, statornicit de tînăr la București, însurat ou o romîncă [39], avînd întinse moșii în țară și simțăminte foarte legate de pămînt, era privit de boierii pămînteni ca unul de^al lor. De altfel, neamul ghi- culesc, deși albanez, este românesc, de obirșie aromîn, nu grec, nici sîrb, nici italian.

Ca atare, banul Dumitrachi dădu copiilor săi, care mai erau și nepoți de vară ai marelui Enăchiță Văcărescu, o creștere și o învățătură românească. Fiul său, Grigore, nu știa bine de tot decât românește. Vorbea firește și grecește, bine, și destul de cumsecade limba franceză și italiană. încolo : carte puțină,

inteligență tocmai cît trebuie, avere mare, bun simț cu duiumul și credință adîncă. La orice împrejurare mai grea, lumina o cerea de la dumnezeu. Postea, se închina și numai după aceea lua o hotărîre, care-i venea, curată și dreaptă, de sus — deși uneori crudă, dar dreptatea nu e întotdeauna miloasă.

Treptele boieriei le urcase mai repede decît le urcase Ioniță Sturza în Moldova. Sub Alexandru Vodă Șuțu, în mai 1820, era mare vornic de Țara de Sus, iar la moartea acestuia, în ianuarie 1821, fu unul din caimacami țării aleși de boieri.

Mai știm de el, înainte de domnie, că iubea femeile, cîinii și lăutarii. Vin pare a nu fi băut, decît foarte cu măsură. Dar că iubea lăutarii, asta: e sigur. Pe vremea lui, preoții cântăreți se luau de la școalele dascălilor, din care trei erau mai însemnate : Sf. Gheorghe, Colțea și Udricani. De acolo au ieșit Chiru de la biserica Enei, Unghiurliu de la Sărindar, Co&tachi Știrbu de la Sf. Ion și Petre Efesiu de la Mitropolie. „Iar pe Nicolae Alexan- drescu, cum l-a auzit Grigore Ghica, l-a luat în casă și-l plimba cu dînsul noaptea în butcă, dinainte, de-i cînta de lume. Cînd a ajuns domn, l-a făcut cafegibașa. Ca atare, fără a fi chefliu, făcea ca unchiul său Enăchiță Văcărescu, serenade noaptea sub balcoane. Dar pe cînd acela, pe vremea lui, fusese îndrăgostit de doamna țării,
Zoe Moruzi, punîndu-și lăutarii să-i cînte, sub foișorul Dudes cului, versuri de ale sale :
Spune inimioară, spune Ce durere te răpune ?
nepotul Grigore poruncea lui Nicolae să zică de pe ca- pră, mai mult prin mahalale, cîntecele altora pe alunei la modă, ca vestitul :
Ah ! iubito, oale bună Dar te rog nu mă uita.

Grădinile căutate pe atunci de bucureșteni erau ale lui Deșliu și Pană Breslea, în care cîntau lăutarii Mă- nescu și Chiosea și uneori Anton Pann el însuși, care, deși era pe atunci un foarte tînăr paracliser de la bise- rica Olari, totuși, cînd scăpa noaptea prin grădinile de vară, se îngrămădea lumea împrejurul lui să-l audă zicînd ou foc din cele cîntece lumești :
Ardă-ți rochia de pe tine Cum arde inima-n mine.
sau :

Frunză verde și-o lalea N-am cuțit că m-aș junghia.
Vorba lui Heine :
Wenn ich gar nicht so vernüftig wär, Würde ich mir was zu Leide tun !

Grigore Ghica s-a însurat tîrziu. Să fi tot avut vreo 36—37 de ani, cînd, în 1803 probabil, hotărî să se așeze și el, însoțindu-se cu domnița Maria Hangerli, fata fostului înjunghiat voievod fanariot Constantin Hangerli și a Ruxandei doamnei, născută Ghica, fiica lui Alexandru Vodă (1766—68)[40].

Ca și viața ei de mai tîrziu, tinerețea Măriei Hangerli a fost zbuciumată și chinuită. Fanariotă prin tatăl ei, care fusese marele dragoman al flotei otomane înainte de a fi un efemer domn al Țării Românești, Maria se născuse în 1779 pe malurile Bosforului, și acolo trăise 18 ani, pînă cînd, în 1797, veni cu părinții, frații și sora ei la București, unde tatăl ei fusese trimis, prin stăruințele lui Cuciuc-Husein, căpitan pașa, pentru a curma răzvrătirile- lui Pasvahtoglu. Era deci pe atunci o fată mare de tot, căreia nu putu să nu-i fi rămas în minte neplăcuta viață de curte pe care-o duseră cu toții în cei doi ani de domnie ai lui Vodă Hangerli : morții din bătaie, pentru că n-aveau de unde plăti birurile, aduși de rude ou carul de peste Olt în ograda ourții domnești, să-și vadă vodă ou ochii isprăvile — cheful lui Cuciuic-Husein, cînd ceruse să i se aducă pe doamna, pe domnițele și pe jupî- nesele țării, „noaptea de așternut" și felul cum au scăpat ele de această batjocoră — și, în sfârșit, groaznica moarte a tatălui ei, în primăvara anului 1799, cînd „harapul cel buzat" aruncîndu-i ștreangul după gît și trăgîndu-l cu amândouă mâini de pe pat, îi sări ân spinare înjun- ghiindu-l.

Din odaia ei, domnița Maria — de 20 ani aoum — auzise țipeteile bietului ei părinte și văzuse pe m-amă-sa, înnebunită de spaimă, alergînd după copii să-i strîngă laolaltă, de teamă să nu-i omoare și pe ei. Cînd se găsiră cu toții împreună, ea, cu soră-sa, domnița Elena, cu frățiorul beizadea Nicolae și ou nenorocita ei mamă, înspăimântați și zăpăciți, se apucară să sară cu toții pe ferestrele care dădeau în grădină și de acolo o luară razna înainte, undeva, oriunde, numai să scape de spaima morții.

Capugiul trimise după ele să le spună să vină înapoi, căci nu are poruncă să le facă vreun rău. Fură găsite ascunse, nu se ştie bine unde, în casa vreunui boier, şi aduse înapoi la curte. Acolo, în iatacul doamnei, se petrecu un lucru mai grozav parcă decât omorul lui vodă.

Harapul cel buzat deschise deodată uşa, ţinînd în mînă o tavă peste care era aşezat capul însângerat al sugrumatului voievod şi plimbînd-o pe sub ochii doamnei şi ai domniţelor, o aruncă apoi pe masă, zioînd : „Iată capul bărbatului tău !".

Ruxanda doamna căzu leşinată în mijlocul odăii.. .

Amintiri de aceste te urmăresc o viaţă întreagă. Iar domniţei Măriei nu-i fu dat să le şteargă prin altele mai plăcute. Viaţa ei a fost o însăilare de nenorocite întâmplări.

Nu se ştie ce s-au făcut doamna Ruxanda şi fetele ei după omorul lui Vodă Hangerli. Dar ele trebuie să fi rămas toate în ţară, deoarece pe domniţa Elena o regăsim în curînd în Moldova, măritată cu Iordache Balş şi pe domniţa Maria în Muntenia, măritată cu Grigore Ghica.

Sora aceea mai mică, Elena Balş, pare a fi dus o viaţă mult mai plăcută decît Maria noastră, de-o fi să judecăm după următoarea întîmplare, istorisită de generalul conite de Rochechouard, în cartea sa intitulată : „Souvenirs sur la révolution, l'empire et la 'restauration".

Rochechouard era aghiotantul ducelui de Richelieu — amîndoi emigranţi francezi în slujba împăratului Alexandru al Rusiei, veniţi în Moldova în 1807, în timpul războiului.

Primiţi la graniţa Prutului, la Sculeni, de doi boieri moldoveni, Ion Oanano şi Iordache Balş, care-i duseră la Iaşi, Richelieu şi Rochechouard fură sărbătoriţi cum li se şi cuvenea, de toată boierimea ieşeană, mîndră de a primi pe doi autentici reprezentanţi ai aristocraţiei vechiului regim francez. Se nimeri însă că domniţa Elena Hangerli, acum vistiernicească Balş, suferind de dureri de cap, nu putu să-şi deschidă saloanele pentru nobilii musafiri. Dar nici n-ar fi putut îngădui să

părăsească ei capitala fără a-i vedea, mai ales că nepotul ei fusese la graniță să-i aducă și era acum, bineînțeles, „un prieten de-al lor". Ca atare îi primi acasă, în iatac, culcată în pat :

„Doamna Costachi Balș ne-a primit într-o zi la prînz, stînd în pat sub pretextul unei migrene ; acoperită pe cap cu o bonetă foarte cochetă și îmbrăcată într-o cămașă brodată, ornată ou dantele magnifice și cu boboci de trandafiri. Un șal de cașmir scump acoperea patul, splendide vase de porțelan pline de florile cele mai rare decorau toate colțurile. O penumbră savant calculată completa acest decor și ne amintea de budoarele femeilor elegante de la noi".

Camisole brodate, șaluri de cașmir și vase de porțelan o fi avut desigur și domnița Maria — dar n-au ajutat-o a fi fericită, deși era și ea, din fire, foarte primitoare. Abia tîrziu, bătrînă, bogată și în sfîrșit liniștită, și-a desfășurat ea luxul, primind la rîndul ei, în frumosul palat de la Colentina, pe oaspeții simandicoși ai Bucureștilor, ruși, turci și francezi:

Totuși, oînd s-a măritat în 1803, s-ar fi crezut că un mare noroc s-a năpustit pe capul ei. Domniță străină, săracă fată de 24 de ani, să ia pe fiul unuia din cei mai mari și mai bogați boieri ai țării. Și oum.mirele, Gri- gore Ghica, mai trecea drept un om ou totul deosebit, cu o fire întreagă și sinceră, cu mult caracter, iubitor de oameni și temător de dumnezeu, nu era asta noroc ? Pe lîngă toate mai avea omul și 37 de ani, își trăise deci' tinerețea, și era de presupus că vremea femeilor și a lăutarilor trecuse pentru el.

Dar tocmai de acolo a venit buclucul. Tot femeile și lăutarii au fost pricina nenorocirii bietei domnițe.

Anii dintîi trebuie totuși să fi fost liniștiți. S-au născut din căsnicia aceasta a Măriei Hangerli cu Grigore Ghioa șase copii, numai băieți : Costachi, Iorgu, Scarlat, Grigore, Panait și Dimitrie cîte unul pe an, din 1804 la 1810.

Asupra celor oe-au urmat plutește o taină, care n-a fost încă dezvăluită.

Prin 1821, când avea Grigore Ghica vreo 57 de ani și nevastă-sa vreo 42, s-a născut între ei o ceartă din care a urmat o despărțire. Grigore învinui pe Maria

de necredință, ba chiar de adulter, iar nevasta îi răspunse cu aceeași măsură.

Toate prezumțiile ar fi însă împotriva lui, fiindcă numele celei pentru care i se aprinseseră bătrînului călcîii era pe buzele tuturor : o fetișcană de 14 ani, Eufrosina Săvesou, dintr-un neam fără strămoși și fără moșii, dar bogată în frumusețe, cum se zice că nu mai era alta în București, iar numele celui ce ar fi ademenit pe domnița Maria nu-l știa nimeni, sau cel puțin n-a pătruns pînă la noi.

Totuși, cererea de despărțire o făcu el, nu ea., După 18 ani de căsnicie, domnița Maria privea lucrurile cu destulă nepăsare pentru a nu se mai impresiona de serenadele conului Grigore, și pe de altă parte ce folos ar fi tras ea dintr-un divorț ? Pe cînd el, dimpotrivă, ținea numaidecît să-și lepede nevasta pentru a fi slobod să-și ia alta. Iar dovada că domnița nu era vinovată e că mitropolitul țării nu îngădui această despărțenie. Cererile, rugămințile, momelile lui Grigore Ghica nu putură clinti credința capului bisericii cum că nevasta acestuia era nevinovată, arătîndu-se înalt preasfîntul neînduplecat în hotărîrea sa de a nu consfinți o despărțire care i se părea nu numai împotriva canoanelor, dar și împotriva moralei — un om de aproape 60 de ani și o copilă de 14.

Domnița, amărită, își luă copiii ou ea, pe tusșase, și plecă la Brașov (iunie 1821).

în primăvara lui 1822 începu deodată să umble zvonul că Grigore Ghica va fi numit domn al Țării Românești. La sfîrșitul lui martie, odată cu deputația din Iași plecă la Constantinopol și acea din București, compusă din următorii boieri : banul Grigore Ghica al nostru, banul Barbu Văcărescu, vornicul Nicolae Golescu, spătarul Scarlat Mihăilescu, clucerul Mihai Filipesou, clucerul Filip Lenș și căminarul Iancu Cucorescu.

întâmplările de acolo le cunoaștem din capitolul precedent, cum au stat cei 14 boieri moldoveni și munteni aproape șase luni dincolo de Dunăre și cum au aflat în ziua de 1 iulie, într-o sîmbătă, din gura unui agă vestea cea mare : „Mujde, boierilor, că s-au făcut domniile : Ioniță Sturza domn la Moldova și Grigore Ghica la Țara Românească.

Pe cînd se aflau încă cu toţii acolo, cu pregătirile domniilor şi ale plecării, patriarhul Evghenie muri deodată, pe neaşteptate, într-o joi, în ziua de 27 iulie. Antim din Colchida, oare „pentru vrajba din biserică" se afla în închisoare cu alţi cinci arhierei, fu scos diin temniţă şi urcat pe scaunul Patriarhiei de Constantinopol.

Ce prilej mai bun pentru noul voievod Grigore decît să-şi încerce norocul pe lângă acest fost oropsit predat, care, ieşind de la închisoare, trebuie să fi avut şi mare nevoie de bani ?

Marţi, 1 august, îl aflăm pe Ghica, împreună cu Golescu şi cu Cucorescu, la Patriarhie. întîlnindu-se acolo şi cru patriarhul de Ierusalim, „s-au vorovit multe asupra întâmplării vremilor", căpătînd domnul şi „o cruce cu sfîntul lemn" pentru care a fost rugat „să-i fie milă de mînăstirile din Ţara. Românească şi să le trimită embatiourile, precum erau mai înainte obişnuite, căci are Patriarhia datorii şi are puse amanet sfintele odăjdii pe la armeni şi jidovi.

Mă rog !

Sfârşitul „întîmplării vremilor" a fost că Grigore Vodă Ghica a căpătat de la patriarhul Antim dezlegarea căsătoriei lui cu domniţa Maria Hangerlli.

De olac trimise răspunsul acesta la Bucureşti, ca să ştie toţi că e slobod acum să se însoare cu cine va vrea el, şi mai trimise poruncă strașnică fiilor săi la Braşov să se întoarcă odată în ţară, căci are nevoie de ei.

Beizadelele, şase la număr, nu voiră să asculte de domneasca poruncă — fiindcă, mai întîi, nu-i lăsa mama lor să plece de lîngă ea[1], şi al doilea, fiindcă ştiau prea bine că a veni la Bucureşti, înseamnă pentru cel puţin unul din ei a pleca îndată ca ostatec la Constantinopol.

Domniţa, care în mai încă încercase o împăcare ou soţul ei, văzând că totul este acuma sfârşit, trimise domnului răspuns că nu-i va da băieţii, fiindcă, după legile ţării, „copiii din partea bărbătească rămîn la mamă, iar numai fetele pot fi date tatălui".

„Et on est curieux de savoir comment finira ce débat", scria Tanooigne lui Montmorency.

Cearta nu s-a putut, firește, isprăvi decât în folosul celui mai tare. Intervenții pe lîngă autoritățile austriace, poate și bani cheltuiți de noul voievod, făcură ca „dreptatea" să fie de partea lui.

Doamna (deși acum despărțită, Maria Ghica nu-și mai spuse din ziua cînd fostul ei soț fu făcut voievod, decît *doamnă)* plecă de la Brașov la Sibiu cu doi din copiii ei, beizadelele cele mici, Panaiot și Dumitru. Ceilalți patru băieți, de voie de nevoie, fură trimiși la București.

La Sibiu — probabil tot din cauza intervențiilor venite din Muntenia — doamna Maria fu destul de rău primită de autorități, care-i confiscară hîrtiile, ținînd-o într-un fel de arest. Nici cererea de a pleoa în Rusia nu-i fu încuviințată, așa încît tot în țara „tuturor libertăților" plecă ea, în Franța, unde se stabili la Paris, rămînînd apoi acolo în tot timpul domniei fostului ei soț și chiar pînă la moartea acestuia, în 1834, adică vreo doisprezece ani și jumătate.

Dincoace, în țară, beizadelele sosiră înaintea tatălui lor. Pe la 23 august ele ețau la București — patru flăcăiandri care fuseseră în școală la Viena, care vorbeau cu ușurință nemțește și franțuzește, „et don les manières sont polies et aisées", scria Tamcoigne lui Montmorency. Beizadea Costachi avea 18 ani și beizadea Iorgu 17. Ceilalți doi, Soarlat și Grigore, fiind mai mici, nu se arătară „în lume". Dar Costachi și Iorgu, la care veniră să se închine și boierii și popii cei mari și consulii străini, întoarseră politicos toate vizitele, ceea ce făcu în București o deosebit de bună impresie.

La 25 septembrie sosi și vodă în capitală. Băieții se duseră întru întâmpinarea lui, la Văcărești, mînăstirea unde din timpul lui Nicolae Mavrooordat încoace aveau toți noii domni obiceiul să rămână 3—4 zile pînă li se pregătea alaiul cu care-și făceau apoi intrarea oficială în oraș. Dar Grigore Ghica, nesocotind tradiția, rămase acolo numai două ceasuri și urcîndu-se apoi în butcă, veni în goana cailor acasă la el „într-o clădire mică pe care o locuia și înainte pînă va fi palatul gata".

„Palatul" e cel de pe Podul Mogoșoaiei, pe care-l locuiseră mai înainte și voievozii Caragea și Suțu și despre care voi vorbi cu amănunte mai la vale, iar oasa

„cea mică" era așezată lîngă Sfînta Vineri, pe ulița „de lângă casa stolnicului Petrachi" (o stradă deci fără nume), în care a rămas Grigore Vodă aproape încă un an de zile.

Știm despre ea că avea, deși era mică, „multe saloane" și că acolo făcu vodă, la 23 april viitor (1823), de onomastica fiului său celui mai drag, beizadea Iorgu, o mare recepție, la care a fost față și consilierul de legație danez *Clausewitz.* De la acesta aflăm că într-unui din acele saloane stătea vodă așezat turcește pe un divan, între boieri și jupînese, toată lumea aceea fiind „foarte bogat îmbrăcată". Se făcu „ceremonia sărutului minei", iar pe străini „vodă îi saluta italienește". S-a dat dulceață, cafea și ciubuce. În lipsa doamnei, onorurile le făcu sora lui vodă, Pulcheria, care, ca și frații ei Alexandru și Mihai, vorbeau „prea frumoasă franțuzească". Seara s-a dat un mare bal, în care scop vodă închirie casa Crețulescului, fiindcă era mult mai încăpătoare și mai luxoasă decît a sa. „Patru saloane europene dădeau într-o mare sală de dans" în oare *femei frumoase* și boieri cu fesuri și caftane, „pe care cînd dansau le lepădau", jucau polca și poloneza, *dar și hora românească,* fiindcă deși „conversația era mai mult franceză", boierimea noastră era totuși încă neînstrăinată, și-i plăcea la curtea lui Ioniță Stîrza să mănînoe mămăligă și la a lui Grigore Ghica să întindă hora. După miezul nopții s-a dat un „supeu" de 200 de persoane, cu mîncăruri foarte alese și vinuri din țară și din străinătate. Muzica însă era slabă. Cărți nu se juca.

La această serbare dată în cinstea răsfățatului beizadea Iorgu, era de față toată numeroasa familie a voievodului : cei cinci băieți, (aduși cu toții acum din iarnă la București), frații, cumnatele, nepoții și nepoatele. Numai doamna lipsea și fiul ei mai mare, beizadea Cos- tachi. Cel dintîi era la Paris, al doilea la Constanti- nopol, unde îl trimisese domnul ca ostatic și oapuchihaie, îndată după întoarcerea de la Silistra, de prin octombrie 1822.

Cum i se păru lui viața acolo și ce lipsă de răbdare o îndură, cum se împrieteni cu beizadea Nicolachi al lui Ioniță Vodă Stîrza și pe ce trai „necuviincios" se puseră amîndoi, toate acestea le-am

văzut mai sus. Nu era de un an la Constantinopol, că-l şi apucară dracii. La 7 octombrie 1823 consulul Hugot de la Bucureşti scria lui Chateaubriand, care era pe atunci ministrul afacerilor străine la Paris :

„Fiul cel mare al prinţului, aflat în Turcia ca ostatic, i-a declarat tatălui său în modul cel mai convingător că nu mai poate rămîne acolo deoarece se plictiseşte şi că dacă nu va fi rechemat la Bucureşti în cel mai scurt timp, va şti să se sustragă într-un fel sau altul acestei situaţii".

Urmarea acestei nesupuneri am văzut că a fost în- ohiderea lui la Cenghilchioi, împreună ou prietenul său
Niculachi Sturza, de unde nu a fost slobozit decît mult mai tirziu, cam în preajma căsătoriei acestuia cu Maria Ghica, prin toamna lui 1824.

Dar dacă beizadea Niculachi, acuim om aşezat, cu o femeie frumoasă pe care o admirau toţi diplomaţii străini din Constantinopol, nu mai dădu prilej să se vorbească de el — beizadea Costachi făcu dimpotrivă să-i răsune numele din Stambul la Para şi de la Galata pînă la Therapia. Viaţa de chefuri şi de muieri o luă de la început, ca şi cum nimic nu s-ar fi întîmplat, nici mustrările lui vodă, nici pedeapsa lui Reiss-Effendi ou „domiciliul forţat" de la Cenghilchioi. Doi ani o duse aşa, pînă în iarna anului 1826, cînd deodată îi căzu băiatului o fată ou tronc la inimă, de nu se mai putu lipsi de ea. O chema Verona, sau Veronica, şi era fata bancherului armean Agop Tinghiroglu[41]. Beizadea Costachi o ceru în căsătorie, fără a puitea căpăta de la cumînţii ei părinţi învoirea de a o lua. Refuzul acestora trebuie să se fi sprijinit pe deoparte de proasta reputaţie pe care o avea băiatul, iar pe de altă parte pe faptul că ei îşi dădeau seama că „mezalianţa" aceasta nu va putea place lui Grigore Vodă şi ca atare căsătoria nu va putea ţine.

Dar tinerii se iubeau şi împotriva dragostei puterea convenţiunilor sociale a fost întotdeauna deosebit de şubredă. După un an de zădarnioe încercări, beizadea Costachi hotărî să fure fata — ou învoirea ei firească. În duminica Floriilor a anului 1827, noaptea, „el o răpi de domnişoară, ajutat în această

acțiune de cîțiva nemernici de cea mai joasă speță și o duse la palatul său" [42]. Cu prietenii lui de chef deci o fură de acasă, ducînd-o în palatul său de la Cenghilchioi sau de la Ortachioi, unde, botezînd-o întîL după legea românească, o și luă în căsătorie, repede, în aceeași noapte. Un popă muntean, duhovnicul său făcu acolo sfînta slujbă a cununiei, nuni mari fiind imul din acei frînci derbedei „mauvais su- jets", oare-l ajutase a-și răpi mireasa, și nevasta acestuia.

Cînd în dimineața d-apoi văzu Agop Tinghiroglu că-i furase beizadeaua fata din iatac, îl apucară stonahoriile. într-o goană se duse pînă la Serachir-Pașa, comandantul oștilor otomane, cu oare era prieten și înfățișîndu-i jalba în proțap îi ceru să i se facă dreptate. Serachir-Pașa vorbi cu Chihaia-Bey — ministrul Trebilor dinlăuntru — oare porunci cadiului să cheme pe beizadea Costachi în judecata „furilor", a hoților de cai și de femei.

Costachi Ghica, de altfel un om inimos și cu oare- ©are panaș medieval, veni la judecată ou Veronica de braț — ceea ce, zice-se, era „după moravurile turcești, culmea obrăzniciei". Cadiul îi porunci să-și scoată brațul de pe al nevestei sale. Beizadea Costachi răspunse să brațele sînt legate și că nimeni nu le va putea dezlega. Cadiul îi spuse că se vor găsi în imperiul semilunei oameni care au această putere, și-i și făcu pe dată dovada, poruncind aprozilor „să-și facă datoria". Oamenii aceștia, „les valets turcs", se năpustiră asupra tinerilor îndrăgostiți și, înjurîndu-i ca la ușa cortului, le deteră o bătaie din acele „pe care impiegații musulmani o dau numai raialelor, fără deosebire de rang, de vîrstă sau de sex".

Cu oasele frînte ieșiră tinerii de la judecata cadiului, fiind trimiși sub pază fiecare la casa lui. Domnișoara Tinghiroglu fu înapoiată părinților, cărora li se trimise răspuns că va fi desfăcută căsătoria și că preotul care o consfințise va fi trimis în judecată patriarhilor grec și armean, spre a fi osîndit potrivit canoanelor bisericești.

Dar povestea e încă departe de a fi gata.

Dumnealui beizadeaua, „iritat de prostul tratament pe care-l primise, se duse la Buiuc-Dere

pentru a cere intervenția ambasadorului Rusiei și dușmanii erau în- cintați să-l vadă certîndu-se ou Poarta, îmbrățișînd cu căldură cauza reclamantului, în calitatea sa de fiu al prințului și de agent așezat sub protecția drepturilor omului conform articolului 16 al Tratatului de la Kai- nardgi".

Aici se impune o mică tălmăcire.Amîndouă beizadelele, Niculachi Stürza și Costachi Ghica, stăteau la Constantinopol de la începutul domniilor părinților lor, ca o garanție a credinței voievozilor din Țările Dunărene către Poartă. Acesta fusese din vechime un obicei peste oare nu se călcase pînă în zilele Eteriei și a încetării domniilor fanariote. Dar odată cu înălțarea în scaune a voievozilor Ioniță Sturza și Gri- gore Ghica, Rusia avînd un cuvînt din ce în ce mai hotărâtor în trebile românești, ea oeru desființarea acestui obicei, sub cuvînt că e înjositor „de a fi ostatic", în realitate însă pentru a nu sili pe domnii români de a fi credincioși Porții. Turcii erau pe de altă parte destul de pricepuți ca să înlăture chestiunea, fără ca în aparență să i se opună. Poarta consimți deci ca voievozii dunăreni să nu-și mai trimită fii ***ostateci,*** dar îi sili să-i trimită ***capuchihaie,*** adică secretari, agenți ai domnilor pe lîngă guvernul turc. Astfel beizadea Costachi, deși de fapt curat ostatec, era totuși oficial „agent supus protecției dreptului ginților".

În această calitate merse el la Buiuc-Dere să se plîngă contelui de Ribeaupierre, ambasadorul Rusiei, de insulta ce-i făcuse cadiul și oamenii săi. „Dușmanii pă- cii" fiind încredințați că ambasadorul va ține partea beizadelei, se și bucurau de noul conflict diplomatic ce se va naște între Poartă și Petrograd. Dar mare le fu dezamăgirea — și încă mai mare a lui beizadea Costachi — cînd văzură pe domnul de Ribeaupierre refu- zînd să-i dea ajutor :

„Ambasadorul îl primi foarte prost pe prinț și-i adresă cele' mai aspre mustrări pentru comportarea lui scandaloasă, refuzînd net să intervină într-o afacere pe care o privea ca fiind exclusiv de resortul patriarhului și în întregime străină atribuției lor ambasadorului Ru-

Foarte supărat, beizadea Costachi se apucă să ticluiască pe turcește un arz către sultan, cerîndu-i

milă, îndurare şi dreptate. Şi într-o seară, pe cînd acesta se plimba cu caicul pe Bosfor, la lumina lunii, cu cadînele sale, el îndrăzni să se apropie cu barca pînă lîngă *umbra lui Alah pe pămînt* şi să-i arunce arzul în caic.

Dar acum i se înfundă. Sultanul, după ce citi arzul, îl rupse în bucăţi, azvîrlind hîrtiile în mare şi poruncind ca fiul voievodului Munteniei să fie arestat în palatul lui şi trimis apoi sub pază la tată-său la Bucureşti.

Două săptămîni mai tîrziu, în aprii 1827, beizadea Costachi trecea Dunărea, iar dincolo în Fanar, patriarhul anula căsătoria fetei lui Tinghir „fiindcă fusese făcută în vreme de post". Iar popa care-i cununase fu osîndit de Sinod la tăierea părului şi a bărbii şi la trimitere la ocnă.

Ribeaupierre, care refuzase să dea o mînă de ajutor bietului Cositaiohi Ghica, scria totuşi lui Kotoff, girantul consulatului rus din Bucureşti, că ambele beizadele au fost trimise în ţară „de unde se vede acum prea bine că ele nu erau capuchihaie, ci ostateci...".

Dacă aceaista era din partea domnului conte cumva o remuşcare, apoi era tîrzie, căci în timpul acesta Grigore Vodă îşi trimise fiul, de cum sosise în ţară, la o mănăstire în munţi, să se mai răcorească. Beizadeaua va trebui, închinindu-se la icoane, să se mai lumineze la minte şi să afle că fiii datoresc ascultare părinţilor şi oamenii mai mici supunere oelor mai mari !

Beizadea Costachi, căruia nu i se mai spunea acum decît beizadea Tingire, sau pe scurt chiar „Tingirică", rămase la mînăstire pînă în toamnă, de unde ieşind apoi se însură în curând' cu Sultana Gostescu, uitînd pe Ve- ronica lui, ale cărei urme se pierd în armenimea cea bogată de pe malurile Bosforului

Faptul că Grigore Ghica îşi pedepsea fiul cu pocăinţă la mînăstire, fiindcă la 22 de ani era îndrăgostit de o fată de 18, pe cînd el însuşi la 60 de ani iubea pe una de 20, poate părea cel puţin ciuidat, şi tălmăcire nu poate fi decît luînd în privire egoismul ce caracterizează firea omenească pînă la incoherenţă şi pînă la absurd. — „Nu fă tu ce fac eu". Iată principiul

eticei omeneşti îndeobşte şi a celei pămîn.teşti îndeosebi.

încolo, bărbatul acesta, înfăţişat pînă acum sub lumina patimilor sale omeneşti, a fost totuşi nu numai un om de treabă, dar şi un bun voievod.

Romanul său cu Eufrosina Săvesou, care era de-o vîrstă cu Verona Tinghiroglu, îl vom desfăşura mai la vale, cînd femeia aceasta va intra mai adânc în viaţa bătrânului voievod. Să arătăm deocamdată că el, ca şi Ioniţă Vodă al Moldovei, fiind „liberal" dacă nu „cărvunar", ou idei foarte înaintate, s-

a înconjurat mai mult cu boieri de mina a doua, dar deştepţi, muncitori şi cinstiţi. Cu aceştia a domnit, scutindu-i de dări şi umplînd golurile vistieriei din averile mînăstireşti

.Boierii cei mari erau, ca şi cei din Moldova, fugiţi peste graniţă la Braşov, făcîndu-i o îndîrjită opoziţie şi trimiţînd pîri peste pîri, ba la Constantinopol, ba la Petrograd. Banul Grigore Brîncoveanu, om deştept, învăţat, candidat la domnie, era cel mai înfocat duşman al lui Ghica, şi ohiar unul din fraţii acestuia, Alecu. zis Barbă Roşie, se unise acum cu potrivnicii domnului.

Din Braşov ei trimit în ţară pe Ghiţă Cuţui Muntenegreanul ou 600 oameni armaţi ca să pornească pandurimea lui Tudor, avînd printre alţi comandanţi pe serdarul Cristea şi pe Torna Brătianu, polcovnic.

Grigore Vodă, după cum îi stătea în obicei, posti în- tîi două zile, se închise apoi în iatac, căzu în faţa sfintelor icoane şi după o lungă rugăciune, chemă pe polcovnicul Magheru, mult vestitul, poruneindu-i să meargă întru întîmpinarea oastei lui Cuţui. „Iar de-i vei prinde", îi zise vodă, „să-i judeci şi să-i osîndeşti la spânzurătoare".

Ceea ce se şi făcu, aidoma. Numai Brătianu a scăpat, prin fugă, în Grecia, unde a murit abia în 1840.

Mai tîrziu lucrurile se împăcară, aici ca şi în Moldova şi din aceleaşi împrejurări. în 1826 „protipendada" se întoarse în ţară, în frunte cu banul Grigore Brîncoveanu, cu Grigore Băleanu, Ştefan Bălăoeanu, Alecu Filipescu, Alexandru Vilara, Ion Cătuneanu şi alţii. în politica din afară, ei ţin totuşi mai departe cu ruşii, pe cînd vodă cu oamenii săi de mai înainte rămîn plecaţi turcilor, ca şi peste Milcov Ion Sandu Stîrza. Dar înlăuntru, boierii aceştia mari, oameni de carte şi în feliil lor patrioţi şi ei, înfiinţează „Societatea Literară", prezidată de Dinicu Golescu şi avînd mădulari pe fraţii domnului, Mihai, Constantin şi Alexandru, din care va ieşi mai tîrziu Societatea Filarmonică, cea care va aduce culturii româneşti şi spiritului naţional neasemuite foloase.

Totuşi erau pe lîngă vodă şi boieri de mîna întîi, şi chiar din sfetnicii lui cei mai de aproape, ca de pildă vestitul Constantin Cîmpineanu, tatăl lui Ion. încrederea cea mai oarbă o punea Grigore Ghica în trei oameni numai : în başciohodarul Măciucă (un fel de prim

aghiotant domnesc), în sărdarul Chiriac şi în vornicul Costachi Cîmpineanu.

Cînd a trecut delegaţia turcă de la Cetatea Albă prin Bucureşti, în 1826, Grigore Vodă trimise întru întîmpi- narea ei pe un boier mai şters, pe un om cam sărac cu duhul, iar Cîmpineanu, burzuluindu-se, îi spuse : „Dar de ce nu trimiţi măria ta pe un boier mai de seamă, că e ruşine să stea delegaţia de vorbă cu el". Iar voda de colo : „Nu cumva te-oi trimite pe dumneata, şi apoi, cînd vor veni turcii să mă vadă pe mine, să zică : Da ce prost domn au muntenii.

O vorbă ca aceasta ajunge să caracterizeze pe un om, şi aproape o domnie : bun simţ, modestie, chibzuinţă. Cu acestea şi cu cinste, a domnit Grigore Vodă, şi a domnit frumos.

Să vedem acum unde a domnit el, în ce case, în ce încăperi şi-a petrecut cei cinci ani şi jumătate de mărire voievodală.

Ca mic copil şi ca flăcău neînsurat, ajuns aproape tomnatec, ar fi stat în casa tatălui său, banul Dumitrachi,. care avea, zice-se, cea mai întinsă proprietate din Bucureşti. „începea din capătul despre apus al podului gîrlei, de vale de Zlătari, mergea în jos pe malul apei pînă în dreptul oaselor Văcărescului, unde e azi casa lui Barbu. Belu ; d-acolo cotea spre Sfinţii Apostoli, pînă unde sînt băile Mitracevski, apuca la dreapta pe uliţă înainte, tăia. de-a curmezişul strada Mihai Vodă, trecea gîrla mer- gind la vale prin Gorgani, cuprinzînd toată mahalaua domniţa Nastasica şi se încheia ou ocolul la podul gîrlei la Zlătari.
în cuprinsul acestui loc, mare cît o moşioară deşi era; aşezat în inima Bucureştilor, se aflau numai două „curţi", a b*anului bătrînul* (i se spunea aşa pentru a-l deosebi de doi din feciorii săi, care erau şi ei bani) şi a fiului Scar- lat. Cea dintîi, în oare a locuit desigur pînă la însurătoare Grigore Vodă al nostru, era aşezată dincoace de apă. Era o namilă de casă, cu pridvoare, tinzi, sagnasie, saloane odăi de musafiri, sufragerie de iarnă şi de vară, iatacuri şi cămări, ou arcade şi bolţi învîrtite, beciuri şi pivniţe, invălitoare de şindrilă mai mare decît casa şi ou strea- şina sooasă din jur împrejur de doi coţi. Pe lîngă zidul curţii, în şir, cuhnii, odăi de

slugi şi de logofeţi, grajduri, şoproane, şuri, grădini de flori şi de zarzavaturi, livezi de pomi roditori, fînărie, lemnărie, brutărie, pot- covărie şi cîte altele. După moartea banului Dumitrachi, casa aceasta a trecut prin moştenire la fiul său cel de-al patrulea, banul Mihai, Nenea Mare cum i se zice, şi s-a restaurat de fiul său cel de-al cincilea, Alexandru, voievodul din 1834, cînd s-a suit acesta pe scaunul domniei.

Cealaltă casă, a banului Scarlat Ghica — care a tre- cut-o apoi fiului său Neculai — era dincolo de apă, cam în dreptul „Azilului de noapte" de mai tîrziu. Din ea nu se mai vede nici o urmă, căci, din pricina deselor înecări ale Dîmboviţei, a putrezit din temelie şi s-a fărâmiţat bucăţică cu bucăţică. Ion Ghica mai ţinea fi- reşte minte de ea şi ne spune în vestitele sale scrisori că era acolo „o sală mare zugrăvită pe pereţi şi pe ta- van cu toţi zeii Olimpului, de un pictor Kaufmann". în sala aceea, la zile mari, înfocatul Aristia, perceptorul copiilor — cu cîteva perdele de la ferestre, cu cear- ceafuri înnădite, cu costume croite din rochii lepădate — punea în scenă oîle o tragedie grecească, pe O reste, sau pe „Fiii lui Brutus" sau vreo idilă de Florian. Iar actori erau toţi Ghiculeştii : Soarlat, Mihai, Smărăndiţa — o Clitemnestră impunătoare — şi cîţiva străini ca Eufrosina Bogdan, Manole Anghelescu, Iosefina şi Ceci- lia Raymond!.

, Să ne întoarcem, însă la Grigore Ghica. După însurătoarea lui cu Maria Hangerli, el s-a mutat firesţe din casa părintească într-alta „mai mică", cea de la Sfînta Vineri. Acolo a trăit aproape 20 de ani, acolo s-au născut toţi copiii lui şi acolo a pătimit în tăcere biata domniţa Maria, care domniţă fiind şi-a zis domniţă pînă la despărţenie, cînd, bărbatul ei fiind făcut domn, şi-a spus şi ea, deşi divorţată, doamnă.

în 1822, cînd a plecat Grigore Ghica, primăvara, la Oonstantinopol, să capete domnia, el a hotărât că la întoarcere va locui „palatul" pe care-l locuiseră şi voie- vozii de mai înainte : Alexandru Suţu şi Ion Caragea. Lăsă dar poruncă să fie zugrăvit din nou, prefăcut şi mărit, şi însărcină pe pictorul italian Giacometti să pic- teze pe pereţii şi pe tavanele saloanelor zeităţile

Olimpu- lui, la fel cum le pictase Kaufmann în casa fratelui său Scarlat.

Cînd s-a întors domn, în septembrie 1822, Giacometti mai avea încă mult de lucru, așa încît noul voievod fu silit să locuiască mai departe în „casa lui cea mică", unde erau totuși „mai multe saloane", deși pasemite neîncăpătoare, și unde dădu în primăvara viitoare, de Sf. Gheor- ghe, o serbare în cinstea iubitului său fiu Iorgu, precum mai sus am arătat.

Abia în iarna 1823—24 a putut Grigore Vodă să se mute în palatul de pe Podul Mogoșoaiei, proaspăt împodobit de italianul Giacometti.

Deși atît Ion Ghica în „Scrisori", cît și Alexandrina Ghica în „Amintiri", ne asigură că „palatul" acela, nu mai există, noi credem că părerea aceasta poate da prilej de interpretare.

Locul curții domnești se întindea din Calea Victoriei de azi până în strada Academiei, iar pe lături cam până la casa Slătineanu, în care, sub Alexandru Vodă Suțu în tot cazul, se țineau ședințele domnescului Divan. Între palat și casa Slătineanu era prin 1820 un pasagiu la etaj, prin care treceia Vodă Suțu cînd mergea la Divan și unide-l pândise Bimbașa Sava să-l omoare, după oum aici am mai povestit. Or, pasagiul acela învederat că nu putea fi decît în latura despre Podul Mogoșoaiei {Calea Victoriei), deoarece în partea aceasta era și casa Slătineanu ,de unde rezultă că și Palatul era în rînd cu casa Divanului, pe Podul Mogoșoaiei — iar nu în mijlocul curții, după cum ne spune Ion Ghica. De altfel Alexandrina Ghica ne confirmă lucrul acesta în ***Memoriile*** ei publicate de V. I. Ghica, cînd ne spune următoarele precise amănunte : „La inceputul veacului trecut, după gonirea fanarioților, curtea domnească era sub unchiul meu Grigore Ghica al VIII-lea, domnul Țării Românești, pe Podul Mogoșoaiei, nu departe de magazinul (?) Capșa de astăzi, în palatul care a fost mai pe urmă cumpărat de familia Lahovary, ***afectat clubului Tinerimei, aliniat și deformat cu totul***".

Că acest club al Tinerimei „aliniat și deformat"' este fostul palat în care au locuit voievozii Caragea, Șuțu și Ghica, mai este învederat și după aspectul lui. Văzut din curte, din pasagiul Majestic, intrarea ciobului

cu vechea ei boltă, sala de jos cu minunatele ei coloane de marmură, scara cea frumoasă, de marmoră şi ea, şi saloanele cele mari de la etaj arată lămurit că în această casă şi nu aiurea a fost cîndva palatul lui Grigore Vodă, despre care nepoata lui de fată, Alexandrina Ghica, ştie să ne mai spuie următoarele frumoase lucruri :

„El avea mari şi frumoase încăperi, decorate de pictorul Giacometti şi, la catul cel dintîi, nişte coloane de porfir cu pereţii mobili, care îngăduiau transformarea mai multor saloane într-o singură sală foarte arătoasă, coloanele rămînînd singura amintire a pereţilor dispăruţi... N-am cunoscut, firește, palatul acesta în timpul domniei mele, însă printr-un reflux al soartei acolo am locuit cînd m-am măritat cu principele Ioan, fiul lui Grigore Ghyka al X-lea al Moldovei, şi de acolo am plecat ca să mă cunun în biserica Sărindar, astăzi dărâmată, enoria şi loc de veşnică odihnă a Ghiculeştilor munteni de la marele ban Dimitrie (1808) încoace. Pe de altă parte, muma mea, Pulheria Blaramberg, sora domnitorului, îşi petrecuse »acolo tinereţile şi îmi povestea deseori anecdote privitoare la acel palat. Una, prin ciudăţenia ei, merită să găsească loc în această cronică. Unchiul meu, în reacţiunea naţională ce urmă după venirea lui pe tron, încercă de la început să stîrpească oriunde abuzurile greceşti. Între altele, avusese de suprimat cea mai nostimă sarcină de curte ce s-ar putea închipui. Fusese întocmită în timpul celor din urmă fanarioţi. Opt inşi, îmbrăcaţi în portul cel mai strălucit, trebuiau să intre în fiece dimineaţă în iatacul domnului, de cum se trezea el, şi să-i zică laolaltă : Frumos eşti, mărita ta ! Sprâncenat eşti, măria ta ! După această exclamaţie, strigată în cor, se retrăgeau în bună rînduială, milităreşte. Ziua începută astfel părea grecoteiului mai dulce".

în acei palat, sub scară, în nişte încăperi care se mai văd şi az-i, locuiau la stînga Başciohodarul Măciucă, omul cel mai de încredere al lui Grigore Vodă, iar la dreapta Tufeocibaşa „lîngă ogeacul neferilor şi al edediilor", din care mai cunoaştem numele lui Nicolae Păun, cel despre care s-a priceput Ion Ghica să ne

povestească o prea frumoasă amintire din tinerețele sale. — Şi tot de la Ion Ghica mai ştim sfîrşitul poveştii pictorului Giaco- metti, pe oare ei îl numeşte Giacomo, cel care a zugrăvit pereţii şi tavanul palatului cu zeităţile Olimpuhri, Acest Giacomo sau Giacometti, un italian pripăşit prin ţară nu se ştie cum, prieten în vremuri cu vestitul Silvio Pellico, era un pictor de valoare, după cît putem judeca din urmele frescelor făcute de el pe pereţii palatului de la Colentina, unde tavanurile în tot cazul au rămas pe alocurea întregi. Puţin aventurier de felul lui, după ce făcuse naţionalism în Italia şi pictură în Moldova, . se ■ statornici birtaş în insula Prinkipo lîngă Con- stantinopol. Fiul său, Carlo, a fost călăuza lui Lamar- tine în timpul călătoriei acestuia în Orient, imortalizat de marele poet francez sub numele de Charles în vestita sa operă : Voyage en Orient. Mai tîrziu, prin 1848, dăm iar de urmele lui, tot călăuză pentru străini la hotelul Missiri din Pera, unde l-a cunoscut şi Ion Ghica. Pe atunci, în timpul viitoarei din 1848, pictorul Giacomi peste sufletul căruia trecuseră anii fără a-l îmbătrîni, se înflăcără iar la auzul cuvîntului de „Libertate" care umbla ca suveica dintr-un capăt al Europei la altul şi, vînzîndu-şi birtul de la Prinkipo, se pregătea să plece cu fiul său în Italia pentru a lupta sub steagul lui Ga- ribaldi.

Holera, care bîntuia la Constantinopol şi în toată Turcia, dincolo şi dincoace de Dunăre, îi înşfacă însă pe amîndoi şi-n puţine zile îi duse în mormînt. Şi astfel Giacomo şi fiul său Carlo, în loc să moară vitejeşte, de glonţ, pentru Libertate, muriră prostește, de vibrioni, la Stambui, precum muri în aceleaşi zile în Moldova şi străbuna autorului acestor rînduri, şi precum era, 65 de ani mai tîrziu, să moară tot atît de prostește, într-o cîm- pie din Bulgaria, autorul el însuşi.

Un an şi jumătate după ce s-a mutat Grigore Vodă în palatul de pe Podul Mogoşoaiei, a şi izbucnit focul, la „una din cele două case ce ocupa domnitorul". Dar sărind straja toată în ajutor, flăcările au fost uşor potolite şi „s-a scăpat tot". Consulul Hugot mergînd. a doua zi să vadă pe vodă, după cum era obiceiul după fiece nenorocire, Ü găsi foarte vesel „d'excellente humeur", spunîn- du-i că n-a pierdut nimic, ba adăugind

chiar „rîzînd în hohote, că numai doamnele — vorbindu-mi de sora și de cele patru nepoate ale sale care erau de față — se plângeau că au pierdut câteva fleacuri".

Pe sora aceasta, Pulcheria Blaramberg, și pe cele patru nepoate, care locuiau toate împreună cu vodă la palatul domnesc, le întîlnim doi ani mai tîrziu, în 1827, la marele bal pe care-l dădu vodă cu prilejul Anului Nou.

Vodă era veisel ca niciodată "[4]. Zilele posomorite se credeau trecute, părea că temerile și grijile părăsiseră malurile însîngerate ale Dîmboviței și ale Dunării. Mu- rahaşji-' (plenipotenții) Said Mehmed Nuri Effendi și Said Ibraim Effendi se întoarseră de la Ackerman, unde încheiaseră în ziua de 23 septembrie 1826, cu plenipotențiarii ruși Voronzov și Ribeaupierre, convenția tălmăcitoare a Tratatului de la București din 1812. Contele Ribeaupierre trecuse ambasador la Constantinopol și neînțelegerile ce de 6 ani existau între Poartă și Rusia se credeau stinse cu desăvârșire. Mineiaki, numit consul rusesc, era așteptat la București. La Țarigrad, pace și liniște. La noi nu se auzea nici de cîrjalii, nici de vreun Pasvantoglu.

Dis de dimineață, în fața boierilor adunați la curte, părintele Eufrosin Poteca, dascălul de la Sf. Sava, cu trei din băieții cei mai silitori din școala românească, sorcovise pe măria sa cu un „engomion", un colind plin de frumoase prevestiri. La prânz toate răvașele de plăcirytă îi ieșiseră lui vodă numai în bine și în bine : „veselie", „viață lungă", „biruință" și așa mai departe. Boierii i se arătau cu supunere și lumea îl iubea, căci era îndestulată : pîinea 3 parale ocaua și vinul 10 parale vadra. Opinca și târgurile mulțumite și vesele. Pribegii din Brașov și din Sibiu, oare se bizuiseră pe sprijinul consului ins Pini ca să răstoarne pe domn, fuseseră siliți să i se închine cu supunere ca să se poată întoarce în țară. Și acum era vodă sigur că în 1829, cînd se împlinea termenul de 7 ani de domnie, tot el va fi *numit de Poartă,* sau, după noua Convențiune, *ales de boieri* domn.

Ca atare, seara, mare bal la curte — dar nu în palatul pe care-l cunoaștem, ci într-o casă anume închiriată, casa lui *Românit* de pe aceeași uliță, mult mai la

deal, înspre capul Podului — că era cea mai încăpătoare din București. O începuse marele și bogatul boier Faca — tatăl lui Gostachi, cel cu „Franțuzisteie" — dar murind fără a o isprăvi, epitropia copiilor o vînduse unui grec bogat, Românit. Acesta a isprăvit-o și a împodobit-o cu cel mai mare lux : pereții odăilor îmbrăcați cu stuc, imițînd marmorile cele mai rare, tavanele lucrate în relief de meșteri aduși din Țarigrad, podelele acoperite iarna cu covoare din Persia și vara cu șaluri din India, macaturile și perdelele de mătase groasă din Damasc și din Alep, mobilele de lemn de mahon și de abanos, încrustate cu sidefuri și îmbrăcate ou piele de Cordova. În toate odăile, policandre atîrnate de tavanuri, toate de cristal de Veneția, tăiate ca diamantele, în care se oglindeau seara mii de luminări de ceară sau de spermanțetă...

Românit, murind flăcău bătrîn, averea lui, cu case cu tot, a trecut la trei surori bătrîne, fete mari și ele, care au vîndut palatul acela statului, de s-a făcut apoi din el Ministerul Finanțelor de pe Calea Victoriei colț cu Calea Griviței !

Acolo — aripa din stînga — a dat Grigore Vodă marele său bal din ziua de Sîn-Vasile a anului 1827.

în sala cea mare, vodă, în giubea albă, hanger cu briliante la brâu, ședea în mijlocul sofalei, între ferestre, rezemat pe perne, cu gugiumanul de samur, cu funda albă cam pe frunte și cu mîinile încleștate la ceafă.

Pe marginea sofalei, la dreapta și la stingă, ședeau cei oinoi fii ai săi. Beizadea Co&tachi, poreclit Tingirică, nu era acolo, căci tocmai atunci se desfășura la Constanti- nopol romanul său de dragoste. Dar erau pe pat beizadelele Iorgu, Soarlat, Grigore, Panaiot și Mitică, toți roșii la frunte, la tâmple și la ceafă, purtând pe creștetul capului un mititel fes roș ou fundă de mătase albastră! Iar de aici încolo, una lîngă aita, ședeau cucoana Profiriția, sora lui vodă cea mai iubită, nepoatele Sultana Zefharina, Maria Furtunoaia cu fiică-sa Anica, precum și alte cucoane înrudite sau numai foarte simandicoase.

Muzici erau trei, cea de la Galați, cea de la Râmnic și un taraf de lăutari, care stăteau într-o galerie improvizată deasupra ușii de la intrare.

Cea de la Goleşti, înființată de Dinicu Golescu pe moșia sa din Muscel, sub direcția lui Florian Aaron, avea 12 muzicanți, toți țigani, astfel împărțiți : doi scrip- cari, doi flautiști, doi trîmbițași, două clarinete, un oboist, un fluieraș, un toboșar și un țimbalist.

Cea de la Râmnic, a clucerului Alecu Nicolescu, sub direcția lui Cocoratu, „maestru de grații", se compunea din 6 țigani robi ai boierului, care, suflînd din gură și dînd din cap, din mîini și din picioare, cântau din 15 instrumente deodată : ghitare, mandoline, naiuri, piroștii, tobe, țimbale, zorzoane și clopoței. Aria „de rezistență" a acestei muzici de bîlci era „Di tanti palpiți" din Tan- cred, pe care glumețul poet Ianou Văcăreseu, vărul domnului, o tălmăcea cucoanelor care nu știau italienește, în felul următor : „Dă-i tantii palme"... se non e vero...

Și, în sfârșit, veneau lăutarii, care n-avură parte de a cînta decît pe la spartul jocului, când începură boierii a prinde chef și le veni poftă de vreo horă, de-un brîu, sau de vreun cântec din oele lumești : „Hai, Ileană, la poiană", sau „Cavaleri de modă nouă".

Boierii, cînd jucau, își lepădau giubelele și papucii, rămînînd numai în meși. Ei pofteau La dans — căci de pe atunci „se dansa" în saloane — numai fetele sau nevestele oare le plăceau, neîndrăznind totuși să se apropie de rudele lui vodă. Acestea aveau fiecare pe „dansatorul" ei favorit. Fata lui Furtună de pildă juca numai cu beizadea Iorgu și fata Moruzoaiei numai cu Scarlat Bărcănesou.

Zinca, nevasta lui Dinicu Golescu, Marița, fata lui Noe Florescu, Nastasica lui Grigore Filipescu și Catinca Slătineanca văduva, treceau drept cele mai bune dansatoare. Iar juvaierele cele mai frumoase erau „scorpia" sau dragonul Sutulesei (fata lui Racoviță de la Colțea), „ghiarele de leu" ale Catincăi Filipescu și „șiralele de mărgăritare" ale Saftei Brincoveanu [45].

Toată lumea asta trecea din cînd în cînd în odaia de alături, unde, pe o masă întinsă, erau înșirate tot felul de zaharicale și de cofeturi, castane fierte în zahăr,

lisă de chitră, acadele, cozonaci, vin şi limonade, servite musafirilor de vestitul Antonachi Borelli.

Numai vodă nu s-a mişcat de pe divan, pînă a bătut ceasul douăsprezece. Atunci precum Cenuşăreasa, măria sa s-a sculat în picioare, a dat din cap în dreapta şi în stînga, şi a pornit spre uşă, cu başciohodarul dinaintea lui şi ou beizadelele cele mici după el. Ioniţă Voinescu, cămăraşul cel mare, încheia alaiul.

Dacă nici la balul acesta, nici aiurea, n-am mai în- tilnit-o pe Eufrosina Săvescu, pricina e că vodă o ţinea ascunsă. Şi o ţinea ascunsă, fiindcă încă nu se căsătorise cu ea.

Fata avea, după cum am mai arătat, abia 14 ani cînd s-a îndrăgostit Grigore Vodă de ea, iar el, amorezatul, trecuse de 55 de ani. Deşi pe vremea aceea fetele se mai măritau încă la 12—13 ani — foarte rar de altfel —■ totuşi nepotrivirea aceasta de vîrstă dădea idilei lui Grigore Ghica o notă de imoralitate, după cum se şi exprima severul Felix Colson, călător prin Bucureştii noştri de acum o sută şi mai bine de ani.

Ca atare, despărţirea de nevastă-sa, domniţa Maria, şi consfinţirea acestei despărţiri de către patriarhul An- tim al Constantinopoiului, erau numai „o pregătire pentru mai tirziu", cînd va fi Eufrosina mai coaptă pentru căsătorie.

Deşi domn acum, sau poate tocmai fiindcă era domn, el nu îndrăzni să înfrunte părerea lumii, destul de indignată şi fără asta de izgonirea domniţei Maria, care pare a fi lăsat în ţară o amintire frumoasă. Şi apoi mai avea Grigore Vodă pe cap toată familia lui, şi îndeosebi pe cei mai iubiţi din familie, fiul său lorgu şi soră-sa Pulcheria.

Vodă pare a fi ţinut pe fetiţa aceasta, care era de
0 frumuseţe răpitoare, ascunsă undeva, pînă se făcu mai măricică, cam pînă prin 1824, cînd împlini ea 17 ani. Atunci, şi cum o iubea ou o nebună patimă, fostul cîn- tăreţ de serenade, nemaivrînd să asculte decît de bătăile inimii sale o luă pe lîngă el, ca ibovnică, şi-i făcu şi un copil — o fată — făgăduindu-i că o va lua de soţie îndată ce va înfrînge împotrivirea familiei.

Dar se mai trecură patru ani şi frumoasa Eufrosina nu era încă măritată.

În 1828, în luna aprii, din aceleaşi împrejurări ca şi în Moldova, domnia Ţării Româneşti îi fu scoasă lui Grigore Vodă, care fugi în munţi, luînd drumul Braşo- vului. Dar, întrucît contele Pahlen ou armata sa întîr- zia la Iaşi, vodă se opri la Cimpina. La 10 mai stil nou e încă acolo, aşteptînd sosirea la Bucureşti a lui Pahlen, pentru a-i cere „paşapoarte" pentru Franţa, căci guvernul austriac nu-i îngăduia să se statornicească la Braşov.

1 se întîmpla lui acuma, ca şi nevestei sale cu 7 ani în urmă.

Aceste „paşapoarte" la plural, pe care le cerea Grigore Vodă, dau de bănuit că el, în fuga lui, nu mersese singur, ci luase cu dînsul pe iubita lui Eufrosină şi pe mica Maria, copilul lor, pe care ştim din altă parte că „dorea să fie crescută de el".

Zece zile mai tîrziu, văzînd că nici paşapoarte nu capătă, dar, nici n-are nimeni de gînd să-i facă vreun rău, Grigore Ghica se întoarse liniştit la Bucureşti „unde nimeni nu pare să-i mai acorde vreo atenţie".

Ce mai e şi cu mărirele acestea lumeşti ! Et omnia vanitas

!Atunci „intrat din nou în viaţa privată", nemaiavînd a ţine socoteală de părerea lumii, fostul Grigore Vodă se căsători în sfîrşit cu Eufrosina Săvescu, femeie acum de 21 de ani, neputînd totuşi, din pricina pravilelor de atunci, să-şi legitimeze copiii, cînd între timp se mai născuse o fată, Alexandrina. Însă „dorind să asigure fetelor un trai cuviincios", le făcu o donaţiune, o foarte însemnată donaţiune în moşii, bani, scule şi ţigani, şi fiindcă „vreau să fie crescute de mine, lîngă mine, îmi rezerv drepturile de a ridica eu veniturile acestei averi".

Din clipa aceea, din vara anului 1828, deşi Grigore Vodă nu mai era domn, Eufrosina Săvescu-Ghica îşi spuse doamnă. Şi doamnă a rămas toată lunga ei viaţă. Eufrosina doamna ! Iar cum pe de altă parte domniţa Maria Hangerli, fostă Ghica, niciodată doamnă, îşi spunea şi ea la fel, Maria doamna, erau acum în lume, şi mai tîrziu chiar la Bucureşti, două doamne Grigore Ghica, din care nici una nu apucase voievodalele măriri ale scaunului Ţării Româneşti.

A urmat pentru Eufrosina o viaţă desigur foarte plăcută, faţă în tot cazul de ce fusese viaţa aceasta înainte. Adică, un soţ bătrîn, dar iubitor, o avere din cele mai mari din ţară şi un nume din cele mai simandicoase. Dar lumina aceasta avea umbrele sale. Familia Ghica nu ierta fostului voievod căsătoria, „mezalianţa", nebunia ce înfăptuise.

Acum, mai ales că nu mai era nevoie să i se spună „măria ta" şi să i se sărute la fiece prilej mîna, ea îl cam ţinu departe de dînsa, îngăduindu-i firește a o vedea, dar refuzînd să îmbrăţişeze, să cunoască, să vadă, să audă măcar vorbind de „femeia oeea fără strămoşi"... parcă s-ar fi fost născut din partenogeneză.

Viaţa aceasta a ţinut şase ani. Şi pe urmă, într-o zi de toamnă, a anului 1834, deodată, pe neaşteptate, Grigore Vodă avu o ameţeală, se puse la pat, şi pînă-n seară, dus era în lumea cea „unde nu este durere, nici lacrimi, nici suspin".

Era la 16 octombrie 1834, seara.

„Deşi avea aproape 70 de ani, Grigore Vodă era încă foarte „verde" „şi autopsia n-a dus la descoperirea nici unei cauze de moarte iminentă", scria consulul Mimaut ministrului Broglie. S-a crezut într-un „spasm nervos al stomacului", dar poate să fi fost şi inima, care uneori le cam joacă festa bătrînilor.

A treia zi, 18 octombrie, înmormîntarea : „Cea mai frumoasă din cîte au fost vreodată în ţara aceasta", scrja acelaşi consul aceluiaşi ministru.

De 6 luni, domnea în Ţara Românească fratele lui Grigore Vodă, Alexandru Ghica. E deci firesc să fi căutat el să facă fostului voievod o înmormîntare cît mai „domnească", pentru alcătuirea căreia fu însărcinat maiorul Banov, care porunoi următoarele :

Din casa fostului voievod — cea de pe ulița de lîngă casa stolnicului Petrachi, unde a locuit Grigore Ghica Vodă, după ca și înainte de domnie, se va ridica mortul de opt boieri, bani și vornici, pînă la capătul scării de sus ; apoi alți opt boieri, logofeți, îl vor duce de la capătul scării la dric.

Alaiul începea cu dorobanții agiei, avînd în frunte pe căpitanul lor și în coadă pe dumnealui vel aga. Pe urmă o jumătate de escadron de cavalerie, cu trumbițașii lui, urmați de dorobanții vorniciei de poliție. Veneau apoi corporațiile cu starostii lor, în rînd cîte cinci, vel vornicul, șefii de secții și stolnaciainicii departamentelor postelniciei, vistieriei, logofeției și vorniciei (adică funcționarii ministerelor de finanțe, justiție și interne), directorii școalelor cu delegațiile profesorilor și mădularii tribunalelor cu prezidenții lor.

Capacul cosciugului îl duceau mădularii sfatului orășenesc, după care urmau 9 cai de călărie din grajdurile mortului, avînd zăbranice negre, și apoi niște ofițeri îmbrăcați peste mondire cu mantale negre, purtînd pe perne de catifea roșie firmanele de întărire ale domniei lui Grigore Vodă, și topuzul, la dreapta, și sabia, la stingă.

În spatele acestor insigne domnești, umblau doi ofițeri cu săbiile scoase și 12 iuncări cu puști, după care urma în sfîrșit, „partea duhovnicească", adică întîi preoții cîte doi în rînd, și abia la urmă arhiereii, tot cîte doi în rînd, mitropolitul și episcopii.

Vine cosciugul pe dricul tras de opt cai. Lîngă fiecare cal umblă pe jos un vizitiu, îmbrăcat în manta neagră, și cu pălăria lăsată în jos ! Pe de o parte și de alta a dricului, merg cîte 12 inși, ținînd în mînă torțe aprinse, iar aproape de tot de cosciug, patru ofițeri cu săbiile scoase.

în spatele dricului merge pe jos, gînditor, măria sa vodă, urmat

de rudele cele mai apropiate, de consulii străini, de miniştri şi de ştabul domnesc

.Dar alaiul e încă lung : muzica miliției, careta mortului, trasă de 6 cai, cu vizitii purtînd zăbranic negru la mînecă, toți „amploiații civili" și, în sfînșit, din nou, o jumătate de escadron de cavalerie, cu care se încheie convoiul.

Acelst impunător alai trece prin toată capitala, de la casa mortului voievod, pe la consulatul rusesc și pe la cămînarul Stefi, pînă la ulița Sf. Gheorghe Nou. De acolo, prin Lipscănii, pe din dosul hanului Șerban Vodă iese în Podul Mogoșoaiei apucând spre nord drept la mî- năstirea Sărindar, trecând pe acolo, zice orînduiala, fără a se opri, deși mînăstirea era ctitorie ghiculească.

Ajuns cam în dreptul episcopiei, convoiul o luă, dar nu mai știu pe unde, înspre Colentina, moșia lui Ghica Vodă, despre care mai jos vom vorbi mai pe îndelete.

Mirnaut ne asigură că gloata mergea după cosciug plîngînd și văitîndu-se : „Pe vremea lui Grigore Vodă plăteam pîinea patru parale, astăzi o plătim optsprezece. Fie numele lui binecuvântat !" Și mai vorbea lumea ceea de „pavajele" Bucureștilor, pe care le făcuse mortul voievod, de spiritul său de dreptate „și de fermitatea pe care a dovedit-o în atâtea rînduri".

De altfel, aceleași laude, care și ele amintesc de „pietrele Bucureștilor", stau săpate în groaznice versuri românești și pe mormîntul său funerar de la Colentina :

Pietrele de pe ulițele cetății vecinate
Mărturisit-a-ți, călător, ce fapte lăudate
Ghica Grigore a lucrat, domn plin de-nțelepciune
L-al lui mormânt ești dator ismerenia a-ți depune..

„Ismerenia" o fi însemnând „smerenia". Ca să se ştie- ce are „a-şi depune călătorul" pe mormîntul voievodului: Grigore Ghica al VIII-lea.

Cum plecă de la înmormântarea fratelui său, Alexandru Vodă făcu un lucru frumos, ca atâtea altele pe carele va mal face ân timpul şi după cîrmuirea sa — căci omul acesta a avut o fire deosebit de aleasă, despre care nimeni încă n-a vorbit cum se cuvine, cu destulă dreptate cel puţin, dacă nu cu destul entuziasm !

„Pentru a îngriji de starea Eufrosinei doamnei şi a tinerilor ei copii, care ar fi putut astfel să fie contestaţi de băieţii din căsătoria dinţii", Alexandru Vodă a rugat pe consulii străini şi pe boierii cei mai de seamă din ţară, să meargă împreună cu el acasă la tînăra văduvă „să-i facă vizită".

Era deci, la mormântul proaspăt închis al fratelui, o împăcare în familie : recunoaşterea cumnatei şi a- copiilor ei.

Dar gestul lui Vodă Alexandru nu folosi la nimic. Fraţii vitregi ai micelor domniţe erau prea mult sub influenţa mamei lor şi prea nu putuseră niciodată ierta izgonirea ei şi surghiunul de la Paris, pentru a îmbrăţişa acum cu căldură pe cea care fusese pricina nenorocirii acesteia. Chiar a doua zi după înmormîntare, consulul francez Mimaut scria lui Broglie că „nu se pune la îndoială faptul că prima soţie va porni la drum pentru a veni aici de îndată ce va afla vestea morţii prinţului".

În adevăr, că de la începutul anului 1835, două luni după moartea lud Grigore Ghica Vodă, o şi aflăm pe Maria doamna la Bucureşti, îmbrăţişîndu-şi copiii după 12 ani de despărţire şi căpătînd din nou dragostea şi încrederea lor, pe care e de bănuit că nu le-o pierduse niciodată. Şi cum femeia aceasta avea îngrămădite în suflet amărăciuni destule, care cereau răzbunare, e şi firesc s-o vedem luptînd din răsputeri pentru a dăuna cauzei Eufrosinei doamnei şi a fetelor ei. Ar fi dorit să le vadă pe toate trei sărace lipite pămîntului. Şi în vederea acestui scop, ea îşi îndemnă feciorii să ceară anularea donaţiunii lui vodă Grigore, precum şi a tutelei instituite de el. Cauza fiind câştigată de ea în primă instanţă, Eufrosina doamna făcu apel la Divan, unde au

urmat nesfîrşite înfăţişări, amânări şi răsamînări, în care timp bietele domniţe Maria şi Alexandrina duseră împreună cu mama lor o viaţă cu totul lipsită de cele trebuincioase unui trai domnesc... Dar, cum nu este umbră fără să fie şi lumină, astfel din încâlcirea acestor întâmplări răsări şi norocul acelor domniţe. Se spune anume că fraţii lor, beizadelele fiind şi nepoţi ai domnuliii în scaun, făcură asupra Divanului atît de neîngăduite de samavolnice presiuni, încît unul din mădulari, marele boier Alexandru I. Filipescu, demisiona din funcţia lui de membru al acelei Curţi Apelative de ultimă instanţă „spre a nu despoia nişte biete minore" [A6]. Iar cum bietele minore erau foarte frumuşele, avînd acum, prin 1840, una 15 şi alta 14 ani, se întâmplă că Alexandru • Filipescu se îndrăgosti de cea mai mică, Alexandrina, şi, cerând mîna ei doamnei Eufrosinei, care fu încîntată să i-o îngăduie, o luă în curînd în căsătorie. Iar fratele lui Alexandru, numit Constantin, amîndoi fii ai vornicului Iancu (văr primar cu vestitul Alecu Filipescu Vulpe), se însură ou cealaltă fată, domniţa Marda.

Procesul a ţinut în apel la Divan, pînă după 1842, când pierzîndu-şi Alexandru Ghica scaunul şi beizadelele influenţa, domniţele lui Grigore Vodă au fost puse, sub Gheorghe Bibescu, în posesiunea averii pe care le-o dăruise tatăl lor. Doamna Eufrosina, încă atît de tînără şi de frumoasă, nu s-a mai măritat niciodată, murind abia la 1881, la vârsta de 74 de ani. E îngropată în Bucureşti, la cimitirul Bellu, unde zac sub o frumoasă lespede de marmoră ,oasele celei care a fost, după cum sună inscripţia :

EUFROSINA DOAMNA soţia lui Grigore Vodă Ghica născută la 1807 şi moartă la 1881

Lîngă dînsa, e îngropată, din 1893, fata ei domniţa Maria, şi ceva mai la o parte soţul acesteia, Constantin Ion Filipescu 1812—1870.

Despre cealaltă soţie, Maria doamna, ştim numai că a fost, după cum spunea N. Iorga : „Vestit de vorbăreaţă, de primitoare şi de neastâmpărată".

Ce viaţă o fi dus ea la Paris, singură, în tot timpul celor 12 ani de surghiun, nu putem şti. La început trebuie să

fi avut bani, pe care bănuim că-i trimitea Grigore Vodă, căci oricum era mama copiilor săi — şi apoi era domn şi, pe lîngă averea lui cea mare, mai avea şi o parte din vistieria statului la indemînă. Dar după scoaterea lui din scaun şi căsătoria sa de-a dț>ua, Grigore Ghica trebuie să fi încetat de-a mai trimite fostei lui soţii cele trebuincioase pentru trai, deoarece o aflăm pe Maria doamna trăind acolo, în capitala lumii, din împrumuturi şi aceasta numai în anii 1832, 33 şi 34, pînă la moartea fostului ei soţ. în timpul acestor trei ani, ea luă 9 000 de franci pe măsura trebuinţelor sale de la un oarecare Mihai Kutzovskis „homme de lettres", care s-ar putea să nu fi fost pentru ea numai „un oarecare Kutzovskis". Pe urmă, cînd s-a întors în ţară, în 1835, ea nu şi-a uitat datoria, nici pe creditorul ei, rugînd pe beizadea Grigore, care pare a fi fost cu mult cel mai bun din toţi copiii ei, şi cel în care nu numai ea, dar şi Grigore Vodă au pus cea mai desăvârşită încredere — l-a rugat zicem, să ia asupră-şi datoria ei şi să aibă grijă de bunul Kutzovskis „homme de lettres".

în 1841 beizadea Grigore se afla la Paris, locuind în rue de Provence 67, poate în apartamentul mamei sale, şi încheia atunci cu creditorul Marie'i doamnei, următoarea convenţiune :

„între subsemnaţii domnul prinţ Grigore Ghica, proprietar în Valahia, trăitor la Bucureşti şi aflîndu-se în prezent la Paris, locuind pe strada Provence Nr. 67, pe de-o parte

şi domnul Mihai Kutzovskis, literat, locuind la Paris, strada St. Jaques Nr. 237, pe de altă parte

s-au convenit şi s-au hotărî-t următoarele : În cursul anilor 1832, 1833 şi 1834, domnul

Kutzovskis a împru-
mutat doamnei
prinţese Maria Ghica,
născută prinţesă
Hangerly, mama
domnului prinţ Grigore
Ghica, diferite sume,
care adunate,
reprezintă un capital de
9 000 de franci. Pe
măsură ce aceste
împrumuturi erau
avansate, mama
domnului prinţ Grigore
Ghica a subscris în
favoarea domnului

Kutzovskis poliţe cu valoarea sumelor împrumutate, conţinîmd obligaţia de a le plăti la prima cerere a domnului Kutzovskis

.Astăzi, domnul prinţ Grigore Ghica recunoaşte că domnul Kutzovskis i-a înapoiat chitanţele pe care doamna prinţesă, mama sa le-a subscris în favoarea ultlmu- lui, şi care reunite se ridică împreună la suma de 9 000 de franci şi făcîndu-şi din datoria doamnei, mama sa, propria sa datorie faţă de domnul Kutzovskis. .. el declară că este gata să creeze şi să constituie în folosul domnului Kutzovskis o rentă anuală şi viageră de 12 000 de franci, pe care se obligă s-o plătească în tot cursul vieţii domnului Kutzovskis, la două date, la 15 aprilie şi la 15 octombrie al fiecărui an. . . etc., etc.[47]. Paris 20 februarie 1841

Semnează : Prinţul Grigore Ghica —• Mihai Kutzovskis".

Pe acelaşi beizadea Grigore îl însărcinează şi tatăl său, într-un „legat" anume şi deosebit de testamentul său, să poarte grija moşiei Colentina, a conacului, a bisericii şi a mormintelor de acolo.

Moşia Colentina a lui Grigore Vodă Ghica era la apus de Bucureşti, în marginea oraşului, străbătută de apa şi heleşteul cu acelaşi nume şi se întindea pînă în zidurile mănăstirei Plumbuita. Acolo îşi clădi voievodul „un palat", după felul casei din Bucureşti a marelui ban Dumitrachi, pe care îl împodobi cu picturi, pe ziduri şi pe tavane, italianul Giacometti, cel despre care am vorbit mai sus. în faţa casei se desfăşura o grădină de toată frumuseţea, care mergea pînă la heleşteu, de-l

înconjura din' toate părţile, iar în spatele casei, era o terasă mare cu flori, de unde se întindea vederea la vale pînă departe, mult dincolo de Plumbuita. La dreapta conacului erau „corpul de gardă" şi gospodăria curţii : grajduri, bucătării şi toate celelalte; iar la stingă, era biserica împrejurul căreia zac toţi Ghiculeştii, ramura Grigore Vodă, îngropaţi acolo, sau aduşi de la Bucureşti, de la biserica Sărîndari, cînd a fost aceasta dărîmată de ne- pioase mîini.

Conacul, deosebit de frumos, cu o scară monumentală de lemn, cu odăi pe zidurile cărora se mai văd urmele talentatului Giacometti, are, în latura dinspre biserică, o sală care ţine toată lăţimea casei, de vreo 30 de metri pe 15 şi căreia i se zice „sala tronului". O cameră lîngă „bibliotecă" se spune că ar comunica printr-un subteran cu ruinele curţii lui Matei Basarab de la Plumbuita.

Acolo, în palatul acela, petrecea Grigore Vodă lunile de vară, pentru a scăpa de zăduful capitalei, şi-i era Colentina lui, dragă aproape cît şi. frumoasa Eufrosina. Drept aceea, înainte de a muri, „exceptînd citata moşie din totala lui avere", el o dărui bisericii clădite de dîn- sul, dînd-o împreună cu conacul, cu moara, cu heleşteul cu tot, în grija fiului său beizadea Grigore, care va fi epitrop, „fiindcă am mai multă încredere în haraoterul său pentru felul purtărilor sale".

Dania aceasta, legatul, e din anul 1833, deci un an înainte de moarte, şi poartă iscălitura proprie a lui Grigore Vodă. E redactată pe grecește şi a fost îngrozitor de rău tradusă de către tălmaciul Francudi de la Ministerul Afacerilor Străine, în anul 1887, noiembrie în 10.

Aşa cum e, vom da frînturi din ea, fiindcă e nespus de duioasă grija pe care a purtat-o omul acesta pentru acel looușor pitores,c din preajma Bucureştilor :

„Legatul măriei sale întru pomenire, Grigore Ghica Vodă, pentru moşia Colentina".

„Multe dovezi de plăcute simţăminte şi de binefaceri recunoscute de toţi ortodocşii se socotesc ca simbol al sfintei şi neprihănitei noastre religii. Dovadă este tot oe se fac de fiecare dintre creştini, după puterea şi buna lor voinţă, pe de-o parte pentru crearea

şi înfrumuseţarea bisericilor, iar pe de alta, pentru odihna nesupărată şi pentru mulţumitoarea petrecere a publicului[48]. De asemenea dorinţa şi Noi îndemnîndu-ne pentru înfăptuirea acestor două lucruri, luînd de subiect (sic) moşia noastră domnească Colentina ce se află în apropiere de Bucureşti şi oare este lipită de o alta, ce am cumpărat de la răposatul Constantin Barbu Ştirbey, mai întîi am clădit pe această moşie casa falnică de vară împreună cu o grădină, am făout şi o alee frumoasă cu copaci de jur împrejur, precum şi heleşteul bine îngrijit, cu moară pe dînsul, şi pe urmă am înălţat în slava domnului şi biserică împodobită cu splendoare pe dinăuntru şi pe dinafară, cu celelalte dimprejur clădiri şi căsuţe, necruţînd de loc cheltuiala pentru săvîrşirea lor, punînd dimpotrivă osteneli destul ca să le ducem la starea în care se află şi care aduce o mulţumire nespusă de vedere şi bucurie tuturor locuitorilor de orice clasă prin publica şi libera plimbare a tuturor printr-însele. Pentru veşnica păstrare în aceeaşi stare actuală şi pentru ca după încetarea noastră din viaţă să nu ajungă, din neîngri- jirea sau din nesocotinţa urmaşilor noştri, a se zădărnici ostenelile noastre. .. am găsit cu cale ca excepţio- nînd (sic) ctata (sic) noastră moşie Colentina din a noastră totală avere domnească s-o dedicăm (sic) cu a noastră bună şi nestrămutată voinţă clăditului de noi sfînt Lăcaş pentru veşnica noastră pomenire, cu credinţă şi aplicarea dispoziţiunilor noastre de mai sus :

I. Biserica să aibe întotdeauna ceruta orînduială şi înfrumuseţare după chipul altor biserici, ţinîndu-se în starea în care se află acum zidită de noi... şi să aibă doi preoţi. . . doi cîntăreţi şi un paracliser, pentru care să se întocmească o leafă anuală după cuviinţa fiecărula. .. etc.

II. Casa împreună cu grădina, heleşteul, moara şi toate în deobşte ce se găsesc pe moşie, să fie îngrijite fără întrerupere şi să fie reparate din vreme după trebuinţele ivite, spre a rămîne acestea toate la orice timp în întregimea lor şi în starea în care acum se află.

III. Dacă, ferit-a domnul, sau de cutremur sau de vreo altă nenorocită întâmplare, s-ar strica

vreuna din aceste clădiri, adică biserica, sau casa, sau heleşteul s-ar vătăma, să se clădească din nou aceste toate şi fără întârziere să se aducă în starea lor de la început cu cheltuiala şi veniturile anuale ale moşiei. . . Deocamdată, pentru împlinirea dispoziţiunilor noastre, numim epitrop pe iubitul nostru fiu beizadea Grigore, având mai multă încredere în caracterul său pentru felul purtărilor sale îndatorindu-l însă a nu se îndepărta de la dorinţa Noastră, ci a le păzi şi urma întocmai, luînd în primirea sa şi toate actele moşiei împreună cu harta. În chipul acesta urmînd fără abatere, să rămîie el cît timp va trăi oa epitrop, iar după moartea sa, să moştenească epitropia cel mai destoinic din urmaşii săi, sau dacă va rămîne fără copii, să numească din nepoţii săi sau din rudele cele mai apropiate pe oricine ar găsi cu cale ca mai destoinic şi mai cinstit[50] pentru a-i trece epitropia în aceleaşi de mai sus ale Noastre condiţiuni şi îndatoriri spre a se păstra din neam în neam neclintit scopul darului nostru. Pentru izbutirea scopului nostru, supunem epitro- pia şi pe toţi epitropii noştri pe rînd unul după altul, sub inspecţia şi îngrijirea preasfinţilor mitropoliţi ai Eparhiei după vremuri, pe care-i rugăm a veghea fără încetare la această lucrare. . ., etc., etc.

Drept aceia, spre veşnica arătare a voinţei şi a hotărârii noastre, s-a făcut acest al nostru domnesc hrisov, întărindu-se cu semnătura şi pecetea noastră, care s-a trecut şi în condica „Sfintei mitropolii".

„în anul mîntuirii 1833"

„Gligore al Ungro-Vlahiei adevereşte **ss) GRIGORE**

GHICA VOIEVOD

Astăzi din această voinţă şi hotărîre a fostului voievod nu a rămas mare lucru, totuşi, mai mult decît în alte părţi ! Moara nu mai este, dar heleşteul şi o parte din grădină, prefăcute aduc încă „mulţumire la vedere şi bucurie tuturor locuitorilor de orice clasă prin publica şi libera plimbare a tuturor printr-însele". Palatul, care cam dă să se năruie e şi el încă întreg şi adăposteşte un orfelinat de băieţi cuminţi şi bine îngrijit. înlăuntru se mai văd pe alocurea picturile lui Giacometti, cel mort la S tain bul de holeră, dar aproape toate Camerele sînt

văruite sau urît vopsite, deşi unele din ele, ca de pildă „iatacul domnesc", se zice că ar ascunde sub straturile de var şi de culoare, portretele murale ale lui Vodă Grigore şi ale beizadelelor sale. Comisiunea Monumentelor Istorice n-are bani pentru a le scoate la iveală.

în acest palat, lăsat în grija lui beizadea Grigore, s-a desfăşurat după moartea voievodului, o falnică viaţă care a ţinut mulţi ani de zile. Deşi însurat, de două ori (cu Aurelia Subirán şi cu Alexandrina Coressi), şi tată al unei fete frumoase, Marchiza Lucia de l'Aubespime-Sully, el a lăsat totuşi

folosinţa acestei case
iubitei sale mame,
doamnei Maria, căreia
după cum am văzut, îi
plătea în 1841 şi
datoriile făcute de ea la
Paris

.Acolo, în încăperile pe care le poate oricine vedea cu prea puțină ostenealâ — cu un tramvai sau cu un autobuz, căci curtea de la Colentina nu mai este azi lîngâ București, ci în București — îi plăcea Măriei doamnei năsoută domniță Hangerly, să uite de nenorocirile ei de altă dată și să primească frumos, în sfîrșit „domnește", pe toți musafirii de vază în trecere prin capitală, pe rușii din Luders și pe turcii lui Puad Effendi.

Dar această femeie, care mult a pătimit, a știut la rândul ei să facă pe alții să sufere. În afară de cruzimea cu care a urmărit pe rivala ei Eufrosina, vrând s-o lase muritoare de foame, fără a izbuti de altfel, mai știm despre dînsa felul cum s-a purtat ou unul din fiii ei, beizadea Panaiot, într-o chestiune în oare ar fi trebuit totuși să fie mai îngăduitoare — tocmai pentru că știa prea bine ce înseamnă suferința.

În 1844 Panaiot Ghica, om de vreo 30 de ani acum„ era de mai multă vreme pus sub cúratela „mamei sa'le și altor boieri și rude" fiind zice-se, „slab de minte și afKndu-se în neputință de a vedea singur de trebile sale". Dar, slab de minte sau nu, omul era din carne și singe și în materie de dragoste puțin ascultător, cum fusese pe vremuri și bădia Costachi, zis Tingirică. îi căzuse și lui o fată cu drag la inimă, mica Sultana, fiica clucerului Ion Rosetti. Din partea ei, toată lumea mulțumită de întâmplare ; din partea lui, toată lumea împotrivă, mama, frații, cumnatele și nepoții. Pricina nu se cunoaște. Poate fiindcă era Sultana nepoată de-a lui Alecu Nicolae Filipescu, vărul acelor Filipești care țineau în căsătorie pe fetele Eufrosinei doamnei. O chestie de ambiție, de dezbinare familială, de imposibilă încuscrire, după părerea celor care urmăreau încă cu o neîmpăcată ură pe a doua soție a lui Grigore Vodă și pe toate rudele ei. în tot cazul, Maria doamna — Madame de Prinoesse — opuse un „veto" formal, despre care slabul de minte Panaiot nu se sinchisi cîtuși de puțin. în înțelegere cu părinții fetei și cu unchiul ei vel logofătul Alecu Fili-- pescu, luă într-o duminică din primăvara anului 1844 pe tînăra Sultană de acasă de la București, și o duse, pe ascuns, la Drajna, moșia lui Filipescu. . . din plasa Saco- jeni în

ținutul Buzăului. Acolo, la bisericuța din sat, le «cîntă popa Isaia dințuiește, făoînd din Sultana Rosetti o nevastă de beizadea.

Cînd auzi Maria doamna această ispravă o apucară stenachoriile. Merse la Divan, la vodă, la mitropolit, să se jăluiască împotriva fiului nerecunoscător, cerînd anularea căsătoriei și trimiterea fetei înapoi la părinți.

Dar Divanul și vodă — care era Gheorghe Bibesou — avînd în vedere că „mirele este major și împotriva lui nefiind un act de declarare de demență", la 14 iulie 1844, în loc să strice cununia, o confirmă.

Maria doamna se întoarse la mitropolit, plînse, se văită, mitui, ce anume făcu nu știm, dar în august același an aflăm că înalt preasfîntul a desfăcut căsătoria ca fiind încheiată „pe ascuns, cu înșelăciune, în altă parohie decît cea legiuită".

Așa se isprăvi acest roman de dragoste, dînd celui care dovedi astfel a nu fi fost „slab de minte" putința de a încheia a doua oară „o căsătorie de convenință" ou bogata Alexandrina Mosou, care-i dărui și trei fete, pe Zoe Al. Mavrocordat, pe Irina Camil de Roma și pe Adina, nemăritată.

Despre ceilalți frați ai lui Panaiot am vorbit mai sus. Beizadea Costachi, după despărțirea de Veronica Tin- „ghir, a luat de soție pe Sultana Costescu, cu care a avut doi băieți și patru fete, din care cea mai cunoscută a fost Maria, o femeie de o frumusețe orbitoare, care a fost soția consulului francez Poujade. Scarlat a ținut pe Zoe :Suțu, cu oare a avut un singur fiu, Alexandru, care din două căsătorii a avut 5 băieți, — Grigore a avut cu Alexandrina Coressi pe Lucia de l'Aubespine-Sully, despre •care am mai vorbit — iar Mitică, cel mai mic din fiii lui Grigore Vodă și al Măriei doamnei care-și făcuse studiile la Miinchen și la Paris, a ținut pe Charlotte Duport, o franceză, cu care a avut două fete, pe Iza Vlădoianu și pe Maria de Herz, mama lui A. de Herz, autorul frumoasei piese de teatru „Paianjenul".

Aproape toți acești copii, nepoți și strănepoți de ai lui Grigore Vodă, zac astăzi îngropați în jurul bisericii de la Colentina. Cei mai mulți din ei au foarte frumoase lespezi de marmoră cu flori întotdeauna proaspete pre-

sărate peste ele. Dar, fără îndoială, că cel mai frumos monument din acel cimitir şi cel mai vrednic de luare aminte printr-o foarte iscusită lucrare de maestru italian, nu e nici măcar mormintul lui vodă Grigore, ci acel al soţiei sale dinţii, pe care copiii ei au îngropat-o acolo, lia Colentina ceea unde a trăit ea 39 de ani „vorbăreaţă, primitoare şi neastâmpărată".

Epitaful ei sună sobru de tot : Principesa Maria Ghica ñica lui Constantin Vodă Hangerli soţia domnitorului Grigore Ghica născută la anul 1779 şi răposată la 30 mai 1871

A trăit prin urmare 92 de ani, a cunoscut viaţa fanariotă în toiul ei, la Constantinopol ca şi la Bucureşti, a apucat vremile Revoluţiei franceze şi ale lui Napoleon, a trăit pe ale Eteriei şi ale restabilirii domniilor pământene, care nu i-au fost prielnice, şi la Paris, timp de 12 ani, zilele lui Ludovic al XVIII-lea şi ale lui Carol al X-lea, a văzut domniile lui Gheorghe Bibescu şi Barbu Ştirbey, revoluţia din 1848, războiul Crimeiei, Divanul Ad-hoc, Unirea, pe Cuza-Vodă şi pe Elena Doamna, pe Mihail Kogălniceanu şi lovitura de stat.

Şi cu toate acestea poate că n-a văzut nimic şi n-a trăit nimic, decît necazurile şi bucuriile ei, ca atîţia alţii.Capitolul III

ALEXANDRU VODA GHICA ŞI CONTESA VAN SUCHTELN

este drum de biserica Sfinţilor Apostoli,, într-o căsuţă sărăcăcioasă, este redacţia „Curierului Românesc", gazetă politică, comercială şi literară. Acolo, sub imbol-dul patriotic al lui Ion Heliade Rădulescu, se elaborează opinia publică a ţării.

La Iaşi, Gheorghe Asaki îşi are „Albina Românească", redactată în două limbi, româneşte şi franţuzeşte. E sora mai mică a „Curierului" din Bucureşti, căci apare abia din 1830, pe cînd ziarul lui Heliade are un an mai mult (1829).

Cît despre „Buletinul", părintele „Monitorului Oficial", el este emanaţiunea ocîrmuirii, apărută după punerea în aplicare a Regulamentului Organic, ianuarie 1932.

Heliade Rădulescu şi Gheorghe Asaki urmau în ţară curentul născut sub Tudor Vladimirescu şi sub cărvunari, curent menit să ducă la dezrobirea românilor de sub jugul străin, la înălţarea Patriei şi la democratizarea ei. Pentru a atinge ţelul acesta se cerea, de 12 ani, Unirea Principatelor şi o Constituţie, iar de la o vreme incoace- se adăugaseră la aceste deziderate altele noi.

Alături de aceşti doi mari patrioţi, care sînt premergătorii oamenilor din 1848 şi 1859, bătea inima ţării în renaştere ; însă departe de ei rămăsese protipendada Principatelor, alcătuită încă în bună parte din străini sau din înstrăinaţi.

În cercurile de „boieri avuţi" viaţa socială o fi curs, ca un rîu de lapte şi miere. Dar poporul gemea, ispăşind nişte vini pe care nu şi le cunoştea. în 1829 : ciuma, în 1830 : lăcustele, în 1831 : holera, care întîia dată îşi făcea intrarea în meleagurile noastre, în 1832 : epizotia vitelor, în 1833 : cutremurul de pămînt.

în 1834, în martie, zburlit ca un pui de potîrnichie, stătea sufletul poporului la răspîritie. S-a întins vorba în ţară că ruşii ver pleca ! „Buletinul" vesteşte că la consulatul rusesc se vor vinde în curând prin mezat „echipajurile ruseşti" : trei carete, şase

călești și nouă trăsuri. Ar fi o dovadă că se pregătesc muscalii să se desfacă de rosturile lor de prin țară. La ziua arătată se face deci îmbulzeală mare de boieri și de prostime în curtea dumisale titulavnoi sovietic Kirlanowski, care locuia în casa logofătului Nițu, lîngă biserica Enei nr. 2251! Voiau bucureștenii să pipăie pulsul la fața locului.

La Iași, lumea era mai știutoare, fiindcă rezidentul Kiseleff locuia de la o vreme încoace acolo. Se știa că aoum 4 ani Rusia încheiase cu Turcia o convenție adițională la tratatul din Adrianopol, prin care se hotărîse că țarul va evacua Principatele atunci cînd va primi cel din urmă milion din despăgubirile de război. Kiseleff se împotrivise, cerînd un termen de 10 ani. Dar, pe de o parte, convenția era încheiată, iar pe de altă parte, dușmanii guvernatorului nostru intrigaseră împotriva lui, zicînd că are de gînd să se proclame rege al Principatelor Dunărene. Pentru a tăia scurt aceste vorbe nebune, el înaintase țarului demisia din postul ce ocupa. Cererea îi fusese respinsă, însă intrigile nu se putură curma. La 27 iulie 1833 Kiseleff reînnoi demisia, care fu primită, cu condiția ca el să rămână la noi pînă în aprilie 1834, cînd turcii plătind, avea țarul de gînd să retragă armatele de ocupație peste Prut.

Toate aceste se știau acum la Iași — poate și la București, dar numai în cercurile oficiale. Așa încît lumea aștepta înfrigurată desfășurarea întâmplărilor.

La 18 martie, la Iași, fierbere mare, căci au sosit în capitală niște oaspeți simandieoși : de peste Milcov, Gheorghe Bibescu și Alexandru Ghica, iar de peste Prut, șambelanul împărătesc Wolkow și locotenentul de stat major Fanton de Verajon.

La 19 martie Sfatul Țării a primit de la Kiseleff un „ofiț" prin care arată că cu prilejul mergerii sale la St. Petersburg, administrația Principatelor se încredințează generalului Mirkowici „începînd de la 1 aprilie".

La 28 martie, Obștească Adunare încheindu-și lucrările pe anul în curs, mădularii ei se înfățișează la palatul lui Kiseleff „spre a-i reînnoi rostirea

sentimentelor de respect, de recunoştinţă şi de dragoste" şi alte nesfîr- şite vorbe.

Acum deci că plecarea sa este ¡un fapt hotărît şi ştiut de toată lumea, acum că vestea s-a lăţit din hotar în hotar şi din conac la colibă, un ciudat simţămînt a cuprins sufletul poporului. Totuşi, acum că excelenţa sa se pregătea să-şi ia de la noi un veşnic rămas bun, poporul înţelese deodată că rusul acesta, venit străin printre străini, era un om cumsecade, care-i voise binele. În toate ramurile activităţii sociale — indiferent de mobilul acţiunii — adusese o notă de civilizaţie, pe care ar fi trebuit românul să fi îngrat să nu i-o recunoască, şi chiar nedreptul său Regulament Organic nu putea fi privit cu expresiunea exclusivei sale voinţi. Iar încolo se arătase, în măsura permisă, îngăduitor şi blînd faţă de toată lumea.

Lumea aceasta românească, blîndă şi îngăduitoare şi ea, simţea deci o afinitate între dînsa şi el, care o făcu ca în clipa hotărîtoare să i se moaie inima.

Aşa încît o părere de rău — mai ştearsă sau mai adîncă — întâmpină vestea oficială a plecării contelui Kiseleff.

Duminică, 1 april, excelenţa sa primi în saloanele palatului prezidenţial. Se întruniră acolo toţi boierii veliţi ai Moldovei, precum şi acei sosiţi din Bucureşti, în frunte cru spătarul Alexandru Ghioa şi cu secretarul de stat Gheorghe Bibescu.

Aceştia înmînară lui Kiseleff „un adres" din partea Adunării din Ţara Românească, prin care i se arată „pă- trunzătoarea durere" a divanului la aflarea vestei, că excelenţa sa se gîndeşte a se duce peste puţin din aceste „Principaturi" şi „se grăbeşte a-i rosti sentimentele sale" de cutare şi de cutare. ..

Kiseleff răspunde că dacă vremea nu i-a îngăduit a face tot ce-a vrut pentru binele ţării, totuşi pleacă cu mîngîierea că n-a avut alt gînd decît a ei fericire — şi apoi întorcîndu-se deodată către Mihai Sturza şi către Alexandru Ghica, le recomandă cu căldură aşezămintele şi interesele patriei !

Prin aceste cuvinte, viitorii voievozi erau acum oficial desemnaţi. O prealabilă înţelegere între St.

Petersburg şi Istanbul hotărîse că cel dintîi va fi domnul Moldovei şi al doilea domnul Ţării Româneşti.

A doua zi fură numiţi dregătorii guvernului provizoriu, iar marţi, 10 april, aceştia organizară, în casa hatmanului Toader Balş, un strălucit ospăţ în cinstea fostului guvernator. Se desfăşură acolo un lux grandios. Sufrageria fu transformată într-un fel de grădină. Florile, care împodobeau mesele şi bufetele, răspîndeau un miros îmbătător, iar de-a lungul pereţilor se înşirau, grupuri, grupuri, copaci de dafini şi de măslini — emblema războiului şi a păcii — deasupra cărora atîrnau de tavan zeoi de policandre cu sute de luminări aprinse. Cele patru colţuri ale sălii erau împodobite cu arme din toate ţările, în mijlocul cărora se puteau vedea iniţialele lui Kiseleff şi stema familiei sale. într-una din odăile de alături, cu uşa mare deschisă, cînta muzica miliţiei moldoveneşti, iar într-alta taraful celor mai vestiţi lăutari din Iaşi. Cînd păşi Kiseleff spre masa ospăţului, muzicile amîndouă intonară imnul „Doamne păzeşte pe împărat" şi îndată după aceea, un compatriot, Tumanski, citi în slava sărbătoritului versuri de laudă pe ruseşte.

Emoţionat, Kiseleff răspunse cu un glas înduioşat că meritul administraţiei trecute se cuvine şi colaboratorilor săi — şi cu gestul modest al autorului la rampă cînd arată pe actori, îşi arată camarazii cu mina.

În aceeaşi seară „noblesa ţării" dădu o reprezetaţie la teatrul Varietăţilor, a cărei organizare fu încredinţată lui Asaki, care scrise şi piesa ce se juca : „Sărbarea păstorilor moldoveni", o alegorie istorică şi omagială. Actorii erau numai persoane din înaltă societate : tineri la modă, precum şi „demoazelele" Aristia Ghica, Maria Cantacuzino şi Ermiona Asaki.

Un cor de păstori coborî de pe scenă pentru a depune o coroană de lauri la picioarele lojei prezidenţiale, care însă era goală, fiindcă excelenţa sa, durîndu-l capul de prea multă băutură în timpul ospăţului de amiază, nu se încumetase să vie la teatru. Totuşi sentimentalilor boieri moldoveni li se umplură ochii de lacrimi cînd văzură coroana de lauri şi începură să strige toţi într-un glas : „Trăiască Kiseleff !" Intr-o atmosferă de necrezut entuziasm, „adunarea

parterului" alege deputaţi pe Cos- tachi şi Lupu Balş, pe Iorgu Ghica şi pe N. N. Cantacuzino, pentru a duce acea coroană la excelenţa sa.

A doua zi, miercuri 11 april, la ceasul 9 dimineaţa, dregătorii' politici şi militari întovărăşesc pe Kiseleff la Mitropolie, unde se face o scurtă slujbă în paraclis. De acolo alaiul porneşte înspre Copou, unde călătorul este întîmpinat de toată boierimea ţării, de negustori, de meseriaşi, de preoţi şi de tot poporul Iaşilor, slugi, mişei, neputernici. Miliţia naţională dă onorul, iar Kiseleff ţine ultima lui scurtă cuvîntare, sfătuind pe toţi să păzească ordinea şi liniştea în ţară. în clipa cînd surugiul pocneşte din bici şi trăsura porneşte dincolo de bariera Copoului, femeile şi copiii aruncă flori sub copitele cailor, dorind călătorului ca „toată viata lui numai flori să culeagă în cale".

O sută de trăsuri urmează convoiul pînă la conacul de la Stînca Roznovanului, unde Kiseleff ia cea de pe urmă masă pe pămînt românesc. Cuvîntarea de acolo o ţine Mihalachi Stürza. La ceasul 4 erau cu toţii pe malul Prutului, iar la 4 şi zece minute generalul conte Pavel Kiseleff se urcă pe podul plutitor, care-l duce peste valurile rîului.

Pe malul celălalt rămase un Mirkovici oarecare, cîţiva boieri cu ochii plânşi, şi Stürza şi Ghica cu inimi voioase.

Alexandru Ghica mai rămase încă 6 zile la Iaşi, unde pare a fi petrecut de minune. La 17 april o ia de-a lungul Şiretului în jos, ajungînd, joi 19 april, la Bucureşti.

în aceeaşi zi — joi — plecă şi Mihalachi Stürza înspre Milcov, pentru a se întâlni în capitala Munteniei ou Alexandru Ghica, spre a porni apoi amîndoi la Constantinopol să primească învestiturile. Dar cum acolo se sărbătorea Bairamul, care ţine mult, după terminarea căruia urma să se facă mai întîi nunta lui Halil Paşa cu fata mai mare a sultanului, urma că învestitura domnilor noştri va mai întârzia — în care vreme Principatele rămâneau sub ocîrmuirea lui Mirkovici. Acesta era încă atît de departe de a se gândi a le retrage, încît în ziua cînd fiul său, ţareviciul Alexandru, împlini 16 ani, el trimise la Iaşi şi la Bucureşti o proclamaţie prin care

îndemna „pe credincioşii săi supuşi a uni rugile lor cu acele ce a înălţat el însuşi atotputernicului pentru a hărăzi asupra moştenitorului binefacerile sale".

Totuşi, pxe când Stürza şi Ghica se aflau acum la Constantinopol, veni la 15 mai în sfârşit vestea că „potrivit convenţiunei", două luni după numirea noilor voievozi se vor evacua trupele ruseşti din Principate.

„Numirea" aceasta s-a făcut la 19/31 mai, într-o sîm- bătă.

„Buletinul Oficial" trîmbiţă acest eveniment cu fraze umflate în stilul de atunci. El arată că învestitura s-a făcut la 11 dimineaţa, la Serai, în prezenţa sultanului, care a îmbrăcat pe voievozi „cu hervani de principi domnitori" şi că aceştia purtau „ordinul în brilianturi şi sabia cu pietre preţioase". Noii domnitori au fost poftiţi pe urmă la strălucita serbare ce se orînduise a se face pentru paşaiele adunate la Stambul din toate unghiurile imperiului cu prilejul logodnei sultanei *Salihe.*

Cu totul altfel văzură şi simţiră lucrurile domnitorii ei înşişi.

La 30 mai 1834 Alexandru Ghica scria fratelui său Mihai că fuseseră amândoi siliţi să se prezinte la Serai cu fesul în cap şi ou barba tunsă mărunt, după pilda sultanului, iar că Stürza, pentru a se pune bine cu pre- tentaţii turci, ar fi fost gata să adopte fesul ca port al armatei moldoveneşti.

Mihai Stürza, pe de altă parte, scria lui Kiseleff, chiar a doua zi după învestitură, la 20 mai, că „ceremonia s-a petrecut cu multă înjosire pentru ei", că au fost opriţi să poarte decoraţii ruseşti, şi că după ceremonie au fost trimişi la masa paşalelor, în loc de a prinzi cu sultanul şi cu ambasadorii străini. „Iată-ne travestiţi în funcţionari turci", scria amărât Vodă Mihalachi.

Iar ceea ce nu mai spun nici Ghiea nici Stürza, în scrisorile lor, e felul cum i-a primit sultanul, tolănit pe divan şi întinzîndu-le piciorul ca să i-l sărute.

Obiceiurile aceste, pe care fanarioţii le înghiţiseră foarte lesne, costaseră dimpotrivă mult pe voievozii noştri români. Ghica, om mîndru şi foarte de ispravă, fire dreaptă şi nelinguşitoare, suferise mai

mult decît colegul său, om deosebit de inteligent şi de cult, dar lacom şi mlădios ca trestia cînd suflă vin tul peste ea.

Alexandru Ghica era fratele mai mic al fostului voievod Grigore, fii amîndoi de-ai marelui ban Dumitrachi.

Vom încerca, pentru înţelegerea celor ce vor urma, să descurcăm aici firele acestui neam atît de numeros, încît trebuie multă atenţie pentru a-l urmări.

Banul Dumitrachi, fiul dragomanului Alexandru decapitat la Stambul în 1751, era, după cum am mai arătat în capitolul precedent, fratele mai mic al lui Grigore Vodă Ghica, domnul Moldovei, oal decapitat şi el în 1777. Ei a fost de trei ori însurat. întâia oară, când era destul de tînăr, cu domniţa Eufrosina Caradja, fata lui' Vodă Nicoâae. A avut cu ea o singură fată, pe Ecaterina, măritată cu Scarlat Cornescu (Grecianu). A doua oară, după moartea nevestei dintîi, banul Dumitrachi se însură ou Maria Văcărescu, fata lui Banbu,i cu oare a avut pe Anica Ion Florescu, Zoiţa Dinu Filipescu, Nastasia I. Rallet, Aniţa Drăgănescu (Ştirbey), Elena I. Moruzi, şi trei băieţi, Costachi, mare ban, însurat ou Ruxanda Radu Cantacuzino, Scarlat, mare ban, însurat cu Maria N. Du- descu (şi mai apoi ou o Suţu) şi pe Grigore, voievodul din 1822—28, cel mai mic din copiii din căsătoria de-as doua, însurat, după cum ştim din capitolul precedent, cu Maria Hangerli şi cu Eufrosina Săvescu. A treia nevastă a banului Dumitrachi a fost Elena Razu, o moldoveancă, care mai fusese măritată la Iaşi cu un Paladi. Cu dînsa Dumitrachi Ghica a mai avut următorii copii : pe Eufrosina C. Varlaam, pe Profira, măritată întîi cu Mavros şi pe urmă cu Blaramberg, pe Alexandru, voievodul din 1834—42, pe Mihai, mare ban, însurat cu Ca-, tinca Faca şi pe Costachi, cel mai mic din toţi copiii, mare spătar, însurat cu Maria Văcărescu, care va fi mai apoi soţia lui Gheorghe Vodă Bibescu.

Aceşti 14 copii sînt cei oare au trăit, căci încolo au mai fost încă 10, morţi tineri, banul Dumitrachi avînd din cele trei căsătorii aule sale 24 de copii ou totul. Deosebirea de vîrstă între ei era atît de mare, încît în generaţiile următoare ajunseră nepoţii şi nepoatele să

fie mai în vîrstă decît unchii şi mătuşile lor, iar strănepoţii ar fi putut fi bunicii verilor lor.

Alexandrina Ghica, fata Profirei Blaramberg, ne istoriseşte în însemnările ei că fiind încă copilă mică, era vară bună „cu toţi bunicii şi străbunicii din ţară", avînd un bunic născut pe vremea lui Brînooveanu. „Cînd am ajuns la vîrstă de 15 ani", zice ea, „toţi moşnegii boieri din Muntenia şi din Moldova, care-mi erau veri primari sau chiar nepoţi, îmi făcură gluma următoare : în ziua de Crăciun primii o pereche de ochelari de babă şi o tabacheră de sidef umplută cu tutun de tras... cu o adresă a tuturor boierilor încărcaţi de zile ale mînduror Principatelor, pentru „scumpa şi venerata lor mătuşă".

Deosebirea aceasta de vîrstă între copiii banului Dumitrachi a mai dat prilejul unei anecdote cu haz. Cică fiind odată împăratul Leopold II în apropierea graniţelor noastre, boierii munteni merseră întru întâmpinarea lui, avînd în frunte pe marele ban Dumitru Ghica, „cu vreo duzină din copiii lui", din care unii cu barba căruntă, alţii abia băieţandri. Cînd îşi prezintă bătrînui ban familia, se zice că împăratul i-ar fi spus rîzînd : „Gluma e bună, dar aş vrea să ştiu, care-ţi sînt fraţii şi care fiii".Mama lui Alexandru Vodă, Elena Ghica, născută Razu, văduvă Paladi, fusese în căsătoria ei dinţii foarte nefericită, dar marele ban Dumitrachi, om bun şi dintr-o :buoată ca şi băieţii lui, o făcu să uite uşor .trecutul ei din Moldova şi se zice că ea, ou felul ei glumeţ de a fi ar fi spus o dată cuiva : „Nu ştiu care-mi va fi soarta în ceea lume, căci am avut pe pămint iadul cu bărbatul meu dinţii, am avut raiul cu cel de-al doilea. Ce-mi mai rămîne după asta?".

Era femeie inteligentă şi hazlie, moldoveancă cică pănă în măduvă. Sosise la Bucureşti îmbrăcată după "moda apuseană a timpului, cu „crinolinele" uriaşe din vremea lui Ludovic al XVI-lea, cu pieptănătura â la Marie-Antoinette, un turn de păr cu bucle pudrate. Făcu aproape scandal în Muntenia de pe atunci, mai orientală în port şi obiceiuri decît Moldova. Elena Ghica găsea pe „bietele muntence" grozav de înapoiate. De la o vreme însă îi veni, ei rîndul să fie „înapoiată". Lumea mergea înainte. Directoriali, imperiul, restaurăţia trecură. Mun- tencele urmau moda

cea nouă, mama Elena rămînea cu bucle, pudră şi crinolină, şi în vremea cînd îşi făcu diata, în 1819, ea era, fără a-şi da seama, icoana vie a unui veac ce de mult nu mai era.

Crescuţi de această femeie inteligentă şi cultivată, toţi copiii banului Dumitrachi din a treia căsătorie căpă- tară o creştere mult mai îngrijită decît ceilalţi. Alexandru Ghika, deştept, cinstit, bun, avea o cultură mult superioară celei pe care o căpătase fratele mai mare, •Grigore Vodă. Călătorii străini, care au fost la curtea lui, n-au decît cuvinte de laudă cînd vorbesc de el, în afară de Felix Colson, care fiind prietenul Filipeştilor, îl critică de câte ori i se înfăţişează prilejul.

Prinţul Anatol de Demidoff — care a ţinut apoi în căsătorie pe Prinţesa Matilda Bonaparte •— spune de Vodă Alexandru că era „gentleman şi avea conversaţie frumoasă, vederi nobile, cunoştinţi solide şi variate. Ba- nul Mihai şi spătarul Costachi, fraţii lui, îi seamănă". Vodă îl primi pe Demidoff „acasă la el" (locuia ou suro- rile, cumnatele şi ofiţerii de serviciu), într-o odaie îm- podobită cu portretul lui Kiseleff, introdus fiind de mareşalul curţii, contele de Gramont-Louvigny. El fu poftit şi la „la Scufa", unde se dete în cinstea lui o petrecere în grădină cu lăutari ţigani şi joc.

Alt călător, Stanislas Bellanger, autorul „Căruţei" căreia îi schimbă pe franţuzeşte genul — „Le Keroutza" — spune şi el de Vodă Alexandru că „vorbeşte franţuzeşte ca un francez" şi că „conversaţia lui e plină de gust,, fără afectaţie". Bellanger e introdus la palat tot de Gra- mont. Vodă, vorbindu-i de Parent, despre care ştia cît a suferit în 1806 cînd a fost întemniţat de ruşi, îi spune că a citit interesantele memorii ale acestuia, precum şi pe ale lui Gaudin — şi scoase din bibliotecă pentru a i-o arăta, o "cărticică, „un totut petit în 12", tipărită la Le- dentu, Paris, 1819, cuprinzînd păţenii-le acestor Parent şi Gaudin.

De la acelaşi Bellanger aflăm că Vodă Alexandru era prevenitor faţă de femei şi că pe stradă, cînd trecea în caleaşca sa â la Daumont trasă de 6 cai, le saluta el cel dintîi. Mergea des la teatru şi chiar la baluri mascate,, împreună cu frate-său Mihai.

Dar, deşi foarte ştiutor a-şi ţine rangul, şi de domn. „numit pe viaţă" şi de coborîtor al unui întreg şirag de voievozi, Alexandru Ghica era totuşi un om simplu şi fără mofturi, ca şi frate-său Grigore Vodă. La teatru, la baluri, la serbări, mergea el în caleaşca cea trasă de- şase sau opt cai, cu lachei pudraţi, în livrele roşii şi cu escorta miliţiei

după el — dar alteori,
seara, cînd se lăsau
Bucureştii în umbră,
pornea de la palat
singur, pe jos, îmbrăcat
ca oricine, cutreierînd
străzile capitalei
„pentru a vorbi ou
oamenii" să le
cunoască păsurile şi să
ştie dacă-şi face
ocîrmuirea datoria

.Într-una din acele seri, trecînd prin faţa unei case sărăcăcioase, auzi venind dintr-acolo plînsetele unei femei. Vodă se opri, ascultă şi intră înlăuntru. Găsi acolo nişte copii slabi şi flămînzi şi o femeie care se văita, ţinînd în braţe pe-un bărbat care părea a-şi da sufletul. Era un neamţ, legător de cărţi fără lucru, ajuns pe ultima treaptă a mizeriei. Mîngîindu-i şi dîndu-le încredere în ei, vodă le lăsă 50 de galbeni pentru a-i scăpa de nevoi. Şi ca în basmele cele frumoase, sfîrşitul poveste! fu următorul : douăzeci de ani mai tîrziu, cînd de mult nu mai era vodă vodă, cînd se afla, îmbătrînit şi

amărît, în surghiun, el primi prin poştă o capodoperă a artei legăturii de cărţi, un în-folio de piele roşie, împodobită cu aur şi bronz, conţinin,d reproduceri ale celor mai frumoase picturi din galeriile bavareze. Era opera tânărului legător de altă dată, ajuns meşterul curţii regale din Bavaria, care, aflînd numele fostului său binefăcător, îi mulţumea acum, în măsura putinţei, ca în poveştile morale.

Despre felul său simplu şi patriarhal de a fi ne mai povesteşte nepoată lui, Alexandrina Ghika, următoarea anecdotă :

„Era într-o zi de sărbătoare, la moşie la Paşcani. În frumosul lor port naţional, ţăranii şi ţărancele veneau la vodă ca la un părinte, înfăţişîndu-i cereri şi jalbe. Pentru a face măriei sale o glumă, mama (Pulcheria Blaramberg) ne puse, pe fraţii mei şi pe mine, în rîn- durile lor, îmbrăcaţi şi noi în port ţărănesc... Frate-meu, care avea numai 5 ani, îşi dete şi el jalba „către prea înălţatul domn", iscălită cu degetul peste o cruce, pentru a cere să i se dea mai des... mazăre boabe la masa domnească. Vodă ne primi cu ceilalţi şi după ce Nicolae Golescu, aghiotantul domnesc, o citise şi o înmînase măriei sale, petiţia avu cinstea unei rezoluţii aprobative, scrisă cu cea mai mare seriozitate în colţul coalei de către domnitor : „De cîte ori va cere Nicolae".

De altfel, domnul acesta e cel care a desfiinţat străvechiul şi umilitorul obicei al sărutatului mînei, zicând •că supunerea către vodă s-o facă boierii prin fapte, nu prin semne — pildă pe care Mihai Sturza al Moldovei -n-a urmat-o.

Să intrăm acum în adevăratul subiect al acestui capitol.

Alexandru Vodă, cel care trecînd ou caleaşca pe Podul Mogoşoaiei saluta el întîi femeile, era neînsurat. Şi cum e gura lumii slobodă, unii ziceau că nu-i plăceau femeile de loc, iar alţii că-i plăceau atît de mult, încît toate mahalalele Bucureştilor erau împestriţate de copiii lui !

în tot cazul, el a avut romanul său de dragoste, care -este chiar deosebit de duios.

Scurtă vreme înainte de a căpăta domnia, Alexandru Ghica întâlni la un bal la București pe-o tînără rusoaică, contesa van Suchteln, de care se îndrăgosti deodată ca un nebun. Ga să fi rămas la dînsui toată viața „micul pantof de atlas alb" pe care-l purtase în seara aceea contesa la bal, înseamnă că dragostea aceasta, din chiar seara întâiei întâlniri, nu rămăsese platonică.

A iubit-o și l-a iubit. Au pus la cale împreună despărțenia ei, ca să se poată lua. Și întâmplarea a vrut ca soarta să le fie la început prielnică.

Cînd în april 1834 se zvoni în țară că el va fi domn, și încă pe viață, partidele nu i-au lipsit lui Alexandru Ghica. Bogatul bancher Hagi Moscu, știind că viitorul domn va avea nevoie, ca toți cei dinaintea lui, de mulți bani pentru a merge cu cuvenitul alai la Constantinopol, îi propuse să-l împrumute cu orice sumă îi va trebui, dacă îi va lua fata în căsătorie. Ghica făgădui, luă banii, dar nu luă fata. Și se spune chiar că Hagi Moscu, supărat, fu atât de necuviincios cu vodă, încît acesta iu nevoit să-i ia ocnele, pe care le avea bancherul în arendă, și să le dea lui Ion Ghica, ruinînd astfel pe cel oare crezuse o vreme că va fi socru de domn.

întors la București cu sceptrul în mînă, Alexandru Vodă începu să lucreze pe lîngă consulul rusesc pentru a-l îndupleca să intervie la Petersburg spre a se isprăvi cât mai ourînd afacerea divorțului contesei. îndemnat desigur de motive politice — ca să aibă pe tronul țării ocrotite de el o rusoaică — împăratul Nicolae încuviință despărțirea soților van Suchteln, învoind chiar, zice-se recăsătorirea contesei cu domnul Munteniei.

Chestiunea era deci ca și isprăvită și Țara Românească aștepta de la o clipă la alta să-și capete doamna, car^-i lipsea.

Dar socotelile tuturor fură stricate de mama contesei, o prințesă Narușkin, din cele mai mari neamuri ale Rusiei, femeie evlavioasă și îngrijorată de sufletul și de reputația fiicei sale — căci divorțul era pe atunai, în Rusia un lucru foarte rău văzut. Ea se aruncă la picioarele țarului rugîndu-l să-și schimbe hotărîrea,

căci altfel o bagă pe dînsa în mormînt. împăratul, mişcat, ar.ulă divorţul pronunţat de el însuşi.

Pentru viaţa de apoi a fetei sale, se poate ca fapta principesei Naruşkin să fi fost foarte folositoare, dar pentru viaţa ei pămînteasca a fost o mare nenorocire. Nevoind nici bărbatul să şi-l mai vadă, nici în Rusia să mai rămîie, neputînd să stea nici la Bucureşti unde nu mai putea fi doamnă şi unde o lume întreagă îi cunoştea păţania, amărîta femeie îşi luă lumea în cap şi plecă departe, în străinătate, statornicindu-se de la o vreme în Italia.

Dar despărţirea nu folosi la nimic. Din amîndouă părţile dragostea fu învingătoare, mai tare decît întâmplările.

Nemaiputînd răbda această despărţire, Alexandru Vodă hotărî să pleoe în străinătate să-şi vadă iubita. S-a vorbit atunci că l-ar fi bătut gîndul să abdice. Tot frunza cea de lobodă !

La 2 noiembrie 1838 el părăsi Bucureştii, spunînd că merge întâi la Viena să vadă doftori şi de acolo la Carlsbad să facă o cură. De altfel, toată lumea ştia că este bolnav — Alexandru Vodă a fost întotdeauna bolnav — numai că se mirau toţi de ce să plece, vorba consulului francez Hubert „într-un anotimp atît de puţin propice călătoriilor de agrement sau din motive de sănătate". Şi de aceea „făceam mii de presupuneri, inclusiv cea că el ar abdica".

Călătorind incognito, sub numele de Alexandru Sanders, luind foarte puţine persoane cu el, „une suite très peu

nombreuse", vodă se opri întîi la carantina din Orşova şi de acolo merse dintr-o întinsoare prin Ungaria la Viena. Din capitala Austriei scrise la Bucureşti că nu se mai duce la Carlsbad, ci la Trieste ; dar scrisorile următoare în loc să le trimită din Trieste, le trimise din Milano. Acum înţelese toată lumea despre ce era vorba : „Se dădea ca

motiv al acestei plecări neaşteptate căsătoria sa cu contesa de Suchtein", scria de data aceasta Hubert lui Molé

.Domnul Sanders rămase la Milano aproape două luni. Deşi scria la 15 decembrie de acolo că va pleca în cu- rînd din nou la Viena şi apoi în ţară, el nu sosi la Cernăuţi decît la 30 ianuarie 1839, unde merseră întru întâmpinarea lui trei boieri din Sfatul Ţării iar la Bucu- reşti, din pricina carantinei, îşi făcu intrarea abia la 5 februarie.

Se întorcea singur, îngîndurat, supărat, mai puţin sănătos decât plecase. Despărţenia contesei nu era nici acum fapt împlinit, iar nădejde era puţină să se mai facă vreodată. Ruckmann pornise de pe atunci pe ne- întoarsa cale a nebuniei, iar Titov, care-l înlocuise, ceruse de urgenţă să fie mutat la Constantinopol, părîn- du-i-se viaţa la Bucureşti mult prea periculoasă pentru virtutea nevestei sale.

Cele două luni petrecute împreună sub soarele Italiei strînseră totuşi legăturile dintre îndrăgostiţi atât de mult, încît ele de acum înainte nu se vor mai desface niciodată.

Contesa van Suchteln plecă de la Milano la Neapoie, unde se statornici, aşteptând acolo, la poalele Vezuviului, o fericire viitoare, care nădăjduia că poate încă, vreodată, va veni.

întors în ţară, Ghica Vodă avu de preîntâmpinat nişte greutăţi care-l duseră după mai puţin de patru ani ia pierderea domniei.

Se făcuse, de mult acum, un *partid național* în Muntenia, ai cărui capi erau Ion Cîmpineanu, Bălăceanu, Fi- lipescu, Eliade, prigoniții din 1832 și 38, precum și alții noi, ca Cezar Bolliac și Nicolae Bălloescu. Ei, oameni întregi, nu puteau sau nu voiau să înțeleagă politica îndoielnică a lui Alexandru. Greutățile voievodului, om cinstit și inimos, dar care ținea la scaunul său domnesc, nu-i priveau. Pentru ei, nu puteau fi două măsuri, una albă, alta neagră. Și ca atare hotărîră să scape țara de un om care li se părea lor „slab". în clipele acele, socotite de ei hotărâtoare, patrioții noștri voiau să aibă în capul statului un bărbat care să fie cu totul și cu totul în vederile lor. Ca atare, căutară orice prilej pentru a lupta împotriva lui vodă [51] și, când găsiră pe cele prielnice, se agățară de ele.

Două fură acele prilejuri : tulburările dintre sîrbi și bulgari, sprijinite firește de ruși pentru a crea greutăți
Porții, și împiedicate de Ghica prin arestarea bandelor de insurgenți bulgari, greci și albanezi ce voiau să treacă pe la Galați și Brăila peste Dunăre. Dușmanii voievodului denunțară fapta aceasta la curtea din Petrograd, în ochii căreia domnul Munteniei, fu privit de atunci ca dușman al pravoslavnicei Rusii. În atari împrejurări, al doilea prilej fu numai o joacă. În 1841, isprăvindu-se perioada legislativă a Obștești Adunări, se făcură noi alegeri, care, prin sprijinul lui Dașcov, noul consul rusesc și al partidului național, în cap cu Eliade Rădulescu, dădură o cameră potrivnică lui vodă. Răspunsul la adresa tronului, a acestei Adunări, făcută de Alexandru Vi- lara și de Gheorghe Bibescu, fu numai un șir de grave învinuiri împotriva lui vodă [52].

Acest răspuns fiind, prin mijlocirea lui Dașcov și potrivit articolului respectiv din Regulamentul Organic, comunicat ambelor curți, suzerană și protectoare, „Rusia ceru rînduirea unei anchete, pe care Poarta o încuviință". Rezultatul anchetei, făcute de generalul rus Duhamel și de delegatul turc Cheohib Effendi — care luară 4 000' de galbeni de la Ghica și 75 000 de la Bibescu — fu depunerea lui Alexandru vodă, în ziua de 7 octombrie 1842.

Astfel se isprăvi domnia unui voievod deosebit de cumsecade, dar nu destul de energic.

Ghica nu aşteptă să fie ridicat cu de-a sila şi dus la Constantinopol. Colonelul Grigore Lăcusteanu arată în ***Amintirile*** sale, într-un chip foarte sugestiv, felul cum a aflat vodă că i s-a scos domnia, precum şi grabnica lui plecare.

„Octombrie în 13, aflîndu-mă seara la teatru, în antract am ieşit mai mulţi din ofiţerii şi aghiotanţii domneşti la bufet, unde conversam. între noi era şi un comerciant, Gheorghe Ghermani ; între altele ne spune că în acea seară a primit o scrisoare de la Constantinopol prin care-i scrie de pozitiv (pe atunci nu aveam telegrafuri), scoaterea prinţului Alexandru Ghica. Unul din aghiotanţi îi zice : îmi daţi voie să o spun măriei sale '! — Puteţi să-d spuneţi, îi zise Ghermani, şi scrisoarea o am 'asupră-mi. Aghiotantul îndată ce au spus-o lui vodă, vodă a poruncit să-i tragă careta şi s-a dus drept la
Daschkof, consulul rusesc, pe care întrebîndu-l dacă are vreo cunoştinţă despre scoaterea sa, consulul i-a zis că ştirea o 'are încă cu curierul de ieri, dar nu a voit să-i aducă o noutate neplăcută şi că turcul cu firmanul de scoatere, Chiamil Bey, a şi plecat din Constantinopol. Vodă auzind aceste s-a întors în grabă la palat şi a început a se găti de drum.

A doua zi, 14 octombrie, ziua aniversării întronării domnului, am trecut în uniformă la colonelul Odobeseu, şeful sfatului domnesc, ca să-i spun ceea ce auzisem în seara trecută, cînd deodată bate cineva la uşă. Odobeseu răspunde : Intră. Cînd, ce să văd ? pe iuncărul Polizu din cavalerie. Odobeseu îi zise :

— „Ce eşti dumneata ! Cizmar sau iuncăr ? Cine te-a învăţat să-mi oiocăneşti la uşă ? Altă dată te pun o lună la oonovăţ ! în sfîrşit, ce vrei ?

— „M-a trimis măria sa vodă, îi zise Polizu, să veniţi la palat mai în grabă, căci pleacă măria sa din ţară şi este gata".

Eu ,am scos şarfa şi şleapa, luînd o şapcă a colonelului, şi ne-am dus împreună la palat.

Domnul lipsea, se dusese la consulatul rusesc. Interiorul era plin de boieri, şi chiar cu oameni din

popor, toți plîngînd. în salonul cel mare de primire erau toți aghiotanții și stabofițerii, iar în cabinetul lui vodă, doamna Profiriția Blaramberg, sora domnului, Mariția spătă- reasa (a lui Costachi Ghica, mai în urmă doamna lui Bibeseu), eumnată-sa, Eliza lui beizadea Soarlat Ghica, nepoată-sa, leșinate ; altele în isterism ; servitoarele aler- gînd cu odicoloane și bumbacuri aprinse să le deștepte ; mai încolo bagajele împachetate, careta lui vodă cu 8 cai de poștă trasă la scară așteptînd pe domn.

în fine, iată și domnul. De la capul scării și pînă să urce treptele palatului a trebuit să facă o jumătate de ceas. Poporul înțesat pe trepte, în genunchi, îi săruta mâinile, alții hainele, strigînd : Unde ne lași, părintele nostru ?

în fine^ răzbind în salon, ne-a găsit pe toți cu lacrimile pe obraz.

— Ce plîngeți, ne zice, nu vă e rușine ? Lăsați, vor vedea ei pe oine au pierdui.

Apoi, văzînd țipete în dreapta, răcnete în stingă, a pierdut oarecum cumpătul și în loc de a ne zice : „Rămâneți sănătoși", ne-o zis „Ei, copiii mei, călătorie bună". Și nu a mai putut spune nici un cuvînt, că îl înnecau lacrimile.

în sfîrșit a luat pe Costachi Cornescu (mare logofăt, nepotul lui de soră) alături în caretă și au plecat, luînd dramul Brașovului.

Alexandru Ghica a fost cel de pe urmă domn cu inima de adevărat român și părintele românilor.

Sosind măria sa la Ploiești, s-a sculat tot orașul, avînd în cap pe vornicul Scarlat Bărcănescu și întîmpinîndu-l la barieră l-au rugat să nu lase țara, fiindcă ei sînt gata pînă la cel din urmă să moară pentru domnul lor. Vodă, mulțumindu-le, le-a zis că nu voiește să se verse nici o picătură de sînge al copiilor săi, fiind toți românii copiii săi — căci, rămînînd aici, a zis el, urmează a mă lupta cu două puteri, cu colosul nordului și cu semiluna.

Și așa a plecat, lăsîndu-ne pe toți în cea mai mare desperare.

Trei zile după plecarea sa, a sosit şi turcul Chiamil Bey cu firmanul prin care îl scoate pe Ghica din domnie fără nici un motiv [53].

Pe drum, înainte de a trece graniţa, fiindu-i frică de a nu fi ajuns în urmă de turci, Alexandru Vodă scria lui Billecocq, noul consul al Franţei la Bucureşti, rugîndu-l să intervie pe lîngă Bourqueney de a fi dispensat să meargă la Constantinopol după mazilire : „starea vremii şi cea a sănătăţii mele fiind departe de a-mi permite o astfel de şedere".

Firmanul de depunere e din 7 octombrie 1842, dar Ghica n-a părăsit Bucureştii decît la 24 octombrie (nu la 14 octombrie, după cum spune Lăcusteanul), întrucît în Buletinul Oficial de la acea dată se mai găsesc porunci iscălite de el.

La Braşov, unde se afla la 28 octombrie, fiind acum în siguranţă, îl găsim ocupîndu-se de starea sa financiară, făcînd „împrumuturi", căci „toată averea sa fiind în pămînt, el nu avea bani lichizi".

De la Braşov, prin Viena, fostul voievod se duse în
Italia. Aoolo era rostul său cel adevărat, deoarece acolo era inima şi sufletul lui.

Cei doisprezece ani petrecuţi de Alexandru Ghica împreună cu contesa van Suchteln în străinătate — 1842—1856 — nu sânt însă de domeniul istoriei. Membri ai familiei, alţii, au avut amănunte asupra lor, dar nu le cunoaştem.

în timpul acesta, la noi în ţară, sub domniile lud Bl- bescu în Muntenia şi a lui Mihai Stürza în Moldova, se pregăteau lucruri mari. Se desmeticiră deodată boierii — nu toţi, dar cea mai mare parte — că vestita lor constituţie era tocmai o piedică la dezvoltarea adevăratului constituţionalism.

Acest curent orescu ca o apă mare care rupe zăgazurile. El răzbi în anul 1848 ou impetuozitate, aducînd arderea Regulamentului pe rug, alungarea lui Bibescu din ţară, formarea unui guvern provizoriu.

Revoluţia fu însă înăbuşită, iar convenţia de la Balta Liman hotărî că alegerea domnilor pe viaţă va fi înlocuită ou numirea lor pe 7 ani. Obşteştile Adunări

fură transformate în obișnuite Divanuri, cu boieri numiți, nu aleși.

Sub noii voievozi, Barbu Știrbey în Muntenia și Gri- gore Ghica în Moldova, ideea, înăbușită, merge totuși înainte. Ea merge printre stavile, aleargă.

între 1853—54, ocupația rusească. Domniile sînt suspendate.

între 1854—56, războiul franco-rus în Orimeia aduce ocupația austriacă. Ideea rămîne la răspîntie.

în 1856, Congresul de la Paris. Franța a învins și e alături de noi. Se hotărăște întrunirea unor Divane Ad- hoc, pentru ca țara să arate străinătății care sînt păsurile și doleanțele ei.

Alegerile pentru Divanuri coincid cu expirarea termenului de 7 ani al domniilor lui Grigore Ghica și Barbu Știrbey, țările, până la alegerea noilor domni, fură înzestrate cu caimacam, numiți de Poartă.

La Iași l-au numit pe Toderiță Baiș și la București pe Alexandru Ghica, fostul voievod.

Întors deci din străinătalte, cel care spunea el însuși de dînsul „M-am făcut din cal măgar" [54], își luă din nou reședința în palatul domnesc de pe Podul Mogoșoaiei, ale cărui porți se deschiseră largi pentru primiri, recepții diplomatice, conferințe, serate, baluri.

„Rareori", scrie Alexandrina Ghica în *Memoriile* ei, „am asistat la o perioadă de mondenitate atât de ametitoare. Cea mai bună diplomație se face — și se făcea mai cu seamă — în saloane. Prînzuri mari, reprezentațiile de gală, iluminațiile nu mai încetau. Palatul ca și casa Can- taouzino, de alături, erau centrul festivităților. Comediile de societate, jucate de elita românească în franțuzește, uimeau pe diplomatul Talleyrand și îl făceau să spuie că nici în Franța nu se putea găsi un ansamblu atît de satisfăcător ...".

Alexandru Ghica primise să se facă din cal măgar, voind să asigure izbînda aspirațiunilor naționale, amenințate de vrăjmașii dinlăuntru și din afară. Și ca atare el rămîne în istorie o figură deosebit de frumoasă, ca om inimos, de treabă și mare patriot.

În septembrie 1857 se făcură în amândouă țările, ou o deosebită solemnitate, deschiderea ședințelor Divanuri- lor Ad-hoc, Adunările votând în

unanimitate (7—9 octombrie) cererile mereu repetate de trei decenii : respectarea capitulațiunilor, neutralitatea teritoriului, Unirea, Constituția și o Adunare reprezentativă.

Pe baza acestor propuneri și prin mijlocirea Congresului de la Paris s-a putut înfăptui Unirea.

Alexandrina Ghica, nepoata fostului caimacan și fostului voievod, avea pe atunci 20 de ani și era „secretara unchiului ei", cea care-i scria corespondența secretă și cifrată. Tot de la dinsa știm deci amănunte duioase ou privire la rolul jucat de Al. Ghica la înfăptuirea Unirii :

„Eram de față", scrie ea, „cînd Alexandru Ghica ceru partizanilor săi să jure că vor alege domn pe alesul Moldovei, oricare ar fi el. Nu voi uita niciodată clipa aceasta, nici câteva zile mai târziu, bucuria nespusă a bătrânului domnitor cînd, cu ochii plini de lacrimi, mă trimise, în clipa în care ne vesti îndoita alegere a candidaiului Unirii, să mulțumesc lui dumnezeu în bisericuța palatului, înaintea frumoaselor icoane împărătești ale lui Alexandru vodă pe care le mai păstrez astăzi în paraclisul meu. De asemenea nu voi uita niciodată cu ce voce schimbată de patriotică emoțiune, îmi spunea aceste, care au rămas întipărite în mintea și în inima mea : «Să vie lumea să zică după ăsta că românii n-au nimic în suflet»-[4]*.

„Eram și eu de față la întrunirea de după Unire ce se ținu la Alexandru Vodă și în care îmbrățișă pe generalul Barbu Vlădoianu, spunîndu-i «V-ați purtat după inima mea de român !»".

De așa vremi se-nvredniciră cronicarii și rapsozii !

Caimacanul, fost voievod, primi de la Ouza o prea frumoasă telegramă, astfel concepută :

„Alesul măriei tale și al țării, îți mulțumește".

Și acum nu mai avea Ghica ce să mai caute la București. Rolul său istoric fiind jucat, el plecă, departe, acolo unde-l chema și-l aștepta cea care tot încă mai iubea pe cel care tot încă o mai iubea.

Alexandru Ghica ar fi putut de fapt rămine în țară, aducîndu-și aici pe draga lui contesă, cu care să-și petreacă, la moșia Pașcani de pildă, anii din urmă ai

vieții lui. Dar, pentru a nu face din pricina popularității sale, vreo neplăcere lui Cuza Vodă, i-a plăcut mai bine să împlinească cea din urmă a lui jertfă, surghiunul.

Se duse la Neapoie — era în primăvara lui 1859 — unde, împreună cu iubita lui, mai trăi trei ani. Acolo îl ajunse sfîrşitul zilelor sale — în 1862 — cu capul pe perna în puful căreia zăcea ascuns micul pantof de atlas alb, pe care-l purtase contesa la balul unde o văzuse pentru întîia dată.

Ea, doamna van Suchteln, a mai trăit mult, acolo la poalele Vezuviului, lăsînd poate după moarte un caiet de „Amintiri", care dacă s-ar găsi vreodată, ar da un material interesant de bogat pentru o viață „romanțată".

lar el, adică ce rămăsese din pămînteasca lui învă-litoare, a fost adus la Bucureşti pentru a fi îngropat în ctitoria ghiculească de la Panteiimon

.Prietenii lui Cuza se împotriviră la facerea unei în- mormîntări prea strălucite, oare ar fi putut ridica greutăți într-o țară unde principiul domnitorului străin nu se realizase încă și oare și-ar fi putut ca atare manifesta simpatiile pentru o dinastie care, după vorba ironică a consulului francez Thouvenel, constituia „legimitatea intermitentă a țării" ou cele douăzeci de domnii ale sale în amîndouă principate, cu rădăcinile sale de două veacuri în trecutul țării, cu prezența ei pe tron trei sferturi de veac înaintea fanarioților și cu alegerea ei ca reprezentantă a pămîntenilor după gonirea acestora.

Dar Cuza, „cu simțul său de recunoștință și cu lipsa lui bărbătească de meschinărie", se arătă supărat de sfaturile prietenilor săi. El porunci să se primească în țară trupul fostului domn „cu cel mai mare alai", rînduindu-i o îngropare de suveran, oum nu fusese mai înainte alta și cum nu a mai fost pe urmă.

în biserica de la Pantelimon zac ciolanele celui care a fost un bun voievod, un mare caimacan, un român și un om !

Mormîntul lui de albă marmoră e cel mai frumos din toate mormintele voievozilor României.

Cel care are și cel care nu are drumul lui pe acolo —• ar face bine să meargă uneori, dacă e român, să înge- nunehe pe mormîntul acela de marmoră albă sub care zace pulberea omului care, creștinește și românește, și-a jertfit mîndria, făcîndu-se, din voia lui și din cerința neamului, din cal măgar !

Capitolul IV

MIHAI VODA STURZA ȘI NEVESTELE SALE
ELISABETA ROSETTI ȘI SMARANDA VOGORIDI

ar unde-s vremurile de altădată 7 Umde-s mândrele domnițe ? Unde-i Chiajna lui Ciobanu, Ecaterina lui Alexandru și Blisafta lui Movilă ?

Elisabeta Rosetti, întâia nevastă a lui Mihai Vodă, a fost mamă de beizadele, dar n-a fost doamnă, iar Smaranda Vogoridi, a doua nevastă, a fost doamnă, dar n-a avut deeît doi fii morți adolescenți.

Mai înainte de a vorbi de ele, să vedem întîi cine era Mihai Vodă și cine părinții și surorile lui.

Ca și Ion Sandu Sturza, Mihai Vodă se trăgea din Chiriac, pîrcălabul de Hotin, fratele vestitului portar a-l Sucevei Ilieș, cel care nici în ruptul capului n-a vrut să fie domn al Moldovei.

De la copiii acelui Chiriac s-au despărțit ramurile lui Ioniță și ale lui Mihai. Pe cînd cel dintîi se trăgea din cuparul Sandu, fiul mai mic, al doilea se cobora din feciorul cel mai mare, vel vornicul Ion.

Așadar „la branche aînée".

Vel vornicul Ion a avut fecior pe Alexandru, acesta pe Dumitru, iar Dumitru pe Grigore, tatăl lui Mihai Vodă.

Acest Grigore Sturza, mare logofăt, era un om, după spusele lui Anghel Valii, indolent, cinstit, ou multă carte, dar cam pedant și încăpățînat. Vorbele frumoase îl înflăcărau, contrazicerea îl supăra, și doar numai nepăsarea lui îl făcea să renunțe uneori la părerea sa. Un fond de răutate, de invidie și de șiretenie nu-l împiedica să-și iubească cu patimă fiul, pe tînărul Mihai „tînăr, suplu, insinuant, șiret, dominat de interesul personal și capabil să sacrifice orice pentru acest idol". Era foarte bogat, aproape cât Iordachi Roznovanu, cel care se îmbogățise „fiindcă fusese multă vreme vistiernic" [56] —• drept dovadă că în lume, nu este sub soare nimic nou.

Dragostea ce avusese marele logofăt Grigore pentru fiul său Mihai, o dragoste egoistă, îl îndemnase să nu-și trimită feciorul la studii în străinătate, ca alți boieri pe fiii lor, ci să-i ia acasă un „dascăl" fraccez, pe abatele L'hommee, om de o inteligență și de o cultură rară, care s-a priceput să dea tînărului său elev învățătură mai multă decît toată cea căpătată de alții prin capitalele Europei. Iar mai tîrziu, bătrîn fiind,

Grigore Sturza purtă nepoților săi aceeași dragoste, cu aceeași doză de egoism, împiedicîndu-i și pe ei de-a pleca în străinătate, la învățătură. Mihai Vodă nu-și putu trimite feciorii în Franța decît după moartea tatălui său, fiindcă atîta vreme cît a trăit bătrînul „atașamentul său față de dumneavoastră era atît de puternic", scria vodă fiilor săi în 1843, „încît ideea de a se despărți de dumneavoastră n-a putut să-i fie niciodată comunicată fără ca el să încerce o mîhnire foarte adîncă".

Mai era, vel logofătul Grigore, și un om căruia îi plăcea luxul (ca și mai tîrziu fiului său), căruia îi plăceau „costumele de modă nouă", pe care le comanda în străinătate, însă nu pentru el, ci pentru Mihai — căci bătrînul boier se îmbrăca cu antereu, giubea și işlic, ca toți cei de seama- lui, după cum îl și arată portretul în oloi ce a rămas de la el — și căruia, în sfîrșit, îi mai umblau prin cap multe fumuri de boier mare, căci era doar unul din cei șapte stîlpi ai țării, fugiți după Eterie în Bucovina, de unde luptau împotriva lui Ioniță Vodă, a carvunarismului și a nebunei de democrații. Era din acei care cereau fie încorporarea „iubitei lor patrie" la imperiul țarist, fie, în cel mai rău caz, un guvern oli- garhic alcătuit din boieri mari care să cirmuiască țara fără domn, fără Adunare, fără popime, fără negustorime, făiră țărănime, fără „dobitoceasca arătare a nesupunerii franțozești".

Dar, așa cum era, om al vremurilor sale, logofătul Grigore Sturza rămîne în istorie un chip duios de iubitor părinte, în sufletul căruia „țara" ținea numai locul al doilea, fiindcă tatăl și bunicul alungase pe oligarhul patriot dincolo de hotarul gîndurilor sale zilnice. Bătrîn tare, cu grija morții în suflet, el scria în februarie 1830, de la Iași, pe grecește, fiului său Mihai care se afla la țară : „... Cum vei isprăvi treaba acolo, nu mai amina sosirea ta, fiindcă sănătatea mea nu mai poate ține mult, după cum zice poetul că catargele au putrezit și frîn- ghiile s-au dezlegat. Te sărut și sînt iubitorul tău tată, Grigore Sturza".

Dacă în locul întîi al inimii sale se așezase fiul Mihai și nepoții Dumitru și Grigore și numai în locul al doilea „patria", apoi nu știm al cîtelea loc îl ținea

nevastă-sa, domnița Maria, căci logofătul Grigore nu pare a se fi sinchisit vreodată de ea, oeea ce, având în vedere firea ei zburdalnică, nu i-a putut pricinui decât plăcere.

Maria Sturza, mama lui Mihai Vodă, era născută Callimachi, fata lui Vodă Grigore și a Elenei Mavrocordat. Era deci domniță.

Ea se născuse în anul 1763 sau în 1764, la Iași, în timpul domniei tatălui ei ; fu dusă, cînd a fost domnul mazilit, la Constantinopol, unde a rămas trei ani. Apoi, la a doua domnie a lui Grigore Callimachi, s-au întors eu toții la Iași, în 1767, unde n-au rămas decât doi ani, fiindcă în primăvara lui 1769 izbucnise un nou război ruso-turc, care o făcu pe Elena dpamna să-și ia copiii (Maria, Ralu, Smaranda și Ion) și să fugă din nou la Constantinopol, unde-și aveau Caldimachii de fapt adevărata lor așezare.

Grigore Vodă rămăsese în Moldova, pe cîmpul de luptă, trebuind la 28 august 1769 să plătească cu capul înfrângerea semilunei, de care firește că nu era vinovat.

Elena doamna cu fetele ei (băiatul murise și el între timp) rămaseră deci pe malurile Bosforului, la Curu- Cisme, în casa socrului ei, foarte bătrînul fost voievod Ion Callimachi, tatăl lui vodă Grigore. Au stat acolo 11 ani, pînă în 1780, cînd se săvîrși Ion Vodă din viață, la vîrsta de 90 de ani. Atunci văduva acestuia, Ralița doamna, soacra Elenei și bunica fetelor, hotărî să se întoarcă în Moldova spre a se călugări. Gu dînsa veniră din nou în țară nora și nepoatele ei.

Domnița Mari a avea atunci vreo 16—17 ani, învățătură puțină și o educație cu totul grecească. Dar s-a făcut cu timpul foarte româncă, dacă nu cu sufletul, dar cu apucăturile. Săracă era lipită pământului, căci toată averea tatălui ei fusese confiscată de turci. Bunica, Ralița doamna, merse la mănăstirea Ciuhrului, unde și muri, iar mamă-sa, doamna Elena, rămase ou fetele la Iași, unde fură găzduite la Ioniță Cantacuzino-Deleanu, despre care bănuim că purta fostei doamne simțăminte mai mult decât prietenești. Sigur e că bătrînul vel vistiernic înzestră el pe fetele Elenei doamnei, măritîndu-le pe toate trei cu foarte

simandicoase fețe. Pe domnița Raiu o date după chiar fiul său, Ion Cantacuzino-Deleanu, pe Smaranda după Alexandru Hangerli, care în 1807 a fost și un efemer domn al Moldovei, iar pe Maria — domnița Marghioala cum i se spunea — o mărită cu Grigore Sturza, vel logofăt.

Nunta lor să tot fi fost prin 1788 sau 89, cînd avea acum domnița cel puțin 25 de ani, cam mult, pe acele vremuri, pentru o fată de măritat. Dar fiind fără tată, fără avere și înzestrată de un străin, se înțelege că a fost bucuroasă să se mărite și la vîrsta aceea, mai ales că mirele era nu numai un boier foarte mare, dar și un om" deosebit de bogat. Dar era și ea de-o frumusețe răpitoare. Dacă mai tîrziu se va spune de vestita Marghioliță Roznovanu, fosta noră a lui Ioniță Vodă, că este cea mai frumoasă femeie din Moldova, apoi despre această Mă- rioară Sturza se zicea că e cea mai frumoasă din Europa! Eufrosina Rosetti, bunica lui Radu Rosetti care și-a scrisPrințesa Elena Gorciaroff, fiica lui Mihai Vodă Stürza.

***Amintiri*, ar fi spus nepotului ca „altă femeie frumoasă ca domnița Mărioara nu i-a fost dat să vadă în viața ei".**

Fire zburdalnică, după cum am spus, Maria Sturza pare a nu se fi prăpădit de dragoste după copiii ei, nici după bărbat. În cercul familiei nu prea o întâlnim nicăieri, nic'i ifi corespondența, nici în memoriile timpului. Doar în treacăt câte o formulă de politeță, ca acea scrisă în 1816 de Pezzoni din Petersburg lui Mihai Sturza la Iași : „Prezentați, vă rog, domnule vornic, complimentele mele foarte respectuoase tatălui dumneavoastră, doamnei prințese, mama dumneavoastră, cît și doamnei Roxanda Ma- vroyeni, sora dumneavoastră".

Dar dincolo de cercurile familiei o întîlnim de mai multe ori, ca de pildă la Măcărești, una din moșiile bărbatului ei, „unde obișnuia domnița Marghioala a merge și a ședea în toate verile acolo, de făcea feredeie în Prut" și cum la acea moșie „era un Grigore Pletosul, fecior boieresc, țăran bine făcut, îl întrebuința adesea domnița... și spre recunoștința îndatoririi ce-i făcea Pletosul, care avea femeie și copii, i-a luat pe băiatul Grigore, ce era mai mare, l-a dat de-a învățat carte și— 1 avea slugă în casă" [57].

Aceste se întâmplau când era încă tânără, ânainte de 1800 — dar o găsim şi mai tîrziu, la-Iaşi de data aceasta, după 1814, oînd avea peste 50 de ani, „iubindu-se cu doftorul Samurcaş", cel care „din intrigile colegilor a fost mutat la Botoşani şi adus înapoi din nou la Iaşi de Mihai Vodă Sturza, cînd a fost domn, care l-a făcut protomedic şi vornic" [58].

Fetele domniţei Marghioalei au fost Elena' şi Ruxanda, surorile lui Mihai Vodă. Despre cea dinţii, care semăna ou mamă-sa, vom vorbi în capitolul viitor, căci ea a fost mama lui Grigore Ghioa, voievodul cel din urmă al Moldovei. Ruxanda a fost măritată întâi cu Iardachi Balş. Despărţindu-se de el, Ruxanda se mărită a doua oară cu Petre Mavroyeni, tatăl vestitului ministru de finanţe de mai tîrziu ■— iar fostul ei bărbat, Iardachi Balş se recăsători şi el cu frumoasa Anica Filipescu, fosta favorită a lui Miloradovici.

Şi acum că ştim cine au fost părinţii şi surorile lui Mihai Sturza, să vorbim de vodă el însuşi şi de nevestele sale.

Mihai Sturza s-a născut la Iaşi, la 24 aprii 1794, din părinţii mai sus arătaţi. Un emigrat al Revoluţiei franceze, abatele L'hommee din Lunevdlle, în Lorena, fu însărcinat ou creşterea sa, care a fost deosebit de îngrijită. în afară de numeroasele limbi pe care le vorbea Sturza : românește, franţuzeşte şi grecește la perfecţie, latinește, nemţeşte şi rusește bine, italienește şi englezeşte destul de cumsecade — el mai fusese iniţiat în istorie, geografie, filozofie şi matematici. Dar fondul învăţăturii sale a fost clasicismul. Avînd şi o memorie din cele mai deosebite, el era în stare, la bătrînețe încă, să înşire pe de rost tirade întregi din Homer, din Sofocle şi din Virgil. Pe lîngă aceste mai avea şi o vastă cultură juridică, şi nu numai cultura, dar şi spiritul juridic, cu o mare uşurinţă de asimilare şi multă pricepere în administraţie.

îi plăcea, de tinăr, să trăiască bine, luxos chiar. „Costumele de modă nouă", pe oare i le comanda tatăl său la Vieaa, nu le-a părăsit mai tirziü niciodată, îmbrăcîndu-se ba în Austria, ba în Germania, ba în Franţa. Purta, ca domn, o vestă cu butoni de diamant,

care făcea admirația tuturor. îl plăcea juvaierțe, argintăria, caii, ciinii, echipajele elegante, o casă bine ținută, era mîncău, primitor și foarte vorbăreț. Era chiar elocvent. Dar mai mult vorbăreț decît elocvent. Cu orice prilej trîntea cîte un discurs kilometric, frumos uneori, deseori obositor, dar niciodată reconfortant, așa cum știa vărul său Ioniță Vodă să le spuie cu vorbe puține, dar care mergeau drept la inimă de rămîneau apoi nu numai în mintea cui le auzeai dar și în îngălbenitele file ale Letopisețelor, pentru totdeauna.

Mihai Sturza mai avea un dar — prin care se deosebea de altfel mult de vărul Ioniță — și anume o inteligență nu numai adîncă și sclipitoare, dar fină. Avea și voință, precum și răbdare pentru a ajunge la scop. îi plăcea viața, mișcarea, măririle și onorurile. Era făcut pentru a fi domn. Pe cînd se afla în surghiunul voit din străinătate, de unde ducea o înverșunată luptă împotriva lui Ioniță Vodă și a cărvunarilor săi, el scria într-o zi vărului Alexandru Sturza— era în 1824, scurtă vreme înainte de întoarcerea sa în țară — că : „... Eu nu pot trăi în nemișcare, mai bine mor. într-un cerc prea restrîns simte omul mai mult slăbiciunea sa. Cu cît arena în care aleargă e mai mare, cu atît se aruncă mai cu vioiciune ... Știe bine că în alergarea aceasta își poate rupe capul, dar înseamnă asta oare că trebuie să nu se mai miște ? cînd toate viețuitoarele se mișcă, cînd sîntem pretutindeni înconjurați numai de mișcare ?".

Dorința aceasta, voința aceasta, necesitatea aceasta de acțiune, de a-și mări tot mai mult cercul activității, de a înainta tot mai mult în arena politică, au făcut din boierul Mihai Sturza un domn al Moldovei. Dar n-a știut nici să ajungă frumos unde a ajuns, nici să se ție bine și cuviincios acolo unde a ajuns.

Mereu ou vorba de „patrie" pe buze, patriotul acesta a găsit cu cale, în surghiun fiind, să ceară și să capete cetățenia rusească. A luptat deci, de dincolo, pentru „binele patriei", ca rus, s-a întors din surghiun în Moldova, rus, și s-a urcat în scaunul străvechi al voievozilor moldoveni, rus, dar ou sprijinul turcilor. Aceasta i-a creat firește o situație din cele mai delicate. Dar cusurul lui de căpetenie a fost dragostea de aur.

Pentru ea şi-a jertfit reputaţia de bun voievod, pe care ou multele sale calităţi ar fi putut-o avea.

E caracteristică acea însemnare a lui Anghel Valii, vorbind profetic de tînărul Mihalachi Sturza cu aproape 20 de ani înainte de a fi domn : „tînăr, suplu, insinuant, şiret, dominat de interesul personal şi capabil să sacrifice orice pentru acest idol".

Toţi cei ce l-au cunoscut mai tîrziu l-au judecat la fel. Nu mai vorbim de paharnicul Costachi Sion căci acesta, prea vorbind de rău o lume întreagă, ar putea fi bănuit de părtinire. Dar beizadea Nicolae Soutzo de pildă, care a fost ministrul său aproape 15 ani în şir, îl judecă, în mai multe locuri din memoriile sale, în felul următor :

„Mihai Siturza luase puterea în toiul unei aureole de nădejde, de devotament şi de ovaţiuni. Lumea aştepta de la el fericirea obştească şi se grăbea să-i cînte osanale. El, din parte-i, îşi făgăduise lui însuşi să-şi întrebuinţeze toată activitatea, toată înţelepciunea, toată încrederea ce se punea în el, pentru a strânge comori. A traficat totul : locuri, ranguri şi dreptatea în procese ; avea partea lui în arenzile publice ; îşi mări şi înmulţi moşiile, fie sancţionând singur încălcările, fie luând proprietăţi în schimbul boierilor ce împărţea, fie cerând să i se facă dona- ţiuni cu de-a sila ; vinldea egumeniile, lua moştenirile vacante, cerea pentru el excedentele bugetare, căci bu- getele erau întocmite de el însuşi cu cea mai mare zgâr- cenie, pentru a-şi putea însuşi apoi acele excedente, care, dacă ar fi fost întrebuânţate pentru folosul obştesc, s-ar fi putut da cu ele o prosperitate ţării pe care n-a cunos- cut-o".

Acestea le mărturiseşte fostul său ministru, aproape un favorit.

Şi în altă parte :

„Mihai Sturza a fost, este adevărat, înzestrat cu o minte subţire şi ageră. Avea cunoştinţi multe, ajutate încă de o nemaipomenită memorie. Era bun orator şi încânta pe ascultători prin luminile sale, prin felul şi uşurinţa sa de a vorbi. Avea răbdare la muncă, discuta chestiunile cu temei şi nu se încăpăţîna în părerea sa. Era un bun administrator, un bun financiar şi un bun

legiuitor, ounosoînd mai bine decît oricine obiceiurile şi nevoile ţării sale. Acum judecă cine cum o vrea, dacă rănile adînci pe care le-a pricinuit ţării, dacă mersul de-a-ndăratelea pe care l-a imprimat instituţiunilor acestei ţări, dacă scăderea legii şi a moralei ce a rezultat din acestea, au putut răscumpăra calităţile ce avea, care calităţi ar fi putut face fericirea patriei sale, dacă, în loc să-şi stăpânească patimele, nu le-ar fi folosit dimpotrivă în propriul său interes".

Aceeaşi părere despre Mihai Sturza o aveau şi consulii străini. De ruşi nici nu mai vorbim, căci ar trebui o carte întreagă pentru a arăta lupta ce-au dus-o timp de 15' ani împotriva lui numeroşii consuli moscoviţi, ce s-au perindat pe la noi, mereu schimbaţi şi răschimbaţi din pricină că rapoartele ce trimiteau la Petrograd cu privire la „neregulile" domnului Moldovei displăceau cancelariei împărăteşti, care avea încă încredere în fostul ei cetăţean.

Dar să luăm pe francezi.

Mimaut scria ducelui de Broglie, la începutul anului 1834 : „Candidatul ce pare să aibă cele mai multe şanse pentru domnie este domnul Mihai Sturza, om instruit, vioi, prefăcut şi excesiv de lacom şi care s-a făcut rus din interes. Are asupra rivalilor săi avantajul de a fi foarte bogat şi de a-şi putea plăti sprijinitorii".

Îndată după învestitură, la 31 august 1834, noul consul Duclos scria lui Rigny :

„Prinţul domnitor este poate boierul cel mai capabil de a-şi guverna ţara ; are spirit, instrucţie, atîta cîtă se poate face în Moldova. . . are dorinţa îmbunătăţirilor şi ,în faţă un lung viitor care-i va permite să-şi realizeze proiectele, dacă evenimente exterioare nu-l vor opri".

Paisprezece luni mai tîrziu, alt nou consul, Cochelet, scria lui de Broglie la Paris, la 20 octombrie 1835 :

„Se credea că prinţul Sturza netrebuind să-şi mai dorească nimic în ce priveşte averea, întrucît posedă mai mult de 240 de mii de franci rentă, în afara listei sale civile de 1 200 000 de piaştri, va depune toată ambiţia în a realiza bunăstarea ţării pe care a fost chemat s-o guverneze, că se va înconjura de oamenii

cei mai onorabili şi că va face să dispară abuzurile care caracterizează administraţia foştilor domnitori. Toate aceste speranţe au fost înşelate. Nu se ştia că prinţul Sturza va fi dominat de cea mai murdară dintre pasiuni, de setea de nepotolit pentru aur. Odată ajuns la putere, el a căutat toate mijloacele de a-şi mări imensa sa avere. . . el ,a influenţat judecăţi, a decis asupra unora înainte ca ele să fi trecut prin toate gradele de jurisdicţie.. . În administraţie, el a vîndut funcţiuni, fără să excepteze nici măcar posturile de miniştri. . . Efectul cei mai dezastruos al acestei venalităţi excesive a fost de a introduce corupţia în toate ramurile administraţiei".

Vasăzică, un paharnic Sion, peste spusele căruia am trecut, un Gheorghe Sion, despre care nici n-am vorbit, un Suţu, fost 15 ani ministrul lui Sturza, trei consuli francezi şi patru moscoviţi, plus alte multe dovezi şi fapte care ar putea fi înşirate, arată pînă la evidenţi că Mihalachi Vodă a lăsat în istoria neamului o dîră întunecată de aviditate şi de corupţie.

Poate n-ar fi fost nevoie s-o mai spunem — sau mai bine zis s-o repetăm după atîţia alţii — dacă n-am crede că trebuie să cunoaştem adevărul pentru a şti de unde ne vin rănile şi pentru a înţelege cum trebuiesc ele vindecate. O sută de ani de lacomă domnie fanariotă, care a înscăunat în ţară moartea mindriei româneşti, din care s-a născut un lichelism şi o nemernicie care mai dăinuieşte şi azi — o încercare de restabilire a cinstei şi a caracterelor sub întîile minunate domnii pămîntene —■ o nouă prăbuşire sub Mihalachi Vodă în Moldova şi sub alţii în Muntenia — un fior de entuziasm cu cele mai frumoase urmări între 1848 şi 1862 — o retrogradare dureroasă pînă în adîncurile firii, pricinuită de' politicianism, împotriva căreia în zadar a luptat Petre Carp o întreagă jumătate de veac. . . ce ne mai rămîne pentru a ne întoarce la legendarele vremuri cînd era Ţara Românească sub Mircea şi Mihai spaima semilunei, cînd era Moldova sub Ştefan cel Sfînt scutul creştinătăţii ?

O nădejde ?

Nu. O credinţă, tare ca stînca, în jurul căreia minciuna n-are loc.

Trecem.

Cartea aceasta are alte rosturi.

Mihai Grigore Sturza avea 23 de ani, cînd s-a însurat, în 1817, cu Elisabeta Rosetti, care n-avea decît 15 primăveri.

Tatăl fetei era Vasile Rosetti, zis Cilibiul, văr primar cu Ecaterina doamna a lui Ion Sandu Sturza, născută Rosetti Roznovanu, iar mama ei era Elena Dimaki. Fraţi n-a avut. decât numai două surori, pe Eufrosina Boldur- Kostaki şi pe Agripina Sturza, cu care a fost strîns legată toată viaţa ei.

Era o fată năltuţă, subţirică, ou privire blîndă, cu un ¿las foarte dulce. Se juca încă cu păpuşa, cînd a che-mat-o într-o zi tatăl ei să-i spuie :

— „Săftico, poţi să-mi săruţi mina, că ţi-am găsit mire".

Fata se înroşi, o apucă un mic tremurici, aşa fără să ştie de ce, sărută mina babacăi şi tăcu.

— „Şi nu mă întrebi cine este mirele ?", urmă conu Vasile. „E Mihai Sturza, feciorul vornicului Grigoraş şi al coanei Marghioalei. Un băiat cuminte, foarte bogat, cu multă carte..

Dar se zice că Săftica, cînd îşi văzu mai apoi mirele, îl găsi urit, mic, roş, ursuz şi nu-i plăcu. Dar parcă ce era să spuie ? Fată de neam, aşa vrea tata, aşa să fie. Şi apoi, nuni mari erau să fie vodă el însuşi, Scarlat Ca- llimaohi, văr primar ou mama mirelui, şi Ruxanda, doamna Ţării. După o scurtă logodnă, nunta se şi făcu, strălucită, la curtea domnească. Iar după nuntă tînăra pereche plecă acasă, la vornicul Grigoraş, în sunetul meter- hanelei domneşti, între două şiruri de arnăuţi. Mireasa era în fundul caretei, cu o cucoană bătrînă lîngă ea, iar mirele alături, călare pe calul primit în dar de la socrul său. Ajunşi „acasă", vornicul Grigore îşi primi nora în capul scării, o sărută şi o duse apoi drept în salonul cel mare, unde se aflau strînşi negustorii cei mai de seamă ai laşului, giuvaergii, vînzători de „galanterii", de stofe, de mirodenii[59]. Săftica n-avea decît să aleagă ce-i place, cît mai mult şi mai scump, că avea el vornicul de unde plăti.

Şi îşi şi alese din toate cîte ceva, numai că pe bărbat nu şi-l alese ea. De aceea poate nici nu şi l-a păstrat.

Abatele L'hommee, cel care oreşcuse pe Mihalachi Sturza, cînd află despre această căsătorie — cam tîrziu de altfel, după mai bine de un an — sorise fostului său elev, din Luneville unde trăia acum retras, că multă vreme n-a ştiut nimic despre însurătoarea lui, despre care acum în unmă abia a aflat „prin doamna Belleville, fosta institutoare a Săfticăi".

„Nu ştiu dacă pe dumneavoastră sau pe soţia dumneavoastră trebuie s-o felicit. Nu mă îndoiesc de loc că nu sînteţi menit să-i faceţi fericiţi atît pe unul cît şi pe celălalt. Domnişoara Săftica are toate calităţile ce pot contribui la fericirea dumneavoastră. Am avut suficiente ocazii să le apreciez în diferite vizite pe care i le făceam uneori doamnei Belleville ; dar eram departe de a bănui că penitru dumneavoastră învăţătoarea îi forma spiritul şi inima. Să trăiţi multă vreme uniţi şi fericiţi şi făce- ţi-mă părtaşul fericirii dv., făcîndu-mi-o cunoscută din oînd în cînd".

Un an mai tîrziu, la 16 iulie 1819, un alt prieten de al lui Mihalachi Stürza, Alexandru Pezzoni, îi scria din Constantinopol :

„ . . . Primiţi felicitările cele mai sincere pentru căsătoria dv. Fiţi fericiţi, căci nimeni, după părerea mea, nu are drept mai mult decât dv. la fericirea casnică, fericire care este fără îndoială singurul bun real pe care muritorii pot să-l guste fără ca el să fie amestecat cu amărăciune şi cu remuşcări".

Oare ?

O fi, n-o fi, căsătoria n-a ţinut. După naşterea a doi fii, Dumitru şi Grigore, oel dintîi în 1818 şi al doilea în 1820, neînţelegerile dintre firile atât de deosebite ale acestor soţi duseră la o despărţenie. Era şi firesc : ea „blândă, dulce, îngăduitoare" ; el „autoritar, caracter de fier, deprins ca totul să i se încovoaie". Cum s-ar fi putut înţelege, fără ca mîndria şi amorul propriu al coanei Săfticăi să nu fie supuse unei prea grele încercări ? Decît ceartă sau veşnică supunere, mai bine libertatea.

Pe copii i-a luat tatăl. El şi bunicul, logofătul Grigore, au crescut pe aceşti băieţi atât de deosebiţi ca fire, caracter şi inteligenţă. Totuşi mama lor îi vedea des şi băieţii o iubeau. Mai'târziu, bătrîn, beizadea Grigore va dovedi că n-a iertat niciodată pe tatăl său că-l lipsise în copilărie de îngrijirea mamei.

Săftica Rosetti nu rămase însă multă vreme singură. Puţin după despărţenia ei de Mihai Stürza ea se mărită din nou cu Constantin Paliadi „născut Bogdan", după oum spuneau pe atunci glumeţii. \

Acest Constantin, mare hatman, zis Constantinică, era fiul vornicului Manolachi Bogdan, cel decapitat de Vodă Moruzi în 1778, frate cu Dumitru Bogdan, din care se trage neamul Bogdănescu şi cu Anica, nevasta lui Ior- dachi Rosetti-Roznoveanu. A fost de oopil adoptat de bunicul său Paliadi, al cărui nume l-a purtat toată viaţa, cunoscut fiind în istorie sub numele de Gonstantinică Pailadi sau chiar Constantinică Pălădică. Şef al miliţiei pământene, cea înfiinţată sub Kiseleff, Constantin hatmanul era un om foarte deosebit şi mai ales foarte popular. Toată lumea îl cunoştea şi - toată lumea îl iubea. Anghel Valii e singurul om care-l vorbeşte de rău, dar el l-a cunoscut pe Pailadi în tinereţe şi judecata lui nu corespunde ou a nici unui alt om care, mai pe larg sau în- treacăt, a vorbit în amintiri sau aiurea de popularul mare hatman Constantinică.

Dumitru Ghiţescu, din amintirile căruia a extras Xe- nopol în vremuri unele episoade, spune de el că „era iubit şi stimat pînă şi de străini" şi toate mărturiile timpului sînt de altfel numai în favoarea sa.

însurat de tînăr cu domniţa Ralu Cailimaki, fata lui Soarlat Vodă şi a Smarandei doamnei, el rămăsese văduv cu o fetiţă în oîrcă, mica Luţică, de care trebuia îngrijit pentru a face din ea o fată cuminte, ceea ce nu era şi nici nu va fi. Căutîndu-şi deci o nouă nevastă, şi găsind că jupînesele laşilor nu erau tocmai serioase, nu se putea hotărî pentru nici una, oînd află deodată că soţia cea cuminte a vornicului Mihai Stürza se despărţea de bărbatul ei. îndată după divorţ îi ceru mina, făcînd astfel din fosta Elisabeta Rosetti şi fosta Eliza Stürza, o nouă Safita Pailadi, pe care a cunoseut-o

toată Moldova de ieri, pînă după Unire, după Independență și mai tîrziu.

Au dus amîndoi împreună cîțiva ani de prea fericită viață — iarna la Iași, vara pe la moșii, la Valea Seacă și Grozeștii Bacăului, la Ciorășt ii Tutovei, sau la Cilibiu, unde-și avea coana Săftica așezarea de zestre din partea Rosetteștilor. După înființarea sitrăjei pămîntești sub Kiseleff, soțul ei fu numit șeful acelei miliții, mare hatman, generalismul unei armate compusă din două batalioane de „efanterie", un divizion de cavalerie și un tun.

Dumitru Ghițescu, cel cu memoriile, al cărui tată era om de casă de-al lui Toader Balș, voind să se înscrie în strajă și neputîndu-și împlini visul din pricina maștihăii sale care-l amenința cu bătaie „în unire cu Toader Balș de la Darabani, fiul lui Ciuntu Balș" — Ghițescu, zicem, ne arată felul cum a izbutit totuși să-și facă pe plac, mulțumită bunului hatman Pălăducă.

. „într-o zi am îndrăznit a ieși din curtea lui Balș, unde locuiam, ca să mă plimb prin oraș. Ici, colea pe uliță vedeam cîte un soldat sau ofițer din straja pămîntească ce .începuse acum a se înființa, făcîndu-mi mare plăcere a-i privi, și cu aceasta mi s-a învăpăiat mai mult dorința de a intra în armată. întîlnindu-mă cu un subofițer din cancelaria străjei, îl întreb dacă pot afla pe hatmanul Palladi, fiindcă el era acum mai marele miliției, îmi zice : Vino cu mine să te duc acolo, că hatmanului îi pare bine dacă vrei să te înrolezi, fiindcă el este om foarte bun și tare-i sînt dragi tinerii bine făcuți și chipeși ca dumneata. Frate-meu voind a mă reținea, că ce fac, că ne facem urgie, eu îi zic :

Stai pe loc și mă așteaptă. Intru în cancelarie și des- chizînd ușa văd la o masă, în cap, pe hatman, la dreapta cu maiorul Dabija din armata rusă, ce era ca instructor pentru cavalerie, iar la stînga sta doftorul Cihac bătrînul. Colonelul Balș spune atunci hatmanului că eu sînt tînă- rul Ghițescu, fiul banului Ion Ghițescu. Hatmanul Palladi se scoală și vine la mine, îmi pune mîna pe umăr și cu o voce foarte plăcută și blîndă îmi face întrebare, că cum întîi am arătat dorința a intra în miliție, iar acum maica dumitale îmi face atîta supărare, cerîndu-mi scoaterea dumitale din miliție, punînd și pe

Balş şi pe alţii din Iaşi ca să stăruie. Eu îi răspund că tocmai de aceea am căutat să vin a ruga pe excelenţa voastră a nu-mi înapoia jalba, fiindcă am dorinţa a sluji în miliţie. Atunci hatmanul Palladi cheamă pe Dr. Cihac şi după ce aude de la doftor că sînt bun de oaste, vine de mă bate pe umăr şi-mi zice să nu mai am nici o grijă, că de-acum e treaiba lui".

Felul acesta blînd pe care-l avea Palladi de a se purta cu oamenii, fără strășnicie militară şi fără fumuri de boierie, îl făcu atît de iubit şi de popular, încît, fiind şi foarte,, bogat, începu, îndată după mazilirea lui Ion Sandu Stürza, să se gîndească — de ce nu ? — că ar putea candida la domnie. Pe lista compeţitorilor de după 1828 figura, printre mulţi, şi numele lui Constantinică Palladi. Dar din acei mulţi, cu încetul, nu mai rămăseseră la catastif decît numai doi boieri, despre care se spunea, cu siguranţă că sau unul sau altul va fi, după plecarea lui Kiseleff, domnul Moldovei. Aceştia erau Mi- hai Grigore Sturza şi Constantin Palladi.

Inohipuie-şi oricine starea de suflet a coanei Săfticăi. Dacă izbuteşte Mihai, rămîne ea o boieroaică care ar fi putut fi doamnă şi care nu va fi — dar şi dacă învinge Constantinică al ei, ce mulţumire pentru ea, ce răzbunare împotriva celui care credea că „totul trebuie să i se încovoaie".

Pe măsură ce treceau anii, 1828, 29, 30, popularitatea lui Palladi creştea şi la fel şi sorţii lui de izbîndă. La începutul anului 1831, în iarnă şi în primăvară, nimeni nu se mai îndoia că viitorul domn va fi el, hatmanul Constantinică.

Vara însă, în luna funie, s-a furişat holera în Iaşi. *A fost întîia ei intrare în ţară.* Şi ca orice boală nouă,' a bîntuit cu o virulenţă care a făcut mii şi mii de victime omeneşti... printre care şi pe Constantinică al nostru.

Face însă să ne oprim o clipă asupra acelor vremuri de groază şi spaimă prin care a trecut biata ţară în anul de pomină 1831.

Alecu Riusso al cărui frumos talent începe a fi dat din ce în ce mai mult uitării, ne povesteşte următoarele :

„Un soldat adusese holera la Iași și într-o clipă moartea își întinsese aripele asupra marelui oraș. La început ocîrmuire^, spre liniștea poporului, ascunsese răul; dar el îndoindu-se, în puține zile spaima apucă pe orășeni, începură oamenii a fugi ca în bejeniile tătărești. Cei ce rămîneau se străjuiau prin casele lor și se înarmau... Iașul, cu câteva zile mai înainte strălucitor de trăsuri, livrele, toalete, uniforme aurite, Iașul, în care se plimba lumea serile pe ulițe cu ghitare și ou muzici, cu risete și glume, acum se zbuciuma în ceasurile cele de pe urmă. în toate părțile se vedeau bolnavi oerînd ajutor, mame despletite strigînd după copiii lor morți, chiote drăcești prin cârciumi și birturi, mulți arși de sete se tîrau pe la fîntîni, se culcau în glod, mulți mureau, puțini se duceau sănătoși. Pe toate ulițele care pline de trupuri, cu picioarele, mîinile și capetele bălăbănind în toate părțile. . . De la margine pînă la cvartierul gheneralului întîlneam cînd și cînd cîte un chip de om. Era ceva în aer și pe ulițe din pustietățile de care vorbesc scripturile. În locul mulțimii de trăsuri, de călăreți, de negustori și de țărani, domnea tăcerea grozavă a unui oraș de 17 000 de locuitori, tăcere ruptă numai de cîrîiturile ciorilor, de urletele turmelor de cîini sălbăticiți și de umbletul calului meu".

La 12 iunie consulul Lagan scria din Iași generalului Sebastiani la Constantinopol :

„Cholera morbus a ajuns a fi aici cît se poate de violentă și mortalitatea ei este în afară de orice proporții. În zece zile au murit la Iași, care are astăzi cel mult 30 000 suflete, 800 de oameni, iar ieri, de pildă, au murit 155 din 280 de bolnavi. Printre morții aceștia se zice că ar fi un doftor, nevasta lui, doi boieri și mai mulți ofițeri ruși. Cum va veni poșta de la Constantinopol, eu voi pleoa la București".

La 22 iunie, sosit la București, Lagan scria lui Sebastiani următoarele :

„în sfîrșit, m-am decis să părăsesc Iașul, acest loc de dezolare și de doliu general. Era și timpul, deoarece de-abia făcusem două poște cînd am simțit toate simpto- mele holerei ; dureri pe care nu le-aș putea descrie. .. extremitățile reci și o jenă în

articulațiile degetelor. în ajunul plecării mele de la Iași, hatmanul fusese răpit familiei sale la fel ca și patru dintre primii boieri ai Moldovei. Tribunalele sale fuseseră de altfel suspendate, cea mai mare parte a locuitorilor cît de cît înstăriți fugiseră sau se pregăteau să plece".

Dar Lagan și soția lui scăpară ușor de boală prin schimbarea aerului și îngrijirile ce li se dădură. în schimb, el primi de la colegul său din Iași, agentul consular Mouton, următoarele rînduri :

Mi-am pierdut în șase ceasuri soția ! Vai ! Cum va fi de aici înainte ? Două ore după lovitura fatală, bietul Moise și servitorul meu decedează și ei. Orașul este un mormînt deschis, toți medicii au murit ; cei mai de seamă boieri sînt morți. Sînt oase în care nici măcar un slujitor n-a putut scăpa. Morții rămîn mai multe zile în casele lor, nu se mai găsesc căruțe care să-i ridice. Cele mai multe case sînt pustii, expuse jafului, spițerii morți — nu mai sînt leacuri — într-un cuvînt, este un doliu general... Generalul Kiseleff se află la via mitropoliei iar generalul Miroowitz s-a refugiat în oea de la Copou. . . Hoții circulă în bande prin oraș, au despuiat două biserici. . . un incendiu a izbucnit în cartierul de sus al orașului. . . Dacă scap din primejdia asta, nu voi uita să vă țin la curent cu lucrurile. . .".

Dar bietul om, înnebunit de spaimă, de frică și de durere, cade el însuși victimă a molimei. La 25 iulie La- gan scria lui Sebastiani „dintr-un cătun valah din munții Carpați" :

„De la ultimele ploi care au căzut, acest crud flagel s-a întețit. Domnul Mouton, agent oonsular provizoriu la Iași este una din noile victime și, ca urmare, a supra-' viețuit cu foarte puțin soției sale, dragomanului Raimondi (M'oise), paznicului și altor indivizi decedați în clădirea consulară".

Și mai departe :

„Holera, care de o săptămînă amenință

Bucureştii din trei părţi diferite, s-a năpustit şi asupra acestui nefericit oraş. . . Panica devenind generală, mă stabilesc pentru moment aici. De pe 14, ziua plecării mele, pînă pe 23, din 327 de indivizi atacaţi de holeră la Bucureşti, 211 au murit în suferinţe atît de mari, încît mai mulţi au fost găsiţi îndoiţi sau răsuciţi. .. Prinţul Brîncoveanu, pe

care partida rusească îl desemnase ca viitor domn, părăsind administraţia în fruntea căreia generalul Kiseleff îl lăsase înaintea plecării sale la Iaşi, acesta din urmă se întoarse în mare grabă ca să prevină o dezorganizare totală.

.De altfel, colonelul Lăcusteanu are şi el numai cuvinte de laudă la adresa lui Kiseleff „care ne vizita în toate dimineţele cu caleaşca încărcată cu oţet născocit atunci de doftori şi căruia îi zicea *vinaigre des quatre voleurs.* Il împărţea la toţi ofiţerii, ne încuraja şi ne dădea sfaturi bune... Într-o dimineaţă, Kiseleff, vizitînd spitalul Filantropia care era plin de bolnavii noştri de holeră şi negăsindu-l în desăvîrşită curăţenie, trimise pe dată să aducă pe colonelul Băleanu şi Odobescu, şi după o aspră doj ană, îi arestă pe amîndoi la spital, cu ordin de a nu se mişca de acolo pînă nu vor aduce spitalul în deplină .curăţenie. Au şezut trei zile arestaţi,

pînă a fost spitalul curat. I-am găsit mincind pe taraba circiumei de peste drum, cîrnați de băcănie.. .".

Dar dacă la București, cu toată grozăvia boalei, Odo- bescu și Băleanu mincau, la circiuma din colțul Filantropiei, cîrnați de băcănie, la Iași, acasă la el, bietul hatman Păladuță își dăduse sufletul, „răpit familiei sale" din primele zile ale grozavului flagel.

„întorcându-ne de la Holboca din lagăr", scria Dumitru Ghițescu, „£ram toți triști și mîhniți, și unii din noi plîngefau pe drum pentru că pierdusem pe un adevărat părinte, iubit și privit cu cel mai mare respect de toți : boierime, negustori, ostași. îl tînguiam și-l plângeam toți, fiind unul din boierii cei mai buni și milostivi, om pe care țara a pierdut printr-însul mult, căci de trăia nu mai era Mihalachi Stürza domn, ci desigur Constatinică Pălăduță, ca cel ce era iubit și stimat pănă și de străini. Dar, din nefericire, prin moartea sa toate nădejdile s-au stins, căci de venea el domn, n-ar fi trecut peste țară a-tîta nenorocire ca în vremea domniei lui Stürza Vodă.

Biata coana Săftica, ce să mai zică ea ? „Domnul mi l-a dat, domnul mi l-a luat. Facă-se voia lui !".

Nici șase ani n-a ținut fericirea ei. Și cum nici pe băieți nu-i avea ca să-i crească, s-a dus atunci amărîta femeie la moșie, la Cilibiu, în ținutul Iașilor, pe Jijia, rămînînd acolo vreme îndelungată, singură, deși nu avea decît 28 de ani. Cînd soră-sa Eufrosina se despărți de soțul ei Boldur-Lățescu, atunci se mută și ea cu Săftica la țară, ducând amîndouă acolo o viață tihnită, văzînd de moșie, de vie și de gospodărie. Săftica mai ales era o' gospodină de frunte. Venea deseori la țară să le vadă cealaltă soră, Agripina Stürza, sau alte cucoane, vecine de moșii, și se apucau să facă pe întrecutele „dulcețI" la soba de fier din camară. Și într-o zi punîndu-se la întrecere cu Frăsinița Rosetti, soția lui Răducanu, coana Săftica fu învingătoare la facerea rodozăharului.

Iarna se duceau surorile deseori în străinătate. Le în- tîlnim la Viena la Prater, la Paris prin muzee și la Nea- pole coborîndu-se în Vezuviu.

Mai tîrziu se statornici din nou la Iași, cînd fiii ei,, băieți mari acum, se întoarseră din Berlin unde-și

făcuseră învățătura. Ei erau beizadele, și avu mama lor min- gîierea de a vedea că dragostea lor pentru dînsa rămăsese aceeași. Cînd plecă Mihai Vodă diin țară, în 1849, beizadea Dumitru se duse cu el la Paris, dar beizadea Grigore rămase în Moldova, în strânse legături cu mai- că-sa, care, atunci cînd fiul ei rămase văduv, luă în casă la ea ca să le crească pe copilele acestuia, nepoatele sale Elena și Olga.

Ea locuia o casă mare, cu odăi multe, mobilate bătrî- nește, ou gherghir dedesubt și cu o curte nepavată din care nu lipseau „nici movila de gunoi, nici pîrîiașele în zilele de ploaie". Avea coana Săftioa o droaie de țigani în curte, iar în casă bucătari, sufragii, perdagii, spălătorese și o cămărășiță. Era credincioasă și superstițioasă și chema pe popa de la Patruzeci de Sfinți să-i facă aghiazmă de zi întîi și masle în vreme de post. Vizite primea multe, dar nu le întorcea decît foarte rar.

În casa aceea și-a măritat ea pe nepoata Elena, fata lui beizadea Grigore, cu Mihai Sturza Bîrlădeanu. Și s-a făcut nuntă mare cum nu mai fusese de mult în Iași. Tatăl miresei comandase, zice-se, o caretă cu poleituri de aur, o caretă atît de mare și de înaltă, încît mireasa trebuia să se urce în ea pe o scară de lemn îmbrăcată în atlas roș, oare se cobora din trăsură ajungînd pînă la pămînt.

Safta Palladi a trăit mai mult decît nepoatele sale. Rămăsese la bătrânețe „foarte subțirică și te impresiona când se ridica din pe jilț ca să te primească, înfășurată în șalul ei negru", ne asigură, în ***Amintirile*** sale, Radu Rosetti care a cunoscut-o. Dar cum începea să vorbească, te simțeai atras către ea prin bunătatea privirilor și a vorbelor sale ; „amabilitatea ei era firească, înnăscută, și indulgența ei desăvârșită". ___D. C. Moruzi, care a cunoscut-o și el, tot foarte bă- trână, o descrie astfel : „Era majestoasă, foarte mlădioasă, ***foarte cultă*** și cu maniere distinse. Vorbea frumoasa limbă franceză a veacului al 18-lea (învățată de la Madame Belleville). Era veșnic încorsetată într-o rochie de mătase neagră, purta pe cap un văl de horbotă din care răsăreau la ambele tîmple trei rânduri

de bucle late, scurte şi în floarea celui mai frumos argint".

Lumea îi spunea : împărăteasa Josefina — în amintirea celeilalte femei părăsită de bărbatul ei. .. A murit la 80 de ani trecuţi, în leat 1882.

Să Vedem acuma, după această tristă poveste a unui boier de treabă care ar fi putut fi domn dacă nu murea de holeră şi a unei femei iubitoare, bună, primitoare şi indulgentă, căreia soarta nu i-a îngăduit a fi fericită, să vedem acum povestea cealaltă, a Smarandei doamnei, „femeia ou chimirul".

Mihai Sturza nu era un om care să se prăpădească după femei. îi plăcea însă viaţa casnică şi e deci firesc că după despărţenia lui de Safta, fiind un bărbat încă foarte tînăr, de 30 sau 31 de ani, să se fi gîndit să se însoare din nou şi cît mai curînd. O intrigă amoroasă îl împiedică însă să-şi îndeplinească dorinţa. El se îndrăgosti de o vară de-a lui, o femeie măritată, cu mult „vino-ncoa". Avea un năsuc în sus, o guriţă frumoasă, şi sub nişte sprînoene bine încondeiate o pereche de ochi căprii, din acei şireţi care se uită pe sub gene. Şi-i mai cădea şi un păr mare negru peste umeri, de o făcea aproape frumoasă. O chema Smaranda, era fata logofătului Constantin Sturza de la Ruginoasa şi nevasta agăi Alexandru Balş.

Amănuntele acestui roman de dragoste nu ne sînt cunoscute'. Dar se ştie că, după cîţiva ani de strînse legături prieteneşti, Mihai Sturza făgădui Smarandei Balş că dacă va fi domn, va face şi din ea o doamnă a Moldovei.

Femeia crezu şi aşteptă.

în primăvara anului 1834 se zvoni deodată în ţară că Turcia isprăvise plata datoriei de război pentru care zălogise Principatele Dunărene. Ca atare, ţarul trebuia să retragă trupele de ocupaţie peste Prut, urmînd, conform Tratatului de la Adrianopol şi Regulamentului Organic, ca ţările dunărene să capete din nou voievozi, care vor fi aleşi pe viaţă.

În Moldava, după moartea lui Palladi mai ales, cei ce rîvneau la scaunul ţării, Roznoveanu, Balş, Conaki şi alţii, erau rivali puţin periculoşi pentru Sturza. Oricum, la alegerile ce trebuiau să se facă, s-ar fi dat o

luptă interesantă. Dar iată că, tocmai în preajma plecării lui Kiseleff din țară, muntenii și moldovenii aflară spre marea lor mirare, că la 29 ianuarie trecut Rusia încheiase la St. Petersburg o convenție cu Turcia, prin care se revenea asupra dispozițiunilor Tratatului de la Adrianopol, hotărîndu-se ca, *de data aceasta numai,* noii domni ai Principatelor nu vor fi *aleși,* ci *numiți* de comun acord de Poartă și de Petrograd [60].

Mult mai ușor venindu-i lui Sturza întru împlinirea scopurilor sale această *ntLmire,* care atîrna de intrigi și de bani, decît *alegerile* care mai atîrnau și de legături, oricât de coruptibili ar fi fost ei, el se puse pe lucru și în puțină vreme își netezi calea ce-l duse la domnie.

Am văzut mai sus, cum a fost el arătat de Kiseleff în ajunul plecării sale, la un ospăț la Iași, ca viitor domn al Moldovei și cum a plecat apoi, împreună cu Alexandru Ghica, viitorul domn al Moldovei, la Constantinopol pentru a-și căpăta învestitura.

Se zice că atunci cînd a părăsit Iașii, sărutând-o cu foc pe Smărăndița Balș, i-a reînnoit jurămîntul ce i-l mai făcuse de a o lua de nevastă. Iar coana Smaranda își gătì rochia de nuntă și coroana ei princiară în rubine și diamante. .. și aşteptă...

ca soția lui Malbrough :

„Soeur Anne, ne vois-tu rien venir ?"

ca Solveig a lui Peer Gynt :

„Mai trece o iarnă, mai trece o vară.
Dar știu că totuși va veni iară".

O vom întîlni-o în curînd, amărîtă, dar bună ca pâinea pe frumușica și nenorocita de Smaranda a lui Aleeu Balș.

Intențiile lui Mihalachi Sturza erau de altfel serioase, iar jurămîntul și-l făcuse din suflet și din inimă, căci el a iubit pe această femeie. Dar n-a vrut soarta să fie așa. Soarta a vrut-o oa doamnă a Moldovei „pe femeia cu chimirul" și dacă a vrut-o ne-a dat-o !

Povestea a fost așa :

Prin convenția din ianuarie de la St. Petersburg țarul și sultanul hotăriseră ca unul din ei să desemneze pe domnul Munteniei, iar celălalt pe al Moldovei. Cum Alexandru Ghica, prin intervenția uneia din cumnatele sale despre care se zice că era „prietena lui Kiseleff", ajunsese în curînd a fi candidatul oficial al cabinetului din Petrograd (unde și făcuse în primăvară o călătorie „de supușenie"), ca atare lui Mihai Sturza nu-i rămânea a fi decît candidatul Porții. Pentru un „cetățean rus" ce era, situația se arăta cam delicată. Dar ce era el să facă ? Din Iași, în martie și april, a lucrat atît de bine, încît netezindu-și, după cum am spus, calea spre domnie, el fu arătat de Kiseleff — în numele Porții — ca viitor domn al Moldovei și cu această „batalama" pleacă la Constantinopol să capete învestitura. Dar acolo se ivi o nouă încurcătură, o piedică neașteptată.

Ștefanachi Vogoridi, fostul caimacan al Moldovei din 1821—1822, om foarte influent pe lîngă mai marii zilei, îl cheamă pe Mihai Sturza la el acasă, la Arnăutchioi pe Bosfor, și-i spuse verde că sau îi ia fata de nevastă sau se poate întoarce la Iași, căci se mai găsesc ei și alți boieri pentru scaunul Moldovei. Bietul conu Mihalachi, cu gîndul la Smărăndița lui de pe Bahlui, încearcă să îngăime fel de fel de vorbe care nu-i folosiră nimic : sau Smaranda Vogoridi și domnia Moldovei, sau Sma- randa Balș și pe urmă o viață întunecată, acolo, de boier.

Mai era de ales ?

Tîrgul se făcu. Dar cu ce greutate, căci lui Vogoridi îi mai trebuia, în afară de înzestrarea fetei care era săracă, un milion de lei pentru el — bani pe care-i va cheltui pentru „a dobîndi domnia lui Sturza, „zicea el — plus încă și făgăduiala că viitorul domn va avea grijă de mănăstirile închinate, neridicînd timp de zece ani chestiunea lor în Divan.

La 22 mai Sturza îi număra lui Vogoridi, prinț de Samos, suma de lei 915.000, făgăduindu-i imunitatea mănăstirilor grecești și la 28 mai dădea logodnicei sale un înscris de zestre pentru suma de 120.000 de galbeni :

„În urma sosirii mele aici, obținînd tronul patriei noastre Moldova și aranjînd căsătoria noastră cu mult

iubita Smarânda, fiica prea ilustrului prinț de Samos, Ștefan Vogoridi, am convenit să oferim, după obicei, înainte de ceremonia căsătoriei, care va avea loc mîine 29 ale lunii mai curent, o donație ante-nupțială constînd în 120.000 de duicații imperiali. Dar nefiind în măsură să achităm imediat această sumă, ne obligăm să vărsăm în rate, după înapoierea în patria noastră și în mîinile mult iubitei noastre Smaranda, sus-amintita sumă de 120.000, cu dobinzile legale pe care le comportă. Drept care oferim sus-amintita donație, care va garanta fericirea noastră, prin prezentul act princiar, scris și sem- aat de noi, la Gonstantinopol, la 28 mai 1834, Mihai Sturza Voievod".

Caracteristic este, nu atît că noua lui logodnică devine deodată „sa bien aimée Smaragda", cît faptul că „viitoarea fericire" a acesteia va atîrna de regulata plată a darului antenupțial ! Femeia cu chimirul !

A doua zi, în palatul prințului de Samos de la Arnăutchioi, se făcu nunta cea mare, într-o duminică și numai după aceea, la 31 mai (18 mai stil vechi) primi Mihai Sturza învestitura, pupînd cu fesul în cap, papucul sultanului, care-l trimise apoi să mănînce cu pașalele în odaia de alături, pe cînd el primea la masă pe ambasadorii Rusiei, Prusiei, Angliei și Franței.

Luna de miere o petrecură noii căsătoriți pe malul încîntătorului Bosfor — plecarea noilor voievozi fiind mereu amînată, din pricina ciumei care izbucnise la Constantinopol tocmai în acele zile de sfîrșit de mai. Abia la sfîrșitul lui iunie părăsiră ei capitala imperiului otoman, rămînînd o vreme și în carantină la Galați înainte de a intra în Moldova.

Să vedem, acuma în clipa cînd va pUne piciorul pe pămîntul țării, cine era noua doamnă Smaranda, cum arăta ea la chip și la suflet și ce creștere, ce învățătură avea femeia care nu înțelegea fericirea altfel decît „garantată" printr-un dar antenupțial de 120.000 de. galbeni împărătești.

Frumoasă nu era Smaranda Vogoridi, dar nici urită, oum o găseau! unii. La trup nălțuță și pe atunci foarte subțire, oacheșă, ou un păr negru, des, pe care-l purta lins pe frunte, ochii frumoși, mari, căprii, ea avea o înfățișare blîndă care nu se prea potrivea cu firea ei

de femeie pentru care dragostea de arginți era cea dinții și cea mai desăvîrșită din virtuțile pămintești — demnă soție, în această privință, a iubitului ei Mihialachi.

Părinții nu-i dăduseră nici un fel de „educație". Nu cunoștea nici o altă limbă deoît grecește, învățătură nimic, și nici măcar n-avusese prințul de Samos grijă să-i dea, ca oricărei fete de neam, profesor de dans, de muzică sau de desen. Veni doamna la Iași anului 1834, într-o societate foarte rafinată, după cum mai jos vom arăta, veni ca o sălbatică, a cărei eduicație începu abia atunci să i-o facă soțul ei.

Kueh, consulul Prusiei, notează în amintirile sale :

„Doamna lui Mihai-Vodă Sturza, luată din interes politic, fără zestre și fără oultură, e incapabilă de a vorbi cu altcineva decît cu consulul grecesc".

Duclos, consulul Franței, e mai îngăduitor :

„Doamna e o femeie tînără, foarte interesantă, care place prin înfățișarea ei blîndă și bună".

Mai tîrziu, cînd Mihai Vodă o mai șlefui, învățînd-o franțuzește și românește, dîndu-i lecții de muzică și de dans, ambasadorul rus de la Constantinopol, Butenieff, scria din Buyukdere, la 14 iulie 1837, lui Sturza la Iași, că a cunoscut-o pe Smaranda doamna, acolo pe malul Bosforului unde fusese să-și vadă familia,\ și că atît el cît și nevasta sa au rămas îneîntați de ea. Complimentele par sincere :

„...și cît de mult a fost flatată soția mea la rîndul ei să-l cunoască și să-i aprecieze frumoasele calități, cît și manierele sale pline de grație și demnitate care corespund atît de bine în același timp poziției sale înalte și poartă amprenta sufletului său, oucerindu-i toate sufragiile".

De fapt, viața Smarandei doamnei este, chiar pentru Istoria anecdotică, fără interes. Abia în timpul Unirii, cînd nu mai era doamnă de zece ani, a jucat un rol oarecare politic, despre care vom vorbi mai jos. Și apoi la
Paris, la Baden Baden, a dus o viață „mondenă" de prin-cipesă bogată, oare ar putea fi interesantă dacă i-am cunoaște amănuntele. Dar ele nu ne-au fost

destăinuite, nici prin memorii nici prin scrisori. Va izbucni apoi, foarte tîrziu, scandalul „chimirului", acesta, da, este interesant, dar este în legătură cu sfîrşitul vieţii ei şi mai avem pînă atunci încă câteva bune pagini de răsfoit.

Deocamdată să începem cu începutul : intrarea Sma- randei doamnei în ţară. Îi vom urmări activitatea vreo cîţiva ani numai baluri, serbări la curte sau şcolare, călătorii la băi etc., fiindcă pe urmă vor fi mereu tot numai aceleaşi lucruri : baluri, serbări, călătorii — şi doftori, căci Smaranda doamna, care a trăit bătrînă, a fost totuşi o femeie bolnăvicioasă, mereu în căutarea sănătăţii sale.

împreună cu soţul ei, Smaranda doamna a părăsit carantina de la Galaţi în ziua de 23 iulie 1834.

Cu o zi înainte „Buletinul Oficial" publică un *Ofis* al „Excelenţei sale viţe-rezidentul general V. Mirkovici sub nr. 1376 către prea înălţatul domn", prin care-l înştiinţează că „de astăzi înainte contenesc lucrările vremelnice rosieneşti ocîrmuire" [61].

Prin urmare, Sturza putea intra în ţară.

Prin Galaţi el trece numai, avînd lîngă el pe doamna în trăsură şi apoi, din conac în conac, prin Birlad şi Vaslui, ajunge la Iaşi după 48 de ore. În dimineaţa zilei de 15 iulie, la ceasul 10 şi jumătate, trei detunături de tun vestesc sosirea lor la barieră. Prin trei „porţi de triumf" ajunge la mitropolie unde mitropolitul Venia- min Ko&taki îi citeşte „vrednicul este", iar de acolo, de-a lungul Uliţei domneşti, ajunge la al patrulea arc de triumf lîngă care se înalţă o tribună „plină de dame". E primul contact dintre ieşene şi noua doamnă a ţării. Mai tîrziu, mare dragoste între ele nu va fi. Ea se va ţine mîndră ; ele, la rîndul lor, o vor ignora.

Acolo, în faţa tribunei, „douăsprezece fete de boieri, în alb îmbrăcate şi cu flori încununate, purtând eşarfe cu culori naţionale", dau lui vodă şi doamnei, care se coboară din caretă, buchete de flori, iar fata lui Gheor- ghe Asaki, micuţa Eufrosina, de 5 ani, rosteşte o cuvântare, învăţată pe de rost acasă în schimbul unei prăjituri, sau poate a unei bătăi [62].

Pe urmă, Mihai Vodă şi Smaranda doamna se duc pe jos la palat, unde clerul, nobleţă, dregătorii „ascultă

un discurs rostit de vodă", care a emoționat adînc pe ascultători, din care mulți lăcrămau. Trimisul turc citi firmanul de întărire, tălmăcit pe românește de hatmanul Mavrodi, arhimandritul Krupenski ținu și el o cuvîntare plină de evlavie, și apoi începu ceremonia sărutatului mîinii — creanța ipotecară a servilismului — pe care însă dincolo, în Muntenia, Alexandru Ghica o desființase.

Gata. Mihai Stürza e domn. Mai rămîneau serbările încoronării, dar ele se vor face abia în august.

Și am uitat să însemn că în tot timpul acesta Stürza purta fesul în cap, pe care se zice că ar fi vrut să-l introducă și ca port al miliției naționale, pentru care s-a și certat la Constantinopol cu colegul său, domnul Munteniei.

Pe dată, chiar a doua zi după sosirea la Iași, „doamna începu lecțiile de dans cu maestrul Boduin, sub conducerea medicului Sachelarie".

Curtea domnească fiind arsă din timpul lui Ioniță- Vodă, precum mai sus am văzut, iar Kiseleff nedîndu-și osteneala s-o repare, Mihai Stürza se mută în locuința tatălui său din strada Lozonski, care era o foarte frumoasă casă boierească, dar firește că neîncăpătoare pentru o curte domnească. Duclos scria lui Rigny :

„Prințul continuă să locuiască în casa tatălui său, pe care a amenajat-o ca atare, deși e mică încît abia are camere suficiente pentru el și pentru prințesă".

„Curtea este dintre cele mai simple, sau mai exact, nici nu există curte, serviciul este asigurat de un mic număr de servitori ; miliția moldovenească asigură garda și-i înlocuiește pe albanezii de care palatul vechilor domni era înconjurat.. . Nu există -nici un fel de etichetă. .. E suficient să fie anunțat de ușierul de serviciu pentru a fi primit de prinț sau de prințesă. Alteța sa iese călare sau în trăsură cu patru cai și întotdeauna însoțit de doi valeți și de șase lăncieri".

Felul acesta simplu de trai va ține însă foarte puțină vreme. În curînd Mihai Vodă va face un regulament al etichetei și al audiențelor, foarte strict și foarte încurcat, pe care-l va și publica în Buletinul Oficial. Va face de asemenea din casa tatălui său un

palat princiar, mare, încăpător, frumos, care va fi mai târziu, seminarul Ve- niamin Kostaki.

Să ne întoarcem acum la încoronare, care s-a făcut la 26 august, într-o duminică.

După un program — se zicea însă pe atunci o programă — stabilit în toate amănuntele sale şi publicat cu zece zile înainte în Buletinul Oficial, serbarea începu dimineaţa, la ceasul 9, cu o slujbă în paraclisul curţii, şi apoi, la ceasul 10, se făcu jurămîntul în biserica Sf. Nieulai domnesc, ctitoria lui Ştefan cel Mare de lîngă vechea curte.

Se întruniră acolo două alaiuri : acel al miliţiei de pe cîmpia Frumoasei şi acel al lui vodă de la curtea sa. Rînduiaia acelstui din urmă oortej-a fost deosebit de frumos : mergea în cap o companie de infanterie cu muzică, urma căpitanul Petre Asaki, marele aghiotant, fratele lui Gheorghe, după care venea ispravnicul de curte cu 12 copii de casă-(numiţi acum pagi). În urma lor umblau dregătorii „ducînd pe *perne de catifea*" insignele curţii sub escorta a 24 ofiţeri. După ei, miniştrii, adică vel logofătul (la interne) Alexandru Ghica, cumnatul lui vodă şi tatăl viitorului domnitor Giigore, vel logofătul (la justiţie) Lupu Balş, vel vistierul (la finanţe) Neculai Cantacuzino, vel hatmanul (la miliţie) Teodor Balş şi. vel postelnicul (mareşal al curţii), Neculai Suţu, beizadeaua, cel cu „Memoriile". După miniştri venea un mic loc şi pe urmă, aşa cum e înfăţişat şi pe portretele sale, călărea vodă, urmat de aghiotanţii săi. Un escadron de cavalerie încheia alaiul. Doamna nu era acolo.

După ce vodă primeşte la biserică mdruirea, după ce „se urcă pe tron", adică se aşează în strana domnească din dreapta, sprijinit fiind de mitropolit şi de episcopul de Roman, după ce mai ascultă o scurtă liturghie şi mai sărută sfînta icoană a maicii domnului el iese din biserică, ou acelaşi alai ca la venire şi, pe Uliţa mare, se îndreaptă' spre Palat. Era ceasul douăsprezece. Străzile ce duc de la biserică acasă sînt împodobite cu flori, cu drapele, ou covoare pe balcoane şi la ferestre. •

Acasă, în „sala tronului", clerul stă la dreapta, miniştrii la stingă şi boierii în fund. Pe-o masă acoperită

cu un frumos covor persan se răsfață hatișeriful sultanului, decretul împărătesc de numire al lui Mihai Sturza ca domn al Bogdani ei.

Douăsprezece și jumătate ! Ușile din fund se deschid și în pragul lor apare vodă, ținut ide subțiori la dreapta de ministrul Dreptății, la stingă de acel al Trebilor din Lăuntru. Pășește mîndru pînă în mijlocul odăii și urcă treptele tronului, rămînînd în picioare. Arhivistul statului ia hatișeriful de pe masă și i-l dă. Măria sa îl duce la inimă, la frunte și la buze și-l înapoiază hatmanului Mavrodi, care-l citește în auzul tuturor, așa cum era scris, pe turcește. Dar lumea aude și nu înțelege, căci în 300 de ani de stăpînire turcească nu s-a putut deprinde românul să învețe o vorbă din limba, asiaticilor tirani. Ceva ciulama, ceva baolava, vestita mușama, foarte încetățenită la noi, dar încolo ioc ! Vistiernicul Neculai Cantacuzino e deci nevoit să traducă hatișeriful pe moldo'venește.

Mereu în picioare pe treptele tronului, vodă ține acum o cuvîntare. Vorbește cu fraze umflate despre Ștefan cel Mare, al cărui chip stă în fața lui, zugrăvit pe perete. Se întinde apoi asupra unei teorii a ordinei sociale, ținută prin orânduirea datoriilor sfinte „de bun fiu, bun soț, bun părinte și bun cetățean". Îi răspunde mitropolitul în vorbe scurte și pline de înțeles, așa cum era și firea bună, blajină și cuminte a celui mai sfînt părinte bisericesc pe care l-a avut Moldova, Veniamin Kostaki. Pe urmă deodată se petrece ceva duios... Pe ferestrele deschise zboară dinlăuntru! sălii afară un stol de porumbei. Sînt hulubii călători trimiși, cîte o pereche din fiecare ținut, să vestească Moldovei că Mihai Sturza a fost numit domn. De gâtul lor sînt legate cu panglici colorate „biletele" în versuri :

Dinioară, în vechime, un porumb înaripat A dus la Arha Noii vestea cea cu bucurie. De la Iași zburând eu astăzi prin a cerului tărie Zic : că domnul âl Moldovei Mihail s-a întronat.

A doua zi, 27 august, sărbătorile se mutară la Copou. Acolo a orînduit domnul să se sădească, sau mai bine zis să se înfigă în, pămînt, o mie de brazi pentru a închipui o grădină. (Buletinul zice : un parc). în mijlocul ei s-a ridicat un elegant pavilion și mai la o parte „un

amfiteatru cu circ, în stil antic", un fel de arene romane, deci, în care s-au făcut „jocuri călări şi curse antice" sub conducerea francezilor Fouraux şi Marteau, precum şi asedii de cetăţi de carton, cu arderea şi luarea lor, „ca în vremurile lui Vasile Lupu şi ale lui Matei Basarab".

Serbările acestea fiind prea populare pentru obrazul ei subţire de fanariotă, Smaranda doamna n-a venit la Copou decît abia seara la ceasul 9. „Cum s-a arătat a început balul", care a ţinut pînă tîrziu după miezul nopţii.

O mai întîlnim apoi încă şi a doua zi la teatru, la o mare reprezentaţie de gală, unde se joacă „o piesă de ocazie" intitulată „Dragoş Vodă, întîiul domn suveran al Moldovei" — în care aşadar Dragoş Vicol, procuratorul coroanei lui Arpad, supusul rob al regelui Ludovic d'Anjou al Ungariei, în numele căruia cucerise şi cîrmuise ţinuturile din preajma Rădăuţului şi a Şiretului, se înalţă deodată, după 500 de ani, pe scena teatrului din Iaşi, la rangul de întîiul domn suveran al Moldovei ! în străvechea bisericuţă a Rădăuţilor răscolitu-s-au poate în mormîntul lor de piatră moaştele voievodului Bogdan, întemeietorul cel adevărat.

Pînă la 8 noiembrie, de Mihail şi Gavril, Smaranda doamna nu mai iese din palatul ei, decît doar aşa, uneori seara, în trăsura ei cu patru cai să se plimbe la Copou. Dar de ziua lui vodă, făcîndu-se la Iaşi şi în provincie mari serbări, „Măria sa doamna a primit şi ea, la ceasul unsprezece, pe damele în a sa spătărie" [63]. Şi cum se face în aceeaşi zi şi deschiderea şcoalei de fete de la mănăstirea Bărboi, cea dintîi de felul acesta, ea catadicseşte a merge şi acolo, zîmbind frumos la toate cîte le aude, dar fără 9 înţelege o vorbă din ce se spune.

Totuşi ea va învăţa cu încetul moldoveneşte şi va rămînea în tot timpul domniei soţului ei ocrotitoarea şcoalelor de fete.

De anul nou, în dimineaţa sfîntului Vasile a anului 1835, făcîndu-se la curte o strălucită serbare, care mai dă domnitorului prilejul să mai ţie un discurs şi altora să-i răspundă, Smaranda doamna primeşte în „spătăria ei" o delegaţie a acelei şcoale de fete „care

vin să înfățișeze întîiele probe ale lucrărilor lor" — cusături, țesături, broderii. Un mormoloc de zece ani, fetiță bălaie și deșteaptă, rostește o cuvîntare învățată pe de rost „în numele fiicelor locuitorilor acestei poliție (oraș)". înălțimea sa primește „cu plăcere darurile acestor copile", dîndu-le în schimb... cîte o sărutare.

La 4 mai iarăși, într-o simbătă, făcîndu-se în sala gimnaziului din Iași examenul public al fetelor, doamna este acolo, împreună cu soțul ei, cu „cele întîi dame din capițalie" și cu epitropii învățăturii. Fetele, îmbrăcate în alb, erau împodobite „cu ghirlande de flori și cu eșarfe, *adică brîie cu văpselile naționale",* răspunzînd „foarte bine" la întrebările puse în următoarea rîndu- ia-lă : religie, aritmetică, dictat, poezie și lucru manual. Ele primiră daruri (premii), iar profesorii fură felicitați. Profesorii erau de altfel numai doi : părintele Ion Samoil Botezatu și Elistabeta Alexandrescu, directoarea. Vodă, pentru a-și arăta mulțumirea, puse școala sub înalta oblăduire a Smarandei doamnei !

Și de acum înainte, timp de 15 ani cît va mai sta în scaun, doamna Moldovei va fi întotdeauna la toate examenele și la toate serbările școlare, primind de la fete daruri și dîndu-le în schimb sărutări.

Tot așa o întîlnim și pe la baluri sau pe la nunți, ca nună chiar, ca de pildă la acele a Aristiei Ghica cu Alexandru Cantacuzino sau a Eufrosinei Cantacuzino cu beizadea Alecu Callimaki.

Dar ea primea numai la palat. În casele boierilor nu mergea de loc. Și era foarte firesc. La dinsa în spătărie își putea îngădui sau să tacă sau să vorbească grecește, că avea cu cine, mulți din boieri și din jupînese mai vorbind pe atunci ușor limba care fusese pînă acum 15 ani a curții domnești. Dar tineretul, adică „bonjuriștii și damele" care se îmbrăcau acum după moda Vienei și a Parisului și nu de azi de ieri, ci de vreo 30 de ani — tineretul acesta care nu mai dansa decît polca și valsul, rareori încă poloneza și deseori săltărețul cadril, cu „ba- lanseu-rile" și „avadeu-rile" sale, tineretul acesta, zicem, chiar dacă mai știa grecește, dar nu mai catadicsea să vorbească decîtMranțuzește. Iar ea, doamna, care abia începea să ia lecții de dans, de muzică și de franceză, nu se simțea

la îndemînă în casele acestor noi pariziene ale Bahluiului.

Şi apoi, mai era ceva. Smaranda doamna a fost o femeie cinstită, în morala şi în principiile ei chiar severă. Iar societatea ieşeană era, 'dimpotrivă, cam exaltată, ca să nu zicem altfel :

„ ... cît despre femei, cele mai multe trăiesc în dezordine", scria Felix Colson. „Ele nu se pricep să-şi domolească nici dorinţele, nici pasiunile şi jertfesc totul plăcerilor senzuale şi ale luxului. Posibilitatea divorţului le corupe inimile.. .".

E foarte adevărat că n-am avut o aristocraţie ereditară —şi încă, doar numai fiii de boieri puteau fi boieriţi, cu excepţii firești, ca în toate ţările din lume (noblеţă imperiului de pildă, prinţii Bonaparte, sau ai finanţei, baronii Rothschild). N-am avut prinţi, conţi, marchizi şi baroni, fiindcă sub scutul altor împrejurări, am avut alte îndatoriri, cu alte funcţii, cu alte denumiri : hatmani, paharnici, vornici, logofeţi, bani şi cneji, şi juzi, şi vătămani ! În 1835 Gheorghe Asaohi scria numai : „noblesa era la biserică, noblesa era- la palat, noblesa zicea, noblesa făcea şi dregea". Dar Heliade Rădulescu, într-unui din superbele sale avînturi, îi aruncă în faţă următoarele cuvinte : *„Nobleţă ?* Ce-i asta ? Vrei să spui boierime, căci fiind coborâtori din Roma, nobilii sunt toţi românii !".

Viaţa aceasta proprie a dat o civilizaţie *proprie,* influenţată de bizantini, de fanarioţi, de slavi, de maghiari, de poloni şi de turci, dar proprie. Nicăieri n-am văzut ţărani mai bine crescuţi ca ai noştri. Ţăranul român are o „educaţie" înnăscută, şi de o are el, să n-o aibă şi să nu fi avut-o boierul ? O Sima Stoiniceasa Buzeasca, o Elena Doamna a lui Matei Basarab, o Maria a lui Brân- coveanu ? N-aveau boieroaicele de sub Mihai Sturza de unde să fi moştenit creşterea bună ! Astăzi abia încep străinii, nu se ştie de ce, să ne găsească cusur la toate.

Nemţii mai ales şi francezii. ' Un domn Morand, a cărui trecătoare faimă este de neînţeles, face românului un cap de acuzaţie că vorbind franţuzeşte zice „reacţioner" în loc de „réagir", parcă francezul el însuşi nu spune „je pars à la campagne" în loc de „pour la campagne", „la

fête à ma tante" în loc de „la féte de ma tante", „agoniser d'injures", în loc de „agonir d'injures", „je vais baigner" în loc de „me baigner", „gardé" în loc de „gradué", „désagrafer" în loc de „dégrafer" etc., etc. (Larousse : Ne dites pas... dites).

Altădată, francezii aceştia erau mai binevoitori faţă de noi. Fără să mai vorbim de Vaillant, oare ou toate neplăcerile ce le-a avut în ţară, ne-a iubit cum poate nici nu meritam, dar să luăm alte pilde, ale unor oameni cari, făoînd acum 100 de ani cunoştinţă cu societatea „moldavo-valahă", nu se mai dumireu de atîta civilizaţie şi rafinament.

Am văzut mai sus pe contele de Rochechouard, nepotul ducelui de Richelieu, cum vorbea, în 1807, de Elena Balş, născută Hangerli şi de „budoarul ei". Tot el ne mai vorbeşte de Elena Stürza, sora lui vodă Mihai (mama lui Grigore Vodă Ghica) care la 19 ani furase inima contelui de Crussol. Iar pe altă Elenă Stürza, născută Cantacuzino, Vaillant o vede în 1841 la teatrul din Iaşi „fci avanscenă, în primul rînd din stînga". Era o doamnă elegantă „pe care, după finefea surîsului său, după delicateţea trăsăturilor sale, după manierele sale, aş lua-o cu uşurinţă drept una dintre pariziencele noastre cele mai frumoase" [64].

Prinţul Anaitol Demidoff, soţul prinţesei Matilda Bonaparte, admira la Bucureşti, în 1837, pe Alexandru Vodă Ghica şi pe fraţii săi, spătarul Costachi şi banul Mihai, ce „gentlemeni sunt, ce conversaţie frumoasă, ce vederi nobile, ce cunoştinţe solide şi variate au" [65].

Stanislas Bellanger, nepotul consulului Parent, admira şi el pe acelaşi vodă Alexandru, care are „o conversase plină de gust, fără afectaţie şi care vorbeşte franţuzeşte ca un francez".

¿adiit Marc Girardin spune că la 1835 „la Iaşi şi la Bucureşti limba franceză e vorbită oa la Bruxelles şi îndrăznesc să spun : mai bine decît La Bruxelles. În conversaţie, nici un cuvînt, aproape nici un sunet, nu arată pe străin".

Henoque-Meleville admira la Iaşi, în 1854, excelentul teatru cu minunatul actor Matei Millo şi opera ou d-ra Gorbery. Saloanele erau „ca în Fauibourg

Saint-Germain, poate cu mai puțin gust, dar se vorbea franțuzește *fără nici un accent".*

Iar Thouvenel (în 1840) „într-un salon unde se vorbește despre noi și despre Paris, te poți întreba dacă într-adevăr Valahia este despărțită de el de atîtea țări".

Tot la 1835, în octombrie 23, consulul Cochelet scria ducelui de Broglie :

„Se află la Iași un salon care-i considerat locul de întîlnire al opoziției rusești. Este cel al doamnei Bogdan, soacra hatmanului Teodor Balș. I-am fost prezentat (...).

Un salon *politic.* însă erau și saloane *literare,* la Gheorghe Asachi de pildă, unde strălucea fata lui, Ermiona, și Costachi Negruzzi, iar mai tîrziu Mihail Kogălniiceanu și Costachi Gane, traducătorul lui Balzac. Salon literar a fost și al lui Alecu Balș, unde s-au citit întîia dată Doinele lui Alecsandri, și în care, în afară de marele nostru poet, mai străluceau Costachi Negri, Gheorghe Asachi și frumoasa Emilie Reymond. În acest salon și-a dat Liszt concertele sale în 1846.

Dar pe lîngă saloanele politice și literare, mai erau și saloanele „elegante", din care locul de frunte îl ținea al aceleiași Elena Sturza despre care am vorbit mai sus. Alecu Russo ni-l descrie în termenii următori : „. .. unul din aceste saloane, cel al doamnei Elena Sturza, pe cît de celebru pe atît de demn de a fi cunoscut și frecventat de ieșence, salon care s-a declarat campion al bon tonului și al eleganței europene, unde se primește cu toată amabilitatea și grațiile de rigoare pentru a face onorurile unei case nobile, a fost și este zilnic victima unor gesturi neputincioase, de o invidie foarte naivă, după părerea mea, mai ales cui îi pasă mai puțin de vorbe (. . .). După modelul acestui salon s-au mai format și altele, deși de proporții mai modeste. . ."

Să ne întoarcem deci la Smaranda noastră. În acele saloane, pe atunci, n-avea ce căuta. Mai tîrziu, după 15 ani de măriri domnești și cu educația pe care i-o dădu Mihai Vodă, va fi și ea o primitoare și rafinată

prințesă, la Paris mai ales, Rue de Verennes nr. 73 și la Baden- Baden, Liohtenthalgasse 236.

Gustul luxului i-l dădu vodă de la început: servitori în livrea, echipaje, grădinari străini care-i făceau „sere și orangerii", ca la Flămânzi de pildă, bucătari de la Paris și cameriere, să le zicem pe o neaoșă românească „famdișambre" vieneze cu cîte șase și opt sute de lei leafă.

O interesantă corespondență între de Linoourt și Mihai Vodă ne arată gusturile rafinate ale acestor soți Sturza, a căror nemărginită avere le îngăduia orice capricii. însărcinat de vodă să-i ducă beizadelele La Luneville și trecînd în drumul său prin Viena și prin Paris, de Linoourt mai avu și misiunea să facă pentru curtea din Iași cumpărături, comisioane și procure de personal.

Bucătarul, Richard, fu recrutat la Paris.

„Acest bucătar", scria de Linoourt, aduce cu el un tînăr pe care l-a format și care poate servi drept ajutor, dacă alteța voastră îl acceptă în serviciul său. Ar fi calea de a avea o bucătărie perfect pusă la punct. Altminteri, un singur bucătar n-ar fi suficient, văd cîte trei sau patru pe la toate casele mari. Richard costă 1 500 franci, celălalt ar accepta poate șase sute".

Pe grădinar l-a luat la Luneville :

„L-am văzut la treabă, se pricepe și l-aș fi adus, dar oum nu știa suficient de bine să deseneze o grădină, i-am lăsat timp să se perfecționeze".

Grădina era și pentru vodă și pentru doamna lucrul de căpetenie. Pentru ea, toată grija. Linoourt va cumpăra 300 de pomi roditori la Viena și 200 la Paris. A luat și trandafiri", 20—30 specii, precum și flori de toate felurile : dalii, anemone, renoncule, ortensia „în sfârșit, flori și semințe pentru a amenaja altețelor voastre o grădină de agrement și de utilitate". A mai cumpărat vinuri, de Rin, Vosslau, Bordeaux, Champagne, untdelemn de măslină, o caretă — caleohe — albastră pe dinafară și roșie pe dinăuntru, de care Lincourt e încîntat. „Elle est très jolie", scria el. Pe urimă patru perechi de hamuri și servicii de masă. Aceste din urmă, porțelanuri și cristaluri, i-au dat multă bătaie de cap. Norocul lui că întîl- nindu-se la Viena cu mult vestitul

negustor Pop din Cfaiova, l-a însărcinat pe el cu aceste cumpărături :

„Am alergat prin tot orașul ca'să găsesc cristalele pe care le doriți : ytfi serviciu de 48 trebuie comandat. A trebuit deci să fac o comandă și ca să acționez ou prudență, am socotit necesar să-l consult pe domnul Pope, negustor, care se bucură aici de cea mai mare considerație. El mi-a spus că a fost însărcinat ou comisioane asemănătoare de mai mulți prinți din aproape toate părțile Europei. Mi-a mai spus că piesele de ornament din cristal nu mai sînt la modă, se poartă cele din bronz aurit aduse de la Paris, unde se vînd mai bine decît aici, deși extrem de scump. Prințul Métternich are un serviciu de 48 care l-a costat 80 000 florini. Acum, pentru a evita această enormă cheltuială, lumea se servește de piese de taiblă îngropate în lemn aurit. Sînt făcute de minune la Viena și sînt mai puțin costisitoare. Arhiducii și marii seniori nu fac altfel. Dè aceea iată hotărîrea pe care am luat-o ; e nevoie din partea alteței voastre de un pic de răbdare, dar asta pentru a obține ceva bun și după gustul dumneavoastră. I-am scris domnului Pope, rugîndu-l să binevoiască sa ia asupra sa această afacere, adică să comande la cea mai bună fabrică un serviciu complet de 43 (...). Domnul Pope vă va trimite toate desenele : rectificați-le chiar dumneavoastră, prințe, după gustul dumneavoastră și ele vor fi confecționate așa cum veți ordona. Vă va costa în jur de 200 ducați, dar veți avea ceea ce are Europa mai frumos".

Scrisoarea e din 8 septembrie. La 21 a lunii de Lin- court scria :

„Cristalele dumneavoastră nu vor fi gata decît în luna ianuarie.

Am văzut în Franța unele foarte bine lucrate, dar nu sînt atît de albe cum sînt cele de Boemia ; toate au o ușoară tentă bleu care face un prost efect și mă felicit că l-am rugat pe domnul Pope să ia asupra sa aceasta".

Iată o afacere de stat.

Și în sfîrșit, cu privire la comisioanele Smarandei doamnei :

„Vă rog să binevoiți a-i spune doamnei prințese că toate comisioanele sînt foarte bine făcute ; totul

este de cea mai mare frumusețe, dar nu găsesc cameristă, nu se poate găsi nimic bun pentru 600 de franci".

La 24 decembrie 1834, înainte de a se întoarce în țară, Linoourt mai adaugă :

„Îi cer iertare alteței voastre, dar aș veni fără cameristă. Această problemă mi-a cauzat mii de neplăceri. Chiar alaltăieri angajasem una care mi se părea convenabilă ; ea n-a putut obține pașaport și eu nu am avut timp să aștept. Văd că nu trebuie să mă mai amestec în probleme de femei".

Pentru a nu mai amesteca bărbați în chestiuni de aceste în care nu se pricep, doamna va comanda pe viitor toate lucrurile ei, mici obiecte de artă sau de toaletă, de-a dreptul de la Paris. Foarte caracteristică este următoarea întâmplare din anul 1841, cînd, deschizîndu-se la vama Bucovinei pachetele ce veneau pentru doamna Moldovei de la negustorii din Paris, se găsi înlăuntru alte obiecte decît cele declarate în facturi. Vămașii le confiscară. Vodă, foarte mîhnit, poate cam rușinat, puse pe postelnicul său să scrie Baronului Philippsborn la Viena că *„De șase ani de zile* prințul aduce mereu de la Paris mici obiecte de lux și diferite obiecte de toaletă pentru măria sa doamna" și acele obiecte sosesc întotdeauna bine. Acum însă (în iunie 1841) vămașii Bucovinei au sechestrat acele lucruri, sub c-us Int că ele nu corespund cu facturile, „ceea ce a cauzat întristarea prințului, mai puțin obiectele ele însele, cît procedeul jignitor de care vama a uzat la adresa alteței sale presupu- nîndu-i intenții incompatibile cu poziția sa".

Am văzut-o așadar pe Smaranda doamna la baluri, la nunți, la școala de fele, acasă în ietaic cu obiectele de toaletă din Paris, în sufragerie cu serviciile de cristal din Boemia, în. grădina cu trandafiri, anemoane și dalii.

S-o vedem acum la drum. Căci mereu și mereu era peste dealuri și văi. *Kein Sitzfleisch hatte sie,* cum ar zice neamțul. Dar era, după cum am mai spus, și bolnăvicioasă. Cînd nu mergea la țară, era la băi. Băi de Prut, de Bistrița, de Trotuș, de mare pe Bosfor, sau la Carls- bad, la Viena și la Paris în căutarea medicilor.

Cum sosi în țară după nuntă, întîia grijă a lui vodă fu să-i dea un doftor, pe Saehelarie, şi numai pe urmă un „maestsu de dans" sau „dascăl de gioc", cum se spunea pe atunci în Moldova. „Gioc" se mai spune de altfel şi azi, precum se spune şi „gi®", şi cînd am întrebat odată pe un țăran de ce spune gin în loc de vin, s-a uitat cu ochii lui mari albaştri la mine şi mi-a tălmăcit că gin spune cînd cere de băut, iar vin spune cînd îl cheamă cineva şi-i răspunde că vine.

Dar mă fură pana.

În afară de Saehelarie şi de mulți alți doftori din Iaşi pe care i-a mai avut Smaranda doamna, ea a mai făcut şi norocul unuia, care printr-însa s-a ridicat, de-a rămas apoi întîiul medic din Moldova timp de peste 50 de ani. E vorba de vestitul doftor Russu, un curlandez, mamoş şi hirurg. Cînd a născut doamna pe fiul ei — despre copii vom vorbi mai tîrziu — a trebuit să fie operată. Dar se zice că operația era atît de grea, încît numai Russu s-a încumetat s-o facă izbutind-o din pricina mâinilor sale subțirele şi mici.

Aşadar, după cum ziceam, cînd nu era doamna la Iaşi, sau la vie la Sooola, sau la Flămânzii cei moşteniți de vodă de la Toader Balş — despre locuințele lor vom mai vorbi — era la băi în țară sau în străinătate.

În anii 1835 şi 1836 o aflăm, verile, pe malul Prutului, făcînd băi de rîu ca odinioară soacra ei, dar fără pletoşii coanei Marghioliței.

în 1837 i se făcu dor de-acasă. Sfătuită de doftori să-şi îngrijească mai bine şubreda-i sănătate, ea hotărî să

meargă la Constantinopol, la băi de mare pe Bosfor. Va vedea astfel şi pe tatăl ei, care era foarte îngrijorat de tOate câte se auzeau acolo despre fata lui, doamna Moldovei

.Căci lumea spunea că e bolnavă, nu numai trupește, dar și sufletește. Trăind din ce în ce mai singuratică, își rumega necazurile între patru pereți, activitatea ei rnăr- ginindu-se în spionarea bărbatului pe care-l bănuia de a-i fi necredincios. La început, gelozia se îndreptase împotriva Smarandei Balș, care însă, plecată de doi ani din țară, nu se mai întorsese. Acum i se năzăriseră deodată altele, și în primăvara 1837 începuse să spioneze fetele din casă. Una din ele, însărcinată, fu dată afară cu tărăboi și la fel un fecior bănuit că înlesnea întîlnirile, precum și doftorul care ar fi încercat să pricinuiască un avort.

întâmplări de acestea nu pot însă rămîne tainice și lumea cînd le aude le mai și. îngroașă, după gurița ei.

Așa începu să meargă vorba la Iași că la palat „neînțelegerile conjugale" au ajuns la culme „și că prințesa, foarte nemulțumită și iritată, va părăsi curînd Moldova, unde trăiește în cea mai tristă izolare, cu intenția de a nu mai reveni".

Acum ce era adevărat din toate aceste nu se poate ști, dar pare aproape sigur că lui Mihai Vodă nu-i păsa de nimic și că în sinea lui se gîndea : „dar ducă-se ! Doamnă am făcut-o, bani i-am dat, ce mai vrea de la mine ?". Mai ales acum că murind de curînd, foarte bătrîn, marele și bogatul boier Toader Balș, zis Frederick, tatăl său adoptiv, el moștenise de la dînsul întreaga-i avere, printre care moșia Flămînzi din Moldova. „Acest prinț", scria Duclos lui Mole, „a cărui avere deja considerabilă cînd a ajuns la putere, s-a împătrit după aceea, se vede acum prin această moștenire cel mai bogat proprietar din ambele principate".

Prea încrezător în steaua lui, Mihalachi Vodă nesocotea un lucru : că dincolo, la Stambul, socru-său veghea asupra fericirii fetei sale. EH îi dăduse domnia Moldovei, tot el putea să i-o scoată ; căci Ștefănachi Vogoridi era încă în voie vegheată nu numai a puternicilor zilei de acolo, dar chiar a sultanului Andul-Medgid el însuși. Așa încît acesta, domnul socru, avu grijă să facă pe ginere-său să înțeleagă bine cum stau lucrurile. Și anume foarte în curînd după micul scandal cu darea afară a fetei din casă.

în april 1837 padișahul porni în călătorie să-și viziteze raialele nordului. La sfârșitul lunii urma să fie la

Silistra, poruncind ca voievozii Moldovei şi Munteniei să se afle şi ei acolo ca să i se închine. Sultanul voia — a fost unul din cei mai de seamă împăraţi de-ai semilunei — să împace pe aceşti doi oameni oare se duşmăneau de trei ani, de cînd luaseră învestitura la Oonstantinopol, pentru cuvinte care ni se par nouă de altfel, astăzi, copilăreşti : „affaire de préséance, ceartă asupra purtatului fesului, a tributului şi a.m.d.".

Mihai Sturza şi Alexandru Ghica, de voie de nevoie, trebuiră să se întîlnească la Silistra, unde ajunseră unul la 22 şi celălalt la 23 april. îşi întinseră mîna, fiindcă aşa era porunca. Inimile au rămas însă străine : cît au trăit amândoi, s-au disprețuit unul pe altul şi s-au urît.

La 24 april sosi şi sultanul, în caretă verde, închisă cu geamuri şi trasă de opt cai din Transilvania. Se opri în faţa unui cort de pe un deal de lîngă Silistra, se coborî, intră, şi-i primi pe voievozii dunăreni acolo, aşezat pe un divan, europeneşte nu turceşte, „ţinînd mîinile în şolduri", şi avînd la dreapta lui pe secretarul său favorit Vasaff-Effendi, iar la stînga pe tălmaci. Prin acesta din urmă dădu a înţelege domnitorilor că „e mulţumit de ei", că le cere pe viitor ca şi în trecut să aibă grijă de „ţările ce le-au fost încredinţate" şi să fie amîndoi „supuşi împăratului lor". . . Apoi deodată, întorcîndu-se spre Mihalachi Vodă, îi spuse, tot. prin tălmaci firește : „Te-ai însurat ou fata iubitului meu Vogoridi ! Ce mai face ? Ştiu c-a fost bolnavă. Spune-i să scrie tatălui ei mai des că e sărmanul foarte îngrijorat !".

Umbra lui Alah pe pămînt, marele sultan al tuturor Osmanilor şi Mahomedanilor, întrebînd, sfătos, de sănătatea Smărăndiţei, doamna Moldovei, căci tatăl ei e îngrijorat din pricina ei !

Mihai Sturza a înţeles. Nici nu era nevoie să fie un om atât de deştept cum era el, ca să înţeleagă. Din ziua aceea s-a apucat să şi-o iubească pe Smaranda lui, parcă nici n-ar mai fi fost alte femei pe pămînt.

întors la Iaşi, o duse în mai la Flămînzi, să-i arate şi ei minunăţia cea de moşie pe care o moştenise şi de care Smaranda doamna va. avea în viitor mare grijă — iar în iunie o trimise la Consitantinopol să-şi facă acoio băile de mare şi să-şi vadă pe îngrijoratul ei tată, spre a-l linişti asupra soartei şi a sănătăţii ei. O duse el însuşi pînă la Galaţi, căci doamna va călători pe mare. El

se întoarse la Flămînzi, unde rămase pînă la înapoierea soției, care, fericită acum — căci biata femeie poate îl iubea cu adevărat — nu mai avusese răbdare să stea acolo, la Amăutchioi, să se scalde în Bosfor. „După ce a făcut câteva băi, ea s-a grăbit să se întoarcă la soțul său, care a primit-o cu atenție", scria consulul Duclos lui Mole.

Și de acum înainte a început adevărata fericire casnică. Iar ceea ce e mai ciudat, e- că Mihai Sturza, cu încetul, s-a apucat să-și iubească soția chiar de-a binelea.

În 1838 și 39, verile și le petrec la vila de la Socola — unde-și clădise vodă o foarte frumoasă vilă — sau pe la moșii. În 1840 o trimise la Borsec, unde rămîne mult, iar el se duce după ea ca s-o aducă, rămînînd însă multă vreme cu dînsa acolo — „în care timp a început lucrările de mărire a palatului, care vor ține trei ani, de vor fi nevoiți măria sa vodă și doamna să locuiască în tot timpul acela, vara și iarna, la Socola, în castelul lor de vară".

În 1841 o află iar la Borsec iar în 1842 pleacă din martie în străinătate unde rămîne pînă în septembrie. Vodă Mihalachi scria baronului Philippsborn la Viena pentru a cere să dea doamnei, care merge să-și îngrijească sănătatea, tot sprijinul său. „Pentru a înlătura neajunsurile unei etichete dăunătoare stării sale bolnăvicioase, ea va călători sub numele de *Madame Sturza"*. Îl roagă să albe grijă de ea și să-i deschidă un credit de o mie de galbeni „la bancherul baron de Semna" — adică Schînă — căci de la Viena ea va merge „La Veneția, Florența, Roma și Neapole".

La 3 mai, vodă, care nu mai putea acum fără ea, pleacă și el în străinătate, rămînînd cu dînsa împreună toată vara.

În anii care urmează îi găsim împreună, petreeîndu-și verile ba la Flămânzi, ba la băile Bistriței sau ale Trotu- șului, ba din nou la Borsec, La Viena, la Garlsbad, la
Paris. În 1848 merse iar la Constantinopol să-și vadă părintele. Vara 1848 o petrec, din pricina holerii și a revoluției, „la vie la Copou". Iar în 1849 sînt amândoi pribegi la Paris, căci domnia lui Mihalachi Vodă se sfîrșise.

Dar cum pînă atunci mai sunt multe de spus, să vorbim deocamdată de copiii lor, și anume mai întâi de

cei din urmă, copiii lui Mihai Vodă cu Smaranda doamna ■■— căci beizadelele cele mari, fiii Săfticăi Palladi, au povestea lor deosebită, lungă şi interesantă.

Din căsătoria lui Mihai Sturza cu Smaranda Vogoridi s-au născut doi băieţi, din care cel mai mare un an după nuntă, în 1835, cărula i s-a dat numele tatălui său, Mihai. Cu prilejul botezului acestui copil, vodă care în afară de „darul ante-nupţial" de 120 000 galbeni ce-l făcuse soţiei sale la Constantinopol, îi mai făcuse şi la sosirea lor la Iaşi un dar de *theoritra — darul fecioarei* — acum cu prilejul naştere! şi botezului micului Mihai, mai făcu doamnei „cuvenita hărăzire" potrivit obiceiului pămîn- tului.

Banii acestei hărăziri fură depuşi de doamna, cu dobânzile cuvenite, la bancherul baron Rotschild la Viena.

Copilul acesta muri însă la vîrsta de 11 ani, la Iaşi, în 1846. În acelaşi an Smaranda doamna născu un al doilea fiu (la 31 decembrie 1846), pe care, în amintirea celuilalt, îl numi tot Mihai. Cu prilejul naşterii şi botezului acestui Mihai al doilea, vodă mai făcu soţiei sale o cuvenită hărăzire, potrivit obiceiului pămîntului.

Banii acestei hărăziri fură depuşi de doamna, cu do- bînzile cuvenite la bancherul baron Rotschild la Viena.

Copilul acesta muri însă la vîrsta de 17 ani, la Paris, în 1863, iunie 30. Băiatul, de o frumuseţe şi inteligenţă deosebită, era şcolar la liceul Bonaparte cînd o năprasnică boală îl răpi părinţilor săi, care-l adorau. Mihai Sturza dărui, în amintirea fiului său, liceului Bonaparte din Paris un premiu anual de 1 000 de franci „pentru elevul cel mai sărac şi cel mai silitor din clasa de retorică". Şi tot în amintirea sa clădi el biserica ortodoxă din Baden-Baden, care l-a costat 2 000 000 de franci, unde-şi îngroapă copilul şi în care mai târziu fu îngropat ei însuşi, precum şi soţia sa.

Între aceste două naşteri ale acestor doi fii, mai văzu şi o fată lumina zilei : domniţa Maria. Cu prilejul naşterii şi botezului acestei fete, vodă mai făcu soţiei sale o cuvenită hărăzire, potrivit obiceiului pămintului.

Banii acestei hărăziri fură depuşi de doamna, cu dobânzile cuvenite, la bancherul Rotsohild la Viena.

Domniţa Maria era încă foarte tânără cînd, în 1849, părăsi ţara pentru a merge împreună cu părinţii ei la Paris. Era, ca fratele ei, frumuşică, ca tatăl ei

deșteaptă, și ca mamă-sa „strîngătoare de arginți". S-a măritat au prințul rus Constantin Gortciakoff și înstrăinata ei viață nu capătă pentru noi un interes trecător decît foarte tîrziu, după moartea părinților ei, cînd vom vedea-o încinsă ou „chimirul mamei" luat noaptea pe ascuns de pe trupul încă cald al moartei.

Cînd fu numit Mihai Sturza domn al Moldovei, el avea 40 de ani. Fiii lui și ai Săfticăi Palladi aveau unul 16 și celălalt 14 ani. învățătura le-o dăduse acasă la Iași cu dascăli străini, ca de pildă acel bătrîn și foarte cumsecade francez de Lincourt. în străinătate nu-i trimisese fiindcă, după cum am văzut, bunicul copiilor, marele logofăt Grigore, ar fi fost prea mîhnit să se despartă de ei. Dar moartea acestuia întîmplîndu-se cam în prejma căpătării domniei, Sturza hotărî ca, nemaifiind acum nici o piedică, cum se va întoarce la Iași își va trimite copiii în Franța, la liceu. Hotărârea fiind cunoscută dinainte de toată lumea, ofertele pentru „a completa învățătura beizadelelor" începură să curgă din toarte părțile. Pe cînd se afla abia de foarte sourtă vreme la Constantinopol, el primi o scrisoare din Iași, datată 19 april 1834, de la dascălul de Lincourt care-i spunea : „Mi se pare că copiii durnitale mai pot căpăta unele mici cunoștințe, pe care le-aș putea da eu. Un an mai mult în Moldova le-ar îngădui să se perfecționeze îndeajuns pentru a nu ajunge într-o stare de prea mare mediocritate și judecata lor mai îndrumată le-ar ușura progresele oe le-ar putea face în străinătate. Le va rămîne pe urmă timp destul ca să se perverteaască. Măria ta te-ai format în Moldova : fi-vor ei mai bine aiurea ?

în august 1834, cînd era acum vodă de o lună în țară, el primi și de la Paris o scrisoare de la generalul conte de Belleval, care „în vederea legăturilor de prietenie cu iluștrii dumitale părinți •— erai atunci atît de tînăr" — îi oferea serviciile sale. Dar Mihai Vodă îi răspunde că-și va trimite copiii la Lunéville, la abatele L'hommée „qui fut mon instituteur" și-l ruga doar să ia „des renseignements sur leur conduite et leurs progrès". Iar lui de Lincourt îi spuse că tot ce poate face deocamdată pentru el este să-l trimită cu băieții în Franța, să-i plaseze la abatele Lhommée, fiind astfel în acea lungă călătorie călăuza lor. îl mai rugă să-i facă, după cum am văzut mai sus, cumpărături pentru el și pentru doamna, la Viena și la Paris.

Mihai Vodă, care ţinea la abatele Lhommée ca la ochii din cap, credea că numai fostul său institutor va fi în stare să aibă o desăvîrşită grijă de copiii lui. De aceea hotărî să-i trimită la Lunéville, unde trăia acum de mai multă vreme bătrînul popă, într-o căsuţă cumpărată de el, împreună cu o soră de a sa. Şi-i trimise acolo, fără măcar să-l înştiinţeze pe Lhommée dinainte, cre- zînd că-i va face astfel o deosebită plăcere. Ceea ce nu fu, după cum vom vedea.

În iulie deci, înainte de încoronare, el îşi înscrie beizadelele „prin înaltă poruncă de zi" în cadrele miliţiei „peste complet, fiindcă ei vor trece în curînd graniţa spre a merge la învăţătură" (Buletinul Oficial). Beizadea Dumitru fu rînduit la „efanterie", roata I, iar fratele-său Grigore la cavalerie, escadronul I.

La 29 iulie ei se înfăţişează la armată — doi copii ! Vodă era acolo, ţinîndu-le o cuvîntare de îndrumare în viaţă, în cea militară, în cea studenţească, în cea politică de mai tîrziu, căci nimeni nu se îndoia, nici tatăl, nici fii, nici ostaşii rînduiţi în pătrat, că cel puţin unul din ei este menit a fi moştenitorul scaunului Moldovei.

Pe urmă, la sfîrşitul lui august, îi urcă pe amîndoi într-o caretă domnească, care-i duse pînă la graniţă, de unde porniră mai departe cu trăsura şi cu poşta. Ei aveau ca însoţitor pe domnul de Lincourt şi ca tovarăşi de drum şi de învăţătură pe Girigore Balş, fiul lui Lupu, pe Mihai şi Niculai Kogălniceanu, fiii lui Ilie, şi pe tînărul Plagino (Plaino).

De la Cernăuţi la Lemberg se duseră cu trăsurile unui birjar pe care i-l dăduse „baronul Musteaţă de la Sada- gura". Călătoria, nu le plăcu de loc. Şi la Cracovia, unde ajung ou poşta, mănîncă într-un birt prost, dar „copiii sunt sănătoşi şi veseli şi nu se resimt de oboseala drumului". Numai că de Lincourt, care e vistiernicul micului stat drumeţ, găseşte că „banii sunt uşori ca paiul" pe cînd dimpotrivă „copiii dumneavoastră pretind mereu că [1] punga mea este prea grea şi că trebuie uşurată ; dacă i-aş asculta, aş cheltui fără rost".

La 6 septembrie sunt cu toţii la Viena.

Aici dăm de urma nenorocitei Smaranda Balş, părăsita logodnică din primăvara trecută — o icoană duioasă.

Ea n-a aşteptat ca nevasta lui Malbrough sau ca Sol- veig a lui Peer Gynt să se întoarcă necredinciosul ei de Mihai — acestea sunt figuri retorice. — Dimpotrivă, cum află că, în mai, Stürza se căsătorise la Constanti- nopol, ea plecă în străinătate să-şi înece năcazul. Vodă, care ştia că ea se află la Viena, îl rugase pe de Lincourt s-o caute unde o fi, să-i dea din partea lui o scrisoare[1] şi să-i ducă şi băieţii să i se închine. Căci nu trebuieşte uitat că pe atunci Stürza încă o iubea.

Lincourt o găsi uşor, prin călăuza de la hanul unde trăsese şi care urma tocmai să intre în serviciul ei, ca fecior în casă.

La 8 septembrie el scria lui vodă :

„Am dat scrisoarea doamnei Balş şi i-am dus şi băieţii. I-a sărutat, cu ochii plini de lacrimi, şi i s-a înecat glasul de n-a mai putut vorbi. I-a luat apoi cu ea şi i-a dus în toate părţile să le arate Viena.. . Ea va pleca în curând la Cernăuţi, unde-şi va petrece iarna, şi pe urmă vrea să meargă să se statorniceaască la Odesa. Din toate aceste eu nu văd decît o încercare de apropiere (cu bărbatul ei), care însă nu cred să se poată face *complet".*

La 22 septembrie (după întoarcerea sa din Franţa), de Lincourt sena din nou, de la Viena :

„Doamna Balş pleacă luni la Cernăuţi unde îşi va petrece iarna. Nu sînt cuvinte bune pe care ea să nu le aibă pentru copiii dumneavoastră. Ea îi conduce peste tot, zi de zi, cu grijă de mamă. ..

Aşa !

Acum să ne întoarcem la beizadele. Ele se întîlniseră la Lemberg cu doamna Remorid, care venea din Paris şi se ducea la Iaşi. Trecuse însă şi prin Luneville, unde văzuse pe abatele Lhommee, care, trăind foarte sărăcăcios într-o casă micuţă, nu va putea desigur, zicea ea, primi la el pe toţi şcolarii aceia pe care-i trimitea vodă acolo.

„Ea pretinde că o voi face să moară de frică atunci cînd voi sosi ou toată colonia mea", soria de Lincourt lui Vodă. „De aceea, pentru a îndulci lovitura, i-am scris încă de la Lemberg, şi-i voi mai scrie de aici pentru a-l preveni".

Dar bătrînul abate nu era chiar aşa fricos. O deosebită plăcere nu-i făcu sosirea „coloniei" — la 12 octombrie, seara la 7 — mai ales că, după cum singur scria lui vodă, „eu nu contam decît pe prezenţa celor

doi fii ai dumneavoastră, dar aceasta n-a împiedicat găsirea de cazare şi paturi pentru toate persoanele societăţii".

Pe beizadele le-a luat acasă la el „într-o odaie mare şi frumos mobilată", pe Plagino şi Balş i-a pus în gazdă în oraş, iar pe fraţii Kogălniceanu la altă gazdă în apropiere.

La 27 octombrie începură cursurile la liceul din Luneville de latină, greacă, germană şi desen. Abatele Lhommee îi scria lui vodă că „Domnul Dumitru pare a încerca mai mari greutăţi decît ceilalţi, dar domnul Grigore cu caracterul său viu şi înfocat şi domnul Mihai (Kogălniceanu) cu voinţa sa, vor putea atît unul cît şi celălalt să facă progrese". Abatele îi va duce şi la „o fermă model, la Roville" pentru a obişnui pe băieţi ou dintr-ale agriculturii .precum şi la „manevrele de la Champ-de-Mars" ca să cunoască armata franceză.

Aşadar, multă bunăvoinţă din partea popei, dar nu şi dintr-a băieţilor. Acestora, şederea în Luneville nu le-a plăcut de loc. După un an de zile ei cer tatălui lor să-i trimită la Berlin împreună cu Kogălniceanu de care nu se mai pot despărţi, iar vodă, care avea acolo legături şi prietenii, le face pe plac. În 1835 îi aflăm deci în capitala Prusiei, unde Mihai Kogălniceanu se pune pe-o muncă atît de serioasă încît peste cîţiva ani se apucă să şi tipărească pe nemţeşte broşuri despre Moldova, despre ţigani şi a.m.d. De altfel, şi beizadea Gri- gore a fost un student silitor, care a învăţat carte multă, de care va trage mai tîrziu folos în viaţă. Numai beizadea Dumitru era întîi la drujbă şi pe urmă la slujbă. Era de opt ani la Berlin cînd îi scria tatăl său, la 2 april 1834, următoarele ironice cuvinte :

„Fără scrisoarea pe care domnul de Neugebauer, consul general al Prusiei în Principate, mi-a remis-o din partea dumneavoastră, aş fi fost neliniştit de tăcerea atît de îndelungată pe care aţi păstrat-o faţă de mine... în realitate, eu mi-am dat seama de această lacună, presupunînd că seratele de la curte din timpul carnavalului au fost oarecum vinovate şi această idee mi-a fost pe deplin confirmată cînd într-o zi, citind un ziar, am găsit amănunte despre un cadril costumat la curtea din Berlin. Acest cadril mă interesa cu atît mai mult cu cît l-am văzut pe prinţul Sturza figurînd sub costumele contelui de Selencis. Acest costum medieval

de cavaler rătăcitor mi-a reamintit întrevederea pe care am avut-o împreună la Berlin în legătură cu stabilirea dumneavoastră şi m-a făcut să mă gîndesc că ar fi poate nimerit să încetaţi de a mai fi cavaler rătăcitor şi să meditaţi serios să vă fixaţi".

E cam sîngexos. Vasăzică, după 9 ani de străinătate, beizadea Dumitru, care nu prea învăţase carte, era îndemnat de tatăl său să se mai lase de cadriluri şi de baluri costumate, chiar dacă erau prezidate la Berlin de regele Friedrich-Wiilhelm III, şi să caute să facă sin- .gurul lucru cuminte pe care-l putea face, să se însoare.

Dar cu cine ? Căci, mai întîi, din voia lui tatăl său nu-i era îngăduit să iasă, şi al doilea, dacă alegea vodă, măcar să aleagă. Vreo domniţă din Muntenia, ea vărul său Ioniţă Sturza, puţin! Vreo fată de rege ,mult! Mihai Vodă „găsi un compromis. O fată de prinţ german. Nici chiar suveran european, dar nici ţoapă din ţară.

Aşadar, îşi puse ochii pe fata prinţului palatin (Kurfürst) de Hessen-Cassel, contesa de Reichenbach-Sessonitz. Nu ştia nici măcar ce vîrstă are, nici ce avere, dar ştia că pe de o parte tatăl ei era prinţ suveran, fost oumnat ou regele Prusiei (însurat şi divorţat de Frede-rica-Cristina-Augusta, fata lui Frederic-Wiihelm II), iar pe de altă parte el va avea cinstea de a fi cuscrul unui prinţ de Hessen-Cassel, fost cumnat al regelui Prusiei. Baronul Philippsborn fu însărcinat cu tratativele.

Pertractările iură foarte anevoioase. Mai întîi pentru a stabili vârsta fetei, care ba avea 30 de ani, ba 13. Pe urmă pentru a stabili zestrea. Căci oricum, dacă dăduse el, Mihai Stürza, un dar ante-nupţial nevestei sale, aceasta nu însemna să mai dea şi nurorilor. în sfîrşit, după multe dibuiri şi cercetări, Philippsborn află că fata avea 16 ani, că era drăguţă şi cuminte, şi că avea o zestre de un milion de florini, iar după moartea Electorului va mai moşiteni încă o dată pe atî-ta.

Vodă fu încântat. El hotărî — era în april 1843 — că fiii săi, care se aflau de 9 ani în străinătate, vor trebui să părăsească Berlinul, şi înainte de a se întoarce în Moldova să mai meargă doar un an la Paris pentru a se perfecţiona în limba franceză şi în ştiinţa dreptului. În drumul lor ei vor trece prin Viena, unde, punîndu-se în legături cu baronul Philippsborn, ace&ta va înştiinţa pe beizadea Dumitru în ce stadiu se află tratativele de căsătorie cu contesa Reichenbach şi dacă e nevoie ca el

să plece la Frankfurt, unde locuia fata, pentru a o cere în căsătorie. Ba vodă zorea chiar pe fiul său să facă nunta cît mai în grabă, luîndu-şi apoi nevasta cu el la Paris, unde vor rămîne amîndoi un an de zile pînă se vor întoarce la Iaşi, căci abia atunci, în primăvara lui 1844 „va fi aripa dreaptă a palatului gata".

Beizadelele plecară deci la Viena, unde Dumitru trebui să afle că Electorul Wilhelm II de Hessen-Cassel, deşi fata lui era născută dintr-o căsătorie morganatică şi încă înainte de căsătorie, totuşi el refuzase să o dea după fiul domnului Moldovei, pe care-l privea ca pe un funcţionar turc foarte şubred aşezat pe tronul său.

„Electorul împărtăşeşte convingerile ce se nutresc peste tot în Germania", scria cu multă dibăcie Phidip- psbom, „şi care, atît de puţin întemeiate cum sînt, nu lasă decît să cadă umbra asupra spiritelor celor mai luminate. Asta este, dacă vrei, un fel de prejudecată, dar greu de învins, este slaba credinţă ce există în viitorul unor ţări cum sînt principatele, în stabilitatea lor. în zadar se încearcă împotriviri de către cei mai convinşi, nu au şanse de reuşită. Şi iată că evenimentele din Serbia şi Valahia (înlocuirea lui Ghica cu Bibescu) vin să întărească ideea că n,u se merge decît pe bîjbîite, că se trăieşte de pe o zi pe alta".

Domnul Moldovei înghiţi, dar nu pierdu răbdarea, îşi trimise copiii la Paris şi îşi îndreaptă cercetările aiurea. Dibui astfel pe tînăra G., fata unui conte austriac şi a contesei italiene Morosini „strănepoata dogelui Veneţiei, cunoscut prin expediţia din Moreia.

„Educaţia ei e din cele mai îngrijite, firea ei e blîndă, aşa încît e foarte căutată de societatea din Viena şi din Veneţia, deşi nu se poate spune că e una din frumuseţile acelor oraşe". Şi apoi, era foarte bogată... „a cărei avere independentă este mult mai avantajoasă decît cea a contesei de Reichenbach", scria Mihai Vodă lui beizadea Dumitru. Iar la urma urmei, dacă nici căsătoria aceasta nu se va putea face, tatăl sfătuia pe fiul său în felul următor : „Puteţi, fără a spune nimic nimănui, să vă consultaţi voi înşivă şi să vă cercetaţi toate mijloacele pentru a conchide dacă sînteţi în stare să cuceriţi o a treia partidă, mai strălucitoare decît celelalte, despre oare casa Rothsehild din Francfort m-a informat la trecerea mea prin acest oraş".

Beizadea Dumitru „cercetîndu-şi puterile" văzu că nu poate cuceri pe nici una din aceste fete, aşa încît se duse liniştit la Paris unde rămase un an de zile, perfecţionîndu-se mai mult în limba franceză decât în ştiinţa dreptului şi în studierea basilicelor. Frate-său, dimpotrivă, învăţă carte multă.

în vara lui 1844 erau acum amîndoi înapoiaţi la Iaşi după zece ani de peregrinări prin străinătate. Beizadea Dumitru avea 26 de ani şi beizadea' Grigore 24.

Goana după o mireasă pentru finii mai mare începu din nou. Vodă se gîndi întîi la o nepoată a viceregelui Poloniei, contele Paskiewiteh, apoi la fata generalului rus Theodoroff. La 29 decembrie 1845 consuilul Dudos scria lui Guizot : „Domnii de Kotzebue şi Mavroyeni, cumnatul măriei sale, s-au întoirs de la Odessa fără a fi hotărît nimic. Dar negocierile nu sunt rupte, căci, deşi zestrea e mică — ea nu întrece 10 000 de galbeni — vodă doreşte să se alieze cu o persoană puternică din Rusia.

Nici această căsătorie nu s-a putut însă face. O germană, o italiancă, o polonezâ, o rusoaică, nici una nu se lipi de beizadea Dumitru. Ce era de făcut ? Mihai Vodă Sturza se gîndi la Gheorghe Vodă Bibescu. Tot ţara, săraca !

Se mai vorbise de o încuscrire între ei de cum fusese ales Bibescu domn. În mai 1842 întâlnindu-se voievozii amîndoi la Galaţi, consulul Billecocq scria ministrului său Guizot : „Valahii şi moldovenii care au însoţit pe domni, se potrivesc în, a spune că problema unei căsătorii între fiul prinţului Sturza şi flica mai mare a prinţului Bibescu va fi mijlocită".

Lucrurile rămase atunci nehotărîte, se încălzirâ din nou în 1846, cu prilejul călătoriei sultanului pe Dunăre, care chemă, la Rusciuc de data aceasta, pe domnii Moldovei, Munteniei şi Sîrbiei (Caragheorghevici) să i se închine. Felul cum au fost ei primiţi de Abdul Medgid, cu totul altfel decît în 1837, îl vom arăta la domnia lui vodă Bibescu. Tot atunci vom arăta cum şi de ce, deşi Mihai Sturza rămăsese „împreună cu fiii săi" cînd săp- tămîni la Bucureşti (april-iunie 1846), găzduiţi chiar la curtea domnească a lui Bibescu, totuşi căsătoria lui beizadea Dumitru cu una din domniţele muntene nu s-a putut face.

Nu-i mai rămînea acum lui Dumitru Sturza decît să ia o fată de boier din țară. Dar el rămase flăcău vreme foarte îndelungată. Se însură tîrziu de tot cu o rudă îndepărtată de a sa, Catrina Sturza din Bîrlad, fata marelui vornic Alexandru Bîrlădeanu și a Smarandei Cos- tandaki. Din această căsătorie s-au născut, în 1876, fiul Mihai, în 1879, fiul Grigore și în 1891, fiica Maria.

Aceste fiind întâmplările numeroaselor încercări de căsătorie ale lui beizadea Dumitru, să vedem acum ce făcea în timpul acesta frate-său mai mic, beizadea Grigore, cunoscut sub numele de *beizadea viței,* poreclă care i se dete din pricină că, înalit și voinic cum era, se apucase în tinerețe să vrea, ca Herouie, să țină un bou în spinare. Pentru a putea face această ispravă, el luă un viței nou născut, purtîndu-l în fiecare dimineață cîte un ceas-două pe umeri. Și astfel, vițelul crescînd, bei- zadea Grigore îl tot duse în spinare pînă se făcu aproape juncan... dar nu ou totul. Și d-aia i-a rămas numele de *beizadea-viței,* că altfel i s-ar fi zis *beizadea bou.*

Dar Grigore Stürza era dimpotrivă de-o inteligență remarcabilă, avea multă culturâ, multă originalitate, multă neatîrnare de caracter. A fost un om interesant.

A iiitrat în viața Moldovei cu o poveste de pomină, pe care vom istorisi-o acum îndată. A pornit, din porunca lui vodă, să înăbușe revoluția din 1848, în fruntea întregii artilerii (un tun tras de un cal); a făcut, împotriva voinței lui vodă, războiul Crimeei ca general turc, în 1856, sub numele de Mucliș Pașa ; a candidat la domnia Moldovei, în 1858, ca rival al tatălui său ; a alcătuit în 1873 „Petiția de la Iași" atribuită lui P. P. Carp ; a fost deputat și senator în România constituțio- nală ; a purtat vițelul în spinare ; a scris o carte de ma- tematică transcedentă : *Legile fundamentale ale Uni- versului ;* a fost un cunoscător al legilor și un bun orator ; a fost bărbatul unei femei frumoase, moartă de ti- nără într-un accident de călărie ; a avut în urmă, ade- vărat pașă turcesc, toate femeile ce i-au ieșit în cale, făoîndu-le copii nelegitimi, legitimați, adoptați, recunoscuți sau necunoscuți ; a făcut un proces răsunător împotriva Smarandei doamnei, a fratelui Dumitru și a surorii Maria Gortciacoff ; a iubit cu patimă argintii, ca toți membrii familiei sale ; a clădit la

Bucureşti prăjitura de marmoră de la Capul Podului, cunoscută sub numele de Palatul Stürza, a fost într-un ouvînt un om care s-a cam deosebit de semenii săi şi căruia i se cuvin, în scrierea aceasta clepănătoare de vremuri trecute, cîteva clipe de luare aminte.

Aşadar, pe eînd frate-său umbla după nălucile acele de principese germane, italiene sau poloneze, el, mai practic, umbla după femei în carne şi oase. La Paris, în 1843, deşi n-avea decît 23 de ani şi deşi se ţinea şi de carte, îşi lăsă inima într-o seară în budoarul unei femei frumoase şi deştepte, oare, mult mai în vîrstă decît el, se pricepu sa-i facă farmece ca în vremuri vrăjitoarea Circe lui Ulise, rege al Itaoei.

Pe doamna aoeea o chema GabrMle Anne de Cisterne de Courtiras, era măritată cu vicontele Poilow de Saint-Mars şi era născută la Poitiers în 1804. Avea deci 16_ani mai mult decît iubitul ei.

Deşi vioontesă de Saint-Mars, tot Parisul şi toată Franţa o cunoştea sub numele de Contesa Dash, pseudonimul ei literar. Căci femeia aceasta era autoarea unor romane foarte citite pe atunci. '

Legătura ei cu beizadea Grigore, care făoea parte din cronica scandaloasă a Parisului cel de sub Louis- Philippe, ţinea de vreo şase luni oînd primi tînărul poruncă de la tatăl său să se întoarcă în Moldova.

Lăsîndu-şi iubita în capitala Franţei, fiindcă ştia că a se întoarce împreună cu ea în ţară era cu neputinţă, el îi spuse totuşi că o va chema în ourînd la Iaşi, după ce va chibzui acolo cum s-o aducă fără s-o afle nimeni, îi făgăduise, firește, că o va lua de nevastă.

După o lipsă de 9 ani din ţară, beizadelele Sturza, plecaţi copii şi întorşi bărbaţi, fură primiţi la Iaşi cu multă dragoste de vodă şi cu încă mai multă curiozitate de boieri. Beizadea Nicolae Suţu, ministrul domnitorului, care avea între altele calitatea de a cunoaşte destul de bine oamenii, îi judecă în felul următor :

„Cel mai mare, care din nici un punct de vedere nu părea să fi profitat de îndelungatele sale studii, îşi împărţea timpul între cai şi tratamentele necesare ca urmare a exceselor sale. Grigore a dezvăluit de la înapoierea în ţară un caracter întreprinzător şi neîmblînzit, capabil să cedeze tuturor tentaţiilor care-i puteau

alimenta pasiunile : de o dispoziție sălbatică, de o violență fără granițe, el nu se temea decît de tatăl său, ale cărui păreri le disprețuia".

Iar consulul Franței Duclos :

„Prințul Grigore Sturza este spiritual, nu uită de învățătură și seamănă mult cu tatăl său : dar el se arată mai abil decît acesta". Și aiurea : „Prințul Grigore a cărui voință de fier face să plătească în fața lui tot ce-l înconjoară... Domnul însuși nu este la adăpost de această impresie".

Despre părerea, paharnicului Costaclii Sion în „Ar- hondologie" nu mai vorbim, e dezastruoasă. Dar vărul său Gbeorghe Sion, în „Amintiri", se apropie în aprecierile sale de Nicolae Suțu :

„Fiii lui Mihai Vo;dă Sturza se întorseseră din străinătate, unde fuseseră pentru studii. Amîndoi, avînd ranguri militare, căpătate fără să fi fost măcar vreodată într-o cazarmă, cel mai mare, Dumitru, fu pus în capul armatei, cu numele de hatman sau ministru de război. Armata Moldovei avea atunci vreo 600 de soldați de infanterie, 200 de lăncieri, un tun și o barcă canonieră fără tunuri la Galați. Avea ce comanda hatmanul !"

„Fiul al doilea, beizadea Grigore, frumos, voinic, spiritual, cu aer de educație în adevăr princiară, nu găsi funcțiune care să convie temperamentului său înfocat și firei sale zburdalnice. Neputînd pune în armonie ideile sale moderne ou ideile vechi și ruginite ale tatălui său, negăsind un orizont destul de larg pentru dezvoltarea activității și inteligenței sale, neaflind în fine în societatea ieșană elemente care să corespundă idealurilor sale, manifestă dorința de a se retrage la țară pentru ca să-și mai completeze studiile într-o viață mai mult contemplativă. Vodă îi aprobă dorința și-i dete în posesiune una din cele mai frumoase moșii de pe valea Jijiei, Perienii, pe care erau case mari domnești, ocolite cu ziduri ca de cetate, grădini, curți și altele. Acolo, fiul de domn, în apartamente splendid mobilate, ducea viața de anahoret excentric și de filozof somptuos. Ședea zile întregi cu capul între cărți, după ce diminețele făcea cîte o oră de gimnastică ; iar cînd se simțea cuprins de urît, se scula ca un leu, ieșea afară, încăleca pe cîte un cal sirep și pleca în fuga mare peste cîmpuri, trecînd dealuri și văi, sărind peste gîrle și ponoare, și omorând, cu un bun pistol oe avea, aci o rîndumcă, aci o

turturică sau o gîscă, o cîiriţiţă saiu un porc, pe care le plătea de cinci ori mai mult decît făceau".

De altfel, pînă ajunse beizadea Grigore să se ducă, pustnic sălbatic şi somptuos, la Perienii de pe Jijia, el petrecuse mai întîi vreo şase luni la Iaşi, din iulie 1834
la ianuarie 1835, unde dusese o viaţă foarte zgomotoasă.

„Tatăl său", spunea Duclos, „avea de gînd să părăsească domnia după câţiva ani, trecînd-o acestui fiu, *objet de sa prédilection,* pe oare-l credea mai în stare decât frate-său să ţie frânele guvernului. Nădăjduia că, urmând ân scaunul Moldovei cu probabilitatea de a-l transmite descendenţilor săi, sprijinit de o mare avere, fiul acesta se va putea uşor. însura ou fata vreunui mic suveran german şi că, prin alianţele acestei alianţe, va putea număra odată în familia sa pe cei mai mari monarhi ai Europei. Pentru a înlesni deci beizadelei mijlocul de a-şi face partizani în boierimea care după tratate avea dreptul să-şi aleagă voievodul, măria sa îi îngădui să facă din bucătăria şi din pivniţa sa, ce-o vrea. Tânărul se puse pe chef. În fiecare vineri se adunau la masa sa boieri mulţi, de-o vîrstă cu el, şi se făcea o adunare veselă, mult mai plăcută decât a tatălui său".

Se ducea, de altfel, cu prietenii săi şi prin oraş, ca de pildă la Serafim Babic „un armean locantier, sau mai pe românește bucătar, care făcuse stare cu locanta lui, fiindcă mergeau de mîncau la el şi beizadelele lui Mihai Vodă".

în timpul acesta, între un chef la curtea domnească şi altul la Serafim Babic, beizadea Grigore mărturisi lui vodă că-i rămăsese inimioara în Franţa. Femeia, oh ! zicea el, nu numai că e frumoasă şi deşteaptă, dar e dintr-o familie care va face cinste neamului lor, dîn- du-i chiar a înţelege că în dosul numelui de „Cisterne de Courtiras" se tupilau toţi Burbonii şi Capeţinii Franţei. Vodă, îngăduitor şi şiret, îi răspunse că nu are nimic împotrivă. Să mai aştepte doar puţin pentru a-şi da el însuşi seama dacă „iubirea lui este adevărată", iar apoi, dacă aşa va fi, va porni chiar el la Paris pentru a lua informaţii asupra viitoarei lui nurori.

Beizadea Grigore nu fu mulţumit de acest răspuns. Tatălui său nu-i spusese nimic, decît că ar dori,

pînă se vor hotărî lucrurile, să plece undeva la țară, unde-și va petrece vremea citind, călărind, împușcînd giștile și porcii țăranilor ,și purtînd un vițel în spinare.

Vodă îi dete atunci moșia Perieni în arendă, după cum mai sus am văzut, de unde se puse beizadeaua pe lucru, foarte în ascuns, pentru a aduce fără știrea nimănui pe iubita lui în țară, a o lua de nevastă și a pune apoi pe tată-său în fața „faptului împlinit".

înainte de a arăta felul cum a adus-o, prin cine și cînd, să dăm cuvîntul lui Gheorghe Sion, care, trăind acele vremuri, s-a priceput să ni le povestească cu un farmec a cărui taină o avea numai el — cînd nu făcea însă fabule, și încă una sută una !

„...în curând fui numit la secția criminală a tribunalului din Iași, unde aveam de superior, șef de secție, pe spătarul Dumitrachi Gane, om plin de bunătate sufletească. Acesta, cum mă văzu, îmi arătă foarte multă dragoste, poftindu-mă deseori la masa lui. Cu prilejul acestei familiarități făcui cunoștință cu Costachi Negruzzi, care-i era ginere. Ce fericire simții întâlnind pe acest om, văzînd că posedă atîta spirit, atîta gust literar, atâtea idei frumoase și adânci cu privire la literatura în genere și cultura în special a limbii și literaturii române. La Iași, el era singurul om cu care se putea vorbi despre asemenea lucruri, căci era un adevărat enciclopedist, cunoscător nu numai într-ale literaturii, dar și în istorie și filozofie ,ajutat de o memorie prodigioasă și de cunoștința mai multor limbi străine...".

„De la dînsul știu tot oe-am aflat de beizadea Gri- gore... Cînd era acesta la Perieni, într-una din nebunele sale cavalcade, s-a pomenit într-o zi într-un sat pe care nu-l mai văzuse. întrebă al cui e satul; i se spuse că este a lui, Costachi Negruzzi Merse la curte, se prezentă proprietarului și astfel legă cu el cunoștința, care apoi ajunse o intimă prietenie".

„Negruzzi, care din cauza unei nuvele ce publicase într-o revistă pierduse postul (de judecător la Curtea de Apel din Iași) și trăia ca și exilat la țară, nu întîr- zie să-i întoarcă vizita. Este primit în salon. Acolo dă peste o damă frumoasă și elegantă, care părea cufundată în citirea unei cărți ce ținea în mână. Până a nu apuca ânsă a se apropia de ea și a-i vorbi, intră pe ușa din dreapta beizadea Grigore, către numaidecât îl prezintă acelei dame, declinîndu-d numele și

prenumele, iar lui îi zise : „Am onoarea să v-o prezint pe doamna contesă Dash, logodnica me;a". La auzul acestui nume, Negruzzi rămase uimit şi nu ştia ce să creadă : era oare roman- ţiera ale cărei opere le citise ? Iată întrebarea ce mai întîi făcu, pe românește, principiarului ei logodnic. Acesta îi răspunse afirmativ".

„Contesa Dash rămase încîntată de cunoştinţa aceasta, fiindcă pentru prima oară dădea peste un om cu care putea vorbi literatură în locul unde se vedea ca surghiunită. Negruzzi rămase nu mai puţin încîntat de cunoştinţa acestei femei, care în societăţile cele mai înalte putea să strălucească cu spiritul şi distincţia sa. Dar cînd voi să plece de la Perieni, se uimi auzind ruga ce-i făcu ^beizadea Grigore ca să nu spuie nimărui că a întîlnit la el pe contesă, fiindcă vodă nu ştia nimic şi că trebuie mai întîi să-l prepare, pentru ca să-i capete oonsimţămîntul".

„Nu trecură multe zile şi, într-o duminică dimineaţă, Negruzzi se pomeni învitat împreună cu doamna, la prînz, la Perieni. Nu se putea refuza. Fură primiţi cu braţele deschise, dar ceea ce li se păru curios, era că văzură pe contesă în rochie de mireasă. Beizadea Grigore, care şi el era îmbrăcat de gală, descurcă lucrul spunînd lui Negruzzi că l-au poftit anume pentru ca să-l cunune ; că înainte de a cerca să capete consimţămintul lui vodă, s-a gîndit că ar fi mai rău dacă ar întîmpina un refuz şi că s-a hotărît deci a pune pe tatăl său în faţa unui fapt împlinit. S-a cercat să refuze bietul Negruzzi, pe motiv că se temea de urgia lui vodă, dar n-a putut scăpa. Şi fiindcă erau toate lucrurile pregătite şi mai tot satul adunat la biserică, Negruzzi dînd braţul contesei şi beizadea Grigore doamnei Negruzzi, se cobo- rîră şi merseră la biserică, care era în parcul din dosul casei. Acolo preotul, oare sta gata învestmîntat, nu voi să facă cununia pînă nu i se va da *peciul* (cartea dicaste- rială care porunceşte celebrarea cununiei). Drept peciu însă, i se arătă o gură de pistol, încît aşa văzînd preotul, îşi luă inima în dinţi şi cu jumătate de glas cîntă Isaia dănţuieşte, după care perechea princiară mai întîi asistă la o horă mare de ţărani ce se făcuse în bătătura din faţa castelului, apoi se urcă sus spre a se pune la masă".

„Nu ţinu mult însă fericirea de la Perieni. A doua zi, popa se repezi la Mitropolie şi arătă pozna ce a făcut

Mitropolitul era oît pe ce să puie ca să-l radă şi să-l răspopească, fiindcă a cununa fără peciu era o greşeală care nu se putea ierta unui popă. Cu toate aceste a găsit cu cale ca mai întîi să aducă faptul la cunoştinţa lui vodă.

Această veste a fost pentru vodă ca o lovitură de trăsnet. Nu se aştepta să vadă pe fiul său nesupus pînă în aşa grad... Declarîndu-l deci pe fiu nesupus şi călcător de cele sfinte, pentru că a violentat pe preot silindu-l să celebreze o cununie împotriva legii, ca părinte şi ca domn decretă anularea căsătoriei şi supunerea sa la o pedeapsă disciplinară, care va rămînea să se determine după ce va fi adus la casa părintească".

„După această hotărîre, într-o bună dimineaţă, în zori de ziuă, palatul de la Perieni se pomeneşte asediat de cei 200 de lăncieri ce compuneau cavaleria noastră. Servitorii abia avuseseră timp să deştepte pe beizadeaua, şi acesta abia avusese timp să poruncească ca să încuie poarta spre a se apăra de asediatori [67]. Beizadeaua, după ce se îmhrăcă, merse la poartă. Acolo prefectul judeţului, care venise ou forţa armată, îi spuse că are ordin să-l ridice şi să-l ducă sub pază la măria sa vodă. „Mergi de spune", răspunse el prefectului, „că nu s-a născut încă omul care să puie mîna pe beizadea Grigore şi că el nu se va preda cît timp va fi în viaţă". Totodată i se făcu cunoscut că cel dinţii om ce ar cuteza să treacă peste ziduri sau să intre pe poartă ou sila, va fi mort".

„Castelul este asediat cîteva zile. Nimeni n-avea voie să intre din afară, dar nici o pornire ofensivă nu s-a făcut asupra lui. Porţile, închise şi încuiate, erau păzite de arnăuţi şi de oameni credincioşi. Celor dinăuntru însă li se dădea voie să iasă ; şi, în adevăr, ajun- gînd a se împuţina proviziile de mîncare, cei mai mulţi oameni de-ai casei, cîte unul cîte unul, se strecurară afară. Cînd se văzu în fine că servitorii cei mai trebuin- cioşi (Sion spune „indispensabili") precum bucătari, vizitii, feciori, dezertează, cetatea trebui să se predea. Forţa lucrurilor o sili la aceasta[14].

„Deci, într-o dimineaţă, s-a văzut deschizi ndu-se poarta şi beizadea Grigore, cu carabina în bandulieră, cu patru pistoale la eobur şi cu sabia goală în mînă, călare pe cel mai sălbatic armăsar ce avea, ieşi în galop, apucînd calea pădurii. Cîţiva lăncieri se făcură că se iau

după dînsul, dar după ce-l pierdură din ochi, se întoarseră".

„Arnăuții dinăuntru se predară. Prefectul intră în casă, iar contesa Dash, făcîndu-și bagajele mai repede decît ar fi conceput subiectul unui roman, fu urcată cam fără voie într-o brașoveancă, apucînd calea Buoovinei...".

Sitfn adăugă :

„Rog pe beizadea Grigore să mă ierte de orice omisiune sau erori ce voi fi comis în narațiunea acestei nebunii a tinereților sale. Dar eu așa am apucat-o de la răposatul meu prieten Negruzzi".

/Beizadea Grigore, care era bătrîn cînd și-a publicat Sfon amintirile, o fi zîmbit și o fi iertat. Căci, în adevăr, lucrurile nu stăteau *aidoma așa* cum le povestea autorul. Căsătoria și asediul de la Perieni, da ! Însă mai sunt altele de adăugat și de schimbat la începutul și mai ales la sfîrșitul acestei narațiuni.

Pe la începutul lui 1845 ieșenii văzură pe beizadea Grigore plimbîndu-se toată ziua pe străzile capitalei cu un străin de vreo 35 de ani, înalt, voinic și elegant. întrebat de unii și de alții cine este, beizadeaua răspundea că e un ofițer din marina franceză pe eare-l cunoscuse la Paris.

Lumea, doritoare de a ști mai multe, cercetă pe servitorul acestui străin, de la care află că pe domnul marinar îl chema Vicontele de Bonnemain (Charles Antoine), că venea din Cernăuți și că se va întoarce în curînd acolo pentru a aduce la Iași o contesă franceză.

Pe la mijlocul lui april acesta se înfățișă în sfîrșit la consulatul Franței pentru a-și viza pașaportul, din care se văzu că îl chema în adevăr Bonnemain, proprietar, născut la Reggio din părinți francezi, venind de la Paris și mergînd la Cernăuți. Că era ofițer de marină nu scria nicăieri. ,

Deși zilnicele lui întâlniri ou beizadea Grigore puteau da de bănuit, totuși nimeni nu-l mai luă în băgare de seamă. Așa încît tînărul plecă liniștit la Cernăuți, spre a aduce în Moldova pe contesa franceză, care nu era, firește, alta decît iubita lui Grigore Sturza.

Cu un am înainte, cînd erau încă ou toții la Paris, cînd dragostea dintre beizadea Grigore și contesa Dash era în toi și-și juraseră amândoi că se vor căsători împreună, contesa, care trăia despărțită de bărbatul ei, ceruse vicontelui de Saint-Mars „un înscris" prin care să

arate că „de bună învoială" se desfăcuseră legăturile civile și bisericești care-i uneau. Atît ! Codul lui Napoleon era pentru ei literă moartă. O hotărâre reciprocă, un înscris, și soții Saint-Mars se credeau divorțați. Așa înoît, atunci cînd beâzadea Grigore fu silit să plece de la Paris, el își lăsă „logodnica" în paza prietenului său de Bonne- rnain, cu însărcinarea de a i-o aduce, la cerere, în Moldova.

La sfârșitul lui april, Charles Antonie de Bonnemain se întoarse din Cernăuți cu Gabrieile Anna Cisternes, contesă Dash, dîndu-i-o plocon lui beizadea Grigore la Perieni, unde fusese întâlnirea. Pentru a nu da de bănuit, ei intrară în Moldova, nu pe la Mamornița sau pe la Burdujeni, ci pe la Ungheni. Bucuria lui beizadea Grigore fu o clipă întunecată, cînd zări ân tovărășia iubitei sale pe un foarte frumos bărbat care se prezentă : contele de Thanneberg, ofițer al Legiunei de Onoare. Dar contesa Dash îl liniști, spunîndu-i că este un văr de al ei oare o întovărășise într-această lungă și plictisitoare călătorie. De altfel, el va reprezenta la cununie „familia ei". Era și firesc.

Pe urmă, întâmplările se desfășurară cum le arată Sion : vizita lui Grigore Sturza la Hermeziu, la Costachi Negruzzi, nunta de la Perieni — unde contesa Dash mai primi și botezul în credința ortodoxă — și urmările supărătoare ale „necugetatei fapte".

Mihai vodă ceru îndată de la Mitropolit ca această căsătorie să fie anulată, iar popa care a binecuvîntat-o să fie dat afară din tagma preoțească. Mitropolitul desfăcu căsătoria, dar iertă pe popă fiindcă „oficiase sub amenințare de moarte".

Consulul Duclos fu rugat de vodă să intervie și el în această afacere, trimițînd pe contesa Dash înapoi în Franța. Acesta răspunse că nu stătea în puterea lui să facă un atare -lucru, dar că va încerca numai să convingă pe doamna contesă că trebuie să plece. La 13 mai ii trimise deci următoarea scrisoare :

Doamnă,

Consulul Franței a primit comunicarea unui aranjament, a cărui copie este aici alăturată, care s-a făcut pe 25 februarie anul trecut între domnul Eugène Jules de Poilow, viconte de Saint-Mars, locotenent-colonel al regimentului 8 de husari în garnizoană la Nantes, pe de-o parte, și doamna Gabrielle Anna Cisternes, soția sa,

locuitoare la Paris, strada St. Honoré 45, pe de altă parte.

Acest act, care avea ca obiect desfacerea, prin simplul acord al părților interesate, a legăturilor matrimoniale care-i uniseră civil și religios, este lipsit de toată eficacitatea și se găsește în opoziție flagrantă cu legile noastre civile și sfinte. Rămîne deci numai să se probeze ca doamna Cisternes este soția legitimă a domnului viconte de Saint-Mars.

Este obligatoriu pentru toți francezii care sosesc în străinătate să se prezinte reprezentantului guvernului regelui pentru a-și depune pașapoartele. Regret, doamnă, că n-ați îndeplinit această formalitate și că nimic din partea dumneavoastră nu m-a făcut să presimt motivele care v-au adus în Moldova. Aș fi putut să vă lămuresc asupra funestelor lor consecințe și să vă fac să evitați neplăcerile pe care faptele recent petrecute la Perieni nu pot lipsi a avea ca rezultat..." (Hurmuzachi VI, Supl. V. p. 522).

Duclos îi mai spuse, în aceeași scrisoare, că e fericit să afle că mitropolitul și episcopii au anulat actele de botez și de cununie, „căci altfel, doamnă, ai fi fost bigamă". O sfătuiește ‚prietenește, să plece din țară, și cît mai repede.

Pe de altă parte, vodă scria fiului său că, deoarece căsătoria fusese anulată, să binevoiască a-și trimite „ibovnica" peste granița, sau atunci să plece amândoi împreună, că li dă și pașapoarte, numai să scape „de un fiu nerecunoscător" oa el. Iar beizadea Grigore răspunse tatălui său că vor pleca amândoi cu plăcere, dacă contesa Dash va fi trecută în pașaport drept soția lui, „Prințesa Gabriela Sturza".

Răspunsul lui vodă fu trimiterea armatei la Perieni, asediul castelului și celelalte. Numai că Sion face în povestirea sa o aTătare greșită și care schimbă cu totul înfățișarea întâmplărilor cum au fost. Anume că după ieșirea lui beizadea Grigore, ca un leu înfometat, din zidurile cetățuiei, contesa Dash ar fi fost ridicată de ofițerii miliției și trimisă peste granița la Cernăuți. Nu. Ba rămase liniștită acolo, cu vărul contelui de Thanneberg, în așteptarea celor ce vor urma.

Grigore Sturza merse la Iași să se înțeleagă cu tatăl său. Pe Bonnemain îl trimise înapoi la Paris, iar pe Thanneberg, îl ținu în țară pentru a face legătura între el și nevastă-sa. Vărul acesta — ca verișorii, de ! — era

cînd la Iaşi, cînd la Perieni, şi mai mult la Perieni de- cît la Iaşi. În capitală cînd venea, trăgea în gazdă la coana Săftica Palladi, de unde se vede că mama lui beizadea Grigore era de partea lui fiu-său — cum nici nu se putea altfel, de-o fi fost numai pentru a-i face necaz fostului ei soţ. Dumnealui aga poliţiei veni la ea pentru a o ruga să nu mai primească în casă pe străinul acela. Coana Săftica se supără şi-l dete, boiereşte, pe uşă afară. Dumnealui aga se duse atunci la domnul de Thanneberg spunîndu-i că vodă îi interzice de a mai veni la Iaşi ; n-are decît să rămîie la Perieni ! Domnul Thanneberg se supără şi el, merse la consulat să se plîngă împotriva lui vodă. Consiliul Duclos îi răspunse că „Domnul ministru al afacerilor străine din Paris, aoordindu-i autorizaţia de a intra în această ţară, nu a înţeles să silească guvernul local de a-l tolera, 'dacă a fost subiect de tulburare şi de supărare; dacă domnul de Thanneberg a luat parte activă la un eveniment care a aruncat şeful acestui guvern şi întreaga sa familie într-o amară tristeţe, nu-l putea considera pe prinţ atît de sever cînd acesta s-a limitat a-i interzice de a mai veni m capitală... Raţiunile prinţului sînt uşor de ghicit ; el vrea să-şi împiedice fiul să se întărească în revolta sa, oreîndu-şi în acest oraş prozeliţi".

Pe de altă parte, Mihai vodă şi beizadea Grigore căutau să găsească un *modus viveiiii,* dar nu ajungeau să se înţeleagă. în august încă, Sturza scria lui Daşkoff că. fiul său are „un caracter violent şi inflexibil". Totuşi el era hotărît să nu mai întrebuinţeze mijloace violente împotriva fiului său „lăsînd timpului grija de a stinge o afecţiune, oare nu poate fi' de lungă durată, între un tînăr de douăzeci şi patru de ani şi o femeie care are aproape dublul acestora". (Duclos lui Guizot).

Pe urmă, deodată, îi veni lui vodă un gînd minunat : să-i spuie lui fiu-său „Fă tu, dragă, ce vrei, dar eşti un caraghios. Nu vezi că-şi rîd aceia de tine — contesa şi cu vărul ei — la Perieni acolo... De ! aşa ţi se cuvine. Fă tu cum ştii !".

Şi, fitilul o dată băgat, vodă îşi luă pe iubita lui Smaranda şi se duse cu ea la Tîrgul Ocnei, să facă băi la'Trotuş. De acolo merseră amîndoi la Focşani, la nunta lui Gheorghe Vodă Bibescu cu Mariţica Văcărescu, ai căror nuni şi nună fură chiar ei. Se întoarseră la Iaşi abia la începutul lui octombrie.

Găsiră aici situația cu totul schimbată. Beizadea Gri- gore, după oîteva scene de furioasă gelozie, se gîndise că e mai cuminte să-şi vadă de treabă. Facă vărul şi verişoara împreună ce-or vrea. El se puse pe chef, în veselul Iaşi de odinioară, cu prieteni, cu femei şi cu lăutari.

„Afacerea de la Perieni s-a terminat, cum era uşor de prevăzut că se va sfîrşi", scria la 12 noiembrie 1845 Duclos lui Guizot. „Prinţul Grigore s-a despărţit de contesa Dash. După trei luni, alte redaţii îl ţineau departe de acest oraş unde el nu mai apare decît foarte rar. Momentul despărţirii a venit şi, printr-o înţelegere, au declarat' întreruperea între ei a tuturor relaţiilor" [68].

Beizadea Grigore era însă un cavaler. El ceru tatălui său 3 000 de galbeni pentru a plăti datoriile contesei Dash, precum şi trei paşapoarte : pentru el, pentru contesă şi pentru vărul ei. Ceea ce era nu numai cavalerism, dar chiar diletantism.

Pe la 15 noiembrie plecară tustrei prin Viena în Italia, unde beizadea' Grigore închirie la Como o frumoasă vilă pe marginea lacului, pe care o dete, mobilată, în primirea vicontesei Gabriela de Saint-Mars şi a domnului conte de Thanneberg. Apoi, ca la operetă, luîn- du-şi de la amândoi un duios rămas bun, se duse la Berlin să-şâ îmbrăţişeze prietenii din copilărie şi să le povestească la un chef „aventura" lui : „Mensch, wees te, det war een Strich, wat ?".Tot de acolo el trimise tatălui său o scrisoare pentru a-i mulţumi „de a-l fi scos, într-o manieră pe cît de blîndă, pe atît de prudentă, din încurcătura în care el s-a angajat".

La 5 februarie 1846 era din nou la Iaşi, fiu recunoscător şi foarte supus... deocamdată !

Iar dincolo la Como vestita romancieră franceză îşi scria amintirile, pe oare avu fantezia să le intituleze : „Amintirile altora".

Ne apropiem de sfîrşitul domniei luî Mihai vodă Sturza. Să aruncăm deci o scurtă privire în urmă asupra oelor înfăptuite de acest al doilea domn pămîntean de după Eterie. Bun financiar şi bun administrator, da. Bugetele echilibrate, ceea ce era foarte mult, deşi ar fi fost bine să nu-şi însuşească excedentele. Şoselele şi podurile aduse în bună stare, deşi ar fi fost bine să nu facă numai pe . acelea ce treceau pe moşiile sale. Academia Mihăileană, şcoli, spitale, pe care le-a făcut mai mult ritmul vremei decît el. Arendarea moşiilor bisericeşti prin mezat, dar scoaterea veniturilor de sub administraţia mitropoliei... Mihai Sturza a făcut de fapt un singur lucru frumos. A dezrobit pe ţiganii domneşti şi mănăstireşti, netezind calea lui Grigore Ghioa, lui Cuza Vodă şi lui Mihail Kogălniceanu pentru mai largi şi mai desăvîrşite dezrobiri, ştergînd astfel din analele istoriei românilor ruşinea sclaviei. Dar orice bine ar fi încercat să facă şi chiar ar fi făcut domnul acesta, răul pe care l-a făcut nu se aseamănă în monstruozitate cu nici un rău făcut de cineva vreodată acestui neam românesc.

Trecem, pentru a nu pîngări filele acestea de du-ioase reminiscenţe.

Vom trece de asemeni asupra tuturor celorlalte împrejurări ale domniei, fiindcă nu ele formează obiectul acestei cărţi. Despre voievozi şi despre faptele lor au scris alţii ; aici e vorba de nevestele, de fetele, de nurorile acestor voievozi, de viaţa lor de toate zilele şi cel mult de legăturile ce au fost între faptele lor şi

istoria neamului... şubrede legături din veacul al 17-lea încoace.

Aşa încît nu vom vorbi decît în treacăt chiar despre „marele scandal" cu demisia mitropolitului Veniamin, fiindcă Smaranda doamna n-a avut, firește, nici un amestec în această tristă afacere.

Vom arăta faptele după Manolachi Drăghici, fiindcă el fiind un mare şi entuziast partizan al lui Mihai Sturza, nu poate fi bănuit deci de părtinire.

„Către al şaselea an apoi al doamnei lui Mihai Sturza au urmat abdicarea mitropolitului Veniamin din scaunul păstoresc al chiriarhiei Moldovei, care împrejurări au tras asupra lui vodă şi nemulţumirea poporului pînă la clasa cea mai de jos, pentru că îl iubea pe mitropolit toată ţara... Motivul pe care *moderaţii* îl presupun că ar fi căşunat catastrofa aceasta a ieşirii lui din scaun, se dă asupra desfiinţării dritului bisericesc deasupra moşiilor mitropoliei, oare urma a trece în administraţia vorni- ciei bisericeşti, rămînînd mitropolitul şi episcopii mărginiţi numai la acele două şeptimi de astăzi. Lucru ce ar fi supărat la suflet pe Veniamin să vadă operîndu-se sub ochii săi curatoria Moldovei, fiind el în scaunul acela ou deplină stăpânire 40 de ani în şir, îngrijind de averea bisericească fără ca să-l tragă cineva de mînecă... şi nu pentru ambiţia sa, nici pentru folosul său, fiind cu totul neinteresat, decît pentru sărăcimea care trăgea din venitul acelei oase printr-însul, ce nu-i ajungea de multe ori a-i îndestula, dezbrăcîndu-se şi de hainele ce purta pe trup ca să le deie cînd nu mai aveau bani în casă, în atîta grad de milostivire se afla el pentru săraci. Acest arhiereu a fost modelul smereniei şi al blândeţilor între episcopii Moldovei...".

De ce trebuia „să iasă averea bisericească din astfel de mîini şi într-alfe cui trebuiau să ajungă, să zicem că nu ştim. Dar Veniamin Kostaki ştia, şi din această pricină i-a plăcut mai bine să se facă călugăr la mînăstirea Slatinei, decît să rămîie mitropolitul Moldovei.

„Luarea de ziuă bună a mitropolitului Veniamin de la norod a fost o soenă din cele mai jalnice, oare se poate închipui. Toată mitropolia era un iarmaroc plîngător. Bătrînul ou uşile deschise primea pe fiştecare în mijlocul salonului, îl îmbrăţişa şi plîngea, cerîndu-şi ier-

tare de orice ar fi greşit el norodului cît au şezut el pe soaun şi zicînd : Oameni bund, iertaţi-mă ! iertaţi-mă, fiii mei ! Iertaţi, creştinilor, pre smeritul monah Veniamin, care nu duce astăzi cu sine din această slavă ce au avut, deoît păcatele ce le-au făcut în lume !" Şi culmea e că :

Vodă şi doamna, mai tîrziu, au mers şi ei de l-au salutat, despărţindu-se după o lungă convorbire, foarte întristaţi amîndoi".

„în faptul zilei, cînd lumea se liniştise puţin, Veniamin în trăsură deschisă, escortat de un pluton de lăncieri, trecea bariera Păcurarului şi se îndruma spre Slatina, unde i-au fost sfîrşitul vieţii" [79].

în timpul acesta, Smaranda doamna trimitea bancherului Rothsohild la Viena galbenii hărăzilor scoşi din chimirul de piele roşie, şi se mai îndeletnicea încă şi. cu cumpărături de moşii prin ţară : Cerneştii, Pătirla-- gele şi Hangul.

Aceasta din urmă aşezată pe frumoasa vale a Bistriţei, la poalele Ceahlăului, cu miile ei de făclii de păduri şi vestitul său „Palat al cnezilor" de pe pirîul Schitului ce duce la Durau, ar putea face subiectul unui frumos roman.

Trecută în veacuri prin inulte mîmi, într-ale lui Movilă, ale lui Balica, ale lui Gheorghe Hatmanul Coci, fratele lui Vasile Lupu, moşia aceasta ajunsese proprietatea Cantacuzinilor. Toate roînăstirile de pe ea se judecaseră ou aceşti boieri vreo două sute şi ceva de ani. La sfîrşitul veacului al 18-lea, Hangu era însă întreg, deşi încă contestat, al lui Matei Cantacuzino, cel însurat cu Ralu Callimachi şi plecat în 1791 în Rusia, de unde nu se mai întoarse.

Fiul acestuia, Gheorghe Maftievici Caaitacuzino, cneaz, cavaler şi polcovnic (însurat cu principesa rusă Elena Gortceakoff), fusese în Moldova în timpul Eteriei şi plecase apoi din nou cu Pendedeca peste Prut. Mâi tîr- ziu, deşi rusofil şi rusificat, se întoarse firește din nou în Ţara Făgăduinţei, frumoasa şi mănoasa Moldovă, unde trăi pînă în 1845, cînd îşi împărţi averea între fiii săi, întrucît, spunea el, „sănătatea nu mă iartă a şedea mai mult în Moldova", cerînd în schimb de la copii o rentă anuală „din care să pot sta la băi". Dar moartea întîm- pinîndu-l înainte de a-şi împlini dorinţa, copiii săi, mai ales cnezii Gheorghe şi Leon, ce se ţineau cei mai

măreți, se apucară să cam facă brambura din averea ce moșteniseră. Le trebuia lor un palat, medieval în tot cazul, cu ziduri groase împrejur, cu turnuri în cele patru colțuri, ou metereze, ou mozaicuri, cu un paraclis, cu-n corp de gardă, că erau și boieri moldoveni și cneji moscoviți și prinți bizantini. Se străduiră deci să clădească din nou vechea așezare a Cantacuzinilor din curtea fostei mînăstiri a Pionului, pe valea Schitului dinspre Durau, făcînd în adevăr din ea o locuință voievodală. Dar clădirea o dată gata, gata fu și averea moștenită de la babaca. Creditorii scoaseră moșiile în vînzare, iar nevasta cneazului Gheorghe, Elena Bașotă, ceru divorțul și înapoierea zestrei sale. La licitație, Alecu Galimaehi cumpără Bălțăteștii lui Leon, iar Smaranda doamna, cu fiul ei Iyilhai, cumpăraseră Hangul lui Gheorghe, cu păduri, cu poieni, cu cariere și cu palatul cnejilor cu tot. Plătiră pe ele galbeni austriaci 142.000, sau franci aur 1.704.400.

Dar sfîrșitul poveștii e tragic.

Cnejii Cantacuzini, rămași fără nici un ban, neavînd unde merge, se întăresc în cetățuia lor de la Schitu. În 1848 ei intră în „complotul Revoluției", fabrieînd în beciurile palatului arme „eu oameni anume aduși". Sunt arestați, eliberați și se întorc din nou la Hangu, întărîn- du-se în cetate. Rămîn acolo pînă la 1852, cînd Grigore Vodă Ghica, căruia cnejii îi datorau 10 000 galbeni, hotărăște a-i scoate de acolo cu sila pentru a da palatul în primirea Smarandei doamnei, care deși era acum de patru ani la Paris, dar, pentru alte vremuri poate, voia să aibă în stăpînire palatul ei atît de soump plătit.

Într-o dimineață de toamnă aurie, căpitanul de ar- răuți Ingă, cu o numeroasă ceată de lefegii, înainta tiptil pe după dealuri, pe valea Bistriței și apoi a Schitului, cu gînd să pună mîna pe cnejii Cantaouzino. Ajunși pe dealul „Petru Vodă", aceștia "prinseră de veste. Strîn- gîndu-și oamenii și înarmîndu-i, se închiseră în cetate și asediul începu. O zi, două, trei, ca beizadea Grigore la Perieni ou 7 ani în urmă. Și ca și atunci „les vivres vinrent â manquer !".

Cneazul Leon, pentru a nu se preda, s-a împușcat în tâmplă. Cneazul Gheorghe a fost prins, pus în obezi — un răzvrătit ! — și trimis sub escortă la Iași. Pe urmă,

cică Grigore Vodă l-ar fi surghiunit, trimiţîndu-l „într-o căruţă descoclolată" peste graniţă [70].

Şi aşa, cu încetul, iată-ne ajunşi la anul Revoluţiei, la paşopt.

Deşi de 14 ani în ţară, doamna Moldovei nici acum nu se arăta cu vreun amestec în întîmplările acelor vremi. în schimb, ne întâlnim din nou cu beizadea Grigore, încîntat să-şi poată pune energia în mişcare, precum şi cu strașnicul *Inge, asediatorul de mai tîrziu al cnejilor Cantacuzino.*

în Moldova, faptele întîmpilate în primăvara anului 1848 nu pot fi arătate ea o revoluţie. Revoluţia a fost în Muntenia, dar dincolo de Milcov a fost numai o pregătire şi o încercare de revoluţie, repede şi crincen înăbuşită.

Lucrurile s-au petrecut astfel :

Din iarnă, de cînd izbucnise la 23 februarie revoluţia la Paris, spiritele bonjuriştilor noştri începură să se înfierbinte. Rusia, întotdeauna coi ochii în patru, trimise la Iaşi pe generalul Duhamel ca să vadă la faţa locului cum stau moldovenii cu nesuferitul lor de „franţuşchi duh". Boierii, cari cîrtiseră pînă atunci, văzînd trecînd pe străzile laşului pe generalul rus cu escorta lui de cazaci, tăcură, iar Duhamel, care stătea în gazdă la Cos- tachi Sturza, în zilnică legătură cu toată boierimea ca-re-i dădea mese şi ceaiuri, se gîndi că în Moldova sunt toate liniştite şi plecă deci după eîteva zile lâ Bucureşti ca să vadă cum stau lucrurile acolo.

Cum se duse, cum începură iar bonjuriştii să se mişte. NU doar că voiau să scoale norodul, dar cereau şi ei „dreptate", adică să înceteze o dată abuzurile ocîrmuirii.

Deocamdată atît. Ei hotărîră să se întrunească în număr cît mai mare în ziua de 27 martie la hotelul Petersburg din faţa lui Petru Bacalu. Să fie acolo, dacă vrea, şi ocîrmuirea ca să i se spuie pe şleau ce vrea ţara de la dînsa. Vodă trimise la întrunire pe Pruncu, aga poliţiei, şi pe ministrul de Interne Ştefan Catargi, logofătul. Sub preşedinţia lui Grigore Cuza, fiind de faţă Vasile Alec- sandri, Vasile Ghica, Alecu Ouza, Ralia, fraţii Rosetti, fraţii Moruzi, începură oratorii să vorbească, întîi domol, apoi răstit, pe urmă ameninţători. „Boierii şi ţăranii", ziceau ei, ^^ggricultura şi negoţul, zac înăbuşiţi sub călcîîul ocîrmuirii... merge ţara spre pieire".

Aga şi logofătul merseră la palat să facă raportul lor lui vodă, iar bonjuriştii aleseră o comisie de 16 boieri şi negustori, însărcinaţi să formuleze o jalbă către cîrmu- ire, în 36 de puncte şi în 24 de ore. Paşnica întrunire se prefăcu într-un club revoluţionar !

Jalba fu redactată de Kogălniceanu. Se cerea : „autonomia ţării, egalitatea civilă şi politică a tuturor cetăţenilor, o adunare compusă din' reprezentanţii tuturor stărilor, libertatea tiparului, publicarea dezbaterilor parlamentare, garantarea libertăţii individuale, inviolabilitatea domiciliului, desfiinţarea pedepsei cu moartea, inamovibilitatea judecătorilor, neamestecul domnului în ramura judecătorească, înfrînarea corupţiei etc. etc.". Curat franţuşchi duh ! Vodă se supără.

De altfel, el nu avea încă cunoştinţă de această „jalbă" decît din auzite. Ea fusese citită în casa lui Costaehi Sturza în ziua de 28 martie, cînd se hotărîse ca petiţia să fie dusă la palat şi înfăţişată lui Mihai Sturza de o delegaţie, care, dacă nu va fi primită de vodă, va pătrunde la curte ou de-a sila.Bătrînul logofăt Sturza — era bărbatul coanei Mar- ghioliţei, fosta nevastă a lui beizadea Necu'lai Sturza, despre oare am vorbit în capitolul I — bătrînul logofăt speriat de întorsătura lucrurilor, rugă pe bonjurişti, ou lacrimi în ochi, săvi deşarte casa, căci nu voieşte să ajungă ea „teatrul unei dragonade". Tinerii boieri hotă- rîră atunci să meargă Ou toţii la Alexandru Mavrocordat „aproape de bariera Copoului, într-o casă mică, cu un singur etaj şi ou faţa la uliţă". Acolo vor iscăli petiţia şi o vor duce pe urmă la palat.

Zis şi făcut. După cîteva ceasuri, Costachi Rolla, Vasile Ghica şi fraţii Moruzi erau la vodă cu petiţia iscălită de peste 50 de boieri. Sturza o luă, o citi cu iuare-aminte, o mai oiti încă o dată şi o înapoie zicînd că multe din cereri se pot primi şi multele altele nu se pot primi. Dar unul din ei, Vasile Ghica zice-se, îi răspunse cu hotărîre : „Naţiunea vrea sau totul sau nimic. Şi dacă măria sa se împotriveşte, poporul îşi va cuceri drepturile sale ou forţa !".

Vodă, galben de mînie, întoarse spatele şi plecă.

Plecă şi delegaţia, acasă la Mavrocordat, unde-o aşteptau boierii.

Era seara la ora şapte.

Patrioții adunați acolo începură să tălmăcească eu înflăcărare cele întâmplate. Ce era de făcut ? Unul spunea una, altul spunea alta, iar Vasile Ghica, tot el, se urcă pe un scaun : „Fraților", zise, „nu vrea tiranul să asculte de glasul poporului. Dar *vox populi, vox Dei.* Să ne dăm cu toții mîna...".

— „Miliția, miliția !".

O zăpăceală generală ! Conu Vasilică se dete jos de pe soaun, iar Mavrocordat spuse :

— „Toți împrejurul meselor. Să ne găsească jucînd cărți și fummd".

Gheorghe Sion era și el acolo. Să-i dăm deci lui ou- vîntul :

„Alergînd la fereastră, văd soldații așezind tunul și îndreptîndu-l asupra casei. în mîna unud soLdat văd chiar fitilul aprins, gata să-i dea foc"-.

„O teroare ne cuprinde pe toți, căci oricit de mic era tunul, totuși tun era ! — Două șiruri de soldați cuprind și înconjoară casa. Vreo 50 din ei se despart și se suie pe scară. Ușile salonului de deschid cu vuiet și o mulțime de baionete întinse intră înăuntru (sic). Șirul de soldați se desface și se arată în mijloc un arnăut ca un uriaș, ținînd o pală între dinți (nu *ir/*dinți, ci *intre* dinți n.n.), iar în mîini, ou degetul pe coboș, o carabină trombon larg cît un crater. După arnăut se vede beizadea Grigore, cu sabia scoasă : /

— „Domnilor", zise el, „în numele legei vă *provoc* ca să depuneți armele".

— „Cine să le depuie ? Noi, cîți suntem aici, nici o săbiuță n-avem".

— „Ce fel ? Dumneavoastră sunteți în revoluțiune, voiți să doborâți pe măria sa vodă din tron și credeți că nu va fi cine să-l apere ?".

— „Noi am voit să facem o revoluție pașnică. Dacă măria sa nu ne acordă dorințele, îl va judeca lumea și dumnezeu, iar noi, precum vedeți, suntem cu țigările în mînă".

— „Așadar, domnilor, este o neînțelegere. Poftiți dar de mă întovărășiți de vale la palat. Acolo veți vedea și pe măria sa și vom bea împreună cîteva butelci de șampanie".

— „Foarte mulțumim de șampanie. Dacă-i pe asta, s-o bem aici și să ne lași în pace".

— „Nu se poate. Mi-a poruncit măria sa să vă duc pe toți de vale la cazarmă, unde vă așteaptă".

— „În fața puterii, n-avem ce face. Dar de vom fi maltratați. ..".

— „Vă garantez că nu veți suferi nimic".

„Ne scularăm cu toții, și. după ce ieșirăm ne văzurăm înconjurați de soldați, și urmați de beizadea Grigore, în fața căruia mergea arnăutul cel cu trombonul. Acesta era vestitul Robert Inge, de origină din Afganistan".

„Coborând scările, ajunserăm în curte, dar abia ne aflam la poartă că auzim comandînd : foc ! Toți .soldații ce ne înconjurau întinseră baionetele și încă o dată auzirăm : foc ! Dar o altă voce, mai puternică, strigă : în sus ! Atunci soldații, ridicînd pușile în sus, le sloboziră în aer".

„Mulți au crezut și cred, încă, că primul ordin de a da ioc a fost dat ^e beizadea Grigore. Dar adevărul nxl- mai el însuși i'l poate ști. . .".

„Se întâmplă că tiți soldat, ce era tocmai în aripa din urmă, căzu lovit de-un glonte al unui alt soldat. Rănitul, expirînd, țipa cu turbare. Soldații, ce erau în frunte, crezură că cei din urmă se încăierau cu poporul. Atunci se auzi un alt comandament (o altă comandă n.n.) : „Dați de tot, nu-i lăsați cu zile !".

„Ne pomenirăm deodată atacați și loviți ou paturile pușților, trântiți la pămînt și stîlciți în bătăi de soldații turbați de rachiu și de mînie".

„Cea dintîi lovitură ce căpătai fu un pat de pușcă drept între umere. Căzui în brînci, răstumînd pe un soldat ce era dinaintea mea. Peste mine căzu soldatul ce mă lovise. Văzînd amestecătura aceea, îmi adunai puterile, pusei mîna pe-o pușcă și începui a răsturna și eu pe cîțiva dintrînșii. Împiedicîndu-mă, iarăși căzui, și peste mine căzură iarăși alții, răsturnați de camarazii mei. Deodată simții că un braț tare mă apucă de o mînă și un altul de altă mînă, tîrîndu-mă pînă afară din rândurile soldaților. Era Costan al meu (servitorul lui Sion, n.n.), care, împreună cu nepotul său, âmi căuta scăparea...

Pățaniile lui Sion mai departe sunt pasionante, dar nu acum aici e locul să le povestim.

Ceilalți boieri, tot în pumni și în p>aturi de pușcă, fură duși la cazarmă, unde-i aștepta vodă, care

se refugiase acolo cu doamna, cu domnița și ou micul Mihai, beizadeaua cea de trei ani.

Pe urmă urmară surghiunurile, cu căruța de poștă, la mănăstirile Moldovei, și în Austria și în Turcia.

Dar urmară apoi Divanurile Ad-hoc și Unirea și Constituția și Neatîrnarea, și tot pe voia boierilor fu !

Cum dincolo, în Muntenia, lucrurile se îngroșaseră rău — acolo fu revoluție, nu glumă — Rusia și Turcia, îngrijorate, hotăriră să trimită în Principate o armată de represiune. Ea veni, cu Fuad Effendi în frunte — Bi- beseu'vcwdă abdicase și plecase din țară — pricinuind vestita bătălie de la Dealul Spirei (10 septembrie). Muntenia fu din nou ocupată, locotenente/ Revoluționară înlocuită cu o căimăcămie domnească, Mar partidul constituțional arestat, maltratat, surghiunii și risipit.

Da 1 mai 1849 Rusia încheia oU Poarta convenția de la Balta Liman prin care se hotăra ca domnii Principatelor Dunărene să fie iarăși, ca mai înainte, *numiți pe* 7 *ani*. Obștește Adunări să fie desființate și înlocuite cu obișnuitele Divanuri de boieri ca în epoca fanariotă, o permanentă armată ruso-turcă să rămîie în țară, și doi comisari, un rus și un turc, să stea în Principate pentru a supraveghea bunul mers al trebilor dinăuntru.

Mihai Sturza, care se crezuse domn autocrat și pe viață, fu mîhnit și jignit și se gîndi să abdice. Dar bucuria boierilor, la gîndul că va pleca, îl încăpățînă."

Beizadea Nicoiai Șuțu, fostul său ministru, care lucra acum din răsputeri pentru a-l răsturna, scria în Amintirile sale următoarele :

„Un boier bătrîn, prieten de al nostru, oare mergea uneori la palat, ne spuse că vodă prevăzînd că nu se va putea menține în scaun, nu înceta de a spune că era sătul și obosit și că vrea să plece din țară. Dar în timpul din urmă, îmbărbătat de Duhamel care-l sprijinea, spusese :

„Aveam de gînd să mă retrag, dar nu vreau să fac plăcerea dușmanilor mei. Voi mai rămîne patru ani încheiați".

„Astfel vorbea vodă, pe cînd noi știam că depunerea sa fusese hotărîtă la Constantinopol".

... „Ba mai mult, Mihai Sturza se gîndea să mai dea o lovitură, surghiunind o groază de boieri care-l supărau și care rămăseseră dușmănoși față de el.

Trimise deci la Bucureşti pe un om de al lui la Duhamel pentru a-i cere învoirea sa. Dar, ajuns la Focşani, omul acesta află de la prinţul Bibe&cu, ce se afla acolo, că Sturza fusese destituit".

„Între timp, generalul Duhamel trimisese şi el această supărătoare ştire lui vodă, sfătuindu-l să părăsească Iaşii înainte ca s-o mai afle şi alţii. Sturza îi urmă sfatul şi plecă la Focşani. Dar cum cu o zi înainte de plecarea sa sosise la Iaşi un anume Surige Bey, trimis de Fuad
Effendi pentru â, rămine la porunca lui vodă şi a fi de faţă la plecarea lui, ieşenii pricepură ce stă în dosul acestor taine, încît Aplecarea lui Mihai Sturza nu s-a mrea făcut fără huiduieli. \

Un apologist, ruda lui Mihalachi Vodă, Alexandru A. C. Sturza, despre care am mai vorbit, începe astfel capitolul XIV al cărţii sale :

„Mihai Vodă Sturdza, după *abdicarea* sa în 1849, se duse la Paris. Locuia, în rue de Varennes, un frumos palat în care-şi petrecea timpul între lecturi serioase de istorie şi de filozofie şi primiri mondene care erau vestite. În adevăr, ***Mihai Sturza era foarte stimat şi onorat de împăratul Napoleon III, care mergea chiar deseori să-l vadă.*** Pe lîngă asta, toate personalităţile diplomatice, politice sau intelectuale, franceze sau străine din Paris, ***se simţeau onorate*** de a fi primite de prinţul Sturza şi de a vorbi cu el, ca de pildă Metternich, Gambaceres, Thiers, etc... El dădea în fiecare lună un prînz la clubul zis Des Pommes de terre, care, mulţumită bucătarului său, vestitul Vatel, era căutat de toţi rafinaţii Parisului. Vilegiaturile, pe care le făcea în frumoasele sale vile din Sorrento şi din Baden-Baden, îl făcură să intre în strînse legături ou numeroase personalităţi din Anglia şi din Germania, îndeosebi cu împăratul Wilhelm I, cu regina Victoria şi cu fiica ei prinţesa Beatrice, ou lordul Salisbury etc...".

Cuvintele acestea arată valoarea întregii cărţi a lui Alexandru Sturdza. Napoleon III mergînd *deseori* în rue de Varennes să-l vadă pe fostul gospodar al Moldovei, Metternich ***simţindu-se onorat*** de a fi primit de el — e fenomenal ! — iar împăratul Wilhelm şi regina Victoria aflîndu-se în strînse legături cu Mihalachi Sturdza !

Alt autor o întoarce pe cealaltă foaie. E francezul Elias Regneult, care scria în Istoria Principatelor Dunărene (1855) că, asasinatele nocturne pe care le înfăptuise în 1848 răminind atunci nepedepsite „suferă astăzi pedeapsa morală. Mai mulți tineri moldoveni jurîind să se răzbune pe el fac să-l urmărească pretutindeni spaima.

Retras la Paris, după intrarea ruşilor ii)[7] Iaşi în 1849, el obține de la prefectul de poliție autorizația de a fi escortat de un vînător înarmat, atît de mult se temea de prea dreapta răzbunare... Puțin preocupat că locuiește "într-o țară în război cu Rusia (războiul Crimeiei), Mihai Sturza se grăbi să părăsească Parisul chiar de la începutul ostilităților şi merse să-şi as6undă spaima la Baden-Baden".

Alta acum ! Asasinate nocturne, teroare, ku-klux-klan !

Istoria trebuie scrisă mai nepărtinitor. Nimeni nu jurase să răzbune „mamele morților" şi Mihai Sturdza n-a trăit la Paris terorizat, nici n-a umblat cu un arnăut după el. Dar nici n-a fost Napoleon să-l vadă *deseori* în rue de Varennes — mult dacă a fost el poftit la Tuileries — nici nu se simțeau Mettemich şi Thiers onorați de a călca pragul casei sale — mult dacă l-au onorat cu prezența lor în saloanele lui — şi nici n-au fost între regina Angliei sau împăratul Germaniei şi el alte legături decît cele mai curtenitoare, vreo audiență sau două pe care le-o fi căpătat prin mareşalii palatelor.

Să fim serioşi.

Cînd a sosit familia Sturdza la Paris, prin iunie 1848, prima ei grijă fu să-şi pună finanțele în rînduială. Mihai Vodă plecase din țară cu Smaranda doamna, cu domnița Maria, cu beizadea Mihai şi cu cel mai mare din băieții din prima căsătorie, beizadea Dumitru. Celălalt fiu, beizadea Grigore, nu vru să urmeze pe tatăl său în surghiun, ceea ce supără mult pe Mihai Vodă care se temea să nu-i facă el prin țară vreun nou bucluc. . . pe care de altfel i-l şi făcu.

Motivul principal oare-l îndemnase pe Grigore Sturza să nu-şi urmeze familia în străinătate, era că n-avea ochi să-şi vadă maştiha, pe Smaranda doamna, care-i întorcea îndoit simțămintele aceste de vitregă iubire. Grija ei cea deosebită era ca să facă şi să dreagă lucrurile astfel, încît la moartea bărbatului ei, care avea 20 de ani mai mult decît ea, partea cea mai mare a

averii lui să-i rămînă ei şi copiilor ei, nu fiilor Elisei Palladi. O vedem astfel pe Smaranda Sturdza, care în 1834 n-avea nici un ban decît darul ante nupţial pe care-l căpătase atunci numai pe hîrtie, o vedem după 15 ani, în 1849, cu trei moşii în valoare de două milioane, pdus juvaerile toate şi plus galbenii puşi deoparte la banca Rothschild din Viena.

Cum sosi la Paris începură socotelile cu bancherii ; oe-i al liui vodă, oe-i al ei, şi mai cu seamă ce trebuie să facă pentru ca ceea ce este al lui vodă să fie al ei. De pe atunci Mihai Sturza dete nevestei sale — pe care după cum ştim o iubea acum ca ochii din cap — tot concursul său pentru a drege lucrurile astfel încît, la moartea sa, să capete fiii mai puţin şi nevasta mai mult. Iar mijlocul nu era prea greu : toate cumpărăturile ce le făcea Mihai Vodă le făcea pe numele nevestei sale. Astfel, la Paris, ea, doamna, cumpără în 1851 o casă în rue Fontin cu 390 000 franci şi alta rue des Ecuries d'Artois (No. 15 şi 17) cu aproximativ aceeaşi stimă, pe oare apoi vînzîndu-le pe amîndouă cu 800 000 frs., cumpără palatul din rue de Varennes 73, faybourg St. Germain, cu un milion (în 1857). Tot pe numele ei fu achiziţionată vila de la Baden-Baden, în 1852, cu 160 000 de franci şi mai târziu, în 1871, casa de la Sorrento cu 120 000 de franci. În afară de acestea ea mai avea bijuterii de o foarte mare valoare, bani la bănci, bani în ascunzători şi bani la ohimir. Despre aceştia vom vorbi însă mai departe, cînd din pricina lor se vor certa membrii familiei într-un fel nu tocmai voievodal.

Să facem acuma un salt de 9 ani, de la 1849 la 1858, când întâmplările vremilor îl aduc pe Mihai Sturza din nou în Moldova.

Se trecuse domnia lui Grigore Ghica — pe care o vom vedea-o în capitolul următor — războiul Crimeiei, Tratatul de la Paris şi Divanurile Ad-hoc ! Cumnatul lui Mihai Sturza, Nicolae Vogoridi, fratele Smarandei, fusese caimacanul Moldovei, unde luptase din răsputeri împotriva Unirii. Crezuse că va putea fi el domnul ţării. Dar după hotărîrile luate atît în Divanurile Ad-hoc cît şi prin Convenţia de la Paris nădejdile i se spulberaseră, şi deoarece acum se întruniseră colegiile electorale pentru alegerea deputaţilor care vor alege pe vodă (sub o nouă căimăcănie de boieri moldoveni), Vogoridi, înainte de a părăsi ţara, propuse şi sprijinise candidatura cumnatului Mihai Sturdza.

Acesta, ale cărui ambiții se trezîră din nou, lucrase de altfel nu numai în Moldova prin cumnatul şi prin prietenii săi, dar şi la Paris prin ambasada rusească şi prin toţi oamenii influenţi pe care-i cunoscuse acolo. Dacă Napoleon „care venea deseori în casa lui Sturdza" a sprijinit şi el candidatura sa, aceasta nu o putem şti. Dar ştim că Smaranda doamna, atît de ştearsă în timpul şederii ei în Moldova, începu deodată să se frămînte la Paris în vederea împlinirii acestui scop. Ea ştia că bărbatul ei sondase cancelariile celor trei împărăţii megieşe ou Moldova (Rusia, Austria şi Turcia) şi că aflase că se poate bizui pe sprijinul lor, întrucât îl ştia pe Sturdza potrivnic gîndurilor liberale, nesuferitului de *franţuşchi duh,* şi potrivnic Unirii. Dar Smaranda doamna găsea că lucrurile merg prea încet şi că ambasada rusească din Paris nu punea destulă rîvnă în susţinerea candidaturii soţului ei. Crescută pe malurile Bosforului în tradiţiile orientale ale bacşişului, ea crezu că ambasadorul Petro- gradului avea nevoie de stimulente. Prin mijlocirea unui prieten de al ei, Vlasto, îi trimise deci, într-o zi, „toate ju- vaerile sale", care făceau peste un milion de franci. Foarte cu greu se despărţi de ele, dar ce însemnătate avea o astfel de jertfă, cînd în faţa ochilor ei licărea lumina unui tron de redobîndit. Soţului ei nu-i spuse fireşte nimic din toate acestea, aşa încît Mihai vodă fu foarte mirat şi oarecum ruşinat — ca altă dată în chestia lu- cruşoarelor nedeolarate la vama Bucovinei — cînd pirimi de la ambasadă toate juvaierele înapoi cu întrebarea că „nu se înţelege ce să se facă cu ele" !

În octombrie 1858 Mihai Sturdza plecă din. Paris pentru a-şi mai încerca o dată norocul la Iaşi. Pe Smaranda o lăsă în Franţa cu copiii, căci doar nu pleoa la sigur, ci pe încercatele. Oprindu-se la Viena unde avu numeroase şi lungi convorbiri cu bărbaţii de stat de acolo, luă apoi vaporul şi, prin Buda-Pesta, Belgrad, Turnul Severin şi Giurgiu, sosi la începutul lui noiembrie la Galaţi, întîmpinat fiind la debarcader de Cuscrul său Alexandru Sturdza Bârlădeanul, un fost duşman şi acum un înflăcărat partizan, de colonelul Stratulat şi de fraţii Mihalachi (Lascair şi Mihai). De acolo, pe' şoseaua făcută de el, porni cu trăsura prin Bîrlad şi Vaslui la Iaşi, unde partizanii săi îi ridicaseră, la marginea Nicolinei, un arc de triumf împodobit ou stemele Moldovei şi a Sturzeştilor şi cu literele în frunze de laur : M.S.V. =

Măria Sa Vodă ! Derbedeii Iaşilor, glumeţi ca toţi derbedeii, trecînd pe acolo, rîdeau pe înfundate şi ziceau că pe arcul de triumf de la intrarea în Iaşi îl întâmpinaseră cetăţenii cu vorbele : Mai Stai Voinice !

Mihai Vodă trase în gazdă la coana Marghioliţa Roz- novanu, femeie de vreo 50 de ani, încă în toată splendoarea frumuseţii ei. Acolo îl văzu, prin decembrie, Răducanu Rosetti, tatăl lui Radu Rosetti, oel care şi-a scris Amintirile. Zice că el, deşi ştia că acesta nu este un partizan de al său, Mihalachi Stürza l-a primit foarte bine, fără a-i vorbi bineînţeles nici un cuvînt despre politică, ci „întreţinînd lumea prezentă despre un duel ce avusese loc atunci între Niou Rosetti-Bălănescu şi Eduard Gherghel... Iar fostul domn nu se putea împiedica să repete către fiecare din noii veniţi, că el avusese doar prevederea să facă o lege împotriva duelului. Plictisită de această necontenită repetiţie, coana Marghioliţa zise tatei la ureche : „O făcut şi legi împotriva hoţilor şi totuşi nu s-a spînzurat pi sini însuş !".

Mihai Stürza trăsese în gazdă la coana Marghioliţa (în palatul Roznovanu de peste drum de Mitropolie), fiindcă în palatul său locuia acum beizadea Grigore. Iar despre acesta trebui amărîtul tată să afle, dinainte chiar de a sosi în Moldova, că-şi pusese şi el candidatura la domni«, luptînd chiar cu înverşunare împotriva camdidaturei sale. Ca în vremuri, pe timpul şotiei cu contesa Dash, încercă Mihai Stürza să-şi ia fiul cu blîn- deţe, să-i arate necuviinţa unei atare purtări şi inoportunitatea ei, care nu putea decît să strice ambelor candidaturi. I>aj, tot ca în vremuri, beizadea Grigore se arătă încăpăţmat şi inflexibil. Tratativele se urmăreau firească „prin partizan", căci tatăl şi fiul nu-şi mai vorbeau. Fostul voievod încercă atunci să momească pe aceştia, să le smulgă, să le cumpere voturile pentru el.

Dar ei rămaseră neclintiţi. Şi cum mai erau şi alţi candidaţi : Vasile Alecsandri, Costache Negri, Petre Mavrogeni, Alexandru Cuza, Lascar Catargi şi Lascar Rosetti, se prevedea deci că voturile vor fi atît de împărţite, încît nu se mai ştia ale cui vor fi sorţii de izbîndă.

Lascar Rosetti şi Lasoar Catargi renunţară la candidaturile lor sub glumeţul cuvânt că, dacă unul din ei ar fi ales domnitor, ar fi caraghios să se intituleze : Lascar I., domnul Moldovei !

Rămîneau Alecsandri, Cuza, Negri, Mavroyeni şi Anastase Panu. Toţi aceştia erau reprezentanţii „partidului naţional", care de fapt nu numai că nu luptau cu înverşunare între ei, ci numai aşa, ca reprezentanţii „unei idei", fiindu-le atît de indiferent care din ei ar fi ales domn, încît de pildă Cuza el însuşi era de fapt mai mult, împreună cu Kogălniceanu de altfel, partizanul lui beizadea Grigore pe care-l ştia înflăcărat de simţăminte liberale şi democratice. Toţi însă erau împotriva lui Mihalachi Stürza, retrogradul reprezentant al oligarhiei.

Crnd aşadar în seara de 3 ianuarie 1859 se întruniră cei 30 de deputaţi naţionalişti în oasa lui Costaohi Ralia (care locuia în localul Cabinetului de Istorie Naturală, lîngă sala numită *Elefantul*, după scheletul unui atare animal cuprins în colecţie), nici unul din ei nu era încă lămurit a cui candidatură să fie propusă mai cu temei. Şi cum la 11 seara nu se luase nici o hotărîre, iar deputaţii voiau să amîne şedinţa pe a doua zi, Lascar Rosetti se repezi la uşă, şi încuind-o puse cheia în buzunar zi- cînd că nu va ieşi nimeni din odaie pînă nu se va înţelege asupra oandidatului. Atunci Pisoski propuse într-o doară pe Alexandru Cuza şi ca o scînteie electrică trecu numele acesta de la gînd la gând şi de la suflet la suflet. Hotă- rîrea era luată !

A doua zi, 4 ianuarie, ân şedinţa adunăriâ elective, naţionaliştii, care erau în majoritate, propuseră pe candidatul lor. Mihăilenii şi Grigorenii amuţiră. La 5 ianuarie se păşi la alegerea domnului. Partizanii lui beizadea Grigore, văzîndu-se într-o zdrobitoare minoritate, se hotărîră să-şi dea voturile colonelului Cuza, iar partizanii lui Mibai Stürza, spre a nu-şi înstrăina simpatiile noului domn, a cărui alegere era acum asigurată prin unirea Grigorienilor cu naţionaliştii, îl votară şi ei, întrunind astfel Cuza *unanimitatea* de 48 glasuri.

La 20 ianuarie 1859 el fu ales domn al Munteniei, înfăptuindu-se astfel mult dorita şi mult aşteptata "Unire.

Mihai Sturdza îşi făcu geamantanul şi plecă la Paris. Nu s-a mai întors de atunci în ţară niciodată.

Mihai Sturdza avea acum 65 de ani, Smaranda doamna aproape 50. Erau deci bătrîni, dar se puseră pe un trai parcă acuma începea viaţa pentru el. Aveau nevoie de mîngîiere şi de uitare. De la 1859 încolo — în afară de anul de doliu şi de mare jale a morţii fiului lor

Mihai (1862) — începură de atunci marile primiri la Paris, rue de Varennes, și mesele la „Clubul Cartofilor", și vilegiaturile la Baden-Baden și la Sorrento, unde mergeau într-un vagon special „vagonul princiar Sturdza", care-i costaseră 50.000 de franci — aur.

Dar Mihai Sturza făcea și liberalități : premiul anual de 1 000 de franci pentru Liceul Bonaparte din Paris, pomeni spitalelor din Franța și din Germania și orfelinatului Lichtenthal din Blanden-Baden, gîndindu-se uneori și la țara lui, cu năcaz în ziua de 2 mai 1864, cu bucurie la 11 februarie 1866 și cu înduioșare în 1877, cînd se zice că ar fi trimis chiar bani pentru răniții din război.

D. C. Moruzi, autorul „Curții Domnești din Iași", ne spune că a cunoscut pe Mihai vodă la Paris în anul 1864 : „El era un om de statură potrivită, cu părul și baTba mai mult roșcată decît blondă ; avea o înfățișare clasică și o memorie extraordinară. Cînd i-aim fost prezentat, era atunci bătrîn și cărunțit, iar eu un băiețel de paisprezece ani, în clasa a cincea a Liceului Saint-Louis. Ce ar fi putut vorbi cu mine, dacă nu. despre autorii ce se învățau în clasa mea ? Ei bine, a început să-mi reciteze pagini întregi din. Eneida și din Cyru Anabasis a lui Xenofon, de-am rămas cu gura căscată".

A murit la Paris, la 8 mai 1884, în vîrstă de 90 de ani, înconjurat de întreaga, lui familie, în afară de fiul său Grigore „pe care n-a vrut să-l vadă nici măoar în ultimele sale momente", după cum se exprimă I. C. Barozzi, avocatul lui beizadea Grigore în procesul oare va urma.

„Se vede că toți acei care înconjurau patul muribundului", urmează Barozzi în expunerea sa, „aveau interes ca principele Grigore să nu primească binecuvîntarea părintească. La 6 mai i se telegrafiază beizadelei că Mihai vodă e greu bolnav. Grigore Sturdza telegrafiază și el pentru a întreba dacă poate merge să-și vadă părintele. La 8 mai i se răspunde din Paris că tatăl său a murit. Beizadea Grigore răspunde că pleacă imediat din Iași și la 10 mai sosește la Paris, tocmai în clipa cînd se ridica cadavrul părintelui său spre a fi transportat la cavoul mortuar din Baden-Baden".

Plecară deci toți împreună în Germania, cu vagonul special, și—1 îngropară pe fostul voievod în capela în care zăcea iubitul său fiu Mihai. Pe mormîntul

său de marmoră albă, la stânga naosului, în cavou, i s-a săpat următoarea inscripţie pe franţuzeşte :

„Aici odihneşte Măria Sa Voievodul Mihai Sturdza, născut la Iaşi la 27 april 1798, mort la Paris la 8 mai 1884, domn al Moldovei de la 1834 la 1849, proclamat în unanimitate de obşteasca Adunare a Ţării, în martie 1842. Binefăcătorul şi Părintele Patriei !".

Pe urmă începură certurile. îndată, fără nici un răgaz, beizadea Grigore plecă la Paris şi ceru să i se arate testamentul tatălui său, făcut la 28 octombrie 1863, pe lîngă care mai adăugase 18 codicile, începând de la 1864 şi pînă la 1882

.Din citirea acestui voluminos testament, beizadea Grigore pretindea că rezultă următoarea tristă situaţie : iubirea pasionată ce hrănea Mihai Vodă pentru soţia sa şi voinţa lui persistentă de a-i crea o sumă de bunuri ca dăruite de dînsul înainte şi după căsătorie, precum şi recunoaşterea unei imense averi dobîndite din propriile mijloace ale soţiei sale, rugămintea şi ameninţarea ce i-o face lui însuşi, în caz că ar îndrăzni să nu recunoască averea ce el, vodă Mihai, o recunoaşte

ca proprie a soției sale ; în fine, pentru ca el să nu poată lua nici un ban din imensele venituri pe care părintele său le capitalizase, vodă Mihai declară prin testamentul şi codicilele sale, că nu mai are nici un ban, că a cheltuit totul şi dacă cumva la moartea sa se va găsi vreun ban, atunci să se ştie că acesta aparţine Smarandei doamnei oa produs al economiilor sale personiale.

Beizadea Grigore, cel cu asediul de la Perieni şi cu candidatura din ajunul Unirii, ceru aplicarea sigiliilor la palaturile din Paris'şi din Baden-Baden spre a se face inventarul averii părintelui său, care se dovedi a fi fost formată din nenumărate moşii, rente, clădiri, mobilier, bijuterii etc. în valoare totală de 122 789 903 lei.

Din această avere din care cea mai mare parte nu mai exista, deoarece la această masă succesorală se raportaseră zestrele, darurile şi cheltuielile anterioare, plus că miai era cuprinsă în ea şi averea prezumtă a fi a Smarandei doamnei, partea lui beizadea Grigore de o pătrime era numai de 10 024 798 franci, care reprezentau valoarea următoarelor bunuri : moşiile Cristeşti, Cozmeşti, Perieni, Pîrîul Negru, Dracşani (1/4), tîrgurile Sulița şi Mi- hăileni, via de la Socola, rentele de 10% a unor bunuri rurale, consolidate engleze şi un dar cu limbă de moarte de un milion şi jumătate.

Cu ocazia acestei inventarieri „Grigore Sturdza constată cu *surprindere* 1) că o mare parte din bunurile imobiliare figurau pe numele Smarandei doamnei ; 2) că tot capitalul mobiliar al lui Mihai Vodă dispăruse şi 3) că toate registrele sale fuseseră nimicite şi distruse".

Toate încercările făcute de beizadea Grigore pe lîngă maştiha sa pentru a-i cere vreo tălmăcire asupra dispariţiei capitalului bănesc, au rămas zadarnice. Smaranda doamna răspundea că n-a rămas nimic în afară de cele arătate prin testament şi că prin urmare beizadea Grigore n-avea decît să se mulţumească cu porţiunea ce i se cuvenea după acel testament şi după lege.

Amăritul fiu — foarte iubitor de arginţi şi el — începu să culeagă informaţii. Află că Vodă Mihai depunea bani pe la diferite bănci din Franţa şi din alte ţări, pe numele său sau pe al soţiei sale, şi că recdpisele de depuneri nu se puteau afla decât în posesiunea domnului sau a doamnei. Mai află că agentul de schimb Carol Burat, omul de afaceri al lui vodă, trebuia să cunoască în toate amănuntele situaţia bănească a soţilor Sturdza. Dar,

căutîndu-l în mai multe rînduri pe Bunat şi nepu- tînd căpăta de la el nici un alt răspuns decît că nu ştie nimic, beizadea Grigore se hotărî pe de o parte să denunţe Parchetului din Paris *pe necunoscuţii* ce au sustras din moştenirea părintelui său capitalul mobiliar, iar pe de altă parte să pună mai multe sechestre (popriri) la diferite bănci din Europa, pe care le bănuia de a deţine acel capital.

Instrucţia penală începu. Burat şi secretarul său Brun, interogaţii declarară cîteva sume de mică însemnătate : 24 000 franci în rentă italiană, 120 000 franci în rentă franceză etc.

Afacerea aceasta ţinea de 12 luni, cînd, la 6 mai 1885, Smaranda doamna hotărî să plece la Baden-Baden pentru parastasul de un an al morţii lui Mihai vodă.

Aici începe o întîmplare ca din poveşti.

Doamna nu plecase, firește, singură — aşa o prinţesă ca ea ! Luase cu dînsa, în vagonul el special, pe un fel de doamnă de companie Madame Maillard, pe duhovnicul şi secretarul ei l'Abbé Petit şi pe camerista Paulina Gut- haus. Ajunsă la Strassburg, în gară i se făcu rău. La Baden-Baden abia o mai putură duce în iatacul ei. Paulina Guthaus o dezbrăcă, doamna Maillard îi făcu o frecţie, Catrina Koppler, o altă servitoare, o aşezâ în pat, o învăli şi se apucă s-o vegheze.

Beizadea Dumitru era la Dieppe, beizadea Grigore la Iaşi, numai domniţa Maria era la Baden-Badem cu soţul ei, principele Gortciacov şi cu verii lor, prinţul şi prinţesa Brâncoveanu.

Aceştia din urmă locuiau tuspatru la hotel Victoria. Ei nu fură măcar înştiinţaţi de sosirea doamnei,

nici că era bolnavă, nici nimic. Poate unde n-au vrut servitorii să-i scoale noaptea din somn, gindindu-se că boala doamnei e un nimic şi că vor avea timp a doua zi dimineaţă să meargă să le spuie că a sosit stăpîna acasă

.La căpătîiul bolnavei vegheată deci numai servitoarele Paulina Gutbaus şi Catrina Koppler. Dimineaţa la 5 jumătate — era acum ziua de 7 mai — Smaranda Sturdza îşi dădu ultima suflare. Paulina, speriată, alergă după Pierre Giuste, feciorul din casă, să-i »puie că a murit stăpîna lor. Pierre alergă după abatele Petit pentru a-i da această veste, iar abatele Petit alergă la hotel Victoria pentru a înştiinţa pe Maria Gortciacov.

Pierre Giuste se întoarse în odaia moartei, o legă cu o batistă sub bărbie şi-i aprinse o luminare la căpătîi. La ora 6 sosi şi domniţa Maria. Intrînd în iatacul doamnei, ea se rugă de servitor s-o lase singură — trebuia doar fata să se închine şi să se reculeagă lîngă trupul neînsufleţit al mamei sale. După zece minute, domniţa deschise uşa care dădea în salon şi ehemînd-o pe Catrina îi spuse să meargă după îngrijitorul morţilor.

Acesta, pe care-l chema Trapp, sosi la palatul Sturza la 6 jumătate. Catrina Koppler îi şopti la ureche să nu spuie la nimeni că a murit doamna şi ducîndu-l apoi în iatac, unde văzu la căpătîiul moartei pe prinţesa Gortciacov, începu să dezbrace cadavrul, să-l spele şi să-l îmbrace apoi din nou cu rufe curate aduse dintr-o cameră de alături de domniţă şi de servitoarea ei.

Cum plecă Trapp, domniţa Maria plecă şi ea, lăsînd cadavrul în seama servitorilor şi poruncindu-le să-l aşeze frumos, pe un catafalc, în salon. Ea se duse întinsă la hotel, înştiinţînd abia atunci pe soţul şi pe verii Brân- eoveanu despre cele întîmplate. Chemă apoi pe camerista ei, Ana Annister, şi-i spuse în taină, pe nerăsuflate : „Trebuie să te duci la Paris pentru a căuta pe lăcătuşul Landry. Veţi pleca pe urmă amîndoi din Paris la ceasul 9, şi veţi fi îndărăt la Baden în aceeaşi zi, noaptea", îi dădu şi o scrisoare către Landry, rugînd ho să nu-i spuie nimic despre moartea mamei sale.

Ana Annister făcu întocmai. Plecă la 8 seara din Baden, sosi la 5 dimineaţa la Paris — 8 mai 1885 — se duse acasă la lăcătuş şi-i dă/du scrisoarea domniţei. Landry îi răspunse că nu cunoaşte scrisul nici iscălitura aceea şi că nu vrea să plece. Ana merse la Louis Porquier, fecior în casă la prinţul Brâncoveanu, rugîndu-l să stăruie pe lîngă Landry să vie cu ea la Baden. Cum Porquier primise tocmai o telegramă de la stăpînul său care-l chema acolo, se gîndi că trebuie să fie ceva de seamă la mijloc, merse cu Ana la lăcătuş, stărui, şi

acesta se hotărî atunci a-i da pe-un lucrător de-al său, Corme, pentru a pleca cu ei.

Porniră tustrei, Ana, Louis şi Come, la ceasul 9 din Paris, sosind la Baden la ora 11 seara. Mergînd cu trăsura de-a dreptul de la gară la casa Sturdza, ei găsiră acolo pe domnița Maria şi pe prințul Brâncoveanu care-i aşteptau cu nerăbdare.-

Maria Gortciacov o luă pe Ana deoparte şi-i şopti la ureche : „Trăsura trebuie să aştepte. Lăcătuşul va deschide ceva şi apoi dumneata o să-l duci îndată înapoi la gara de la Oos, pe unde trece trenul de noapte. El nu trebuie să rărnîie aici".

Grigore Brâncoveanu merse cu feciorul la hotel, iar domnița Maria se urcă cu Ana şi cu lăcătuşul la etaj. Acolo, uşa salonului unde zăcea Smaranda doamna pe catafalc fiind deschisă, domnița spuse Anei să meargă să mai vegheze moarta — iar ea se urcă cu Corme pe scară,' la mansardă.

În mansarda aceea era garderoba Smarandei doamnei, cu dulapuri de jur împrejur şi cu oglinzi multe, împodobite cu frumoase ornamente.

După o jumătate de ceas, Corme se coborî din nou la parter, unde-l aştepta Ana, care-l duse cu trăsura de-a dreptul la Oos. Pe drum, Ana fiind femeie şi deci curioasă, îl întrebă pe Corme ce făcuse aoolo sus. El îi răspunse că deschisese o ladă ascunsă din dosul dulapurilor, printre ornamentele oglinzilor.

— „Dar ce ? zise el". A murit prințesa Sturza ? Am văzut catafalcul abia cînd m-ain coborit. Dacă ştiam asta, apoi deschideam tot. Aşa a rămas saltarul de jos încuiat".

La 2 noaptea lăcătuşul pleca de la Oos la Paris, iar Ana întorcîndu-se acasă, istorisi stăpînei sale ce-i spusese Corme cu privire la săltarul rămas încuiat.

Domnița Maria îngălbeni :

— „Trebuie să-l aduci înapoi. Vei pleca din nou la Paris, îndată".

Ana răspunse că n-a dormit de trei nopți şi nu mai poate pleca. Se învoiră atunci să se ducă numai pînă la Strassburg şi de acolo să telegrafieze lăcătuşului să se întoarcă, „fiindcă de la Baden-Baden nu trebuia să-i telegrafieze". Pomi deci femeia la 9 mai iar la drum, merse la Strassburg, telegrafie lui Landry, acesta-i trimise pe Corme şi la 10 mai dimineața erau din nou amîndoi la Baden. Ana Annister duse pe lăcătuş acasă la

fiul ei pentru „a-şi face puţină toaletă", iar ea merse să înştiinţeze pe stăpînă-sa că s-au întors. Aceasta îi răspunse speriată: „Nu poate merge acum în casă, fiindcă e prea multă lume acolo".

Aflaseră badenzii c-a murit „die fremde Fürstin" şi se duseseră s-o vadă pe catafalc.

împreună cu vărul Brâncoveanu, domniţa Maria merse acasă la fiul Anei. Fără a catadicsi firește să-i calce pragul, ea chemă pe Corme afară în stradă, întrebîndu-l acolo în margine de drum cum ar putea deschide singură săltarul rămas nedescuiat. Lăcătuşul îi tălmăci meşteşugul şi plecă apoi în aceeaşi seară din nou la Paris.

A doua zi, 11 mai, urma să se facă înmormîntarea, cînd trebuiau să mai vie din Franţa beizadea Dumitru cu soţia lui şi din Moldova beizadea Grigore, oare, poftit, nepoftit, hotărîse să fie acolo cînd o băga-o pe maştihă-sa în groapă.

în noaptea aceea de 10 spre 11 mai se petrecu în palatul Sturdza din Baden — moarta întinsă pe masă în salon — ceva straniu de tot. Servitorii care dormeau la subsol, cei care nu erau în taina stăpînilor, auziră zgomot prin casă, glasuri în şoapte, ciocănituri, paşi care urcau şi s coborau scările.Ce era oare ? Stafiile morţilor sau ce ? Dar unul din ei, mai curajos se aşeză într-o ascunzătoare şi văzu. O fi fost Pierre Giuste, feciorul, că el era mai dornic de a şti ce se petrece în oasa fostei lui stăpîne. Văzu deci pe domniţa Maria cum se urcase la mansardă în garderobă, pe soţul ei sus în capul scării şi pe Grigore Brâncoveanu jos la parter în celălalt oap al scării. între aoeştia doi, pe scara de la mansardă la etaj şi de la etaj lş parter stăteau abatele Petit, doamna Madllard, Paulina Guthaus, Catrina Köppler, Ana Porquier, nevasta lui Louis şi Luiza Supßle, o „Kamni'erzopie" şi ea. De la unul la altul, din mînă îîn mînă, ca la moară, de la domniţa Maria prin lanţul intermediar pînă la Brâncoveanu, treceau lădiţe de metal, încuiate şi grele, unsprezece la număr. Louis Porquier, feciorul lui Brâncoveanu, stătea lîngă stăpînul său, număra lăzile, le aşeza una lîngă alta, şi cînd fură toate 11 jos, le cără apoi ou trăsura la hotel. Tot în aceeaşi noapte şi tot acelaşi Louis duse lăzile acelea cu trenul, undeva, nu se ştie unde ...

A doua zi, înmormântarea. Linişte, reculegere, rugăciuni, smerenie ! Corpul Smarandei doamnei fu dus

cu alai la bisericuța în cavoul căreia zăceau rămășițele pămîn- tești ale fiului și ale bărbatului, iar sicriul ei fu așezat lîngă sicriele lor. Ușa cavoului se închise cu un zgomot lugubru de grele fiare, dincolo de care va urma cu încetul spulberarea lutului, iar dincoace de care vor urma uitarea, nepăsarea și nerecunoștința.

Beizadea Grigore nu plînse. De la biserică merse la tribunal și ceru procurorului aplicarea sigiliilor pe vila Stürza, acum proprietatea surorei sale, domnița Maria.

Tîrziu. Nu se găsi în casă nimic, decît mobilele și giu- vaierele doamnei.

O lună, două, un an, cercetările prin scrisori și prin procuratori nedînd nici un rezultat, beizadea Grigore se hotărî, văzînd că nu poate afla unde zace ascunsă averea mobiliară a tatălui său, să facă cu soră-sa o „tranzacție".

Această „tranzacție de familie", încheiată între Dumitru Sturdza, Grigore Sturdza și Maria Gortciacov, se impunea prin faptul că între timp totuși se descoperise, prin Parchetele din Paris și din Baden, cîteva milioane numerar depuse de Mihai vodă pe la diferite bănci. Un nimic aproape, față de cele 60 sau 80 de milioane pe care le căuta beizadea Grigore, dar, în sfîrșit, chiar un milion mai mult și tot era ceva.

Vreo doi ani după moartea doamnei, deodată, tot procesul se deschise din nou, din pricina bătrînului Pierre Giuste, camerierul, a cărui limbă se dezghețase. Se dezghețase chiar mai mult decît se cuvenea, deoarece el învinuia pe soții Gortciacov de a fi omorît pe doamna Smaranda.

Charles Ernest Anniser din Baden, fiul Anei, scria mamei sale la Paris : „Dragă mamă, vei fi auzit desigur vorbindu-se că se dezgroapă bătrîna Stürza, căci a fost otrăvită. Vulpoiul de Pierre Giuste a povestit tot. I s-a pus ceva în ciorba sa. Gortciacov se va afla într-o rea încurcătură. Știi tu ce au furat la Baden ? Patruzeci de milioane de franci!".

Dar vulpoiul de Pierre pare a fi fost un mincinos, căci autopsia sau nu s-a făcut, sau dacă s-a făcut n-a dovedit nimic, așa încît bănuiala otrăvirii căzu. Avea doamna peste 70 de ani, o fi murit de inimă sau de dambla sau știe dumnezeu de ce. Boala de care a murii n-are nici o însemnătate, ci mimai faptele celor rămași în viață. Căci din procesul care a urmat și care s-a jude-

cat încă vreo 12 ani, pînă în pragul veacului al XX-lea, s-au putut lămuri, următoarele :

Toată viața ei — după 1849 firește — Smaranda doamna a purtat un chimir sub rochie, în care ținea ascunse recipisele băncilor la care Mihai Vodă depusese numerarul său. Era ascunzătoarea cea mai nimerită și pe care n-o cunoștea decît bătrânul și fata ei. Servitoarele știau și ele, firește, că purta doamna un chimir, dar nu puteau ști ce ținea ascuns într-însul.

Cînd plecase doamna la 6 mai 1885 de la Paris la Baden pentru parastasul lui Mihai vodă, fără a ști, sărmana, că se ducea la înmormîntarea ei, ea se încinsese ca de obicei cu chimirul cel roș (s-a găsit mai tîrziu la Paris, rue Varennes, în iatacul doamnei vreo zece chimire veohi și roase, din care cele mai multe din piele roșie). La Baden, cînd îi făcuse doamna Maillard frecția în seara aceea de 6 mai, ea văzuse chimirul pe trupul bolnavei, iar a doua zi cînd veni Trapp să spele moarta, chimirul nu mai era. În timpul acesta fusese însă domnița Maria acolo, în iatac, și dăduse pe servitori afară din odaie, rămînînd un sfert de ceas singură singurică lîngă trupul neînsuflețit al mamei sale. Au crezut servitorii că se închină ; dar nu, ea dezlega chimirul de pe moartă și și-l încingea ei. Mai tîrziu, strînsă eu ușa, a și mărturisit că ea l-a luat. Firește că spunea că nu era nimic înăuntru. Nimicul acesta era însă un teanic de chitanțe bancare pentru bani depuși în valoare de 40 milioane.

Celelalte 40 de milioane erau în aur masiv sau în bilete de bancă sau în rente și acțiuni, dosite în lădițele de metal din ascunzătoarea meșteșugit întocmită din spatele

dulapurilor și oglinzilor din mansarda casei de la Baden- Baden — ascunzătoare lucrată de lăcătușul Landry, venit înadins pentru aceasta de la Paris la Baden, abia în anul 1882, trei ani înainte de moartea lui Mihalachi Sturza și patru înainte de moartea nevestei sale.

Iată de ce în testamentul său, Mihai vodă scrisese :

„Toată averea mea *personală* consistînd în moșii, clădiri și capitaluri, se găsește indicată și împărțită prin legate conform acestui testament și *nu-mi rămîne, în afară de această succesiune nici un alt capital în numerar și nici bonuri imobiliare."*

Din cele 120 de milioane de raportat la masa succesorală, nu rămîneau la moartea sa decît 40 000 000 „indicate şi împărţite prin legate, conform testamentului". Restul de 80 de milioane se aflau jumătate în mansardă şi jumătate în chimir.

Şi toate aoestea pentru că :

„Fiul meu Grigore n-a dat respectul cuvenit sentimentelor mele faţă de dînsul. El va recunoaşte cel puţin acum, prin generoasa parte ce-i fac în averea mea (de. 10 000 000 din 120 de milioane n.n.), cît de mult a fost înşelat. Sper că venind din nou la călduroasă căinţă, va respecta memoria mea şi ultimele mele voinţe, pentru a nu atrista încă sufletul meu".

Omeneşte, durerea, decepţia şi răzbunarea acestui tată, care-şi pusese tocmai în acest fiu toată nădejdea lui, sunt uşoare de înţeles. Mai greu de înţeles e de ce, pentru a se răzbuna pe Grigore, îl nedreptăţeşte şi pe Dumitru căci acestuia îi veneau numai 10 milioane partea din cele 40 000 000 arătate de testament (cei patru moştenitori fiind : Dumitru, Grigore, Maria şi partea disponibilă pentru Smaranda doamna). Totuşi „beizadea Dumitru, trăind cu ai săi la Paris, fusese pus, puţin, în curent cu tainele dosirii şi-şi avu partea lui din ea. Acesta e şi motivul pentru care beizadea Grigore, după anularea „pactului de familie", intentă un proces împotriva ambilor săi fraţi, Dumitru Sturza şi Maria Gort- ciacov.

Sfinţitul acestui proces nu mai are însemnătate.

Interesantă este învăţătura oe putem trage din el şi din toată această vrednică de plâns întâmplare :

Anume că aiurul pierde minţile şi sufletele oamenilor — lin adeyăr cam vechi, la care putem totuşi adăuga o

nădejde nouă, anume
că în lupta ce se dă
astăzi în omenire
pentru aşezarea
societăţii pe temelii
noi, aurul acesta va fi
măturat, aruncat în
dărâmăturile capitalis-
mului ce se va
scufunda, înlocuindu-l
cu ceea ce de mult
trebuia să fie : o muncă
cinstită şi bine
repartizată, însufleţită
de un cuget drept şi de
o inimă de semenii săi
iubitoare

.Capitolul V

MAMA, NEVESTELE ŞI FETELE LUI GRIGORE VODA GHYKA AL JMOLDOVEI

9 rigore Ghyka era fiul Elenei Stürza, fata ? vornicului Grigoraş şi al domniţei Măriei, i deci sora lui Mihai Vodă Stürza. Rămînem în familie. Tatăl său, Alecu Ghyka — fiul biv vel l logofătului din Ţara de Jos, Costaohi » Ghyka şi al Măriei Cantacuzino-Deleanu i — era un om atât de „oumsecade", încît \\ toţi cei ce l-au cunoscut n-au avut într-un glas decît cuvinte de laudă pentru el. An- ghel Valii zice de dînsul că era „cinstit şi drept, din fire şi din principiu ; *singurul om din Moldova care poate fi privit ca neconruptibil...".*

Cam trist pentru ceilalţi, dar cu atît mai frumos pentru el.

Era mic de stat, slăbuţ, frumos dimpotrivă, dar „bun, blând, cinstit, liberal şi naţionalist" şi-i plăceau snoavele. Aduna lumea în jurul lui să-i spuie minciuni pentru că, nespunînd el niciodată nici una, îi plăcea să le audă de la alţii. Şi aşa strîngea uneori seara în casa lui pe cei mai vestiţi mincinoşi ai Iaşilor, care-i spuneau verzi şi uscate, de-l făceau să se prăpădească de rîs. Ventura avea totdeauna întîietatea.

Adversar înverşunat de-al lui Mihalachi Stürza, .care-i fusese cumnat, el era privit ca fiind căpetenia opoziţiei împotriva lui vodă şi a abuzurilor sale. Dar, deşi nu s-a sfiit Mihai-Vodă să închidă şi să surghiunească pe potrivnicii săi, oricât de mari boieri erau ei, pe fostul său cumnat nu l-a supărat niciodată. Numai în 1848, când cu revoluţia, cică i-ar fi trimis răspuns prin aghiotantul său „că-l roagă să meargă pe o vreme să se odihnească la moşie la Hârpăşeşti, lîngă Podul Iloaei". Vel logofătul Aleou Ghyka primise pe aghiotantul lui vodă şezînd în jilţ, picior peste picior, în papuci, halat şi cu ciubucul în mînă. Când l-a auzit pe cela ce voia, numai ce s-a încruntat o dată şi dintr-o

mișcare a piciorului a aruncat papucul pînă în mijlocul odăii, strigând :

— „Spune-i... mama lui... că nu-mi place să stau la țară și că nu mă mișc din Ieși. Să mă ridice cu de-a sila, dacă-i dă mina !".

Aleou Ghyka, naționalist fiind, era și partizan al Unirii. El l-a crescut și l-a format pe fiul său Grigore, de a făcut din el un om cumsecade ca și dînsul, și tot el e cel care a făcut și a dres lucrurile în așa fel, mai ales prin trecerea ce avea pe lîngă Neșid Pașa, de a putut căpăta pentru fiul său scaunul Moldovei. A încasat Neșid, ce e drept, 40 000 de galbeni, dar alții oferiseră mai mult și nu s-au ales cu nimic.

Marele logofăt Aleou Ghyka a murit ou cinste, ca tată de domn, în anul 1850, la vîrsta de 62 de ani.

Cu totul altă fire decît bărbatul ei avea Elena Sturza, mania lui Vodă Grigore. Ea era bucățică ruptă fata domniței Marioara Callimachi, cea cu Grigore Pletosul, cu doftorul Samurcaș și cu grecul Papazoglu despre care mai sus s-a vorbit.

Despre Elena Sturza s-au scris multe, verzi și uscate.

S-a spus că era „cea mai frumoasă femeie din Moldova din întîia jumătate a veacului trecut", dar eum s-a spus despre atîtea femei acelaşi lucru, ajungem a nu mai ști cărei din ele să dăm întâietatea ; paharnicul Sion zice că era o... Foarte urîte lucruri zice paharnicul Sion, dar cum despre atîtea femeă spune el aceleași lucruri, ajungem a nu mai ști dacă erau pe vremea lui femei cinstite în Moldova. S-o depănăm deci noi cu binișorul. Vom vedea atunci că nu era nici cea mai frumoasă, nici cea mai rea femeie din Moldova, dar că era desigur și frumoasă și iubitoare de ale lumeștilor plăceri.

Mai intîi era o brună cu ochi albaștri, ceea ce dă îndeobște un deosebit farmec femeilor. Avea un păr mare negru, un oval al feței foarte regulat, o gură frumoasă cu buza de jos puțintel înaintată, și apoi mai avea și niște nări pe care le umfla și le strîngea, nări săltărețe și spirituale, de multe taine dezvăluitoare.

Era născută în anul 1786 la Iași, din vel logofătul Grigoraș Stürza și din soția acestuia domnița Mărioara, fata lui Grigore Vodă Callimachi. Bine crescută, ca și sorâ-sa Ruxanda, ca și fratele ei viitorul Mihai Vodă de vreo dăscăliță străină al cărei nume nu-l mai cunoaș-

tem, dar desigur şi de abatele L'hommée care i-o fi dat noţiuni de istorie, de geografie şi de literatură. Elena Stürza se mărită de tînără cu Alecu Ghyka, fiul marelui logofăt Costachi. Avea în 1803, cînd făcu nunta, 17 ani, şi se înţelegea, ea zburdalnica fetiţă romantică şi sentimentală, cu liniştitul, seriosul şi patrioticul ei soţ, ca pisica cu cîinele. Un an după căsătorie, născu un fiu, pe care-l boteză Grigore, după numele tatălui ei. Dar curînd după aceea se şi întîmplă să-i răsară în cale „ursitul", cel care va fi iubit întotdeauna, cel fără care nu se poate trăi, cel pe care-l aşteaptă fetele şi femeile noaptea, la fereastră, alunecînd pe o rază.

Era un străin, Théodore de Crussol, un conte francez, venit în Moldova în 1807 împreună cu contele de Roche- chouard, de la Odessa, cu armatele ţarului Alexandru în luptă cu ale sultanului. Rochechouard şi de Crussol erau emigraţi de-ai Revoluţiei franceze în servidul Rusiei. I-am văzut mai sus sosind la Ungheni pe Prut, unde-i întîmpinară boierii Iordachi Balş (fiul lui Costachi Balş Ciuntul) şi Ion Canano (fiul lui Şerban Canano, cumnatul lui Ioniţă Vodă Stürza). Am arătat şi întâlnirea dintre Rochechouard şi Elena Balş, domniţa Hangerli, în „budoarul" acesteia şi impresia ce făcuse frumoasa greacă asupra nobilului francez. Cît despre de Crussol, el îşi pierde cu totul minţile după încîntătoarea Elena Stürza :

„În această Capua modernă — e vorba de Iaşi — unde noi am întîlnit aproape toţi frumuseţi puţin crude, Théo

-Doamna Elena, născvtă Stvrza, sofia Ivi Grigore Ghica, domnul Moldovei (L849—1853; 1S54—1856).

dorite de Crussol s-a îndrăgostit nebunește și ceru mina unei tinere văduve de 18 ani, încântătoare brună cu ochi albaștri, fiica unei prințese Stürza. Această căsătorie reunea : tinerețe, frumusețe, naștere, avere ; partea morală singură lăsa de dorit".

Numai că llenuța noastră avea 21 de ani, nu 18, nu era nici văduvă și nici încă divorțată, iar despre partea morală e greu de presupus, deși nu e exclus, ca să și fi lăsat la vîrsta aceea de dorit.

Théodore de Crussol și Elena Ghyka se iubiră, într-un chip încă foarte onorabil, hotărând să se căsătorească împreună, în care scop ea va trebui să ceară divorțul, iar el, fiu de familie, catolică, să capete consimțământul părinților săi. Tînărul sorise deci acasă, la Petrograd, unde trăiau bătrînii emigranți. Tatăl său, ducele d'Uzès, nu avu nimic de întâmpinat împotriva acestei căsătorii, dar mama, și mai ales sora ei, ducesa de la Trémoille, principesă de Tarente (amîndouă din neamul de Châtillon) „fiind informate de nebunia pe care era băiatul pe cale s-o facă" se opuseră cu îndărătnicie la această alianță. „Piedicile acestea întăriră dragostea tinerilor și încîntă- toarea moldoveancă nu mai putu refuza nimic adoratorului ei".

►

Conu Alecu Ghyka, soțul brunei cu ochi albaștri, găsind că gluma se cam îngroșase, hotărî să ceară el divorțul. Dar pentru a nu-și compromite soția, căută un motiv elegant împotriva căruia să nu aibă gura lumii nimic de zis. Așa încît, cînd în iunie 1807 domnița Mărioara Stürza, soacra dumisale, dădu o serbare mare urmată de ospăț în cinstea generalului rus Mayendorff, el opri pe nevastă-sa să meargă în acea seară acasă la părinți, știind că ea nu va asculta de porunca lui. Și în adevăr, sfătuită și de mamă-sa, ou care semăna și la fizic și la moral, ea nu numai că se duse la ospăț, dar se mai și întîlni acolo cu contele de Crussol, în văzul tuturor, mai ales că divorțul acela, care știa că va urma după această înfringere a poruncii soțului, era și pe placul dînsei.

A doua zi chiar, Alecu Ghyka ceru de la Divan despărțirea, pe ouvînt că el nu putea îngădui să știe că soția lui a dat mîna cu generalul Mayendorff. Și el mai ceru ca copilul ce urma să nască nevastă-sa peste cîteva linii sa-5 fie dat lui. Divanul pronunță divorțul și

mitropolitul Ve- niamin îl sancționaă, Elena consimțind să dea copilul soțului ei.

În iarnă însă, cînd se născu și copilul — o fată, Elena — contele de Crussol trebui să părăsească Iașii, fiind chemat la armată, pe front. Nu se mai întoarse niciodată. îmbolnăvindu-se acolo de oboselile războiului, el zăcu multă vreme suferind, pînă-și dete într-o zi duhul, în 1813, într-un sat de lîngă Varșovia.

Elena, rămasă și fără bărbat și fără iubit, nu se ținu de cavînt și nu vru să se despartă de fetița ei. Divanul domnesc fu nevoit să judece și această pricină dintre foștii soți luîndu-i, un an mai tîrziu, copilul cu de-a sila și dîndu-l tatălui, care îi dete o deosebită creștere, mă- ritînd mai tîrziu pe această odraslă dragă lui, după Pa- vel Șubin, strănepotul nefericitului favorit al țarinei Elisabeta.

Elena Sturza — rămasă acum nu numai fără bărbat și fără iubit dar și fără copii — începu, și de necaz și din pricina firii ei și după pilda mamei, să ducă o viață foarte neregulată.

La Chișinău ounosou pe generalul Harting, numit guvernator. Acesta, un om foarte cumsecade și un administrator de mîna întîi, avu nenorocul să se îndrăgostească la rîndul său de frumoasa nepoată a fostului guvernator și s-o mai și ceară în căsătorie, deși avea treizeci de ani mai mult decît ea. În iarna lui 1812 se și făcu, acolo la Chișinău, nuntă mare, la oare nu veni însă din Iași nici o rudă de a Elenei, afară poate de mamă-sa, dar la care fură față toți Sturzeștii și toți boierii moldoveni și ruși de acolo.

La 25 iunie 1813 se născu din această căsnicie fiul Scarlat, sau Carol sau Karl Harting, frate vitreg așadar cu celălalt fiu al Elenei, Grigore Ghyka, viitorul domn al Moldovei, precum și ou Elena Șubin.

Căsătoria Elenei cu Harting ținu cam tot atîta cît ținuse și aceea ou Ghylca. Certuri casnice duseră în eurînd la o despărțenie, și încă cu un nemaipomenit tărăboi. Elena se pricepu să ridice o întreagă rebeliune împotriva guvernatorului. Sabotat de boieri în toate întreprinderile sale, protestînd zadarnic la Petersburg, unde Alexandru S-turza și Ruxanda Edling țineau partea verei lor, bietul Harting fu destituit din postul de guvernator (1 septembrie 1817), rămînind și fără pensie și fără soție și fără cinste. Iar divorțul odată pronunțat,

Elena, în loc să se întoarcă în Moldova să-şi vadă de treabă, rămase acolo, urmărind pe fostul ei soţ cu procese băneşti şi cu învinuiri de sineourie, de luare de mită, de furturi de bani, pînă-l aduse la sapă de lemn şi la exasperare.

La 2 august 1831 ea muri acolo, la Chişinău, femeie încă tînără de 45 de ani, iar patru luni mai tîrziu (21 decembrie) se stinse şi chinuitul ei soţ, generalul Harting. În cimitirul central din Chişinău stau mormintele lor la cîţiva zeci de paşi unul de altul, pe atît de aproape ciolanele pe cît le erau sufletele de departe.

Testamentul Elenei Stürza, fostă Ghyka, fostă Harting, începe cu frumoasele cuvinte ale vechilor diate :

„În numele lui dumnezeu, în Treime slăviţi, Tatăl şi Fiul şi Sfîntul Duh, amin. Eu, roaba atotputernicului Stăpîn, Elena, fiica boierului moldovean marele logofăt Grigore Stürza şi a răposatei domniţe Mărioara Callimachi, apropiindu-mă de bătrîneţe" şi c.l. îmi împart averea precum urmează ...".

Copiilor din căsătoria dintîi, Grigore şi Elena Ghyka, le lasă moşiile Ciobani şi Tomeşti, ou iazuri, mori, oase şi c.l. luate de la părinţii ei ca zestre, iar în Moldova lasă moşiile moştenite numai de la mama ei, fetei Elena. Lui Scarlat, din căsătoria de-a doua, îi lasă în Pograbenii de la Orhei şi în Moldova Budeştii. Tot lui Scarlat îi lasă pe toţi *ţiganii şerbi* „căci ceilalţi din copii vor mai moşteni ţigani şi moşii de la tatăl lor". Şi cum fiul acesta era nevîrstnic, îl aşează sub tutela fratelui ei Mihalachi Stürza, a cumnatului Petrachi Mavroyeni şi al vărului de la Petrograd, Alexandru Stürza. încheie testamentul cu o vorbă de amintire despre fostul ei soţ, generalul Harting, despre care, deşi ea, roaba lui dumnezeu, îşi făcea diata în numele Sfintei Treimi, nu găseşte totuşi să spuie o vorbă de creştinească milă sau de iertare, ci numai că „el care trăieşte acum cu altă femeie, mi-a mîncat şi mi-a risipit zestrea, şi a pierdut ca atare drept asupra moştenirei (?!)".

Aceasta a fost mama lui Grigore Vodă Ghyka, căruia în afară de moşii i-a lăsat moştenire şi frumuseţea ei. Nu însă şi sufletul. Pe acesta l-a moştenit Grigore Vodă de 1a tatăl său, vel logofătul Aleou.

Născut în 1804, la Iași, Grigore Ghyka, deși lipsit de îngrijirile mamei de la frageda vîrstă de trei. ani, căpătă totuși o creștere deosebit de aleasă și o învățătură, dacă nu ca a unchiului său Mihai Vodă, dar în tot cazul, pentru vremea aceea, foarte îngrijită. Vorbea curent și foarte corect moldovenește, grecește, franțuzește și nemțește. Era, ca și tatăl său, un om[4] cinstit, iubitor de binele obștesc, iubitor de neam și partizan înfocat al Unirii. Consulul prusian Kreuchely scria despre el că „era un tînăr care prin creșterea și talentele sale se deosebea nu numai de toți ceilalți Ghiculești, dar chiar de toată boierimea țării", ceea ce, privind frumoasele sale. calități, nu era de loc departe de adevăr.

N-avea decît 20 de ani cînd se însură cu domnița Elencu, fata lui Ioniță Vodă Sturza și a Ecaterinei doamnei.

Despre nunta aceasta și despre domnița Elencu am vorbit mai sus la capitolul I. Am arătat că această soție dintîi a lui Grigore Ghica, femeie nu tocmai frumoasă, dar credincioasă, bună mamă și gospodină de frunte, era lipsită de cultură și de ideal, din care pricină nu se putuse înțelege cu bărbatul ei, al cărui suflet era mereu frămîntat de „ideologia vremii" pe care ar fi vrut s-o împărtășească cu tovarășa vieții sale, care nu se pricepea însă decît să-și crească copiii, să-și fiarbă dulceața, să-și coacă cozonacii, și să-și administreze moșiile.

După nașterea a patru copii, Constantin, Ion, Alexandru și Catinca, Grigore Ghica întîlnind pe o altă femeie, care-i răpi inima și sufletul, o părăsi pe Elencu, căpătînd prin sentința de divorț și pe copii în seama lui.

Acestea se întîmplaseră scurtă vreme după mazilirea lui Ioniță Vodă, iar în timpul surghiunului acestuia domnița Elencu se mărită din nou cu Alecu Balș, zis Cocoșul [71], care mai fusese și el însurat cu Casandra Canta- ouzino Pașcaim

Mai puţin idealist decît Grigore Ghyka, acesta se înţelese de minune

cu noua lui soţie, cu care-şi petrec

uDoamna Kufroxiua Leroy la treia .sof*ie a lui Grigore Ghica).*

viaţa în. cea mai -deplină înţelegere. Trăirâ împreună fie la Iaşi în frumoasa casă de pe Ulița Mare colţ cu Podul Verde, fie la ţară în Adjud, moşie de 7 000 de fălci. Dar aceste 7 000 de fălci de la Adjud nu erau nimica faţă de cele 40 000 de fălci de la Broşteni pe Bistrița, de cele 10 000 de la Poieni lîngă Iaşi şi de alte 20 000 în alte părţi ale ţării. Alecu Balş avea ou totul 80 000 de fălci de pămînt în Moldova şi trecea drept cel mai bogat boier din ţară, pînă veni domn Mihai Sturza, care-i luă mult înainte, am văzut în ce chip.

Alecu Balş era un om foarte cumsecade, foarte înfumurat şi foarte potrivnic al Unirii. Dar era şi foarte curajos. Cînd, mult mai tîrziu, s-a votat în Divanul Ad-hoc acea mult dorită Unire, el a fost singurul Boier care a îndrăznit să voteze „contra". întrebat de preşedintele Divanului : „Cine este acel care votează împotrivă ? Conu Alecu răspunse liniştit şi răspicat, în auzul ţării şi al istoriei :

— „la eu, vel logofătul Alecu Balş, proprietar a 80 000 de fălci de pămînt".

Cu omul acesta domniţa Elencu a fost fericită.' Bună cum era ea — am văzut mai sus cum o lăuda mamă-sa Gatrina doamna în diata ei — ea se pricepu să nu facă nici o deosebire intre copiii din căsătoria din-tîi, Constantin, Ion, Alexandru şi Catinca Ghyka, măcar că aceştia din urmă erau crescuţi de tatăl lor, pe caire oricuim, trebuie să fi fost rămas cu un resentiment. Dar a mers ou „iertarea" atît de departe încît a îngăduit fiului ei Constantin Balş să se însoare cu una din fetele fostului ei bărbat din a doua căsătorie, cu domniţa Natalia Ghyka, din care pricină mult a trebuit să sufere biata femeie, după cum mai jos vom vedea.

Să arătăm deocamdată aici că domniţa Elenou, deşi bună, iertătoare, gospodină şi celelalte, era totuşi foarte energică şi vedea de averea ei şi de a bărbatului ca un bun vechil şi conştiincios administrator. Era mereu la moşie pe câmp, sau la Broşteni în pădure, şi chiar dacă şedea la Iaşi apoi îşi vedea de gospodărie, de cai, de păsări şi de vaci. Locuia, după cum am văzut, în casa

cea frumoasă din colțul Podului Verde cu Ulița Mare, (Lă- pușneanu).

În curte, murdară ca toate curțile de pe atunci, roiau găini, gâște, rațe, curcani, porci, țigani și țigănci. Pe de lături se făceau niște beciuri joase și Lungi — gospodăria ■— iar în fund erau șurele, grajdurile și șoproanele.

Aceste toate din urmă au ars într-o iarnă, prin 1860— 61, de s-a ales praf din ele.

Larmă mare în oraș : ard grajdurile domniței ! Alergară pojarnicii, lăncierii Roznovanului și infanteria lui Solomon, dar degeaba ! Abia de s-a putut scăpa casa și biserica sfîntului Neculai de flăcările mistuitoare.

Stăpâna fiind la moșie, vătavul de ogradă îi trimise a doua zi o depeșă în felul celei din cînteoul franțuzesc : „A part cela, tout va très bien, Madame la riiarquise" :

„Luminării Sale domniței Elencu, sărut mina măria ta, să nu te superi, în curte la noi cenușă, slugă plecată, eu vătavul Gheorghe".

Sosind a treia zi luminarea sa cu cai de poștă la Iași, cînd dădu cu ochii de cenușă și de vătav, nu mai întrebă nimic, ci numai ce mi-l ridică pe Gheorghe dintr-o dată la rangul de dobitoc bașa și de vel măgar — două cinuri căpătate într-o zi, după merit și dreptate. Fiindcă domnița Elencu era strașnică la mînie și iute ca ardeiul.

Despre desele călătorii pe care le făcea ea în străinătate, cînd singură, cînd cu soțul ei Alecu Balș, cînd cu copiii sau cu vreunul din ei, se povestesc multe întâmplări hazlii.

Era, zice-se, zgîrcită, și cînd la vreun hotel din Viena sau din Paris era nemulțumită de felul cum era slujită, apoi zicea secretarului ei Bolomey : „Nici o para să nu dai bacșiș servitorilor" ; iar cînd din întâmplare era mulțumită, apoi zicea : „Bolomey, dă-le cîte o jumătate de sorcovăț". Bolomey lé dădea însă cît li se cuvenea și apoi se apuca să *dîreagă* socotelile, majorînd prețurile là odaie sau la mîncare.

într-un rând, fiind prin Austria de sus, la băi ou fiul ei, beizadea Alecu Ghyka, se supăra pe un hangiu care nu voia să-i scadă dintr-o socoteală ce. i se părea prea mare. Ridică glasul, cela îl ridică și el, și atunci domnița începu să strige și să bată din picior, poruncind

fiului ei : „Alecule, trage-i cîteva perechi de palme, acum îndată ! Ce stai ca un prost ?".

Dobitoc Bașa și vel măgar nu-l putea face, că neamțul n-ar fi înțeles-o, prin urmare trebuia Alecu să-l croiască. Beizadeaua, cuminte, își liniști marna vorbindu-i de legile austriace și de supărătoarele obiceiuri ale poliției de acolo, iar domnița, pentru a-și mai potoli necazul, lipi țigăncei pe care o lua după ea pretutindeni în chip de cameristă, cele două zdravene perechi de palme pe care beizadea Alecu nu voise să le dăruiască hangiului.

Aoeste debuturi orientale ale boierilor români în străinătate au rămas de pomină în istoria anecdotică a țării. Despre soțul domniței Elencu, Alecu Balș, logofătul, se zice că fiind într-o zi la Paris cu fiul nevestei sale, același Aleou Ghyka de mai sus, și plimbîndu-se cu trăsura prin „Avenue des Champs Elysee", a dat de un nesfîrșit șir de trăsuri după care trebui să-și ție rindul. Pierzîn- du-și răbdarea, el zise supărat fiastrului său : „Da spune polițistului cela că sunt eu, marele logofăt Alecu Balș, să ne lese să trecem înainte".

Și fiindcă nici beizadea Alecu nu zise nimic, nici polițistul nu părea a-l băga în seamă, se ridică boierul puțin în trăsură și strigă pe franțuzește sergentului că vrea să treacă înainte, fiindcă el e logofătul Alecu Balș. Dar căpătă drept răspuns un : „Voulez-vous taire vot'bec, bour- geois" de se făou logofătul verde la față și trîntindu-se îmbufnat în fundul trăsurii, zise doar fiastrului : „Ce spune ? Mi se pare că se obrăznicește ! Zi-i să tacă, că acuș îl pocnesc cu ciubucu-n cap !".

A doua soție a viitorului voievod, oare nici ea n-a ajuns a fi doamnă, a fost Ana Catargi, fata lui Iordachi Gatargi și a Elisabetei Rosetti.

La vîrsta de 13 ani, părinții o măritară după Ion Bu- huș, vlăstar al unuia din cele mai mari neamuri ale Moldovei, dar pe atunci puțin în decădere. Boierul acesta nu avea nici o minte deosebit de ageră, nici o tinerețe prea fragedă. Era bogat, cinstit, bătrîn și ursuz. Ea, o copilă trecută din odaia păpușilor în iatacul bărbatului, era dimpotrivă plină de viață, veselă, zglobie, deșteaptă și foarte spirituală. Avea un duh nemaipomenit, cu care cucerea pe toți cei ce stăteau de vorbă cu ea. Nu-și putu suferi bărbatul, oare totuși o iubea cu o nebună patimă, încercând, pe cît îi stătea în

putință, să-i facă pe plac, să-i facă toate mendrele și să-i îngăduie toate năzbâtiile ei de copilă. Merse deci căsătoria așa, șohioapa-șchioapa, pînă în ziua cârud se întîlniră față în față Anicuța Buhuș și Grigore Ghyka. A fulgerat atunci din senin în sufletul amândurora, de s-au iubit ca-n basmul ou Ileana Co- sinziana și cu Fătul cel Frumos. Nici n-au mai stat la gînd : s-au despărțit îndată, ea de Ion Buhuș, el de Elencu Stürza, și s-au cununat împreună.

Aceste se întâmplau ân 1832, cînd avea acum Anica 22 de ani. Și a urmat o poveste de dragoste, frumoasă dar scurtă, cum e și fericirea pământească.

După nașterea a două fetițe, Aglaia și Natalia, după câteva călătorii, vara, în străinătate, după câteva strălucite primiri, iarna, în frumoasa lor casă de la Iași, într-o zi de sfîrșit de primăvară plecară amîndoâ peste Prut pentru niște daraveri bănești pe care le avea Grigore Ghyka acolo. Pe drum soția lui răci. Și cum era însărcinată, fu nevoită să zacă în pat, la Chișinău, vreo două luni de zile, pînă cînd, în dimineața de 17 iunie 1839, născu, înainte de vreme și foarte anevoios, o fetiță, Ioana, care nu putu trăi. În aceeași zi, două ceasuri după naștere, frumoasa, tînără, veselă, fericita Anica Ghyka își dete duhul în brațele nemîngîiatului ei soț, cu care trăise împreună, biata, numai 7 ani.

împlinise, în zilele acele, 26 de primăveri.

O înmormîntară Grigore Ghyka acolo, în cimitirul de la Chişinău, unde zăcea şi mama lui, Elena Stürza. Pe frumosu-i mormînt de marmoră albă a pus să

i se sape pe franţuzeşte, — fiindcă pe atunci limba românească era încă „nevrednică" — nişte versuri, din care trei şchioape

:Durerea care a urmat a fost însă atît de copleşitoare, încît, întors ha Iaşi — după gânduri de sinucidere pe care „credinţa", care-i veni deodată, le alungă — el înţelese că încercarea acesteia îi venise „ca o osîndă trimisă de cer pentru ateismul lui de pînă atunci. începu să se închine, să meargă la biserică, să facă milostenii, ducin- du-se chiar pînă la Ierusalim, la mormîntul mântuitorului, de unde se întoarse *hagiii,* credincios, cucrăţat de păcate, dar tot încă trist, melancolic şi aproape nemîn- gîiat. Va iubi şi altă femeie, va fi şi nebun, se va vin' deca, va fi domn şi mazil şi pribeag şi un foarte bun patriot, dar îşi va isprăvi totuşi viaţa prin gestul deznădăjduit al sinucigaşului.

Dar s-o luăm acum de la început. înainte de a vorbi de domniţele lui, să vedem mai întîi cum a ajuns în scaunul Moldovei şi o dată aşezat în el, ce treabă s-a priceput să facă. --

Ca şi tatăl său, vel logofătul Alecu, Grigore Ghyka nu putea suferi pe unchiul său Mihai Stürza. Nu-i ierta nici felul său despotic de a domni, nici abuzurile sale, nici lipsa lui de ideal patriotic. Vodă, care dorea totuşi să atragă pe nepotul său în cercul admiratorilor săi, îi oferi vistieria cu atîta stăruinţă, încît acesta fu silit- s-o primească, rămînînd în slujbă numai de la 1843 la 1844.

Firește că a fi vistiernic cinstit sub Mihai Vodă nu era lucru comod nici pentru domn nici pentru ministrul său. Părăsindu-şi postul cu oarecare tărăboi, Grigore Ghyka se învrăjbi cu unchiul său atît de mult, încît în timpul întîmplărilor de la 1848, Mihai Stürza trimise pretutindeni după el pentru a-l aresta. Dar nu-l putu găsi nicăieri fiindcă el se afla la Viena, unde se dusese pentru a aduce în țară, din pension unde se afla, pe fiisa Aglaia. întorşi pe Dunăre, vaporul pe care se aflau Grigore Ghyka şi fata lui s-a încrucişat la Giurgiu cu cel care ducea la Baziaş pe „revoluționarii ieşeni" evadați din lagărul de la Brăila de sub supravegherea lui Miscenko. De pe puntea unui vapor la puntea celuilalt s-au putut vedea „tovarăşii de luptă", schimbînd între ei cîteva cuvinte de prietenească înțelegere şi de revedere în curînd în vremuri mai bune.

întors în Moldova, unde rămase un timp ascuns pînă îi trecură furiile lui Mihai Vodă, Grigore Ghyka începu din nou uneltirile sale cu „tineretul dornic de reforme" al cărei călăuză era bătrînul său tată, logofătul Alecu.

Pe urmă, începînd să i se clatine scaunul lui Mihai Stürza, acest bătîrîn şi inimos logofăt lucră cu atîta dibăcie pe lîngă Reşid Paşa, ministrul afacerilor din afară la Stambul (prin prietenul său Fuad Effendi), încît — nu însă fără a face un mic dar de 40 000 de galbeni — căpătă pentru fiul său domnia Moldovei.

La 14 iunie 1849 Fuad Effendi trimitea din Bucureşti, unde se afla el încă din anul 1848 ca comisar al Porții, ştirea la Iaşi că Grigore Ghyka a fost rînduit domn şi să i se încredințeze lui frînele ocîrmuirii Moldovei".

La 22 iulie a venit şi firmanul din Țarigrad, ou trimisul special Nuredin Bey, şi a doua zi, 23 iulie, el a fost citit şi tălmăcit la Iaşi, în spătăria curții domneşti, „cu o solemnitate neobişnuită pînă atunci în Moldova la nici un domn".

Era în ziua aceea „o vreme foarte plăcută, că soarele lui iulie s-a ivit de la. răsăritul zorilor, aruncîndu-şi razele pe armele şi uniformele militarilor, de se părea că plutește asupra oştilor o pară de foc.. .

Toată Ulița mare de la răspîntia mitropoliei pînă în dreptul Sfîntului Neculai domnesc era împănată cu oşti ruseşti, care au prezentat armele domnului când a

trecut cu careta pe stradă, *fără" a închina însă steagurile;* iar miliția pămînteasca era așezată în ograda curții „în cerc împrejurul intrărilor" cu muzica în frunte, și cînd a intrat domnul pe poartă, ostașii au prezentat armele, *pierind. steagurile toate,* la comandă.

înăuntru, în spătărie, unde erau adunați numai boierii și popii și consulii străini, s-a dat citire firmanului împărătesc în . ființa domnului și a lui Fuad Effendi, reprezentantul Porții. S-a întîmplat atunci acel lucru -de mirare și care a bucurat pe mulți, că deși, desigur înadins, generalul Duhamel a întîrziat mult peste ceasul orînduit, Fuad Effendi și Grigore Vodă *nu l-au așteptat,* și „n-au amânat pentru această solemnitate", încît, cînd a intrat în spătărie mîndrul reprezentant al țarului, ceremonia era isprăvită.

îndată după aceea au început însă a se arăta semne rele, care au urmat apoi în tot timpul domniei acestui bun, vrednic și nenorocit voievod.

Cînd s-a scoborît vodă din spătărie de a mers la scară și s-a urcat în caretă „n-au vrut caii a pomi din loc cu toată stăruința vizitiilor și așa s-au încurcat în hamuri, sărind și zvirlind, de s-a văzut Ghyka silit a se da jos din trăsură, pînă au scos-o cu minele de sub boltă careta să-i pornească. . . Patru din acei cai erau chiar ai ginerelui măriei sale lui Mavrocordat, ce i-a vîndut apoi îndată după întîmplare, ca să înstrăineze nenorocirea din familie, dar soarta omului nu se preface într-acest chip, ci prin voința lui dumnezeu ou îndreptarea cugetului", zice Manodachi Drăghici cronicarul.

S-au mai arătat pe urmă multe alte semne rău prevestitoare. La 6 august, cînd s-a întors vodă din Țarigrad după primirea învestiturii și a intrat iar cu alai în Iași, a căzut peste oraș o ploaie cu piatră de s-a udat lumea toată pînă la oase — și mai tîrziu altele încă s-au arătat, de stăteau toți și se mirau ce are soarta ou omul acesta, care era doar acum *hagiu* și credincios și milostiv și bun ca pîinea lui dumnezeu.

Nu mai vorbim de fapte ca acele arătate de nepotul său de fiică, Radu Rosetti, ca de pildă că pălmuind într-o zi pe un „paj" din curtea domnească, i-a fost apoi atît de năcaz de fapta lui încît a dăruit copilului o pungă cu bani. Aceste sunt slăbiciuni. Dar să arătăm ce a făcut el de cum a luat frînele ocîrmuirii în mînă și cum s-a priceput sau în tot cazul cum ar fi dorit să domnească.

De cum s-a urcat în scaun a trimis mitropoliei un ofis, prin care o ruga să se vestească tuturor popilor din ţară înscăunarea lui, poruncindu-le să înalţe rugăciuni spre a-l lumina pre el şi pre toţi bunii moldoveni „ca în unire şi în dreptate să putem lucra cu toţii întru fericirea patriei".

„Pre lîngă aceste, luînd aminte că la ruga lui dumnezeu ce se face în biserică s-a obişnuit a se zice, pomenind numele domnitorului, *de a se supune supt picioarele lui pe tot vrăşmaşul şi pizmaşul.* Noi socotim că întrucît se atinge de persoana noastră să nu se mai întrebuinţeze de acum acea zicere, ci numai rugăciunea de .a ne învrednici pre noi şi familia noastră de binecuvîntarea dumnezeiască".

Dorind deci ca împreună cu tovarăşii săi de luptă, cei foşti pe la închisori, pe la mănăstiri şi prin surghiunuri, să poată lucra întru fericirea patriei, prima lui grijă fu să schimbe pe miniştrii lui Mihai Sturza, înlocuindu-i cu oameni de-ai săi.

A doua lui grijă fu să „măture judecătorii vechi din slujbe pînă la unul" rînduind pe alţii după arătarea sa, oameni pe oaire-i ştia cinstiţi şi neruşfetari.

A treia lui grijă fu să înlăture pe cît se putea din *toate slujbele pe* boierii cei *bătrîni* „încredinţând posturile publice *tinerilor* ce se închinau ideilor moderne, predicând o reformă radicală a ţării".

Pe urmă a înfiinţat corpul jandarmeriei (în locul vechilor „slujitori"), rînduindu-l pe picior ostăşesc şi întrupînd pe tot ţinutul cîte o companie de la 80 la 100 de oameni cu ofiţerii lor, al cărui buget se urca la un milion de lei pe an.

A făcut apoi cazarma cea mare pentru infanterie de la Iaşi, cea de la Copou, care se înalţă astăzi încă mîndră în capitala Moldovei, mărind şi miliţia ou un batalion şi înzestrînd artileria cu 5 tunuri în loc de unul cît avusese sub Mihai Vodă. Făcu frumoasa închisoare de la Tîrgul Ocnei şi pavarea Iaşilor cu pietre cubice, şi în chiar oasele răposatului său părinte, Institutul zis Gregorian pentru moşit şi pentru copiii găsiiţi, dăruind din banii lui pentru acest institut şi 15 000 de galbeni.

În afară de aceste şi multe alte îmbunătăţiri şi reforme, Grigore Vodă a avut curajul, după plecarea ruşilor din Moldova, să desfiinţeze cenzura, introducând libertatea presei, şi să atace şi problema reformei sociale, regulând raporturile dintre proprietari şi ţărani.

Lui îi datorim şi reorganizarea învăţăinîntuiLui public, pe^care-l împărţi în primar, secundar şi înalt, obligînd pe toţi profesorii, chiar pe cei străini, să-şi predea lecţiile în limba română.

Toate aceste îngreuiară însă bugetul statului, care de unde dăduse sub Mihai Vodă excedente (pe care acesta şi le însuşea, nu e vorbă), se făcu dimpotrivă sub Grigore Vodă deficitar — lucru pe care duşmanii săi nu-l iertară şi i-l scoaseră întotdeauna pe nas. Dar Grigore Ghyka a nădăjduit mereu că pînă la urmă va ieşi cu bine din toată încurcătura aceasta bănească, făcută doar numai spre binele ţării, şi niciodată sub nici un cuvînt nu a îngăduit nimănui £ se abate de la principiile morale, fie în interes personal, fie chiar în inteiresul statului.

Astfel, cu privire la el însuşi care dădea pilda, se cunosc două fapte foarte în cinstea lui.

El cheltuise cu luarea domniei frumuşica sumă de o sută de mii galbeni (40 000 lui Puad Effendi şi 60 000 celorlalţi potentaţi ai Staimbulului) care apăsa greu asupra averii sale. Dar deşi împăratul Neculai îi trimisese răspuns că, în urma intervenţiei sale pe lîngă Poartă, aceasta îi îngăduia să-şi acopere cheltuiala din înfiinţarea unei noi dări asupra sării, Grigore Vodă răspunse, mulţumind, că nu-i stă în putinţă să împovăreze poporul cu biruri menite să plătească datoriile sale personale.

Alta :

Cerînd autorizaţia Porţii să urmărească în averea sa imobiliară din Moldova pe fostul voievod Mihai Sturza- pentru toate „neorînduielile" făcute de acesta în timpul domniei sale, generalul rus Duhamel se împotrivi, po- runcindu-i să înceteze orice urmărire împotriva administraţiei fostului domn. Grigore Ghyka trimise atunci o scrisoare cancelarului Nesselrode la Petersburg, zi- cându-i curat : „Ferice de Moldova că are acum un domn cinstit, căci văzînd ocrotirea cu care cabinetul împărătesc acopere nedreptăţile şi delapidările lui Mihai Sturza, aş putea fără teamă să merg pe urmele sale".

Multe alte gesturi şi fapte frumoase a mai făcut acest voievod, cel din urmă pe care l-a avut Moldova. Şi te cuprinde un simţămînt de duioşie cînd te gîndeşti că şirul *voievozilor moldoveni* se încheie cu unul care a încercat să meargă, după 500 de ani, pe uirmele celui

dintâi : Bogdan din Maramureş înfiinţînd Moldova şi Grigore din Pind [72] luptînd pentru înfiinţarea României!

N-am zice, ea Radu Rosetti, că Grigore Vodă a fost întemeietorul partidului unionist, dar a fost desigur, şi înainte şi în. timpul domniei, unul din înfocaţii săi partizani. Şi pentru un domn în scaun, care ştia că prin Unire îşi va pierde tronul, lupta oe a dus în vederea acestui ideal scump tuturor românilor este pe deasupra oricărei laude.

La începutul războiului Crimei«, în 1853, el *se* purtase cu gindiui recrutării unei legiuni de voluntari moldoveni, în capul cărora să se puie el însuşi, pentxu ca prin vărsarea sîngelui moldovenilor să aibă ţara lui dreptul la sfîrşitul războiului să-şi spuie cuvîntul, le-gînd viitorului neamului românesc de soarta armatelor aliate, sau mai bine zis de izbînda lor, de care nu se în-doia. Radu Rosetti ne asigură că cuvintele cântecului războinic cu care oştenii lui aveau să intre în foc, erau făcute de el:

„Buciumul român răsună, Pe-ai săi fraţi el îi adună".

Iată aşadar şi poet.

Ca realizare a politicii sale „progresiste", cea de căpetenie a fost dezrobirea ţiganilor boiereşti. Dar povestea aceasta fiind în legătură ou alta, o lăsăm mai la urmă. Să vedem deocamdată neajunsurile ce i s-au întâmplat bietului om cînd cu „pierderea minţilor" şi cealaltă, cînd cu „fuga peste hotar", căci domnia lui Grigore Ghyka Vodă a fost de două ori întreruptă.

Ajuns în stare de a face, ca domn, cel mai mare bine cauzei naţionaliste dragă inimii lui, Grigore Vodă trebui să lucreze cu multă băgare de seamă, fiindcă altfel jandarmii de la spate, rusul şi austriacul, l-ar fi lovit de s-ar fi rostogolit din domnescul său scaun. Reacţionarii aceia nu puteau îngădui ea nebuniile revoluţionare şi ideea de Unire să se întărească în sufletele românilor, fiindcă ei aveau nevoie de două mici ţări înapoiate pe oare uşor să le poată înghiţi, nu de o ţară unită şi mare care le-ar fi tăiat calea Bizanţului. în atari împrejurări, Ghyka nu putu face mai mult decît făcu, lăsind doar prietenilor săi mînă liberă să lucreze pe ascuns la pregătirea şi la răspîndirea patrioticelor lor idei. Dar suferinţa lui era mare că, ajuns domn, să-i fie totuşi acţiunea atît de restrînsă.

Frămîntările acestea ale inimosului voievod, neputinţa în care se afla de a lucra după îndemnul inimei

sale, rana pricinuită de moartea nevestei sale, precum și- descoperirea unei bande de falșificatori de acte publice, în care tristă afacere dușmanii domnului voiră să amestece: și pe linii membri din familia sa, îl aduseră la începutul leatului 1853 într-o stare de nervi încît începu să aiurească.

„S-a cuprins vodă de o ipohondrie serioasă, ce i-au slăbit mintea de a nu putea ooirmui", zicea Manolachi Drăghici ; iar ministrul său Nicolae Suțu arată în amintirile sale toate tristele amănunte ale acestei boli ce întunecă, foarte vremelnic de altfel, mintea bietului voievod.

La 23 ianuarie el înoredință domnia Sfatului extraordinar al țării și se duse la mănăstirea Neamțului să se odihnească acolo, la aerul tare de munte. Prin Iași se zvoni firește ba că e mazilit, ba că e nebun, turbat, fiindcă „era și foarte oprit a se vedea de cineva", ceea ce putea da naștere la toate bănuielile. Dar pe la 1 februarie. simțindu-se mai bine, merge la moșia sa Hărpășești unde rămase vreo 5 săptămîni, în timpul postului mare, aducindu-și și familia acolo și primind de la o vreme[1] și lume străină, pe miniștrii săi și chiar pe consulii străini.

La 3 martie el era atît de vindecat de neajunsurile stării sale nervoase, încît putea da colegului său Barbu Vodă Știrbey, la București, știri despre sănătatea sa, din care putem cunoaște cum a simțit și judecat el însuși întîmplarea ce vremelnic îl doborîse :

„Principe", îi scria el. „încredințat fiind de simțămintele pe care măria ta ai binevoit să mi le arăți prin scrisoarea din 27 februarie, mă grăbesc a-ți spune ce plăcere mi-a făcut această dovadă de simpatie și ce bună amintire îmi va lăsa ea. Boala mea, în fel de feluri privită și tălmăcită, a fost totuși numai urmarea unor oboseli fără margini, amestecate cu amare păreri de rău că silințele și jertfele mele nu sunt în stare să îndrumeze mințile spre același scop : fericirea țării — și nu ajung a stinge patimele care, veșnic în mișcare, caută să paralizeze acțiunea guvernului meu. Dacă s-au vădit cu acest prilej, dovezi de simpatie pentru mine în țară, e totuși păcat că unii din compatrioții mei se îndărătnicesc a nu voi să recunoască abnegația pe care o dovedesc și vederile părintești și împăciuitoare care mă călăuzesc. Dar, oricare ar fi nerecunoștința ce ain cules

pînă acum şi cea care mă mai aşteaptă, nimic nu va putea slăbi dragostea şi dezinteresarea cu care am înţeles a-mi face întotdeauna datoria faţă de ţară; şi acum, cînd puterile mele stoarse s-au întărit prin odihnă, voi consacra statornicele mele osteneli grelei sarcini pe care am luat-o asupră-mi...".

La 8 martie Grigore Vodă era, din nou la Iaşi, luînd frânele guvernului în mînă.

Dar bucuria celor ce-l iubeau nu ţinu mult, căci peste vreo trei luni şi jumătate se întîmplă celălalt bucluc, al intrării oştilor moscovite în Moldova. La 21 iunie ele veniră la Iaşi sub comanda generalului Danen- berg, care plecă însă în curând la Bucureşti, lăsînd în locu-i pe capul lui Grigore Vodă pe cneazul Gortciacoff.

Cauzele războiului din 1853 nu le vom mai arăta, ele fiind prea cunoscute : Cheia bisericii sfîntului mormînt, ca pretext, şi celelalte... Fapt e că ruşii au ocupat în iunie ţările dunărene înainte ca războiul să fie declarat. Abia în septembrie s-au hotărît turcii să-l declare ei, în care timp Gortciacoff plecând şi el la Bucureşti, Moldova rămase mai departe sub ocîrmuirea lui Grigore Vodă a cărui îndatorire era însă să facă aprovizionarea oştirilor muscăleşti. După declararea războiului, ruşii, care firește că nu puteau avea mare încredere în domnul Moldovei pe care-l ştiau neprietenul lor, trlmiseră la Iaşi pe generalul Urusoff „ca să ieie stăpînirea din mîna Ghicăi şi să ocîrmuiască el ţara pînă la o altă regularisire".

Grigore Vodă nu se grăbi să plece. El se duse a doua zi abia la via sa de la Socola, unde mai rămase cîteva zile împreună cu toată familia lui, făcîndu-şi socotelile, stringîndu-şă buclucurile, mai dând prietenilor săi sfaturi, şi pornind abia după aceea, agale, prin Mamornița şi Lemiberg, la Viena.

După un an, întîmplările politice şi ale războiului îl vor aduce din nou în ţară. Franţa şi AngLia decdarînd în iarna anului 1854 război turcilor, teatrul operaţiunilor inu- tându-se de pe malurile Dunării în Ctrimeia şi în Austria, veşnica *profitoare,* oclipind în toamnă Moldova părăsită de ruşi, Grigore Vodă se întoarse de la Viena la Iaşi sub ocrotirea generalului baron Hess, urcîndu-se din. nou în soa.un.ul din care fusese alungat de Urusoff (2 octombrie 1854).

Despre petrecerea sa la Yiena nu ştim aproape nimic. E de presupus că beizadea Costachi şi domniţele

Catrina și Aglaia, fiind căsătoriți, au rămas la Iași ; și mai trebuie să credem că tot acolo rămăseseră și domnița Na- talia împreună cu beizadea Ion (beizadea Aleeu fiind încă de mai multă vreme în străinătate la studii), deoarece atîta știm de Grigore Vodă, că luase cu el la Viena pe ibovnica lui, Eufrosina Leroy, și pe cei doi copii pe care-i avusese cu dînsa, din care prințișorul Ferdinand avea abia 4 luni. Trăind deci acolo cu „metresa" lui și ou copiii ei, nu putea deci avea pe lîngă el pe beizadelele și pe domnițele sale legitime.

Pe această „Eufrosine Leroy" o cunoscuse Grigore Ghyka la Paris, înainte de domnie, într-un chip foarte romantic. Se plimba într-o zi viitorul voievod printre mormintele marilor francezi din cimitirul „Père Lachaise", el un străin care se închina amintirii unui Molière sau La Fontaine, ea o pariziană oare se ruga la mormîntul unei prietene moartă de curând. Au intrat în vorbă, fiindcă așa a vrut soarta, ș-au plăcut și s-au iubit. Cînd a fost numit domn, a adus-o la Iași, i-a luat casă, mobile, servitori și trăsură, ținînd-o departe de toata lumea și mexgînd el însuși s-o vadă un ceas-două pe zi și în toate nopțile între 12 și 3 dimineața. Așadar un fel de doamnă de Maintenon, fără strălucirea acesteia și fără aceeași influență asupra iubitului ei.

„Madame Leroy" era femeie plăcută, cam grăsulie, cu trăsăturile feței fine. Semăna destul de bine — ne asigură secretarul francez al lui vodă, Edouard Grenier — ou „Madame Mathilde" a lui Heinrioh Heine, deși mai deșteaptă și mai cioplită decît aceasta. Va fi mai tîrziu, în Franța, după mazilirea lui Ghyka, soția sa legitimă, și o vom întîlni-o de cîteva ori în cursul acestor povestiri.

înainte de a arăta a doua domnie a lui Grigore Vodă și a arunca o privire asupra frumoaselor sale domnițe, se cuvine să faeem un mic pojas lîngă chipurile beizadelelor sade, fiindcă întâmplările ce-i privesc, ale lui beizadea Ion în tot cazul, s-au desfășurat în timpul domniei dintîi.

Cei trei fii ai lui Grigore Ghyka cu domnița Elenou Sturza au fost, după cum am văzut, beizadelele Costachi, Ion și Alecu. Studiile și le făcură la Freiburg în Elveția, unde au fost crescuți de *Grégoire de Cirard,* ofițer și fiu de ofițer șvițeran, pe care, după întoarcerea fiilor săi în țară, Grigore vodă îl chemă la Iași, dindu-i grad de colonel în armata moldovenească. Girard pare a

fi fost un om foarte de treabă, la care feciorii lui vodă ţineau atît de mult, încît după moartea tatălui lor, ei se îndatoriră printr-un act judecătoresc „drept recunoştinţă pentru creşterea şi îngrijirea" ce au avut de la el pe eînd erau copii, să-i dea o pensie de 720 de galbeni pe an tot timpul vieţii sale.

Copiii aceştia, foarte mici la stat, foarte oacheşi la faţă, cu păr castaniu, cu ochii frumoşi, aveau firi blinde şi iubitoare, erau sentimentali şi pătimaşi ca şi părintele lor.

Beizadea Costachi, cel mai mare, a fost în timpul domniei tatălui său postelnic, apoi magistrat şi membru la Curtea de casaţie. S-a însurat de tînăr cu Catiţa Balş de la Dumbrăveni, cu care a avut două fete, şi mai tîrziu ou fiica unui boier grec din Muntenia, Zoe Plagino, cu care a avut un fiu, pe Grigore Ghyka. A murit în anul 1874 la vîrsta de 47 de ani.

Beizadea Ion, sau Iancu după cum i se mai zicea, fiul mijlociu, a fost cu mult cel mai deştept din toţi, cel mai cu carte şi cel mai simpatic. Era la stat şi cel mai mititel. Grenier spune despre el că era, prin 1855, „frumuşel, harnic şi încăpăţînat".

Băiatul avea abia 10 ani cînd il trimise tatăl său, împreună cu fraţiorii, la Freiburg în Elveţia. Trecut apoi la Paris unde-l prinse revoluţia din 48, el se întoarse la Iaşi, rămînînd acolo pînă în 1849, cînd îl trimise tatăl său din nou în Elveţia, la Geneva de data aceasta, unde avu ca tovarăş de studii pe prinţul Leopold de Anhalt şi ca profesori pe Ernest Na vi lle la filozofie, pe Olier la drept şi pe Girard la arta militară.

În 1851 el se întoarce definitiv la Iaşi, cînd tatăl său îl numeşte locotenent în miliţia Moldovei şi aghiotant domnesc. E tînăx, frumos, nebunatic, mor fetele după el. Dar băiatul e cuminte, nu se încurcă, deocamdată, cu nici una, şi se apucă să scrie : amintiri, schiţe, călători. „O iarnă la Iaşi" e o icoană a vieţei moldoveneşti de altădată, care are un farmec şi un pitoresc cu totul deosebit. E în felul el una din cele mai bune lucrări ce se cunosc, mal interesantă chiar decît ale lui Alecu Russo, şi nu se va putea scrie vreodată istoria societăţii ieşene în veacul al XIX-lea fără a se consulta acest document viu, plăcut, „pris sur le vif". Tot atît de bună e şi scrierea lui intitulată : „O călătorie în Carpaţi" din oare mai ales partea de la început şi povestirea lui Iordachi despre haiducul Petraru, sunt

nişte mici juvaere literare. Mai slabe sub „Chipurile româneşti", în care autorul, prea tânăr şi prea puţin documentat,, încearcă să ne arate „pe boier, pe ţăran, pe popă şi pe ciocoi" într-un fel cum nu puteau să fie.

Răsfăţatul beizadea Iancu nu stă totuşi toată ziua închis în casă ou pana în mină. Mai are slujba şi nu se dă îndărăt nici de la petreceri. Îi place să se plimbe la Copou, iarna cu sania mai ales, să meargă la teatrul francez unde admiră pe Gatineau şi pe domnişoara *Any Roland*, la teatrul românesc unde se prăpădeşte după Millo, pe care-l compară cu Molière, şi la bal mascat „unde muzica ne face să auzim acele valsuri de Strauss cărora nu-ţi stă în putinţă să te împotriveşti". La balurile acele, care încep seara la opt şi se isprăvesc abia în zori când trec lăptarii pe stradă strigîndu-şi marfa cît îi iau gura : lap-te, lap-tee ! — la baliuirile acele, bătrînii boieri se plimbă încet prin sală cu mîinile la spate, iar cei tineri joacă de ţi-e mai mare dragul să-i vezi „cum pornesc, cum se învirtesc, şi cum ştiu perechile să ocolească perechile".

Când nu e la teatru sau la bal, beizadea Iancu, democrat cum fusese şi babaca, se duce uneori seara prin cafenelele negustorimii. Îi place să vadă acolo, într-un nour de fam, pe divanurile ce se înşiră de-a lungul pereţilor, la mese rotunde şi joase „pe turcul grav pînă-n desfătări, soribindu-şi narghileaua, pe .armeanul în stma- niul său port, gustîndu-şi tacticos cafehrţa moka, pe grecul zgomotos făcînd gesturi, pe jidan numărîndu-şi banii şi pe neamţ bîndu-şi halba de bere".

„E unu după miezul nopţii... se pot deci încă face vizite ! Căci toată ziua şi toată noaptea casele boiereşti" sunt deschise, de stai să te întrebi când lucrau şi când dormeau oamenii aceia. Dar dormeau, cică, între 3 şi 10 dimineaţa ; slujba, de la 11 la 4 ; masa, de la 4 la 5 ; apoi iar un mic somn pînă la 7, şi de la 8 în sus ... viaţa ... Cărţile mai ales, obicei luat de la ruşi de la 1827 încoace, care pînă acum a făcut să cadă mai multe familii bogate în cea mai neagră mizerie... Câţiva boieri ţin toată iarna casa lor deschisă, la rînd, de două ori pe săptămână. Intră lumea acolo ca la birt, se aşază la una din cele 10 sau 20 de mese din salon, şi joacă ou aprindere, cu nesaţ. Când pe covorul verde se îngrămădesc, licărind, galbenii de aur, obrajii se îmbujoresc, ochii strălucesc şi tremură sufletele bieţilor pătimaşi... Se joacă mize de 10, de 20 de mii de lei

dintr-o dată, averi întregi se duc într-o seară ... şi uneori nenorocitul care a pierdut tot ce avea, se duce cu ochii aiuriţi să-şi zboare creierii acasă". Jocurile obişnuite erau : cele *de noroc,* ca stosul, lans- kene şi maca, cele zise *speculative* precum vist, prefe- ranţă, pichet, şi cele *distractive,* precum ghiordumul, con- cina, calul alb. Vitejii jocurilor „de noroc" erau Ionică Greoeanu, zis Badaşcu, Vasilică Ghica, Neculai Negruzzi, Leonida Mavrodin şi Nicu Pavli. Cucoanele jucau şi ele, dar "mai mult concina şi pe bani puţini.

Lui beizadea Ianou nu-i plăceau nici cărţile nici vizitele. Se ducea uneori prin casele acele, fiindcă *trebuia.* Dar el, cînd nu era seara nici la spectacol, nici la bal mascat, nici la cafenea, nici la cărţi, apoi îl găseai sus la „Coana Frosa", în grădiniţa de lîngă teatru, acel Resta Urant Du the Atre
despre care am mai vorbit. Acolo mergeau „artiştii" şi-i plăcea lui Iancu Ghyka să facă haz cu ei ... şi mai ales cu ele. În vara anului 1852 a zărit în grădina aceea, întîia dată, pe dansatoarea Rose Pompon. I-a rămas la ea gîndul şi inima şi nu s-a lăsat pînă n-a cunoscut^o şi pînă n-a iubit-o. A fost marele roman al vieţii sale.

Rose Pompon a avut minunata idee să-şi scrie amintirile, aşa încît avem despre ea toate amănuntele trebuincioase pentru alcătuirea, pe scurt, a acestui roman.

Mica burgheză Elvira din Paris, crescută la Saint-Denis, se mărită la cincisprezece ani şi jumătate cu juva- ergiui Bonzé, un om ursuz şi grosolan cu care nu s-a putut înţelege. Ea era veşnic în mişcare şi ou zîmbetul pe buze, el morocănos şi tăcut. Nici nu trecuse „luna de miere", că juvaergiul îi şi spune într-o zi : „Eşti fru- moasă şi prea veselă ; mie îmi trebuie o femeie liniştită, care să aibă grijă de casă, o bucătăreasă". S-au despărţit, fără a divorţa, fiindcă erau amîndoi catolici. Elvira Bonzé şi-a luat buclucurile şi a început să cutreiere Parisul după o slujbă. A fost guvernantă, croitoreasă, a umblat de ioi-colo să-şi cîştige viaţa, pînă a nemerit, într-o seară, ca să mai şi petreacă, la „Mabille".
Le samedi, dans le jardin Mabille Vous vous livrez à de joyeur ébats. C'est là qu'on trouve une vertu facile Et des appas Qu'on ne dit pas.

Mogador şi Clara Fontaine făceau pe atunci furori în grădina Maibille. Mica Elviră — avea abia 16 ani

— holba ochii la ele şi nu se putea sătura de a le privi cum joacă, oum saltă, ce drăgălaşe şi pline de farmec sînt. împreună cu prietena ei Eliza, ou care nimerise în seara aceea acolo, începu să facă planuri : că şi ele sînt tinere şi frumoase şi le place dansul la nebunie şi au dreptul la viaţă, ca celelalte. întoarse deci acasă, încep fetele în sărăcăcioasa lor odăiţă să joace împreună, să sară, să se învîrte, să se plece şi să se ridice, întocmai ca Mogador şi Clara Fontaine. Născocesc dansuri noi, le repetă, a doua seară, a treia şi a pabra, iar în seara a cincea se duc, de-a braţeta, din nou la Mabille. Dansează împreună; Luimea le priveşte mirată, apoi fermecată şi la. urmă entuziasmată. Li se dau nume noi : Eliza devine Regina Po- mare şi Elvira Bonze, Rose Pornpon ! Au cucerit Ma- billul, vor cuceri Parisul.

începu viaţa mare a „demimondenelor[14] parisiene) apartament, mobile, echipaj, rochii şi juvaiere. „În vremea aceea nu se punea nici pudră pe obraz, nici roş pe buze", scria Rose Pompon. Tinereţea şi frumuseţea erau de ajuns. Pentru ele dădeau bărbaţii bani, pe care fetele îi luau, îi cheltuiau şi cereau alţii. Dar Rose Pornpon, deşi atît de tînără, se gîndea uneori la viitorul ei : cînd va fi bătrînă să aibă un capital pentru a putea trăi din venitul lui. Strîngătoare nu era ; îi trebuia deci un capital mare, care să i se dea, aşa deodată, „pentru a avea rentă". Dorinţa aceasta devenise o boală la ea. Cum se învârtea vreun bărbat împrejurul ei, Rosa de colo : *„Faites-moi des rentes"*. În schimbătoarea-i viaţă, ba de lux, ba de boemă, dansând pe scenă sau în grădini, azi bogată, mîine săracă, se întîlni fata într-o zi „â la sortie des Italiens" cu prinţul Palia, un străin. Tânăr şi frumos, el o găsi pe Rosa tînără şi frumoasă. Îi zise : „Te iubesc", ea îi răspunse : „Faites-moi des rentes".

Tînărul nu păru mirat : „Rente ?" îi zise. „îţi dau câte vrei. Sânt bogat, am moşii şi castele ... O sută de mii îţi ajunge ?".

— „Oh, da !" răspunse Rosa.

Şi se iubiră amîndoi, o lună, două, şase. Dar suta de mii nu venea. Supărată, Rosa începu să bată din picior. Strîns cu uşa, tînărul mărturisi că nu are banii asupra-i, dar se va duce acasă pentru a-i aduce. O sută de mii de franci erau pentru el un nimic. Peste o lună va fi înapoi la Paris, cu banii în geantă.

Porni deci... tocmai în Moldova. Căci prințul Palia era român, un Pella oarecare sau cine știe cine !

Domnul Palia, sau poate Palladi, nu se mai întoarse. Dar nici Rose Pompon nu renunța la rente. După vreo șase luni, găsind o prietenă, Olimpia, care era gata să meargă la Iași pentru a-și vedea acolo „iubitul" — își făcu geamantanul și plecă eu ea.

Prin Viena, unde joacă pe scenă pentru a mai strânge bani, prin Lemberg, piin Cernăuți și Mamornița, Rose Pornpon și Olimpia sosesc la Iași eătre începutul prtoiă- verii 1852. Trag amândouă la un han, și a doua zi Rose Pompon se și înfățișă la „prințul Palia" acasă, cerîndu-i suta de mii ! Cînd a dat cu ochii de ea, fostul „șmecher" a îngălbenit. A început a bolborosi cuvinte fără șir, din care totuși înțelese fata prea bine că bărbatul nu avea nici moșii, nici castele, nici bani, și că pe .lîngă toate mai era și logodit, gata să se însoare.

Dar Rose Pompon era fată bună. Dacă nu are omul bani, nu e nimic de făcut. Se puse deci pe chef : o viață de noapte cu dans, cu joc, cu băutură. Merse cu Olimpia și pe la „Coana Frosa" unde o zări, pare-se, într-o noapte, beizadea Iancu Ghyka.

După vreo două-trei luni, sătulă de viața aceasta, ho- tărîndu-se să se întoarcă la Paris, se mută de la han la niște evrei prin Tîrgul Cucului, se. pregăti de drum și merse iar, de mai multe ori, la Palia al ei să-i ceară bani barem pentru poștă și diligență. Dar cela nu-i dădu nimic, ba o și amenință că o va expulza din țară. Cînd deodată, într-o seară, primi de la el o scrisorică, prin care era rugată să vie pînă la Copou, căci avea ceva foarte însemnat să-i spuie. „La poartă te așteaptă o trăsură", scria domnul Palia, poți avea toată încrederea în cinstea și discrețiunea vizitiului". — „O fi o cursă", se gîndi Rose Pompon. „Vrea să mă omoare !". Dar fata fiind curajoasă, se hotărî să se ducă. Ce-o fi, o fi !

„Pentru orice eventualitate, m-am făcut foarte frumoasă. O rochie de velur bleu, un mare mantou garnisit cu blană și o pălărie din aceeași stofă ca a rochiei. Eram foarte reușită... Trebuie să fii întotdeauna pregătită".

Impopoțănată cum era, se urcă în trăsura cea cu vizitiul discret, care o duse la Copou, dincolo de Copou, foarte departe de Copou. începea tocmai să-i fie frică, cînd se opri deodată trăsura în fața unui han, în ușa căruia o aștepta, zîmbitor, domnul principe Palia... Lîngă

el stătea un alt om, foarte mic şi foarte în întuneric. Intrară tustrei într-o odaie, un fel de birt, şi înainte de a se aşeza la masă, Palia, îşi prezintă prietenul: Popescu !

Un hohot de ris ! Pe Popescu acesta, Rose Pompon îl cunoştea după portretele care se răsfăţaţi în vitrinele tuturor negustorilor din Iaşi. Era fiul lui vodă, beizadea Ion — Le Prim« Jean !

— „Domnule Popescu, te cunosc", îi zise veselă pariziana. „Te văd în fiecare zi la ferestrele tuturor prăvăliilor. Bună seara".

Beizadea Ion începu să rîdă şi el :

„Bună seara, Rose. Îmi placi, şi te iubesc !".

— „Faceţi-mi rente", răspunse ea.

Beizadea Iancu Ghyka îi dădu mai mult decît rente şi mai mult decît obişnuitele daruri de rochii, pălării, juvaiere, trăsuri şi servitori — îi dădu micii Rose inima lui toată, şi-i mai făcu un dar la care nebunateca dansatoare nu s-ar fi aşteptat : o făcu să simtă deodată, şi în sfîrşit să înţeleagă, ce înseamnă iubirea !

Bătrînă, devenită iar o burgheză aşezată, îi tremura încă sufletul la amintirea acelei dragoste :

„A fost povestea mea de dragoste cea mai frumoasă, cea mai sinceră, cea mai aleasă, anii care se vor scurge nu vor putea pierde intensitatea amintirilor mele".

De-acum, lumea era a lor. Nu mai puteau trăi fără a fi împreună odată, de două, de trei ori pe zi. Şi cum se despărţeau îşi scriau, după cum merg — cine nu ştie ? — lucrurile în dragoste !

„Iubita mea", îi scria Iancu, „nu vom avea deseară bal mascat. Aşa a hotărît mitropolitul, care găseşte că petrecerea de la biserică ajunge. Aşadar ne vom vedea deseară la tine. Pregăteşte tu cina. La revedere. Te iubesc. Te mai sărut din toată inima".

Sau :

„Drăguţa mea, te gîndeşti tu la mine ? Eu, toată noaptea numai pe tine te-am visat. Se făcea că eşti lîngă mine, lipită de mine, te ţineam în braţe şi te sărutam... Voi veni deseară să te văd, dar ceva mai tîrziu ca de obicei, căci trebuie să mă duc la întrunirea unui aşa-zis ***Jockey Club*** ... De ar veni odată seara ! La revedere, îngerul meu. Iuibeşte-mă cum te iubesc".

Şi aşa mai departe ...

Cucoanele din Iaşi erau mîhrite şi zunlii. La nici una din ele nu se uitase beizadea Ianou, şi acuma

dansatoarea asta i-a furat inima şi minţile. Iot ce era mai frumos în capitală, era pentru ea. Cum voia vreauna să cumpere o rochie mai abitir de la Derigaoilt, vreo mătase mai fină de la Lupu Carniol, vreo mobila ncxuă de la Mi cu li sau vreo statuetă din porţelan de Saxa de la Melidon, răspunsul negustorului era mereu acelaşi : „E vîndută franţuzoaicei !". Nu mai era de tráit. Cuconetul ieşean făcu împotriva ei -o alianţă defensivă întîi, şi pe urmă ofensivă. Merseră boieroaicele pînă sus la vodă, să-i vorbească de scandalul ce pricinuia fiul său în societate ou felul vieţii ce ducea... ou o dansatoare, cu o venetică !

Grigore Vodă, care se făcuse pînă atunci că nu ştie nimic, văzînd că „scandalul" a devenit public, trimise răspuns fetei că-i porunceşte să părăsească laşii şi ţara. Ea, femeie deşteaptă şi inimoasă, răspunse aghiotantului domnesc care-i adusese porunca :

— „Suntem aici trei pariziene : eu, Olimpia şi d-na Leroy. Sau ne dă afară pe toate tred, sau nu pleacă nici una !".

îndrăzneala Rosei Pompon era[1] mare, dar logica şi bunul simţ erau din partea ei. Era greu pentru vodă, cînd îşi ţinea o ibovnică franceză, să oprească pe fiul său să-şi ţie şi el una. Domnitorul închise din nou oohii. Nu mai văzu şi nu mai ştiu nimic.

Dar beizadea Iancu se simţise jignit de porunca ce i se dăduse iubitei sale. Buna-voinţă părintească nu-l liniştea şi-i era teamă ca nu cumva, într-o bună zi, să-şi schimbe gîndurile şi să-i trimită „îngerul" peste graniţă. Propuse deci fetei s-o ia de nevastă. Ea, ou veşnicul ei bun simţ, îi răspunse că era măritată şi nu are poftă să fie bigamă, fie chiar aici în capătul Europei. Iancu Ghyka ii povesti atunci toată întîmplarea încă proaspătă a contesei Dash cu beizadea Grigore Sturza, asigurînd-o că, odată cumnaţi, Grigore vodă nu va face ca Vodă Mihai. Era doar tatăl său un om mult prea înţelegător în materie de dragoste !

Rose Pompon îl iubea prea mult pentru a se împotrivi. „Dacă vrei tu", zise, „hai să ne căsătorim !".

Şi aşa într-o zi se duseră amîndoi, *fără martori,* la *o* bisericuţă de la Copou, unde un preot cumpărat, cununa pe Elvira Bonze cu luminarea sa beizadea Ion Ghyka.

îşi pusese mireasa rochia ei de mătase albă cusută ou aur, diamante şi briliante în păr şi brăţare

pînă-n coate. „Eram superbă ,şi triumfătoare... Ion era nebun de bucurie... ne-am jurat deci dragoste veşnică şi fidelitate".

După nuntă se întoarseră amândoi acasă la ea, cinară, se culcară, se iubiră şi adormiră.

Dimineaţa la 7 — dormeau încă duşi amîndoi — bătu cameriera la uşă. Rose Pompon se sculă şi o întrebă supărată ce vrea. Cameriera, o pariziană şi ea, răspunse în jargonul lor :

—■ „Poliţia, consulul şi toată şleahta !".

Vai de mine ! Ce este de făcut ? Rosa îşi deşteptă bărbatul, începînd amîndoi a se sfătui dacă să fugă sau ce să facă. Căzură la învoială să meargă ea să vorbească cu dînşii, să-i întrebe ce vor, şi în tot cazul să tăgăduiască cununia, cu orice preţ s-o tăgăduiască.

Rose Pompon se spălă, se pieptănă, se parfumă şi îmbrăcă apoi „un lung capot de batist alb garnisit cu dantelă", fiindcă atunci cînd ai de luptat cu bărbaţii, trebuie să fii frumoasă, zicea ea.

Intră în salon ca o regină, ca o domniţă ce era de-o zi.

— „Ce doriţi, domnilor ?".

Consulul îi răspunse :

— „Dumneata te-ai măritat aseară cu beizadea Ion !".

— „Eu?".

— „Dar cine, eu" ? Dumneata, la o bisericuţă de la Copou".

— „Nu-i adevărat".

— „Ba-i adevărat. Şi întrucît eşti măritată în Franţa, iată-te acum bigamă !".

— „Nu-i adevărat. Sunt măritată în Franţa, dar nu sunt măritată aici. Fost-au martori la cununia mea ?".

— „Nu. A fost numai un popă. Ţi-l pot aduce aici".

— „Adă-l aici, să vedem ... Iar dumneata, domnule consul, în loc să-mi faci astfel de înscenări, mai bine m-ai lua sub scutul d-tale. Sunt francezâ, eşti consulul Franţei, trebuie să mă aperi, nu să mă învinovăţeşti".

Consulul nu-i răspunse nimic, trimiţînd după popă, care veni îndată, fiindcă era după uşă. Cînd îl

văzu, Rose Pompon — ca la teatru — se duse la el şi cu multă îndrăzneală îl întrebă, uitîndu-se drept în ochii lui.

— „Dumneata eşti părintele care spui că mai cununat aseară ? Uită-te bine la mine, eu sunt aceea? Mă recunoşti ? Poţi jura dumneata că mă cunoşti ?".

Popa aiurit, nu ştiu ce să spuie. Bolborosi cîteva cuvinte neînţelese — de altfel fusese atît de întuneric în bisericuţa de aseară — încît nu mai ştia nici el de era ea, de nu era ea, pe cine cununase şi pe cine nu.

Rose Poinpon avu atunci o inspiraţie dumnezeiască. În dispreţul tuturor convenienţelor şi al solemnităţii momentului, o adevărată „gamine de Paris" ce era, dar drăguţă şi nostimă foc, se întoarse rîzînd la sfinţia sa şi-i arătă limba.

Popa îşi puse potcapul şi ieşi buzna pe uşă afară, stri- gînd cît îl lua gura : „Asta-i dracu împielităt... Dracu ... Dracu !".

— „Ei vezi ?", zise Rose Pompon, încîntată.

— „Eşti o comediană !" îi răspunse consulul, care abia se ţinea de rîs.

— „Nu", adăugă ea. „Nu sunt o comediană, dar nu vreau să mă las jucată. Îmi veniţi ou fel de fel de mofturi pentru a mă despărţi de prinţul meu iubit. Azi bigamă, mîine hoaţă, ştiu eu ce veţi mai născoci... Mă pun, domnule consul, sub înalta dumitale protecţie !".

Dădu uşor din cap, foarte mîndră, întoarse spatele şi plecă.

Consulul, poliţia şi „tot bataclanul" ieşiră pe o uşă şi Rose Pompon pe alta. În iatac, ea istorisi lui beizadea Iancu cele întîmplate, făcând haz împreună de mutrele consului, poliţaiului şi popei.

Beizadea Iancu şi domniţa Rosa petrecură împreună, nedespărţiţi, acasă, ziua, seara şi noaptea întreagă. A doua zi — a treia după nuntă — un fecior aduse o scrisoare de la un prieten de-al beizadelei, care-l ruga să vină numai decît în oraş să se întîlnească cu el, căci are ! să-i spuie ceva foarte interesant.

— „O fi vreo cursă", îi spuse Rosa.

— „Nu cred. E unul din bunii mei prieteni. Mă duc să văd ce vrea".

^

Dar cui L-ar fi trccui prin gînd, că din ceasul acela beizadea Iancu şi Rose Pompon nu se vor mai

vedea niciodată în viață, niciodată. Tot ce a țesut anul, s-a rupt într-o clipă.

Trei ceasuri după plecarea lui Iancu, Rosa primi de la el următoarea scrisoare :

„Iubita mea, aim fost arestat în numele măriei sale. Pe tine voiau să te trimită cu căruța de poștă. M-am lăsat prins numai ou condiția să te trimită cu trăsura și să-ți dea 200 de galbeni. Tata mi-a dat cuvântul că-ți va trimite banii. M-au dus la închisoare la Socola. Nu poți ști, îngerul meu, cît sufăr aici. Nu mai trăiesc, sînt nebun. Stau singur într-o odaie, plîng ca un copil și mă bat ou capul de pereți. Rose, îți jur pe tot ce am mai sfînt în lume, că niciodată n-am iubit oum iubesc acum. Iar- tă-mă dacă până acum n-aâ avut cu mine decît neplăceri ; dar vom trăi la Paris zile mai fericite. Așteaptă numai. Să știi, îngerul meu, că sunt pentru tine mai mult decât un iubit, mai mult decît un frate. Tot ce am e al tău. Să nu te schimbi față de mine, să rămâi bună și iubitoare. îmi ard cuvintele de dragoste pe buze și nu le găsesc, sînt nebun, mi-am pierdut mințile, scrisoarea aceasta e poate fără înțeles ...".

Ba scrisoarea aceasta e cu mult înțeles. Rosa a sărutat-o, a plâns, a cătât-o far, și iar a sărutat-o și a plîns.

La ferestrele casei sale a început să se strîngă lumea. Aflase laşul că „drăguțul de beizadea Iancu" zace la închisoare din pricina ei, și veniseră derbedeii poliției și slu- jitorimea cucoanei or s-o amenințe și s-o insulte :

— „La moarte franțuzoaica ! A mort la Française !". Noaptea, cînd s-a mai împrăștiat lumea, Rose Pompon și-a făcut geamantanele, și-a luat camerista și pe bucă- tar, și s-a dus la consulatul Franței să ceară acolo găz- duire și ocrotire.

A doua zi ea primi o nouă scrisoare de la iubitul ei, mai înfocată decât cea dintîi, în care o sfătuiește să plece cât mai curînd la Paris și să-l aștepte acolo, căci va veni după ea „îndată, îndată ce va putea". Să vîndă tot ce are și să plece prin Galați, pe mare, la Constantinopol. De acolo v-a lua vaporul pentru Marsilia.

Biata fată, ce să facă ? Vîndu lucrurile toate, pe care le cumpărară cucoanele „învingătoare", căpătă de la vodă cei 200 de galbeni făgăduiți, cu care-și va aivea de acum înainte „rentele s-ale'[1], se urcă în trăsura cu

patru cai ce i-o împrumutase Nieu Movrocordat, .ginerele măriei sa'le, şi s>e duse, prin Vaslui şi Rîrlad, la Galaţi să ia vaporul.

Cînd să iasă din Iaşi, trecu pe la Socola. Beizadea Ian cu era la fereastra închisorii ca s-o vadă măcar aşa de departe... şi-şi trimiseră amîndoi, ou degetele pe buze, prin văzduh, sărutări, pe care le luă vîntul să le împrăştie şi să le îngroape sub dărîmăturile unei fericiri ce-ar fi putut să fie.

„Tu te-ai oprit" — îi scria Ianeu la Galaţi — „sub pretextul că-ţi aranjezi ceva la trăsură. Te-am văzut, ţi-am făcut semn cu batista. Erai îmbrăcată într-o rochie neagră şi purtai o pălărie de pai. Alături de tine, aveai un servitor îmbrăcat în gri...".

Şi:

„La revedere la Paris, te iubesc, la revedere, nu mă uita, gîndeşte-te la mine. Adio, sînt pentru toată viaţa al tău soţ iubit".

Da, ăsta-i amorul !

Pe vapor Rose Pompon, mititica, plingea mereu. Dar era fată deşteaptă şi se mîngîia zicîndu-şi : „... Totuşi, am de acum rente ... Şi de fapt, vodă e un om foarte de treabă. Mi-a mai trimis, în afară de bani, şi un dar princiar, un briliant de toată frumuseţea... Il înţeleg prea bine pe domnul Moldovei, că nu vrea să aibă o dansatoare în familie ... Nu-i păstrez nici un fel de ranchiună... găsesc dimpotrivă că el s-a purtat astfel întrucît se impunea să o facă".

La Constantinopol izvorul lacrimilor secase. Oraşul îi plăcu. Turcii cu turbanele lor, femeile cu iacmacurile, sînt atît de ciudaţi... şi plimbările pe Bosfor, în caice, atît de plăcute... şi la marele bazar din Stambul îl întâlneşte pe Theophile Gautier „care pare mai oriental decît musulmanii".

Iar călătoria pe Mediterană o încîntă. Era gata să-l şi uite pe „prinţul Ion", dacă nu găsea la Marsilia o scrisoare de la el. însă beizadea Ianeu — care ieşise de la închisoare a doua zi după plecarea ei din Iaşi — e mai statornic în dragoste decît ea. îi scrie la Marsilia, îi scrie 3a Paris, îi trimite bani şi-i repetă mereu : „Te iubesc, te iubesc, aşteaptă-mă, că vin !".

Dar nu veni. Ntl l-a lăsat tatăl său să plece.

Rose Pompon intră din. nou în viitoarea vieţii pariziene. Gunosou pe Alfred de Musset, pe marea tragediană Raohel.

Pe urmă începe să călătorească, în Italia, în Austria, şi în 1854 e la Bucureşti. Vrea să capete de la mareşalul rus Paşkievici-Erivanski, comandantul militar al principatelor, învoirea de a merge la Iaşi să-l vadă pe fostul ei bărbat de-o zi. Dar nu poate căpăta de la bătrânul ofiţer rus, care are 70 de ani, decît o întâlnire amoroasă, noaptea ân palatul Ştirbey, pe care nebunatecă cum e, o povesteşte a doua zi la toată lumea, de răsună Bucureştii de această „aventură".

Şi atât. Se întoarce apoi la Paris, unde mai duce vreo câţiva ani o viaţă zgomotoasă, până se satură „de toate prostiile acestea", şi cum avea aqum „rente" cumpără o fermă, vaci, găini, şi porci, întrîndi din nou în rândul micii burghezii din care ieşise.

O viaţă de om, dar care n-d fost pierdută, fiindcă a străbătut printr-însa scânteia iubirii.

Beizadea Iancu a iubit-o încă multă vreme, a suferit, a p'llîns, s-a mîngîiat şi s-a însurat la.. urmă cu alta. A luat pe Alexandrina Blaramberg din Bucureşti, fata colonelului Moret de Blaramberg şi a Pulcheriei Ghica, sora voievozilor Grigore şi Alexandru. Am vorbit mai sus despre nuiuta lor în palatul de pe Podul Mogoşoaiei şi la biserica Sărindar.

După Unire, Cuza Vodă, care fusese prieten şi om de casă al lui Grigore Vodă, chemă pe Ianou şi pe Alexandrina Ghica la Bucureşti, ziicîndu-le, în felul său glumeţ şi hazliu :

„Dragii mei prieteni, îl vedeţi pe Burghezul Gentilom urcat pe tronul Principatelor Unite, Mă adresez vouă pentru a mă învăţa noua mea meserie. Dumneata, dragul meu prinţ Ion, vei veghea corespondenţa mea. Cît despre prinţesa Alexandrina, ea se va ocupa de soţia mea. Vă rog să veniţi în fiecare zi la palat, în acest scop şi să luaţi prînzul cu nci în familie".

Mai târziu, beizadea Ion fu numit aghiotant domnesc şi chiar ministru de războiu, cînd Lucră alături de domn, cu comisia franceză, la organizarea armatei române. Ca ministru al afacerilor străine, lucră împreună cu Cos- tache Negri la soluţionarea afacerii mănăstirilor închinate. Şi e probabil că ar fi rămas încă multă vreme alături de Cuza, dacă nevasta lui, împrietenită acum cu Elena doamna, n-ar fi găsit că

„viața la curte devenise cu neputință" din pricina „domniei" Măriei Obrenovici, favorita lui vodă.

Din căsătoria lui beizadea Ion cu Alexandrina Bla- ramberg s-au născut patru copii : o fată Elia, moartă de. tînără, și trei băieți, Alexandru, zis Rapino, fost pe vremuri o foarte cunoscută figură a Bucureștilor; Dumitru, ministru plenipotențiar și Vladimir, episcop catolic și autor al acelor „Spicuiri istorice" mereu citate în cartea de față.

Al treilea fiu al lui Grigore Vodă și al domniței Elena, a fost acel Alexandru, sau Alecu, pe care l-am întîlnit cu mamă-sa în Austria, la băi, și cu tatăl său vitreg, Alecu Balș, la Paris la Bois de Bcvulogne.

A avut și .el romanul său de dragoste.

Nu vom mai povesti copilăria și tinerețea lui, căci ele se confundă cu ale fraților Costachi și Ion : educația dată de Edouard de Girard la Freiburg și Geneva, studii superioare făcute în Elveția și în Franța, călătorii mai multe poate decît frații lui, ou mama Elencu, al cărei copil răsfățat pare a fi fost, și întoarcerea în Moldova abia prin 1855, deoarece era cel mai mic din întâia căsătorie a lui Grigore Vodă.

Abia sosit la Iași în iarna lui 1855, tânărul beizadea care avea mânai 22 de ani (născut în 1833, anul divorțului părinților) se și îndrăgostește de o vară de a lui, Adela Rosetti Roznovanu, fiica Ruxandei Catargi.

Avea, cică, fata „niște ochi minunați, când verzi ca marea, cînd albaștri ca cerul — un păr negru și catifeliu — un nas lunguieț și încovoiat deasupra unei guriță provocatoare".

Beizadea Alecu era mort prăpădit după o atare ființă. Și ea, de altfel, după el, căci era băiat frumușel ca fra- te-său Iancu, dar cu ochi poate încă mai focoși decît bădia. Ei ! dar era rudenia prea apropiată — stăteau canoanele de strajă — și deasupra canoanelor, paznicii lor, mitropolitul și vodă. Și mai era și coana Ruxanda, mama fetei, habotnică în de-ale credinței. Toată lumea deci împotriva tinerilor îndrăgostiți. E parcă o pravilă a soartei, să se amestece întotdeauna bătrînii unde nu le fierbe oala, uitînd că au fiert odată ou ea cînd erau tineri...

De fapt, cel mai dîrz era, firește, mitropolitul, fiindcă era și datoria lui să fie. Vodă n-ar fi zis ba, dar în sfârșit,. nici da nu putea spune, căci nu-i era îngăduit să

dea el pilda unei înfrîngeri a legilor. Cît despre coana Ruxanda, habotnicia ei era prefăcătorie. într-o zi, foarte scoasă din sărite, ea spuse lui beizadea Alecu :

— „Plec cu fata la Paris... Afară dacă, fără să ştiu eu nimic, până într-o săptămână te-ai şi cununat cu Adela".

Băiatul atâta aştepta. Se sfătui cu fraţii şj cumnaţii lui, punînd împreună la cale „o fugă în străinătate" de unde să se întoarcă tinerii cu patalamaua de căsătorie la mînă. „De obicei, în astfel de încurcături"!, zice secretarul domnesc Grenier, care pare a fi fostvşi el în complot, „tinerii fugeau peste graniţă şi se întorceau căsătoriţi". Dar acum, din pricina războiului Crimeii, graniţa era ca şi închisă. Rămânea graniţa austriacă.

Beizadea Alecu aşteptă deci încă vreo două-trei zile, pînă plecă vodă la Focşani întru întîmpinarea lui Ştir- bey, urmînd să lipsească din capitală vreo săptămână întreagă. Cum trecu tată-său rohatca Păcurarilor, o luă cu logodnica lui prin Hîrlău spre Botoşani şi Suceava şi apoi în Galiţia.

Acolo însă austriacii îi făcură atîtea greutăţi cu „formalităţile", înott treaba nu se urnise din loc nici după şase zile. Cu totul scos din fire, beizadea Alecu se întoarse în grabă la Iaşi, spre a fi acolo înainte de sosirea lui vodă. întrunind pe dată pe „conspiratori", ei se sfătuiră să exercite o hotărîtoare intervenţie pe lîngă mitropolit.

„Beizadea Costachi, fratele cel mai mare, nu pierdu nici un minut. Chemînd pe capul bisericii la el acasă, îi vorbi atît de energic, încît obţinu, în sfîrşit, dispensiile". Şi îndată după aceea, tot fără a-şi pierde vremea, chemă un popă, cumpăr ară două luminări, beteală şi lămîiţă şi trimise după beizadea Alecu şi după duduia Adela. Căsătoria se săvîrşi acolo, în apartamentul lui beizadea Costachi, chiar la curtea domnească.

Vodă urmînd să se întoarcă în aceeaşi seară, fiii săi trimiseră întru întâmpinarea sa pe unul din cumnaţi, pe Nicu Mavrocordat sau pe Răducanu Rosetti, „pentru a-i îmblînzi minia". Cînd sosi deci măria sa la Iaşi, ştia acum toate cum se întâmplaseră. Be scara mare a palatului el găsi „pe răzvrătiţii iubirii" rînduiţi în şir pe trepte ; pe cea mai de jos stăteau smeriţi cei doi vino-

vați, beizadea Alecu și domnița Adela, care înaintară să-i sărute mina.

„Iar Grigore Vodă", zice Grenier, „sărută cu drag pe toată lumea, trase *puținteI* de ureche pe Alexandru, amenință cu degetul pe Costaohi, *antreprenorul căsătoriilor,* și treaba se sfîrși astfel", ca la operetă.

Din această nouă căsătorie se născură trei copii : Lucia, Ion (ofițer, însurat cu Elena Lahovari) și Grigore (ofițer și el, însurat cu Constanța Cîmpianu). Iar nepoții, copiii lui Grigore și ai Constanței, sînt Olga, Grigore, Constantin și Alecu.

Ani ajuns deci la a doua domnie a lui Grigore Ghyka. înainte de a vorbi de domnițele sale, să mai arătăm că voievodul acesta, pătimaș în de-ale dragostei, nu se sfia, în timpul legăturilor sale cu doamna Leroy, să iubească .și alte femei, și încă cu mult foc. Edouard Grenier spune în amintirile sale, că primind într-o zi la Curte pe o foarte frumoasă fată, care ven'ise să-i ceară ceva, după ieșirea „domnișoarei" vodă se uită rîzînd la secretarul său, spunîndu-i : „S-ar f? cuvenit să-i fac puțină curte. Aș fi completat astfel seria ; ea ar fi reprezentat generația a treia".

Iar Gheorghe Sion povestește o întâmplare la care era de față și care este din cele mai caracteristice pentru firea acestui pasionat și sentimental voievod.

E vorba de văduva unui colonel, adjutant domnesc, pe care Sion n-o numește — o femeie „deosebit de frumoasă, distinctă, spirituală, grațioasă și fermecătoare". Ea plăcuse lui vodă și se dăduse ușor „fiindcă era greu pentru o femeie de a se împotrivi unui om ca acesta, care după ce că era unul din oei mai frumoși bărbați de pe vremea lui, apoi era și domnul Moldovei și cunoscut și pentru frumusețea sufletului său".

Sion avea nevoie de sprijinul aoestei favorite în chestia lui Dincă țiganul, despre care vom vorbi mai jos.

„îmi făcui toaleta și mă dusei la ea", zice el în amintirile sale. „Deși servitoarea îmi spuse că cucoana este bolnavă, îi trimisei cartea mea de vizită. Mă pofti înăuntru și mă primi în camera de culcare, spunîndu-mi că e foarte bolnavă, că doftorii i-au spus că are cancer la sîn și că trebuie să meargă la Paris să se opereze. O rugai să intervie la vodă pentru Dincă, dacă se poate, cînd iată că se anunță vizita lui Grigore Ghyka. Am vrut să plec, dar m-a oprit. Vodă, cum intră, merse de-i

sărută mîna, întrebînd-o cum se mai simte ; apoi întorcîndu-se la mine, îmi mulțumi că vin să țin tovărășie *acestui înger nenorocit*, după cum o numea el. După trecere de câteva minute, ea îiini spuse să povestesc istoria mea cu privire la Dincă. Vodă o ascultă cu mult interes și mă binecuvîntă de zelul ce arătam ca să vin în ajutorul bietului rob. Dar iată că bolnavei îi veni im acces de dureri teribile. Vodă o apucă de mînă, chemîndu-mă ca s-o țiu eu de cealaltă. Țipa femeia scrâșnind din dinți și-ini strîngea mina ca într-un clește. Vodă era atât de pătruns, încît îmi dete și cealaltă mînă s-o țiu, spre a da avînt durerilor sale, geoiînd și frîngîn- du-și mîiniie și tăvălindu-se pe canapea ca un copii. După o jumătate de ceas, trecu accesul. Bolnava rămase ca leșinată, cu ochii întorși spre nobilul ed consorte, făcîndu-mi semn ca să mă ocup de el. Atunoi. întră și medicul. Eu mă strecuirai pe uișă afară...".

Povestea aceasta fiind în legătură cu a lui Dincă și a lui Dincă ou dezrobirea țiganilor, o vom arata aicea pe scurt, fiindcă ea evidențiază frumoasele calități sufletești ale lui Vodă GrigOTe.

*

Cică trăila în Iași prin jumătatea întîi a veacului trecut un boier mare și bogat, Dumitrache Cantaeuzino Paș- canu, mare logofăt. Era un om de treabă și un soț credincios, care-și iubea atît de mult nevasta, încît perechea aceasta era arătată ca un model de fericită căsnicie : la plimbări, la vizite, la biserică, la petreceri, în călătorii, în toate părțile și întotdeauna, conu Dumitrachi și coana Profiriția erau nedespărțiți. Și doar era femeia mult mai în vîrstă decît el și nici frumoasă nu era ; dar bună ca pîinea, harnică, gospodină, deșteaptă — căci era fata lui Alexandru Beldiman, autorul Jalnicei Tra- godii.

În căsnicia lor, un singur punct negru : nu aveau copii. Și de aceea se apucară a iubi pe ai altora. Pînă și dăncușii țiganilor le erau dragi, iar plăcerea cea mai mare a coanei Profirei era să-și mărite roabele, dîn- du-le daruri cînd aveau 6 țigănuși, iar cînd treceau de șase le dădea și o vacă și un porc și cîteva găini. Și așa într-o zi, cam prin anii 1830 sau 31, aduse coana Profira de la moșie o droaie întreagă de dăncuși, acasă la Iași, jumătate băieți și jumătate fete, unii pentru meseriile din curte, alții pentru a sluji în casă. Printre ți- găncile acelea era una Maria, fată de vreo 14 ani neagră la față,

dar frumoasă ca ziua şi vrednică tare. O luă jupîneasa Anghelina în primire, o spală, o pieptănă, o îmbrăcă, o puse întîi la cuptor, la dulceaţă, la murături, apoi la oirpit, la cusut, la gherghir, şi dacă văzu că se pricepe la toate, o dete stăpînei ca fată în casă. Coana Profira o puse la frecatul picioarelor, că era atunci un obicei din părinţi că nu puteau boierii, şi mai virtos cucoanele, ba chiar vlădicii şi mitropoliţii, nu puteau să adoarmă pînă nu le dezmie?da cineva picioarele, uşurel,, ou vîrful degetelor. Şi la asta, ca în toate celelalte, Maria fu mare meşteră. Coana Profira, fără a se mai gîndi la altele, începu s-o laude în toate părţile şi mai ales lui conu Dumitrachi îi tot vorbea de vrednicia ţigăncii şi de felul cum se pricepe ea la frecatuL picioarelor. Conu Dumitrachi, de !, vru să încerce şi el, că era acum om de 40 de ani trecuţi, şi cînd se punea seara la aşternut, nu prea-i venea somnul aşa dintr-o dată. O chemă pe Maria în iatacul lui să-i frece şi lui picioarele. Dar ce i se păru, că era fata frumoasă — avea acum vreo 17 ani — că-i erau ochii focoşi, buzele roşii şi trupul mlădios. Şi freca... zău că avusese Profiriţa dreptate ! O mai chemă şi a doua seară, şi a treia, şi aşa în toate serile, pînă se făcu cinul, şi văzu deodată Păşcăniţa, uitîndu-se bine la fată, că începuse a se rotunji.

— „Bine, Anghelino, Măriei i s-a făcut de măritat şi tu nu-mi spui nimic".

— „Zău, cuconiţă, dacă am băgat de seamă".

— „la nu minţi. Mai bine spune-mi cu cine trăieşte".

Jupîneasa Anghelina, că cir, că mir, că ea nu ştie, pînă într-un tîrziu îi spuse că o vede ieşind uneori de la frecatul picioarelor din iatacul boierului.

Coana Profiriţa nu se supără.

— „Bine, dar ascultă, să rămîie lucrul numai între noi. E şi frumoasă, bat-o noroacele, şi a putut să cadă bietul Dumitraohe în ispită. De ! toţi bărbaţii cad în păcate de aceste... Asta nu strică casa. Rău e cînd se încurcă ei pe afară, cu nemţoaiecele sau cu unguroaicele care le storc pungile, sau cu cucoane de-ale noastre, că-i silesc să se despartă, ca să le ia pe ele. Dar nişte biete roabe... ei! plăceri trecătoare ca nişte stele sclipitoare !"

Deșteapta femeie găsi și calea de îndreptare. Pe cînd era boierul, într-o zi, la Divan, o îmbrăcă repede pe Maria mireasă, pe vizitiu în mire, ohemă un popă și-i cununâ. Apoi o trimise la grajd, cu bărbatul ei.

Conu Duinitrache, — ce să zică ? — înghiți.

Peste cîteva luni se născu Dincă, acolo lîngă grajd, cu sîngele jumătate din țigani și jumătate din împărații Bizanțului.

Goana Profira îl luă în CSsă lîngă ea, îl lăi, îl crescu, îl dete la aai-buchi și făcu din el un băiat cu carte, cuminte și vrednic cum era și mamă-sa. La 12 ani îl îmbrăcă în „livTeie" făcinidu-l „gxoom", a-dică un. fecioraș în casă deștept, gingaș și frumușel. La 16 ani era sufragiu, de se lăuda coana Profira cu el, zioînd că altul ca dânsul nu mai era în Iași.

Conu Dumitrachi nu zicea nimic. Decît într-o zi, ui- tîndu-se și el cru drag la sufragiul lor, apucă drumul grajdului, intră în odaia Măriei și-i dete, foarte în taină, o scrisoare de desrobire, o „carte de iertare", cum se spunea pe atunci.

—- „Să faci cu ea, ,oînd îi vrea, ce-i ști".

Măria plînse, bägă cartea în sîn, și rămase mai departe roaba boierilor care o hräneau.

Cam la un an după această întîmplare, într-o dimineață, fără a prinde măcar de veste, conu Dumitrachi muri, de inimă pese-mi-te, fără a fi împlinit nici 60 de ani.

L-au îngropat cu alai mare, plâns de toți c-îți l-au cunoscut, că fusese un om cinstit și bun și milostiv ; iar coana Profira, care l-a plîns cel mai mult, i-a făcut parastasele toate după cum cere rînduiala popilor, i-a pus o Lespede pe mormînt cu litere chirilice aurite, s-a îmbrăcat în haine cernite și a rămas 12 luni în casă, fără a ieși din iatacul ei decât pentru a se duce la biserică și de la biserică la cimitir.

Pe urmă, după un an de zile, își arendă moșiile toate și plecă la Paris.

Cică era un vis de-al ei din tinerețe, să cunoască și ea capitala lumii.

Dincă plecă cu ea și Marla rămase la Iași.

Călătoria ei de la Iași la Paris fu vrednică de-o comedie de Vasile Alecsandri. O reproducem aci după Gheor- ghe Sion:

„Chemând deci pe cel mai voinic din surugii ei, îi porunci să înhame 6 poștalioni din grajd la careta cea

mai nouă din șură, și cu Dincă pe capră, într-o bună zi din luna iulie 1851, cucoana noastră ieși din Iași, apucînd calea spre granița Mihăilenilor, iar de acolo, înainte prin Bucovina, Galiția și Germania, în direcția Parisului. Călătorea numai patru ceasuri pe zi, oprindu-se la toate hanurile pentru a-și odihni bine caii, fără a-și smmit'i ceasurile prînzului sau cinei și fără a duce lipsă de nimic. După *45* de zile originalul echipaj al coanei - Profiriței făcu intrarea triumfală în Paris. Pocnetele biciului și chiuiturile lui Ion surugiul stîrniră cîinii din mahalale, iar cînd a intrat în străzile mai mari, un alai de ștrengari s-a strâns împrejunul trăsurii, imițînd. țipetele surugiului și urând bun sosit cucoanei, care saluta în dreapta și în stînga, luînd aceasta drept o manifestație de cinste ce i se făcea".

Mai adaugă Sion — se non e vero... ■— că a doua zi unele ziare pariziene, la rubrica faptelor diverse, „amuzară" pe cititori cu povestirea intrării cucoanei moldo- vence la Paris, iar peste alte cîteva zile, alte ziare anunțau, la pagina a patra, vînzarea originalului ei echipaj. Un gentlemen englez, original și el, se prezintă să-l cumpere, dar coana Profiriță, pentru a nu plăti drumul lui Ion Surugiul în țară, nu vru să-l vîndă fără țigan, pe care cerea cît prețul unui cal. Englezul șovăi întîi, apoi cumpără pe Ion, trimițîndu-l pe cheltuiala lui, „ou o carte de iertare", prin Marsilia la Galați !

Și coana Profira se puse pe trai !

Închirie un apartament *rue de la Paix,* se abonă la marele restaurant *des Frères Provenceaux,* cumpără un echipaj modern cu care se plimba, cu Dincă pe capră, la *Bois de Boulogne.*

Dincă învăță repede franțuzește, iar în orele libere, căci multă treabă nu avea băiatul, se ducea la muzee, la concerte și la teatru, ba chiar prin Cartierul latin, la cafenelele pe unde mergeau studenții români, de la care auzi, pentru întiia dată în viață, vorbindu-se de principiile revoluției franceze, de libertate, egalitate, fraternitate, emancipare...

Într-o zi, coana Profiriță sătulă de bucatele „fraților provinciali", își luă bucătar în casă. Dar mâncărurile franceze nu-i priiau. Schimbă bucătarul: un neamț, un italian, un leah, nici unul nu-i plăcu. îi spuse atunci lui Dincă : „Să-mi cauți o bucătăreasă, poate s-o pricepe mai bine decît proștii ăștia". Dincă cutreieră Parisul și se întoarse cu Clementina, care era de toate,

adică și tînără și frumoasă și deșteaptă, dar numai bucătăreasă nu era. Dar bălatul n-o luase de asta, o luase pentru eă-i plăcuse. O ținea în bucătărie, însă bucatele le făcea el : sarmale, pirjoale, ghiveciuri, baclavale, de rămase coana Profira uluită : — „Așa da — zicea ea — halal bucă-tă- resă mi-ai găsit Dincule". Dincă de colo nu zise nici pis. Dar Clementina într-o zi, pierzîndu-și răbdarea, dezvălui stăpînei sale taina bucătăriei. Coana Profiriția, bună cum era, nu se supără nici de data aceasta ; ba dimpotrivă, ea prinse a-l îndrăgi pe Dincă mai mult ca aricind. îi îndoi leafa și-l făcu „șef" și „maître d'hôtel". Apoi, cu astfel de bucătar în casă, se puse pe primit, că-și făcuse acuma la Paris „relațiuni mondene", ca de pildă, intre altele, pe contesa de Montijo, viitoarea soacră a viitorului Napoleon al III-lea[74]. Era acum și ea nu doar o Profiră Păşcăniță acolo, ci o simandicoasă ***Princesse Cantacuzène, née comtesse de Miroslava.*** își părăsi apartamentul de lîngă Operă și se mută în ***Quartier Saint-Germain,*** cu lachei, valeți, cameriste și subrete, saloane luxoase, sere cu plante și policandre și mese cu sarmale și cu baclavale, împăcînd Parisul cu Iașii și făcînd admirația prietenelor sale, pentru care aristocrația moldo-valahă era o noutate pitorească și plăcută.

Tinărul ei „maître d'hôtel" se înfățișa bine chiar în aristocrația aceea și Clementina era mîndră de el, căci dincolo în „oficiu" se iubeau copiii ca rîndunelele pe o streașină.

Viața aceasta, în salon și în bucătărie, ținu așa încă vreo trei ani. Apoi, într-o zi de primăvară a an,ului 1855, coana Profiriția făcîndu-și socotelile, văzu .că n-o mai poate scoate la capete și că trebuie sau să-și vîndă moșiile sau să înceteze cu cheltuielile. Femeie deșteaptă cum era, hotărî să se desfacă de tot ce are acolo și să se întoarcă la Iași. Zis și făcut. Prin mai al acelui an erau toți din nou pe malurile Bahluiului ; toți, adică coana Profira, Dincă și Clementina.

În timpul acesta, la Iași, Maria țiganca, tot tînjind de dorul fiului ei, hotărî să facă un lucru mare. Ea se făcuse spălătoreasă, așa, prin oasele oamenilor, ajungînd într-o zi și la vie la Gheorghe Si an, la Valea adîncă deasupra Galatei. Acolo cunoscu pe vierul lui „conu George", pe Ion Buruiană, om cam de seamă cu ea, de vreo 40 de ani, de două ori văduv. Se dădu cu el,

pe încercatele, o lună de zile : de s-or împăca, se vor cununa, de nu, oale bună. Şi fiindcă s-au împăcat, a scos ţiganca Maria „cartea de iertare" din sin, a arătat-o şi lui oonu Gheorghe, care i-a spus că „e bună", şi s-a măritat cu Ion (bărbatul ei murise de mult), făcîndu-se din roabă, femeie slobodă şi din ţigancă, româncă.

Acuma, cum auzi că se întoarce coana Profira de la Paris, în capul scării din casa Paşeanului, ea era — şi cum o zări Dincă, numai ce sări pe capră, şi aruncîn- duse în braţele ei începu s-o sărute, de-o podidi plînsul pe biata Maria.

Ciementina de colo, urcînd scările alături de stăpînă-sa, o întrebă mirată :

— „Cine este această femeie ?"

— „la o ţigancă, roaba mea... mama lui Dincă".

— „Cum ? Dincă e ţigan ? şi rob ?"

— „Ce, nu ştiai ?"

Ciementina căzu jos leşinată. Dincă după ea, mîn- gîind-o, dîndu-i mirodenii şi oţet de vin, pînă o trezi din leşin. Dar ea nimic ; îl alungă ca un rob nemernic ce era, un ţigan care a înşelat-o.

Acum începe drama.

Păşcăniţa trebui să afle dintr-o dată o mulţime de lucruri : că Dincă şi Ciementina se iubeau, că Maria se măritase cu un moldovean şi că după cartea de iertare a conului Dumitrachi ea nu mai era roabă, că fiul ei nădăjduia şi el să capete de la dînsa iertarea de robie, putîndu-se astfel însura cu camerista ei... prea multe deodată pentru o femeie de 70 de ani ! Dragostea tinerilor, dezrobirea Măriei, bine, treacă-meargă — 'dar pe Dincă al ei pentru nimic în lume nu-l va ierta de sclavie. Ba îl crescuse, ea îl făcuse om, de dînsul nu se va despărţi. încercă băiatul să-i arate că era singura lui nădejde de a cuceri din nou inima Clementinei. „Nu-mi pasă de inima Clementinei", răspunse coana Profiriţa. Îi mai spuse Dincă cum îl sfătuise Vârnav, decanul studenţilor din Paris [75], să rămîie în Franţa, bucur îndu-ise de libertate, şi oferindu-i chiar un loc de custode la biblioteca românească de acolo, iar el, din recunoştinţă ■pentru stăpînă-sa şi în nădejdea că de dînsa va fi slobozit de robie, se întoarse la Laşi. „Atîta mai lipsea, să mai rămîi şi acolo cu nebunul de Vârnav", răspundea Păşcăniţa cu ochii afară din cap.

Amărît, deznădăjduit, Dincă se duse la Gheorghe Sion, binefăcătorul mamei sale, să ceară sfat de la el, iar acesta, după cum am arătat mai sus, merse la iubita lui vodă şi întîlnind pe măria sa acolo, îi povesti din fir în fir toată trista poveste a bietului fiu de ţigancă cu sînge boieresc în vine.

Grigore Ghyka era nepotul coanei Profiriţei şi se ducea adesea pe la ea să i se închine. Aşadar, într-o seară, cînd se gătea bătrîna să se coboare la masă, numai ce se pomeni cu feciorul spunîndu-i că a venit măria sa vodă să cineze la ea. Mirată nu fu Păşcăniţa, dar măgulită da. Îl pofti în sufragerie şi—l aşezâ la masă, faţă în faţă cu ea, între două nepoate frumoase. Vorbi vodă de toate, numai de ce venise să vorbească nu. Pe urmă, în salon, măria sa se aşază pe un divan ca să-şi soarbă cafeaua şi ciubucul, rugînd pe coana Profira să se aşeze lîngă el. Şi apoi îi spuse, deodată aşa :

„Ştii, mătuşică, că am mîncat foarte bine şi vreau să-ţi cer plată pentru osteneala dinţilor".

— „Bucuros, mărite nepoate, dar ce pot da eu măriei tale ?"

— „Pentru una ce mi-i da, o să-ţi dau o sută".

— „Glumă, măria ta !"

— „Pentru un rob, îţi dau o sută !"

Coana Profiriţa se făcu verde la faţă :

— „Asta nu se poate !"

Abia atunci înţelese de ce o cinstise vodă cu fiinţa lui la masă. „Asta nu, asta nu". Vorbe buine, vorbe aspre, rugăminţi şi ameninţări, degeaba : „Asta nu !"

Întru tîrziu abia îşi deschise bătrîna sufletul :

— „Măria ta, dă-mi voie să-ţi spun ! Cînd s-a născut copilul, eu ani ştiut că s-a amestecat sîngele ţigăncii cu al răposatului meu bărbat. Am fost mîhnită, dar am iertat. Nimănui n-am spus nici o vorbă. L-am crescut, l-am răsfărtat, l-am iubit, fiindcă era al lui şi s-a învrednicit alta să facă ce nu făcusem eu. Am prins de el o dragoste, de nu mai pot trăi fără dînsul, nici o zi nu mai' pot trăi fără dînsul. A ieşit şi bălatul mai bun decît mă aşteptam: blînd, cuminte deştept, frumos... dar uite la ol... e Dumitrachi leit... Acuma ce să fac? Să-l iert ? Dar mîine se duce cu franceza lui şi eu nu-î mai văd. Atunci ce ? Să mor ?"

Mai zi ceva ! Lume, lume ! cîte ascunzișuri în sufletul omului !

Grigore Vodă amuți. Sărută mina mătușei și se întoarse, îngîndurat, la curte.

Dar de-abia plecă domnitorul, coana Profira să și apucă să-l cheme pe Dincă în salon :

— „Pînă cînd o să mă necăjești, domnișorule ? De aceea te-am crescut, te-am alintat, te-am învățat, te-am îndopat ou de toate ? Mi se cuvine mie supărările pe care mi le faci ?... Ascultă, Dincă, te-am chemat ca să-ți spun — ia mai înghite-ți lacrimile — că atîta vreme cît voi trăi eu, nu vei avea-o, fiindcă, precum îmi ești tu după lege rob, și eu, după inima mea, sunt roaba slăbiciunii mele. Vreau să te am lîngă mine, să te văd zilnic, la toate orele, așa mi-e voia, așa plăcerea. Și ieși afară !"

Dincă, plîngînd în hohote, bolborosi doar printre lacrimi : „Cle-men-tina... !"

Coana Profiriția-l plesni :

— „Na-ți Clementină, țigan fără obraz !"

Dincolo, în odaia ei, franțuzoaica își făcea bagajele, gata să plece la Paris.

Pălmuit, țigănit, și fără dragoste și fără nădejde, Dincă își pierdu cumpătul și mințile. Alergă în camera sa, își luă pistolul cu două țevi, se repezi pe scară în odaia Clementinei, o împușcă și se împușcă. Ea în inimă, el în creier [16].

Ascunzișuri de suflete și nepotriveli.

Și astfel se sfîrși povestea bietului Dincă țiganul, cel cu sînge din împărații Bizanțului — și începea cealaltă poveste, a țiganilor care, vorba lui Kogălniceanu[17], „contopindu-se în masa națiunii și nemai'cunoscîndu-se decât prin fața lor smolită și prin vioiciunea imaginațiunii, ne-au dat industriași, muzicanți, ofițeri, administratori, medici și chiar parlamentari !"

Căci urmarea povestei dinții și începutul celei de-a doua s-a desfășurat cam așa :

După cina de la coana Profira, vodă se întoarse la curte să prezideze Divanul. Era în seara de 27 noiembrie 1855.

Boierii toți de față : Costaehi Negri, Petraohi Mavro- yeni, Dimitrie Rallet, Anastase Panu, Costaehi Ghic'a, Ștefan Catargi și colonelul Miolescu — toți, afară

de Catargi, tineri, inimoşi, progresişti, unionişti, prietenii mai mult decît miniştrii lui Grigore Vodă.

Dăm cuvîntul lui Anastase Panu :

„Aşezîndu-se în capul mesei, vodă ne rugă să şedem. Pînă a nu veni la ordinea zilei, se rezolvară câteva numiri de prefecţi, apoi eu, luând cuvântul, zisei că, sub preşedinţia domnească, s-ar cădea să ne ocupăm de chestiunile cele mari, a căror dezlegare le aşteaptă opinia publică cu nerăbdare. Rallet zicea că ar fi timpul să se ia averile mînăstârilor acaparate de greci şi să dea egumenii acestora peste hotar. Negri stăruia ca mai intâi să se desfiinţeze cenzura ... În sfârşit, după ce toţi miniştrii, uniţi de altfel în principii, cereau fiecare prioritatea tratării subiectelor care-i interesau, domnitorul ne spuse, că părerea sa este de a se trata mai întâi chestiunea emancipării ţiganilor, care i se pare mai uşoară, nefiind de natură a provoca camplicaţiuni exterioare. Rallet şi cu mine ziceam că ajunge să dea un simplu decret, declarînd sclavia desfiinţată fără nici o despăgubire. Catargi începu să strige că aceasta ar însemna o spoliaţiune. Eu susţineam că ţiganii îşi plătiseră preţul prin lunga lor robie, adăugind că ar fi o crimă de a taxa valoarea sufletelor omeneşti. Cuvintele mele provocară o aprigă discuţie şi vorbeam încă toţi laolaltă, cînd deodată un aghiotant domnesc veni să înştiinţeze pe vodă că aga oraşului doreşte să-i vorbească. Ghyka îi spuse să intre, întrebîndu-l dacă are ceva de comunicat.

— „O tragedie, măria ta !" zise aga. „Bucătarul cucoanei Profiriţei Paşcanu a omorît pe o franceză, camerista cucoanei, şi-apoi şi-a tras şi lui un glonte".

— „Şi a murit,?", întrebă vodă.

— „Amîndoi".

Vodă se sculă de la masă, alb la faţă, şi începu a se plimba prin odaie, freeîndu-şi tîrnpleie şi bătîndu-se pe frunte.

Ştefan Catargi, ministrul de Interne, porunci prefectului poliţiei să meargă *pe* dată pentru a cerceta cauzele crimei.

— „Ce să mai cerceteze ?", zise vodă. „Noi sintern răspunzători pentru asemenea crime. Ce să cerceteze ?... Cauza o cunosc eu. Acum un ceas am vorbit cu nenorocitul acela. Să fi avut mai multă tărie de suflet, acum, în loc de două cadavre, ar fi fost în lume

doi oameni fericiți. Păcatul e al meu... Vă rog, domnilor miniștri, să nu plecați de aici pînă nu veți rezolva chestiunea emancipării țiganilor. Robia aceasta barbară este înjositoare".

Emoționat și supărat, vodă ieși din odaie.

După o scurtă discuție, ne înțeleserăm cu toții, ho- tărînd să se facă emanciparea cu o despăgubire de zece galbeni de suflet. Dar greutatea era : de unde să mai scoatem banii aceștia, cînd erau finanțele sleite și țara, biata, secată de atîtea străine ocupații ! ! Petrachi Ma- vroyeni, ministrul de Finanțe, ne arătă singurul mijloc practic : emiterea unor bonuri fiscale, care urmau să fie plătite din impozitele ce se vor înființa asupra emancipaților.

Cînd, la 10 decembrie 1855, proiectul de lege elaborat de Petre Mavroyeni și de Mihai Kogălniceanu, fu votat aproape în unanimitate, țara tineretului generos se îmbrăcă în haine de sărbătoare. Pusese Ghyka vedă bornele de hotar între trecutul țării, glorios dar dureros, și între viitorul pe care-l așteptau oamenii de atunci.

Boierii cei tineri au trimis guvernului declarația să nu primesc despăgubirea ce le-o dădea legea . . . Iar coana Profirița, renunțînd și ea la despăgubiri, a mai cerut ca robii ei emancipați să fie scutiți timp de zece ani de orice dare către stat, sau atunci va plați ea această dare pentru ei. Pe urmă și-a închis bătrîna casa, și-a făcut diata, lăsîndu-și toată averea epitropiei sfîntului Spiridon, și și-a dat apoi sufletul.

Desființarea cenzurei și alte îmbunătățiri făcute de Grigore Vodă în a doua sa domnie își au locul Lor în istoria politică și socială a țării. Noi să ne întoarcem la - a'le noastre : istoria anecdotică.

Am vorbit pînă acum de Grigore Ghyka, de părinți, ■de neveste și de băieții lui. Le-a ajuns rîndul pe domnițe.

Ele au fost trei. Una din căsătoria d'intîi cu domnița Elencu Sturza, soră bună deci cu beizadelele Costachi, Ianou și Alecu, anume domnița Catinca. Măritată foarte tînără, în 1847, înainte de a se urca[1] deci tatăl ei în scaun, cu Nieolae Mavrocordat, fiul hatmanului Alexandru și al domniței Smaranda Moruzi. Viața acestei femei a fost foarte ștearsă. O vom întîlni-o

doar sporadic în rândurile care vor urma. Ea a avut un singur copil, pe Elena G. Băleanu.

Domniţele din căsătoria de a doua cu Ana Catargi, au fost vestitele Aglaia şi Natalia, vestite mai ales prin frumuseţea lor.

E greu să le despărţim una de alta şi să facem biografii deosebite pentru fiecare din ele. Pentru a le cunoaşte bine, aşa cum erau ele când erau tinere şi frumoase şi zăpăceau prin farmecul lor pe toţi bărbaţii care le vedeau, va trebui să ne folosim de memoriile aceiLui secretar domnesc Edouard Grenier, care a trăit în zilnica lor tovărăşie timp de aproape doi ani de zile.

Acest Grenier era un francez din Baume-les-Dames, în Doubs, născut la anul 1819 şi mort foarte bătrîn, după 1900. Pusese în tinereţe „negrul" lui Heinrich Heîne, adică secretarul care-i scria pe franţuzeşte tot ce apărea în această limbă sub iscălitura marelui poet, Heine, oare vorbea o franceză pocită, dădea lui Grenier un text german şi deseori sumar, din care secretarul său trebuia să alcătuiască „originalul" prozei sau versurilor acelui scriitor. „Edouard Grenier", — zice autorul V. I. Ghika, — era foarte rău tratat de către poetul care „lacom, dîrz, hursuz, supărăcios, îl covîrşea cu munca zi şi noapte, lăsându-l uneori nemîncat. ..". Colaborarea se isprăvi printr-o ceartă. Părăsindu-l pe Heine, Grenier intră în rînduri'le tinerimii literare de pe vremea lui Louis-Phi- lipp-e, şi cunoscîndu-l cu acest prilej pe Lamartine cu care se împrieteni, acesta îi deschise calea în diplomaţia franceză. Fu trimis secretar de ambasadă la Berlin şi la Berna, carieră pe care o părăsi însă în 1851, cînd cu lovitura de stat de la 2 decembrie. Grenier era liberal, republican şi deci antibonapartist. Refuză ca atare de a fi secretarul regelui Jérôme, dar primi de a fi al lui Grigore Vodă Ghyka al Moldovei „fiind acest domnitor cunoscut pentru ideile sale liberale". Propunerea îi venise de la Ubicini, cunoscutul scriitor filo-român, prin prietenul acestuia, Vasile Alecsandri. I se oferea locuinţă la palat, tainul şi o leafă de 12.000 lei pe an.

Luîndu-şi deci rămas, bun de la prietenii săi, printre oare se numărau pictorul Soheffer şi astronomul Arago, el părăseşte Parisul la 12 ianuarie 1855, la 13 e la Stras- sburg, la 14 la Dresda, la 15 la Cracovia şi la 16 la Cernăuţi. Pînă aici venise cu trenul. De acum începe a merge cu sania pînă la Mihăileni, pe un frig de 28 de

grade. Crivățul îi degeră obrazul și „gîsca cu usturoi" îi vă- tămă mațele. De la Mihăileni încolo face cunoștință cu afurisita de căruță de poștă, cea fără arcuri, cu care trece rîurile în vad. Ajunge cu oasele frinte la Botoșani, unde boierul Vârnav îl găzduiește acasă la el, pregă- tindu-i patul în salon, pe-un divan, lucru ce mult îl mi- nunează. În sfîrșit, la 28 ianuarie e la Iași. Toate nea- junsurile au trecut. De acum va începe viața cea dulce și frumoasă pe care toți străinii ce au cunoscut-o pe atunci, nu o vor uita-o niciodată.

Sosit la Iași, Grenier merge de-a dreptul la consulul Franței, Tastu, pe care însă nu-l găsește acasă, fiindcă era la București. Supărat, obosit de drum, merge la „han", înștiințînd pe Alecsandri că a venit. O jumătate de ceas mai tîrziu Vasile Alecsandri era față în față cu Edouard Grenier în odăița acestuia de la hotel Binder —■ doi poeți care făceau cunoștință.

„Înfățișarea lui Alecsandri îmi plăcu peste măsură", scria Grenier. „Era un om cam de vîrsta mea, cu un port cam ca al meu, cu o frunte pleșuvă cam ca a mea. Părul lui începea să încărunțească, ținuta și manierele îi erau foarte distinse, ochii săi, mari și adânci, străluceau sub o mustață tufoasă și retezată..Veselia și istețimea acelui zîmbet luminau năprasnic înfățișarea lui, plăcută și deșteaptă. Uitîndu- ne unul la altul, ne împrietenirăm de la început, deodată — căci prietenia ca și iubirea are „ses co-ups de foudre !".

Prieteni au rămas pe urmă oamenii aceștia toată viața.

La 30 ianuarie Grenier este introdus de Aleesandri la palat, adică la vechea curte domnească, zidită din nou după focul din 1827 de Mihai Vodă Sturza, dar rămasă sub domnia acelui voievod nelocuită, slujind numai de local pentru Divan și pentru ministere. Grigore Ghyka după ce locuise o vreme în casa logofătului Costachi Ghyka, peste drum de curte, după ce curăți, vopsi și mobilă vechiul palat domnesc, se mută cu toată numeroasa lui familie acolo.

Cu ajutorul lui Grenier vom pătrunde acum și noi în el, cunoscîndu-i tainele și viața cea de altădată oare s-a pierdut pentru totdeauna.

Era o clădire mare, așezată la capătul orașului, în fundul unei piețe nepavate, baltă iarna, strat de praf

vara. Astfel o descrie Grenier. „N-are stil, dar are dimensiuni colosale". Vodă locuiește numai într-o parte a palatului, putîndu-și adăposti într-însul toate ministerele.

„Urcai deci scara cea mare, călăuzit de Aleesandri, și păstrez încă acuma o amintire vie despre șederea mea în sala de așteptare de lîngă cabinetul principelui. Eram la un loc cu miniștrii și aghiotanții, doritori să afle cine era noul venit, acest francez pe al cărui rost nu-l cunoșteau, căci se păstrase cea mai mare taină despre această mică lovitură de stat, care însemna o schimbare a politicii domnitorului. . . Eram cufundat în gîndurile mele, cînd ușa se deschise deodată și un aghiotant mă pofti în cabinetul prințului. Deși fusesem înștiințat despre felul rece și nepăsător al lui Grigore Vodă, el îmi întinse mîna cu multă amabilitate, întrebîndu-mă de sănătate, după o călătorie atît de lungă și de grea, pe un astfel de ger .. . Convorbirea hoinări de la politica Europei și de la Sevastopol la opera de aseară și la trupa italiană din Iași. Ridicând apoi audiența, domnitorul spuse lui Aiecasdri : „Du-l pe domnul Grenier la copiii mei ; se va simți în familie". Cuvintele acestea fură rostite cu mult natural, dar cu același ton de nepăsare ca toate celelalte vorbe ce spunea. Le socotii totuși binevoitoare și ieșii de la el încântat".

Pînă a-l vedea pe domnul secretar în mijlocul familiei domnești, să-l urmăm mai întîi în apartamentul ce i se pregătise la curte, pe stînga, lîngă scară, la parter.

Grenier îl găsea „mare, curat și elegant". Era alcătuit dintr-un mare vestibul, din care o parte cu geamuri, un fel de seră. Era locul unde se culca feciorul, iar cealaltă parte, adică celălalt capăt, era biroul *copistului* său francez, Cevaroc. „Acel vestibul ducea la locuința mea propriu-zisă, o odaie pătrată și foarte mare, de 15 metri lungime, cu tavanul înalt, susținut prin două arcuri, care formau trei bolți, decorate cu arabescuri zugrăvite ca în Italia.

O perdea albastră şi albă, armonizată cu

vopseaua, tot albăstruie, a pereţilor, despărţea bolta cea din urmă de celelalte două, alcătuind o foarte încăpătoare alcovă, în care se găsea o întreagă odaie de culcare cu toate mobilele şi cu tot confortul dorit. Celelalte două părţi ale odăii erau transformate în cabinet de lucru şi în salon. Mobilierul era foarte complet : 12 scaune, două canapele,

două mese, două birouri, iar între cele trei ferestre, nişte mese, jilţuri, mai ştiu eu ce ... Şi cînd ridicam perdeaua din fund, aveam, din pricina lungimii camerei, un minunat *promenoir"*

.Domnul secretar se trezea dimineaţa la 7, se scula la 8, şi la 10 îi venea dejunul pe o tavă de argint : două cotlete sau un pui fript, mici ca pumnul, şi o minunată cafea într-un ibric turcesc. La ceasul 12 lua poruncile lui vodă. Aştepta întîi, împreună cu miniştrii, cu aghio- tanţii domneşti şi cu ofiţerii de serviciu, în salonul de îîngă cabinetul domnitorului, sus la etaj. Cînd îi venea rîndul, îl găsea pe vodă fumîndu-şi ciubucul în picioare, îi dădea lucrările făcute în ajun şi primea pe cele noi. Se aşeza uneori la masă scriind sau luînd note despre cele ce-i dicta voievodul, oare avea obiceiu/l să umble prin odaie de ici pînă colo. Pe urmă, cînd era treaba gata, Grenier se cobora în odaie la el, lucrînd pînă la ceasul prânzului, care era de obicei la 4 după amiază. Se îmbrăca atunci „în mare ţinută", adică în frac, şi se urca în salonul cel mare, unde găsea întruniţi pe beizadele, pe domniţe, pe nurori şi pe gineri, pe aghiotanţi şi pe colonelul de serviciu. Era uneori acolo şi secretarul grecesc, Bibica, coborîtorul lui Antonie Vodă Ruset, înrudit cu toţi domnii ce s-au perindat în scaunele Moldovei şi Munteniei în veacul al 19-lea, de la

Ioniță Sturza și Gri- gore Ghiica bătrînul, la Grigore Ghyka cel tînăr și la Gheorghe Bibescu. Lumea aceea aștepta în salon pînă venea feciorul să spuie că s-a așezat Vodă la masă. Atunci intrau cu toții în sufragerie, așezîndu-se fiecare la locul lui, al secretarului fiind de obicei lîngă al domniței Natalia.

Bucătăria era franțuzească și băutura la fel — un Château Lafitte, un Medoc, și arareori un vin românesc, un Cotnar sau un Uricani. Masa era deci foarte „europeană", afară de un singur amănunt : în spatele măriei sale stătea un copil de casă, numit acum *paj,* țininJd în mînă un uriaș evantaliu din pene de păun, pe care-l legăna încetinel spre a alunga muștele ce s-ar fi încumetat să tulbure liniștea voievodului.

Prînzul se sfârșea repede, fiindcă vodă mînca iute și fiindcă nu vorbea. Domnea în tot timpul mesei „o tăcere voievodală" — un *silence princier* — necutezînd nimeni să ridice glasul în ființa măriei sale. Dar Grenier, francez, poet și zburdalnic, obișnuit cu de-al de Heine, Chateaubriand și Arago, nu era tocmai el să se sfiiască de un Grigore Ghyka, cît de mare domn al Moldovei era. Fără a întreba niciodată pe vodă nimic, fiindcă nu era și nu este nici azi îngăduit a cuteza să faci o întrebare unui cap încoronat, el începu, așa pe nesimțite, să povestească anecdote. Vorbea de Paris, de Franța, de Napoleon, de călătoriile și întâmplările vieții sale. Vodă se înveselea, răspundea, întreba el acum, conversația se întindea de la un capăt al mesei la celălalt, schimbînd cu toltul înfățișarea acestor prânzuri domnești, foste înainte de sosirea secretarului atît de plictisitoare.

După masă, sindrofia s<e muta în salonul de lîngă iatacul lui vodă. Acesta se așeza pe divan, perimdîndu-se în fața lui copiii, numai ei, la *sărutatul mîinii.* Pe urmă i se aducea cafeaua și ciubucul, *domnițele aprindeau țigaretele* — ce amestec de vechi și noi obiceiuri ! — mai stând cu toții oleacă de vorbă. Cum își isprăvea domnul ciubucul, toiată lumea se scula în picioare, una din domnițe dădea măriei sale halatul, Vodă îl îmbrăca, spunea „La revedere, copii" și se ducea în iatac să-și facă „siesta", care ținea de obicei pînă la miezul nopții. Atunci se scula iar, se îmbrăca și mergea la doamna Leroy, unde rămînea pînă la 3—4 dimineața.

Lumea cealaltă, beizadelele, domniţele, ginerii, ofiţerul de serviciu şi secretarul francez, după retragerea lui vodă, părăseau curtea, ducîndu-se fiecare unde-l trăgea inima, la Copou, la Opera italiană, la teatrul francez sau românesc, la vreo serată, la bal mascat sau la masa de joc. Grenier, lepădindu-şi în grabă nesuferitul de frac, mergea la consulat să mai stea de vorbă cu concetăţenii lui, consulul Tastu (întors din Bucureşti la 1 april), cancelarul Castaing, doctorii Bassereau şi Bontour, sau pe la prietenii lui români, Vasile Alecsandri, doamna Rolla, cumnata acestuia, Zizin Cantacuzino, crescut la Töpfer la Geneva, „francez de inimă, de suflet şi de maniere".

Doamna Rolla ţinea şi ea „salon", ca odinioară Elena Stürza, dar salonul ei era un ciudat amestec al tuturor celorlalte ; o adunare unde se făcea şi politică şi literatură şi „cozerie", dar fără dans şi fără muzică.

Nevasta lui Costachi Rolla era o fiinţă gingaşă şi bolnăvicioasă, „care trebuie să fi fost frumoasă". Surorile ei, doamnele Docan şi Ion Alecsandri, erau şi ele foarte plăcute — şi toate trei, erau partizane înfocate de-aie lui Costachi Negri, pe care ar fi dorit să-l vadă domn, mai tîrziu, al Principatelor Unite... deşi mergea în salonul acela şi Alexandru Cuza, care însă pe atunci nici nu visa ce era să se întîmpLe ou dînsul peste patru ani. Cînd nu citea Vasile Alecsandri sau vreun altul poezii, cînd nu istorisea Grenier anecdote pariziene de-ale lui, apoi conversaţia se învîrtea numai în jurul războiului Grimeiei, a politicii din -afară s:au dinăuntru şi a năzuinţelor neamului. Se disecau şi se criticau toate : administraţia, fără control şi fără tradiţie, magistratura, fără stabilitate şi fără autoritate, clerul, fără cultură şi fără influenţă, domnul, stăpîn pe viaţă şi pe moarte înăuntrul ţării, dair atirnind de bunul plac al celor din afară, proprietatea în miinile unei singure caste, „un neam bun, voinic şi naiv", dar sărac şi supus, cum nu-i era îngăduit a fi, şi în locul unei burghezii pămîntene, care lipsea, „nişte venetici, îndeletnidndu-se cu toate ramurile negoţului, de la corsetele femeilor la juvaerile lor şi de la rachiul de la sate la înalta finanţă din capitală, su- gînd sîngele ţăranului cu camăta ce le-o luau şi ruinînd pe boieri cu împrumuturile fără socoteală ce le făceau". Cum ar fi putut vodă, ziceau oamenii adunaţi în casa doamnei Rolla, să aducă un leac atîtor rele ? Era şi Ghyka *liberal,* nu e vorbă, dar aventurile

sale se poticneau de încăpățânarea Porții și a Petrograduiui.

Dacă ar fi să urmărim pe Grenier în povestirile sale, ar trebui să ne mai oprim puțin și asupra societății ieșene din 1855, să facem cunoștință mai de aproape cu boierii cei mari și cu cucoanele lor, de-al de Marghiolița Roznovanu sau de soră-sa „contesa Sturdza", sau de Co- cuța Vogoridi, de fetele lui Costin Catargi, ale lui Spiro Paul și a.m.d. Dar ar însemna s-o lungim prea mult. Să le lăsăm deci pe altă dată, cînd vom face, poate, un istoric ¿il societății românești din secolul al XIX-lea.

Acum să ne întoarcem în sfîrșit la domnițele Aglaia și Natalia, fetele lui Grigore Ghyka și ale Anei Catargi.

Rămase orfane de mamă cînd erau mici, ele au fost crescute de sora tatălui lor, Elena Șubin, care le luă cu ea la Vaslui, unde locuia împreună cu bărbatul și copiii ei, lîngă oraș, la moșia ei de zestre Slobozia (și veniturile orașului Vaslui erau ale ei, tot de zestre). Fetele lui Grigore Gyka și copiii Șubin au crescut prin urmare împreună, de-a valma, rămînînd, apoi acești veri primari toată viața lor buni prieteni.

Aglaia Ghyka, născută în 1832, era ca copilă o fetiță mică, roșcată și pistruie, dar bună și simțitoare. Deși mătușa ei din „sluta mamei" n-o scotea, totuși o iubea foarte mult. În 1840, la virsta de opt ani, tatăl ei o aduse la Iași, pentru a o pune în pension la *doamna Garet, o* franceză La care se aflau pe atunci toate fetele de boieri mai simandico^i. Rămase acolo doi ani, petrecîndu-și doar vacanțele de vară la mătușa Elena la Slobozia, împreună cu verii și fnații ei vitregi, Natalia, Costachi, Ion și Aleou. în 1842 fu scoasă de la Garet și plasată în alt pension, tot francez, la *doamna Haddig,* nevasta lui François Haddig, agă și șef de secție la secretariatul de stat pentru limbile străine. După alți doi ani, în 1844, fu scoasă și de acolo și dusă de tatăl ei la Viena, la institutul de domnișoare *van Demerzel,* unde Aglaia Ghykia, fată de 12 ani, tot roșcată, pistruie și urâțică, învață, elevă foarte silitoare, nemțește, englezește; italienește, literatură și artă, pictură și muzică. O duceau doamnele profesoare prin muzee, la Operă, la Burg Theatru, să se adapte la civilizația cea orientală de care musai trebuiau acum romîncele să fie pătrunse. Ea rămase acolo cinci ani, întorcîndu-se însă

în fâecare vară în țară, la Vaslui, la mătușa Șubin, precum am și întîlnit-o mai sus, venind cu tatăl ei în zilele tulburi ale anului 1848, cînd Grigore Ghyka fu nevoit să se ascundă o vreme în munți pentru a scăpa de urgia unchiului său Mihai Vodă, care voia să-l aresteze fiindcă era, zicea el, naționalist și revoluționar.

În toamna lui 1848 plecă la Viena și sora Natalița, mai mică decît Aglaia, rămînînd împreună acolo pînă în 49, cînd Grigore Ghyka își întoarse fata mai mare definitiv în țară.

Ea avea acum 17 ani și cînd o văzură ieșencele nu voiră să creadă că e ea ; din mică, pistruie *și* roșcată, se făcuse fata înaltă, subțire, ou părul negru castaniu, cu fața albă, o arătare de frumoasă ce era. Cucoanele din Iași ziceau că e alta, că a lăsat logofătul Grigore pe fata lui la Viena și a adus în locul ei la Iași pe-o nemțoaică, care nici într-un fel nu semăna cu cealaltă. Pentru a o încerca, o întrebau fel de fel de amănunte din copilăria ei, doar nu și-o aminti de nimic. Dar duduia Aglaia avea o minunată memorie și răspundea fără să se încurce la toate întrebările ce i se făceau. Numai românească ei lăsa de dorit, că tot numai limbi străine vorbise și la pensioa- nele din Iași și la aoel din Viena. Și deși acolo vorbise moldovenește cu soră-sa Natalița și cu prietena ei Smă- răndița Rosetti, colegă de clasă, totuși eam încurca sintaxa limbii părintești, de trebui, cînd se întoarse la Iași, să ceară ea însăși un profesor de limba română. I se dete pe Teodor Codrescu, vestitul strîngător de mai tirziu al vechilor hîrțoage pe care le-a publicat în „Urioarul".

Foarte curînd după sosirea sa la Iași, tatăl ei primi domnia Moldovei. Duduia Aglaia devenind domniță, pețitorii începură să roiască împrejurul ei. Cel mai de seamă, pe care îl voia și vodă, fu Alexandru Sturza, zis Coco, fiul logofătului Costachi. Era un băiat tînăr, frumos, bogat, deștept și cu duh. Dar cică era „vicios", și domnița Aglaia, pătrunzîndu-i sufletul, l-a respins. I-a plăcut mai bine să-l ia pe Răducanu Rosetti, un om care avea 19 ani mai mult deeît ea, dar care era serios, așezat și foarte bogat. O garanție de fericire, deci, pentru viitor. Căsătoria s-a făcut în 1830, un an după întoarcerea ei din pension, cînd avea frumoasa domniță numai 18 primăveri. I s-a dat ca zestre, pe lîngă multe altele, moșia Mărgineni, în ținutul Neamțului, iar vodă i-a cumpărat la Iași casa Casandrei

Sturza. de la Herța (născută Ghyka), pentru a fi cît mai aproape de casa în care locuia el însuși, domnița Aglaia fiind fata lui cea mai iubită, de care se despărțea cu greu și pe oare o ținea la curent cu toate proiectele sale. n

în casa aceea de pe Podul Roș a dus tînăra pereche o viață din cele mai largi, cu slugi nenumărate, cu primiri și mese renumite pentru bogăția și bunătatea lor, Răducanu Rosetti fiind un vestit mîncău. Domniței însă nu-i plăcea acest fel de viață. Ea avea o fire sentimentală și contemplativă, poetică chiar, și, decît să mănânce și să danseze, îi plăcea mai bine să adune împrejurul ei oameni cu care să vorbească literatură, artă, ba uneori și politică. Se duicea la teatru, la Operă, iar banii ce-i avea de prisos îi băga mai cu drag în îmbunătățiri la moșie decît în rochii și în pălării. Fiul ei, Radu Rosetti, spune în amintirile sale, că rochia cea mai scumpă pe care și-a faout-o în viață a costat-o 36 de galbeni și că a cheltuit această sumă numad din porunca părintelui ei, pentru un bal la curte. Era o rochie de „velours bleu epingle" pe care, 15 ani mai tîrziu, o lăuda încă Vasile Alecsandri fiului ei Radu.

E vremea om!d, între 1850 și 53, veni la Iași pictorul bavarez *Riatschel,* un aicvarelist trimis de regele Ba variei
Ludovic I pentru a aduna, de la noi ca de aiurea, chipuri de femei frumoase. Portretul domniței Aglaia, făcut de el, a fost în urmă gravat și strîns împreună cu celelalte în colecția intitulată „Mädchen aus der Moldau", aflător la München în „Album schöner Frauen".

După 1853, cînd Grigore Vodă, plecă la Viena, domnița Aglaia se mută, cu bărbatul și copiii, la țară la Pra- lea, un trup de-al moșiei Căiuțul de pe Vallea Trotușului a hatmanului Răducanu Rosetti. Ea rămase acolo un an întreg, pînă în toamna lui 1854, cînd s-a întors tatăl ei în scaun cu ajutorul austriecilor. Se mută atunci iar în casa ei de pe Podul Roș, dar o găsim pe vremea aceea mai mult la curtea domnească, unde-și lua aproape regulat masa la prînz. Sora ei, domnița Natalia, se întorsese și ea mai de mult de la pensionul din Viena, era măritată, și pe amîndouă împreună le vom cunoaște de-acum în intimitatea vieții lor zilnice, mulțumită indiscrețiuni- lor lui Eduard Grenier, noul secretar al părintelui lor.

Ținem minte că în ziua cea de februarie 1855, cînd avu Grenier întîia întâlnire cu Grigore Vodă, acesta spusese lui Alecsandri la despărțire : „Du-l pe domnul la copiii mei, se va simți cu ei în familie".

Așa a și fost. Cum îi văzu, îi fură simpatici, și cum îi cunoscu îi fură dragi. .. mai ales unul din ei ! Bar despre aceasta mai la vale. Pe băieți îi arată „mici, oacheși, frumușei, inteligenți și harnici.

Beizadea Ion, încă nelecuit de dragostea lui pentru Rose Pompon, era asaltat de toți ai lui pentru a lua pe fata multimilionarului baron Sina. Dar tînărul se ținea dîrz. Despre domnița Aglaia îi vorbise Vasile Alecsandri. Îi spusese de ea „cît este de frumoasă".

„Cînd o văzui, rămăsei totuși uimit. Tot ce se putea spune nu era nimic față de adevăr, căci ea era cea mai strălucită și mai desăvârșită frumusețe ce am întâlnit vreodată. Oacheșă, ca și tatăl ei, cu trăsături fine și regulate, te privea femeia aceea cu niște ochi mari și falnici, împodobiți cu gene lungi și încununați cu niște sprîncene minunat încondeiate. Rafael n-ar fi putui desemna ceva mai perfect. Și toată ființa ei era deopotrivă de frumoasă : mai înaltă decît frații ei, era mlădioasă și legănată. Inteligența îi era dezvoltată, cultura întinsă și se înnebunea după muzică. Cînta muilt, dar nu tocmai în ton. De ! avea, ca și frumusețea, vocea păunului ! Era măritată cu Răducanu Rosetti, ministru de justiție, un adevărat burduf, bondoc, pîntecos și strașnic la mîncare...

„Domnița Nabalia, cea mai tînără, era foarte frumoasă și ea, însă cu totul altfel decît sora ei. Bălaie, cam grăsulie, avînd, cu ochi mari verzui, o față ruptă din soare. Veselă, zîmbitoare, zburdalnică, copilăroasă, răsfățată, dar fermecătoare. Nici 18 ani nu avea. Era măritată de trei ani cu un copil, Costică Baiș...

„Domnița Catinca, sora lor mult mai mare, căsătorită cu Nicachi Mavrocordat, avea ochii negri, o față smeadă și gălbuie, o fizionomie plină de farmec. într-o țară mai puțin bogată în frumuseți, ar fi fost socotită frumoasă. Bărbatul ei era nesuferit tuturor".

„Eticheta la curte nefiind prea severă, fusei repede primit ou familiaritate. Beizadelele și domnițele, toți tineri, veseli și zburdalnici, făceau zilnic cu mine fel de fel de *ghiduşii*".

Grenier face cu acest prilej o mărturisire profetică : „Pretutindeni la Iași am găsit aceeași

prietenoasă primire. Datoram aceasta, înainte de toate, *ţării căreia aparţineam.* În nici un colţ al pămîntului n-am văzut Franţa atît de iubită. Aveam acolo comori de simpatii. Nu ştiu ce s-a făcut ou ele. Dacă le-am pierdut, sîntem vinovaţi. Nimic nu era mai lesne decît a le păstra în veci...".

Iar despre un bal la curtea domnească, secretarul francez notează :

„Rămăsei ameţit de atîta lux, de atîta eleganţă, de atîta simţ estetic. Treci prin toată Germania, prin toată Austria, ca să te trezeşti la Paris, în ce priveşte luxul şi frumuseţea femeilor. . . O altă serbare dată de Petre Mavroyeni, ministrul finanţelor, într-un mare şi frumos salon, lunguieţ şi rotunjit la colţuri, spori mirarea mea şi întări impresia cea din.tîi. Toate femeile erau frumoase, chiar mamele şi bunicele.. . căci erau şi bunice la bal. Acestora le rămînea ceva, o măreţie în veştejirea trăsăturilor, care te silea să te gîndeşti : ce frumoasă trebuie să fi fost!".

I'arna mergeau seara la teatru, „unde lojeie deveneau saloane, în care se primeau vizite". Vara se duceau la Copou, pînă la grădina publică, unde trăsurile şi călăreţii se opreau, stînd în şir „ca la Bois de Boulogne". Domnii — bonjuriştii — se apropiau de cucoane, vorbind cu ele mai în glumă, mai în şoapte, tot oa într-un salon. „Acolo şi numai acolo era îngăduit să umble cineva pe jos. În oraş ar fi fost o mare necuviinţă. Dar eu, fără a mă uita la această lege a modei, începui să merg pe jos în mijlocul Iaşilor. Ajunsei chiar să le convertesc pînă şi pe domniţe.. .".

Şi aşa, într-o zi, Grenier cu beizadelele şi cu domniţele dădură năvală într-o băcănie „pentru a face o orgie de mezelicuri", sau, cum s-ar zice azi „pentru a lua un aperitiv". Iar într-aită zi, merseră împreună la o cofetărie... Oh, ce timpuri, ce moravuri !... Dar să nu uităm că domniţele acelea „fumau ţigarete" şi încă babaca r'iind de faţă !

La via lui vodă de la Sooola, unde mergeau cu toţii foarte des, de stătea tineretul acela să asculte, în grădină, cum cîntă privighetorile, domniţa Natalia se apucă odată, sentimentală cum era, să sărute poeziile lui Goethe — Goethes Lieder.

Era în mai.

Nach Mittage sassen wir lunges Volk im Kühlen, Amor kam, und *stribt der Fuchs* Wollt'er mit uns spielen.

„Stirbt der Fusch" era un joc, un fel de „Petit bon- homme vit encore", pe care se apucă să-l joace într-o zi domnița Niatalia cu un „omuleț" de ofițer, baronul von Stollberg, locotenent austriac în garnizoană la Iași — Moldova fiind pe atunci încă ocupată de armata lui Franz-Joseph, după cum mai sus am arătat.

Domnița avea 18 ani, locotenentul 22, iar bărbatul 23. Acesta, Gostică Ralș, fiul lui. Alecu Balș și al domniței Elenou, frate vitreg cu beizadelele Ghyka, deci frate vitreg de-al nevestei sale, o iubea pe micuța lui Natalia cu multă patimă. Grenier spune că și ea, domnița Natalia, zburdalnică, ușuratică, cu toane" cum era, își iubea totuși foarte mult soțul. Nuimai că ofițerul austriac se arătase prea pe față, prea fără tact, admirator înfocat al acelei femei, care de altfel, la rîndul ei, se purtase față de el „ou o nechibzuită cochetărie de copilă". Așa încît tînă- rul Balș crezu de datoria lui să provoace pe Stollberg la duel. Ieșiră pe teren, la Copou, în dimineața zilei de întîi iunie 1855 — exact trei săptămâni după acea încântătoare zi de mai oînd domnița Natalia pupase la Socoia liedurile lui Goethe. Un singur schimb de focuri și glontele lui Stollberg îl nimeri pe Balș drept în inimă, culcîndu-l mort la pămînt. , \

Scandalul fu nemaipomenit. Costică Balș, fiu de domniță, frate de beizadele, ginere de domn și aga poliției capitalei, era iubit și stimat de toată lumea. Grenier notează : „Toată societatea moldovenească se afla vai-vârtej. Consulul Franței, Tastu, și eu însumi rămăseserăm trăsniți, întîmplarea căpătând și un fel de caracter național. Austriecii începură a fi priviți cu ură. Acest duel și această moarte, socotită ca un asasinat, răzvrătiseră toate sufletele și toate inimile. înmormântarea' fu nemaipomenită, de se și aștepta lumea la o mișcare a gloatei împotriva armatei de ocupațiune... După obiceiul pămîntului, sărmanul Costică fu adus la biserică cu fața descoperită, înfășurat în coroanele și florile care-i acopereau sicriul... Și nici nu mai vorbesc de durerea lui Grigore Vodă. Ziua întîi n- am îndrăznit măcar să mă duc să-l văd. Abia după parastas mi-am luat inima în dinți și m-aui dus la dînsul. L-am găsit șezmd, zdrobit de durere. Pentru întîia oară i-aan sărutat mina ; i-am sărutat-o ca un fecior părinte-

lui său. El mi-a luat capul şi m-ia sărutat pe frunte ; nişte lacrimi, fierbinţi îi curgeau pînă în mustăţile-i cărunte. .

Dacă aceasta era starea sufletească a socrului, apoi îşi poate închipui oricine ce se petrecu în sufletele nefericiţilor părinţi. Alecu Balş era la ţară cînd se întîmplă nenorocirea. Întors în grabă la Iaşi, el se apucă, după înmormântare, îndemnat poate şi de nevastă-sa, să scrie „Sfatului Administrativ al Moldovei" următoarele îndurerate şi răzvrătite cuvinte, pe care le arătăm întocmai :

„Intorcindu-mă din drum în urma unei fatale înştiinţări, am găsit în mijlocul capitalei pre jiul meu, marele vornic Costică Balş, ce' era şi chiar şeful poliţiei sale, ucis şi îngropat, miercuri, în întâi iunie. Trupul său, străpuns'şi sângerând, s-au fost adus la casele sale în careta luminării sale Costachi Ghica, secretarul de stat, şi aruncat pe minele slugilor de către dumnealui Răducanu Roset, mare logofăt al dreptăţii".

„Datoria cârmuirii în orice ţară, pînă şi în cele mai sălbatece, ar fi fost că de la sine, chiar din acea zi, să se ia de-aproape şi graibniee măsuri spre a se descoperi împrejurările crimei, a se arăta şi a se supune judecăţii pe toţi consfătuitorii. Nimic din aceste nu s-au făcut pentru moartea fiului meu ; şi pe cînd toată populaţia Eşu- lui, în lacrimi întovărăşea la mormânt trupul şefului poliţiei, numai poliţia, mică şi mare, nu se socotea chemată de legi şi de cuget pentru a proceda la cea mai mică cercetare. Ocîrmuirea, pururea gata de a interveni în chestii străine competinţii sale, în această dureroasă în- tîmplare privită ca o obştească nenorocire, a rămas sur- do-mută la glasul unui întreg norod, oare cerea şi cere răzbunare pentru sîngele vărsat".

„Părinţii noştri au făcut jertfe seculare spre a do- bîndi ca viaţa, onorul şi averea moldovenilor să fie puse sub scutul legilor. Cu toate acestea, în mijlocul capitalei, ziua mare şeful poliţiei, ginerele domnului stăpînitor, fiul unui boier care a slujit ţării sale eu râvnă şi cu credinţă, se ucide, sîngele său stropeşte mai multe uliţe ale oraşului, trupul său se azvîrle cu dispreţ pe poarta caselor sale de către marele logofăt al dreptăţii, acela care tocmai păzirea legilor îi este încredinţată ; ba, ce este şi mai scandalos, acesta, împodobit ou decoraţii şi în mănuşe albe, întovărăşeşte trupul fiului

meu la mormînt ; şi în toată ocîrmuirea nu se găseşte un jandarm, un comisar de poliţie, un funcţionar mai înalt, care să ceară de la Răducanu Roset şi lui beizadea Costachi Ghica seamă de viaţa vornicului Costică Balş, măcar ca celui mai de rînd om. Pentru ce dar avem poliţie ? pentru ce dar s-au mai publicat Condica în cane se statornicește anume procedura ce trebuie a se păzi la asemenea cazuri ? pentru ce avem legi şi tribunale ?".

„înaintea celei mai sfinte datorii, adică apărarea societăţii, nu trebuie să fie nici o împrejurare oare să poată paraliza lucrarea legilor, căci dacă outezarea s-a suit atît de sus şi ocîrmuirea s-a ţinut în stare pasivă, apoi ce mai pot aştepta acei care, prin mica lor stare, prin neputinţă, prin depărtarea locurilor, n-au mijlocul de a-şi înălţa glasul în această epocă de adîrncă nepăsare ? Căzut-am noi aît de jos, ajuns-au moldovenii atît de nenorociţi, încît măcar viaţa să nu le mai fie sigură ? şi trebuie ca pentru apărarea ei să fim siliţi a ne adresa la străini ?"

„Pătruns de adâncă şi îndoită durere, şi ca părinte pentru pierderea fiului, şi ca moldovan pentru decadenţa ţării, vin a face Sfatului Administrativ al Principatului o tristă deşteptare, şi în puterea legilor pe care văd că le-au uitat tocmai acei ce sânt însărcinaţi a le păzi, cer ca măcar acum, cînd este mai o săptămână trecută, să se ia măsuri serioase spre a se descoperi pe toţi consfătuitarii acestei crime şi a-i da pe mîna justiţiei spre aplicarea osîndei, după legi, pentru o faptă ca aceasta — pentru ca, prin urmare, sângele nevinovat al nenorocitului meu fiu să primească legala răsplătire, iar societatea ameninţată în chiar condiţiile existenţei sale să se liniştească prin facerea unei aspre şi mîntuitoare pilde".

Logofăt, ***A. Balş***

1855, iunie 7

„Pătruns de asemenea durere şi datorie, unesc şi a me către acea a fratelui meu".

Logofăt, ***T. Balş.***

Faţă de atare accente ale omului care mai tîrziu, peste patru ani, va avea trista dar bărbătească tărie de a vota în Divanul Ad-hoo împotriva Unirii, e greu să mai credem în caraghioasa şi foarte răspîndita anecdotă despre acelaşi Conu Alerai, care ar fi cerut la Paris sergentului de stradă să-l lase să treacă cu cartea lui

înaintea altora, fiindcă el este „vel logofăt al Moldovei" !

Unruairea acestei întâmplări a fost următoarea : în urma stăruinței lui vodă, baronul Stollberg a fost rechemat în Austria. Răducanu Rosetti, fiindcă fusese martor la duelul cumnatului său, a fost trimis în surghiun la mînăstirea Neamțului, iar domnița Natalia fiindcă avea nevoie de pocăință, a fost dusă la Agapia. Acolo, departe de a se pocăi, dar cu aceeași „nechibzuită cochetărie de copilă" despre care vorbește Grenier, ea se amorează de Constantin Millo, nici două luni după moartea bărbatului ei. De altfel, Grenier era și el mort după ea. își pierduse omul capul de aîta farmece ale femeii cu ochii verzi. Obișnuit să fie mereu în tovărășia ei, la Iași, la curte și în oraș, la Socola la vie, el nu mai putu răbda s-o știe la o sută de kilometri, deel; așa că într-o zi călduroasă de august, el își luă pălăria, bastonul și sacul cu merinde și merse să se plimbe prin munți, nimerind, nu se știe cum, drept la mînăstirea Agapia. O găsi acolo pe tînăra domniță văduvă, care știind că francezul este îndrăgostit de ea, îl lasă întîi să aștepte o jumătate de ceas pentru a se găti și a-i pregăti o primire ca în basmele cu zîne și cu feți frumoși :

„Era în odaia stareței, palidă, în veșminte cernite, mai frumoasă decît oricînd. Două tinere maici stăteau în picioare lîngă ea, privindu-i mișcările, sorbindu-i cuvintele. O căprioară de munte, albă, blîndă, își răzăma capul de genunchii ei...".

Cînd sosi secretarul Grenier, ea se ridică puțin de pe scaun, întinzîndu-i mîna. El i-o luă, închinindu-se, și 0 duse la buzele sale fără a cuteza s-o privească. Ochii 1 se umpluseră de lacrimi...

În lipsa domniței, curtea se pustiise și familia se îm- prăstiase. Vodă se mutase la Socola, în căsuța de la vie, singur. Imbătrînise omul deodată, lucra toată ziua vorbea puțin, nu mînca aproape de loc. Domniți Catinca plecase în Germania, după soțul ei, trimis acolo de vodă nu se știe de ce — domnița Aglaia se mutase la țară, unde urma să nască. Era. mîhnită și supărată, și din pricina surorei și dintr-a bărbatului, care era acum nu numai în surghiun la Neamț, da^r scos și din slujbă. „Nu mă voi întoarce", spusese ea lui Grenier. „Voi petrece iarna la țară, Mă voi îngropa în zăpadă[1]. .— Beizadea Alecu era în Franța — Beizadea Costachi la moșie ■—

toată lumea împrăștiată, de sufla vîntul prin încăperile curții domnești.

Și deodată, pe la mijlocul lui septembrie, pe un început de toamnă cu frunze aurii, domnița Natalia se întoarse de la mînăstire.

Își ispășise ea oare păcatul ?

În tot cazul vodă se întoarse și el de la vie și pregăti fetei sale „un apartament la curte, la catul întîi", lîngă al său.

Veniră de la o vreme și ceilalți : domnița Catinca, Nicu Mavrocordat, beizadelele. Se începură iar prînzurile cele mari, și începu iar Grenier să înșire povești, și după masă, în salon, Grigore Vodă își fuma iar ciubucul și domnița Natalia îi ținea iar halatul, și viața redobîndindu-și încetul cu încetul drepturile, se scurgea iar domol, ca mai înainte, de parcă n-ar fi trăit vreodată, pe pămîntul acesta și în casa aceea, bietul mare vornic Costică Balș.

Numai că domnița — totuși — vorbea puțin, primea puțin și nu se mai ducea nicăieri. Doar la dînsa în odaie. Cu vremea, ce începură a se strînge frații și cumnatele, sora, și cîțiva prieteni. Printre aceștia, firește că și Grenier, și noul consul francez Victor Place și Be- clard, care va fi în curînd ginerele lui Barbu Catargi. Tastu fusese mutat la Bagdad și Alecsandri era în Cri- meia, căci el simțise „imperioasa nevoie de a merge să vadă undeva o leacă de eroism". Acestea-i fuseseră la plecare, cuvintele:

Sevastopolul căzuse la 9 septembrie. Pe la 20 vodă dădu la curte un mare prinz, iar la 30 septembrie Tastu plecă la Constantinopol pentru a se înfățișa ambasadorul Thouvenel. Grenier, care voia și el, măcar puțin, să se apropie de locurile unde se desfășura vitejia oștilor aliate, ceru lui vodă încuviințarea de a întovărăși pe Tastu pînă în capitala otomanilor. Grigore Ghyka, deși avea la Poartă pe Negri și pe Rallet, învoi pe secretarul său să plece, însărcinîndu-l și cu o misiune oficială și dîndu-i chiar o scrisoare către marele vizir.

Călătoria lui Grenier, arătată cu amănunte destule, nu prezintă vreun jieosebit interes. Doar că pe vaporul austriac ce-l ducea de la Galați la Sulina, el întîlni „negustori greci mergînd la Stambul, turci întoncîndu-se la Bimsa, evrei care voiau să moară la Ierusalim și un harem de cea din urmă treaptă, menite să aducă desfătări învingătorilor de la- Sevastopol".

La Constantinopol, care-l încînta, el văzu pe vizir, pe Thouvenel, pe Costachi Negri şi pe Ştefanachi Vogoridi, în casă la el, la Arnăut-Chioi. La 19 octomibrie domnul secretar e din nou pe malurile Bahluiuiui.

„Vodă mă primi cu aceeaşi bunăvoinţă ca la plecare, dar în lipsa mea se făcuse la Iaşi o cabală împotriva-mi. Lumea se apucase să spuie că fusesem îndepărtat de la curte, din pricina admiraţiei prea vădite ce arătasem faţă de domniţa Natalia. Ba se dăduse chiar amănunte : că fusesem surghiunit, fiindcă mă găsise domnitorul în genunchi la picioarele fiicei sale. Grigore Vodă, căruia zvonul îi pătrunsese la urechi, tăia drumul bîrfelei cu o ironie fină şi despreţultoare...".

Domnul secretar se făcu totuşi — o spune el însuşi — „mai rezervat şi mai puţin expansiv". Şi pentru a-i trece de urît, să zicem „de dor", el s-apucă să meargă în toate serile la teatru, mai ales la Operă, unde văzu într-o iarnă de 30 de ori *Trovatore,* nu însă „fără a rămîne credincios avantscenei domniţelor", cu alte cuvinte, nu se ducea el la Operă numai de dragul lui Veridi.

Era, în decembrie, o zăpadă de un cot. Grenier se plimba cu sania la Copou şi mergea apoi pe la prietenii săi să bea un ceai fierbinte, o cafeiuţă turcească şi să mai tragă un ciubuc. Se făcuse, dorea să se facă, moldovan. În zilele din urmă ale anului 1855, după Crăciun, marele logofăt Costin Catargi, fratele Anei, fosta soţie a lui vodă, măritîndu-şi pe tînăra şi frumoasa lui fată Olga cu fiul lui Rosetti-Bălăneseu, Grenier se ducea zilnic în casă, pentru ca, împreună cu prietenele şi prietenii miresei „să taie jurubiţele de aur ale betelekxr".

Şi aşa, îl apucă anul cel nou, 1856. Viitorul lui atîrna de al lui vodă, al lui vodă de soarta Principatelor şi soarta Principatelor de hotărîrile congresului, care urma să se întrunească în martie la Paris. „Puteam" zice el „să rămîn moldovan încă puţină vreme, sau poate totdeauna". Cu cît era nesiguranţa mai ovare, cu atît i se părea timpul mai scurt. Iar în fundul sufletului şi al minţii, mereu chipul domniţei.

Iarna se ţinea friguroasă şi însorită. Carnavalul a fost o nebunie. O volbură de petreceri cuprinsese lumea. Balurile mascate în toi, ca niciodată. Şi ce era, în timpul acesta, să facă biata de domniţă Natalia ? Să rămîie singură, închisă în casă, înfăşurată în rochia ei neagră,/jă- lind un bărbat mort de şapte-opt luni ?

în cea mai mare taină, se hotărî deci într-o seară să se costumeze, să se mascheze, şi să meargă şi ea acolo, la balul de la teatru, unde petrecea lumea — dacă se poate aşa ceva — fără dînsa! Nimeni în lume, afară de Grenier firește, care o însoțea, n-a aflat atunci despre această nouă „nechibzuită copilărie" a domniței. Şi cum prin mintea nimănui nu putea să treacă vreodată că ar putea ea să fie acolo, tânăra femeie petrecu de minune fără a fi recunoscută nici de cei mai buni prieteni de-ai ei. De la o vreme însă, Anastase Panu — poftim tocmai el, severul patriot — se apucă s-o urmărească cu atîta indiscreție, încît domnița fu nevoită să părăsească balul.

Acum începea greutatea cea fără seamăn : intrarea acasă pe nesimțitele !

De-a brațeta ou Grenier, intră domnița în palat, pe întuneric, pe uşa cea mare. Su'iră scara fără zgomot. Dă- duiră sus de vestibulul cel mare, cu uşile de geamuri, şi de acolo în coridorul cel lung, care tăia palatul în toată a sa lungime. De o parte locuința lui vodă, sufrageria şi capela, de cealaltă parte apartamentele beizadelelor. Iar, în față, „sala tronului", care forma centrul palatului. Odaia aceea avea o uşă mare încuiată cu două canaturi, care nu se deschidea decât cu prilejul voievodalelor serbări. Locuința domniței venea lîngă această odaie. Mai avea o uşă care dădea în coridor, dar pe acolo nu îndrăzni să intre, fiindcă putea fi văzută de dincolo de geamlâc de garda care se plimba pe acolo, în sus şi în jos, cu coiful în cap şi baioneta la

Grenier încercă deci să descuie lăcățile uşii de la sala tronului, cu chei nepotrivite, care scîrțîiau, caire nu încăpeau, dar care totuşi, ca-n romane, pînă la urmă le veniră de hac.

„Prin vasta sală ou divane de catifea şi cu jilțuri poleite, dormind în tăcere şi în praf", domnița ajunse în sfîrşit în apartamentele sale, nevăzută de nimeni şi nevătămată... dar aceasta nu se poate garanta.

„Dealtmintrelea" zice Grenier „doliul ei era pe sfîr- şite". Acest *dealtmintrelea* e o poemă !

Scurtă vreme după această întâmplare, deci înainte să treacă anul de doliu, domnița Natalia se mărită cu tînărul pe care-l cunoscuse la mînăstirea Agapia, acel Constantin Millo, o rudă de-a lui Matei, actorul şi autorul dramatic „Molierul Moldovei" cum îi zicea beizadea Iancu, Grenier, gelos, descrie pe omul

acesta în culori foarte negre. De altfel, nici domnița Natalia nu pare a fi rămas multă vreme îndrăgostită de el, deoarece o vom întîlni, peste doi ani, divorțată, iar peste alți trei sau patru, măritată din nou, a treia oară.
*****
În martie se deschise congresul de la Paris, unde trebuia să se pecetluiască soarta Principatelor. Moldova și Muntenia erau în fierbere. Bucurii și nedumeriri, nădejdi și deznădejdi ! Sufletele înflăcărate așteptau din zi în zi, din săptămînă în săptămînă, rezultate care nu veneau. Grigore Ghyka era gata să abdice, pentru a înlesni Unirea și alegerea unui domn străin.
Din februarie, de cînd sosise la Iași protocolul conferinței de la Constantinopol, măria sa își întrunise sfatul, însărcinîndu-l să redacteze împreună cu Grenier un răspuns care să fie trimis La congresul de la Paris.
— „Cînd veți sfîrși redactarea, — îi spusese vodă secretarului său, — îmi vei aduce lucrarea la doamna Leroy, chiar în astă-seară, la orice oră".
Lucraseră miniștrii pînă noaptea tirziu, acasă la Ma- vroyeni, în salonul său în sunetul unei vioare care venea din odaia de alături, unde fetele ministrului de finanțe, vestitele Maria, Luqia și Natali,a, luau lecții de muzică și de dans. Mult după miezul nopții — încetase și vioara — memoriul fu în sfîrșit redactat și Ecloiiarcl **Grenier îl luă la subsuoară pentru a-l duce domnitorului. Pînă atunci el nu meu fusese niciodată la doamna Leroy, fiindcă :**
„Voiam să am, pe de-o parte, libertatea mea, iar pe de altă parte nu vedeam ce are cinstea mea de cîștigat printr-o atare frecventare. Mă făcusem că nu înțeleg insinuările discrete ale lui vodă și nici răspunsurile pe care mi le trimitea doamna Leroy prin mijlocirea viceconsulului Franței, Castaing. Însă nu voiam să mă arăt mai sfiicios decît eram, nici să dovedesc o cerbicie ce ar fi putut jigni pe vodă. Eram deci mulțumit de acest prilej ce-mi dăduse vodă într-un fel foarte simplu, de a mă găsi față în față cu ea. Presupuneam de altfel,că sfaturile rele, pripita lui dorință de a abdica, veneau de la această *Maintenon,* care nu vedea pe nimeni la Iași, care se plictisea și care nu dorea deci decît un singur lucru : să se întoarcă în Franța cu orice preț și cît mai repede".
„Mă prezintă deci vodă celei pe care o numea *sa meilleure amie*. După obișnuitele politețe, înmânai dom-

nitorului fructul muncii noastre din noaptea aceea. Erau ceasurile două către dimineață. Rămăsei puțin... dar mă întorsei după câteva zile. Doamna Leroy era acum singură. Atunci abia, *foarte ușor,* îi arătai acelei femei ce rău făcea să împingă pe măria sa la abdicare, în loc să-l lase în țară, în luptă pînă la sfârșit. Și-i mai arătai că, de-ar pleca acuma, înainte de a încasa cele două luni ce i se cuvin din lista civilă, aveau să se găsească în urmă strîmtorați la Paris. Doamna Leroy era o femeie frumoasă, dar și o desăvârșită negustorească. Ea mă înțelese foarte bine...".

A doua zi domnul, mulțumit de redactarea memoriului, îl trimise la Paris, unde el fu foarte prețuit. Toate reformele cerute de Ghyka fură mai tîrziu primite și sancționate la congres, afară de cererea de unire a Principatelor. La 30 martie tratatul de pace fu încheiat între învinsul țar al ruşilor și învingătorul împărat al francezilor. Clauzele lui dispuneau desființarea protectoratului rusesc și punerea Țărilor Dunărene în garanția colectivă a celor șapite mari puteri. Mai dispuneau ca țările noastre, vasale ale Porții, să devină autonome, și navigația pe Dunăre să fie liberă. Și în același timp, pentru a ști cum vor urma să fie administrate Principatele, congresul propunea întocmirea unor Divane Adhoc la Iași și la București, care să hotărască chipul acelei organizări.

în atari oondițiuni Grigore Ghyka nu mai avea ce căuta în Moldova, mai ales că dorința lui, qa și a domnului Munteniei, ca și a tuturor patrioților, era ca viitoarele Divanuri Adhoc să proclame Unirea și să se procedeze apoi la alegerea unui domn într-o *România* nouă. De altfel, cum potrivit Tratatului de la Balta Liman, puterile sale erau orînduite numai pe 7 ani, în iuinie 1856, termenul domniei expira de la sine. Așa încît cererile lui mereu repetate de a fi scos mai curînd din scaun, înainte de termen, trebuie să fi avut drept cauză dorința lui de a rămîne în Moldova ca simplu particular pentru a putea lupta împreună cu prietenii săi la înfăptuirea Unirii. Poarta îi trimise însă răspuns, „îl ademeni, îl rugă chiar" să rămînă domn nu numai pînă în iunie, dar pînă „se va lăniuri complicația situațiunii internaționale", cu alte cuvinte, lucru de care el nu-și dădu seama, pînă va putea ea lucra în așa chip, încît să zădărnicească la întrunirea viitoarelor[1] Divane, ideea Unirii.

Ghyka se învoi deci să mai rămîie domn. Dar abia luase această hotărîre, că, pe La începutul lui mai, ziarele străine anunțau mazilirea lui și înlocuirea sa cu un oaimacan. După cîteva săptămâni, pierzindu-și răbdarea, el se hotărăște a trimite pe Greiner la Gonstantinopol spre a vedea cum stau lucrurile. Călătoria aceasta care a ținut două săptămâni, nu folosi la nimic. Grenier se întoarse din Turcia fără a fi aflat nimic.

Aflăm noi în schimb, din amintirile acestuia, că a doua zi după întoarcerea sa la Iași se făcu la curtea domnească căsătoria domniței Natal'ia ou Constantin Milio. Era la 23 iunie. Slujba o citi un eplisciop în paraclisul curții. Grenier, stînd lîngă strana voievodală drept în spatele miresei, a putut să vadă, să audă și să observe toate. Cu acest prilej, i se păru în sfîrșit că domnița era, sau se făcea „din ce în ce mai neserioasă, cu apucături de copilă prea răsfățată". Dar cum și despre mire face un portret prea din cale afară de aspru, judecata lui de atunci poate să fi fost puțin întunecată și de simțămîntul acela prin excelență subiectiv : gelozia.

La 27 iunie vodă pleacă prin țară „spre a încălzi spiritele în vederea Unirii și a reînvierii naționale". Zilele lui de domnie fiind acum numărate, el se făcea iar patriotul de la 48, știind că de data aceasta închisoarea nu-i amenința de nicăieri, iar mazilirea îl aștepta de pretutindeni.

În timpul acesta Grenier ascultă la Stînca, la coana Marghioala Roznovanu, . pe Pulcheria Sturdza, viitoarea mamă a reginei Natalia a Serbiei, cum cîntă la pian „cu vocea ei de contraalto limpede și adîncă" *Adio Moldovei* a lui Alecsandri :
O, Moldova, țara mea, Cine pleacă și te lasă E pătruns de jale grea.

Plutea în aer un duh de plecare, ce înduioșa sufletele.

La 4 iulie vodă se întoarse. Era mulțumit de călătorie ca și de spiritul ce găsise la concetățenii lui, pătrunși de necesitatea Unirii. Dar la Iași îl așteptau vești rele. Consulii îl înștiințară, că toate cabinetele lor, chiar Franța ea însăși, erau mai curînd potrivnice Unirii.

La 6 iulie se zvoni că Poarta hotărâse să puie capăt domniei principilor, înlocuindu-i cu caimacami La 8 iunie veni vestea din Focșani că Barbu Știrbey a pără-

sit Bucureștii. În ziua de 9 vice-consulul Castaing aduse o depeșă a lui Beolard, lămurind situația : caimacamii au și fost numiți, deși nu li se cunoaște încă numele. La 15, Grigore vodă plecă deodată la Slobozia, moșia surorii sale, de lîngă Vaslui. El primise dimineața o depeșă de la Fotiade (ginerele lui Ștefanachi Vogoridi) prin care era înștiințat că Teodor Balș era numit caimacam pentru Moldova și Alexandru Ghica pentru Muntenia (fostul voievod).

Nevoind ou nici un preț să încredințeze el însuși puterea lui Balș, cu care era de mai multă vreme în crâncenă dușmănie, el se dusese la soră-sa Elena Șubin la țajă, să aștepte acolo plecarea celui dinții vapor austriac, care urma să-l ducă pe Dunăre, prin Ungaria și Austria, spre Franța.

Plecarea lui din Iași fusese nu numai duioasă, dar prin felul ei liniștită, aproape măreață. Reproducem aici scrisoarea lui Grenier către mamă-sa :

„ ... Vodă era calm, demn, plin de noblețâ și de simplicitate. Toți miniștrii au fost chemați în grabă și am luat masa împreună cu el. După prînz ne-am dus în iatacul domnitorului, să așteptăm împreună înhămarea cailor la rădvan.

Fiică-sa mai mare, înștiințată de mine, veni să-și ia de la el rămas bun și să-i aducă și pe copiii ei. Vodă îi binecuvîntă, și pe urmă ne sărută pe rînd, unul după altul. Toată lumea plîngea. A trecut apoi prin sala tronului, ticsită de lume. Mulțimea ceea s-a repezit să-i sărute mîna, să-i dorească drum bun. Și s-a dus singur, fără aghiotant, fără vreun ministru cu el, fără copii. N-a vrut să aibă pe nimeni cu el. Nici eu nu-l puteam însoți ; nu eram gata... și n-aș fi vrut să plec fără a-mi lua rămas bun de la prietenii mei. De altfel mă voi întîlni cu el la Galați și vom face drumul împreună pînă în Franța. Acolo vom fi împreună, pe cînd de unde pot eu ști de mă voi mai vedea vreodată cu scumpii mei prieteni de aici, pe cei de la Stînca, pe Zizin Cantacu- zino, pe frumoasa Ema Beldiman de la Miroslava, pe Petre Mavroyeni, pe Costin Catargi cu fiicele sale, pe doamna Rolla, pe doamna Docan . . .".

De la Iași la Vaslui^ pe o ploaie cumplită, de-i puse și viața în primejdie, vodă plecase deci singur singurel. Avea în chinuitul său suflet o silă de prieteni, și mai ales, în clipele acelea, o silă de vorbe goale, de

zădar- nice păreri de rău, de moleşitoare suspinuri şi lacrimi. Singur ! O măreţie mai mulit !

Grigore Ghyka a rămas l:a soră-sa El ema o săptămînă încheiată. Noaptea de La 23 la 24 iulie sosiră la Slobozia secretarul său Grenier cu consulul Prusiei, The- raimin care venise înadins de La Berlin pentru a-i înmî- na din partea ducelui de Anhalt decoraţia „Albert l'Ours".

Vodă îi primi în toiul nopţii, în iatac, stîn;d în pat şi rugîndu-i să se aşeze la căpătîiul său. li ţinu două eea- suri. „Este imposibil să fii în acelaşi timp mai amabil, mai demn, mai inteligent, mai încântător decît a fost el".

La 4 dimineaţa Theramin plecă, întorcându- se ,1a Iaşi, iar vodă şi Grenier se culcară. A doua zi, 24 iulie, la ceasul 5 după amiază, Grigore Ghyka şi Edouard Grenier, numai ei doi şi nimeni altul, apucară calea Galaţilor „în calreta măriei sale".

Tot timpul drumului vodă a vorbit. Nu de el, de ţară, şi nu de rude, de neam !

A fost un om şi jumătate voievodul acesta, despre care azi, sînt români care nici nu ştiu c-a domnit cîndva prin năcăjitele noastre de meleaguri.

Plecarea lui din ţară a fost aproape simbolică.

Să-i ascultăm iar pe Grenier, cel care stoarce lacrimi fără să ştie, fără să vrea să le stoarcă :

„Tot vorbind aşa, mă uitam la apusul soarelui .. .".

Un apus de soare în Moldova, un apus de frumoasă domnie, într-o seiară de iulie a anului 1856.

„Spye miezul nopţii mîncarăm ceva pâine şi viţel rece în cocioaba căpitanului de poştă, împreună ou doi tineri ispravnici, veniţi întru întâmpinarea lui vodă. Unul din ei era pîrcălabul Galaţilor, Alexandru Guza, cel menit de soartă să domnească şi el într-o zi. El ne înveseli po- vestindu-ne, cu un duh aspru şi duios în acelaşi timp, sosirea turcului purtător al firmanului caimacamului Balş, întovărăşit de grecul lui mărunt, prietenul Po- tiade".

„Ne urcarăm din nou în trăsură, în toiul nopţii. Domnitorul învins de oboseală, îşi plecă capul pe umărul meu şi adormi. Mă gîndeam înduioşat la toate durerile oare încărunţise frumosul lui oap... Sosirăm la Galaţi la 4 dimineaţa, iar seara la 10 ne urcarăm pe vapor. Vodă

nu primise pe nimeni, poate și de plictiseală, dar mai ales din delicateță. El nu voia să pricinuiască vreo supărare bieților slujbași, care ar fi putut fi compromiși prin această cinsto făcută fostului lor suveran. ***Numai Cuza fu primit***. El, pârcălabul ținutului, poruncise să se ilumineze OTaşul în cinstea călătorului voievod, deși știa că-și pune situația în joc și că noul guvern nu era să-i ierte frumosul său gest. Seara, veni să ne însoțească pe vapor. Vodă, foarte mișcat, îl sărută din toată inima . . . Cuza a fost cel de pe urmă român pe oare l-a văzut Ghyka pe pământul Moldovei, și mi s-a părut mai tîr- ziu că prin această sărutare îi trecuse pe frunte coroana lui voievodală !".

Gata. De-aieum urmează scurtul și chinuitul său surghiun.

La 26 iulie vaporul „Franz-Ioseph" porni la drum, dis-de-dimineață, și șase zile merse înainte pe Dunăre. Timpul trecu repede. Grigore Ghyka avea ca tovarăși pe punte oameni plăcuți, neașteptate întâlniri : pe prințul Emil Wittgenstein-Berleburg, aghiotant al împăratului Rusiei, însurat cu o moldoveancă. Pulcheria Cantaeuzino, , fata marchizei de Ledmar născută Palladi (despre care am mai vorbit). Bărbatul era deștept și fata frumoasă. Avea numai 16 ani „gentille, simple, naive" — pictată mai tîrziu de Nadar. Tovărășia amîndurora înveseli pe vodă.

Dar un alt călător, pe care-l avură numai o zi pe vapor, atrase îndeosebi luarea aminte a tuturor. Era un om bătrîn, la vreo 70 de ani poate, cu un gît ca de taur, cu mersul puternic și greoi, mijlociu la stat, părul scurt și alb, sprîncene cărunte, ochii căprii, nasul drept și cărnos, cu vîrful puțin despicat, ca la unii copoi. îmbrăcămintea lui era modestă, dar înfățișarea puternică și porunciitoare.

—Vodă îi spuse lui Grenier :

— „Știi dumneata cine e omul acela ?

— „Nu, măria ta".

— „E Miloș Obrenovici, fostul voievod .al Sîrbiei, eroul războaielor pentru neatârnare. Se plimbă mereu pe Dunăre, rătăcind ca o vedenie împrejurul Belgradului, de unde a fost surghiunit ; nădăjduiește să-i mai bată vreodată ceasul, și rabdă și așteaptă !".

Ca mai dăunăzi la Galați, aici în preajma Porților de Fier, filfîia din nou simbolul din aripi.

Cu ochii săi de șoim, bătrînul Miloș la rândul lui îl cunoscu, sau îl ghici, pe fostul voievod al Moldovei. E'1 ■trimise răspuns lui Grenier, c-ar dori să-l cunoască. Gri- gore Ghyka, firește, se învoi, „și cei doi se consolară între ei".

Numai că doi ani mai tîrziu, bătrînul mic la stat, cu nas de copoi și cu ochii de șoim, era din nou domnitor în Sîrbia, pe cînd încărunțitul fost voievod al Moldovei trebuia peste un an să-și plătească obștească datorie către măria sa, moartea.

La Buda-Pesta părăsirâ vaporul. Grigore Ghyka voia să ocolească Viena și curtea Habsburgilor, caire-i fusese lui poate de folos, dar care astăzi, împreună cu Petro- gradul și cu Stambulul, se împotriveau la visurile sale naționaliste. Merse deci cu .trenul la Berlin, unde nu rămiase decît două-trei zile.

La 3 august 1856 era la Paris, la Hotel Mirabeau, unde rămase pînă la sosirea acolo a Eufrosinei Leroy, care veni în curând cu copilașii ei Grigore și Ferdinand. Ceilalți fii, beizadelele, rămaseră, ca și domnițele toate, în Moldova.

Grigore Ghyka crezu de datoria lui de a legitima, în sfârșit, legăturile sale cu doamna Leroy, care țineau de aproape zece ani. În ziua de 9 noiembrie 1856 el se căsători cu ea la Paris, la primăria aronidismentului I, în fața lui „Maitre Massion" și apoi la capela românească din rue Ftacine 22, ceremonia religioasă fiind celebrată de episcopul Iosefat. Cîteva zile mai târziu, la 16 oc- tombrie, el scria de la castelul „du Mee" pe care-l cum- părase de curând de la marchizul Fraguet[78], următoarele rînduri surorii sale Elena Șubin, la Vaslui :

„Iubită soră, sosit de două zile la castelul du Mee, unde m-am statornicit, întîia mea dorință este de a sta de vorbă cu tine, mai ales pentru a te înștiința că m-am însurat. Aruncat de întîmplăriie politice departe de țara și familia mea, am adoptat Franța, ca o a doua patrie și am ales castelul du Mee ca reședință".

„Persoana cu care mi-am legat soarta nu-ți este necunoscută. Cuno.ști ca și mine finețea, spiritului ei, ma- rele-i bun simț și calitățile inimii sale. A fost, sărmana, destul de singuratică și de nenorocită în Moldova ... și apoi mai am cu ea și doi copii, de viitorul cărora trebuie să am grijă .. .".

„Castelul du Mee e irumos atît prin așezarea cît și prin împrejurimile sale. Dominat de Sena care șerpu-

ieşte la picioarele lui, el e înconjurat de un parc mare, sădit cu copaci bătrîni, ciare-i dau umbră multă şi o foarte variată privelişte. M-am hotărât să trăiesc, iarnă şi vară, în acest mic rai, departe de zgomotul oraşelor, îngropat în uitare, după vorba fabulei : pentru a trăi fericiţi, să trăim ascunşi. Mi-ai făgăduit să vii şi tu în Franţa. Te aşteaptă odăiţa ta. .. Sînt iubitorul tău frate, Gr. Ghyka".

Dar chinuitul suflet al fostului voievod nu putu găsi nici acolo odihna pe care o căuta. Gîndurile sale mereu frămîntate de întâmplările din Moldova şi de viitorul Principatelor, erau din fundul surghiunului său îndreptate numai către ţelul pentru caire luptase şi înainte şi după domnie : Unirea.

La 5 iulie, 1857 el scria fiului său Ion la Iaşi :

„. . . Partida naţională ar trebui totuşi să încerce să facă o legătură cu separatiştii cei mai puţin îndîrjiţi pentru a-i fa'ce să înţeleagă că respingînd Unirea, ei compromit şi cauza lor, deoarece ei doresc, ca şi naţionalii, să-şi redobîndească *drepturile ab antiquo.* Fără Unire, drepturile aceste nu li se vor putea da, căci astfel de concesiuni, Europa nu le-ar putea acorda decît unei naţiuni de 4—5 milioane de locuitori... Ce rău îmi pare de a nu fi cu voi împreună în aceste clipe de criză politică pentru a dojeni pe aceşti răi patrioţi care fac ruşine Moldovei. Din nefericire împrejurările nu-mi îngăduiesc măcar a mă gîndi la o întoarcere în ţară înainte ca totul să se fi isprăvit... Prezenţa mea în Moldova n-ar fi tolerată căci se zice c-am lovit prea mult în interesele unei mari puteri, dezvăluind proiectele sale de ocupare a Principatelor . ..".

La aceste chinuitoare frămîntări se mai adăugau două altele de natură mai mult personală. Intîi faptul că Napoleon III, care fusese mai înainte în strânse legături cu el, refuza, acuma că era în surghiun în Franţa, să-l vadă. Al doilea, faptull că se răspîndiseră în ţară şi în străinătate la Iaşi, la Bucureşti, la Viena şi La Paris, nişte pamflete împotriva lui, ridicole dar scîrboase. Erau pornite din oficina[1] caimacamului Teodor Balş şi mai ales dintr-a nevestei sale Catinca, născută Dimaki, care-l ura. Se răscolise în acele pamflete, toată afacerea Hamav- Sion, cu plăsmuirea actelor falsificate, în care duşmanii săi încercau a implica şi pe rudele sale cele mai apropiate, ba chiar pe vodă el însuşi.

**Grigore Ghyka ou firea lui simțitoare și înclinată spre melancolie, își mai închipui pe lîngă toate că pamfletele acestea răciseră pe Napoleon și-l indispuseseră împotriva lui, pe cînd de fapit refuzul împăratului de a-l vedea era întemeiat pe faptul că el, *pentru a nu indispune Anglia nu voia să se lase convins de fostul domn al Mol- doxiei de necesitatea Unirii Principatelor.*

Și așa, în.tr-o zi, din cauza lui Napoleon, care după ce-i scrisese cînd era domn, că „voi folosi toate ocaziile pentru a vă da semne ale stimei și bunăvoinței mele", iar acum că era mazil nici nu voise să dea cu ochii de el — din cauza Catincăi Balș care-și urmărea răzbunarea dincolo de timp, din cauza separatiștilor care-l chinuiau dincolo de țări — și mai ales din cauza inimii sale prea simțitoare la întâmplările acestei lumi — așa deci, într-o zi de vară a anului 1857, 4 august către seară, abia 12 luni după mazilire, fostul voievod al Moldovei, cel de pe urmă și unul din cei mai inimoși, își curmă zilele prin împușcare, acolo, în fundul Franței, la castelul du Mee.

Cu gestul acesta disperat al unui om care a simbolizat mai mult decît alții marile aspirațiuni ale neamului, se încheie unul din capitolele istoriei românilor, după care au urmat altele și vor mai urma altele ; vor mai urma aspirațiuni și vor mai urma fapte, și va veni vremea cînd vom fi mîndri că am fost, că sîntem și că vom fi români, iar pe cei care n-au înțeles, care nu înțeleg și care nu vor înțelege ce înseamnă a fi român și nimic altceva decît român, îi vor ajunge odată blestemul neamului oriunde vor fi, în veșnicie !

Pe masa de lucru, a lui Grigore Vodă, se găsi o hîrtie scrisă de mina lui cu cît«va clipe înainte de moarte : „Castelul du Mee. 24 august 1857".

„Sînt victima unei uneltiri înfiorătoare, nu mai pot rămâne în viață.

Via veni ziua când adevărul va ieși la lumină, îmi aștept dușmanii în fața judecății lui dumnezeu". Și ziua aioeea â venit tirziiu, când Ion Bratâanu vorbind la Cameră, de pe banca ministerială, împotriva calomniatorilor, a spus : „Nimic nu e mai josnic decât calomnia ! Grigore Vodă Ghyka a murit nevinovat, din pricina ei. Calomnia trebuie nimicită". Și luând, broșurile domnilor Istrati și Mourphy, oamenii oficinei Balș, le scuipă, le rupse în două și le aruncă pe jos.**

Prințesa Eufrosina Ghyka, fosta doamnă Leroy, avu gîndul cel de pe urmă al fostului voievod :

„Adio, soție dragă, tu, pe care te ador și care mă iubești. îmbrățișează micii noștri îngeri din partea mea. Tu știi cum am suferit în timpul domniei și iată că în timp ce credeam că voi trăi fericit și liniștit în sînul familiei mele, dușmanii mei m-au urmărit pînă și în retragerea mea".

Această biată femeie avea numai 40 de ani. Ea era mai bună, mai simțitoare, mai deșteaptă și mai energică decît cum o descrie Grenier. Corespondența ei, destul de voluminoasă, ne-o arată sub cea mai frumoasă lumină, și putem înțelege din ea că în timpul șederei sale la Iași familia voievodului a cunoscut-o, a frecventat-o și a apreciat-o cum trebuia. Cumnata ei mai ales, Elena Șubin, pare a fi stat cu dînsa în cele mai strânse legături. După moartea bărbatului ei, legăturile acesitea se strânseră, prin scris, și mai mult.' A rămas în familie o întreagă corespondență, din cele mai interesam,te.

„Draga mea soră", scria ea din Le Mee la 30 octombrie 1857 (prima scrisoare după moartea luii Ghyka) „Domnul Vaillant înapoindu-se în Principate, l-am rugat să binevoiască a merge la București în drumul său spre Iași, el va asista la reglementarea afacerilor mele în Moldova și mi-a promis de asemenea să-ți facă, n-are importanță cînd, o vizită venind din partea mea să-ți aducă medalionul conținând o șuviță de păr al iubitului meu soț. Ți-o trimit fără ca vreo mină străină să profaneze- această relicvă. Eu însămi am pus-o acolo, era fără îndoială, ah doamne, pătată de sîngele său... (. ..)".

„Ah, surioară, viața imi-a devenit un chin îngrozitor, am moartea în suflet și văd aici doi copii ai căror ani adunați mu sînt mai mulți de zece. Cîtă vreme va trebui să petrec pe acest pămînt pentru a Æ purta' de grijă și a-i face oameni ? Cînd dar, doamne, voi merge să-il regăsesc pe cel pe care l-am pierdut și fără de care nu mai pot trăi ?.. . (...).

Eufrosina Leroy iscălește duios : Princesse veuve Ghyka.

Cit despre inteligența ei, o putem judeca după următoarele rînduri închinate amintirii lui Barbu Știrbey și sorise tot cumnatei sale Elena Șubin (mai 186?\

„Aţi aflat, fără îndoială, draga mea soră, de moartea prinţului Ştirbey. Ea mi-a cauzat o adevărată tristeţe. Era ultima legătură cu timpurile fericite. El a fost colegul, dacă nu prietenul intim al sărmanului nostru frate. El a venit de cîteva ori să mă vadă, am vorbit despre vremurile trecute.

Panegiriştii săi i-au dat o grandoare pe care el n-o avea. Era un bun administrator dar nu avea imaginaţie creatoare ; nu visa mari destine pentru patria sa ; desigur deoarece avea un spirit ai amănuntelor, nu putea îmbrăţişa un vast orizont. Era un spirit greoi la înţelegere, dar care reţinea bine. Făcindu-se profetul destinelor Orientului, le denatura esenţa. Era un doctrinar al şcolii lui Guizot, avea uscăciunea şi pozitivismul acestuia. Asta i-a adus mari onoruri. Este atît de simplu, nu-ţi vine a crede".

În aceeaşi scrisoare, datată deci cu 12 ani după moartea bărbatului ei, prinţesa Eufrosina se plînge cumnatei de toate neajunsurile ce i se fac în Moldova cu privire la moştenirea copiilor ei : „ . . . Am fost grozav de calomniată, învinuită de captaţiune, aproape de omor. Pentru nişte nevoi băneşti, au vruit nişte oameni să minjească viaţa publică şi privată a bietului meu bărbat !".

Aceşti „oameni" erau foştii gineri ai lui Grigore Vodă, Răd'ucanu Rosetti şi Constantin Millo, care îndată după* moartea socrului lor încercară să-i anuleze testamântui. încă de la 27 decembrie 1857 prinţesa Eufrosina se plîngea cumnatei Elena de purtarea acestora şi a nevestelor lor, domniţele Aglaia şi Nat alia, oare „n-aveau dreptate" să ceată cel mai mic lucru de la copiii ei, întrucât ele fuseseră bine înzestrate de părintele lor, cu moşii, bani şa scule. Grigore Vodă îşi făcuse testamentul în anul 1855, împărţindu-şi averea în felul următor : Fiecare din cele trei beizadele căpătau cîte *două moşii, o vie şi bani,* cei doi fii din căsătoria (viitoare) ou doamna Leroy căpătau cîte o *singură moşie* în Moldova, precum şi banii de care mai dispunea vodă (din care a cumpărat mai tîrziu castelul Le Mee şi altele), iar fetele nu mai căpătau nimic, fiindcă fuseseră bogat înzestrate. Ca atare beizadelele Costachi, Iancu şi Aleou nu avură, după moartea tatălui lor, nici o pretenţie împotriva frăţiorilor cei mici, Grigore şi Ferdinand, apărîndu-i chiar împotriva sunărilor. „Ei vor fi deci cinci contra doi", scrie Eufrosina Ghyka, Elenei

Şubin, zicînd că nu se miră de purtarea „bietei Nataliei, caire e o femie fără inimă", însă „niciodată n-aş fi crezut asta despre Aglaia".

Domniţa Natalia, oare nu era deloc fără inimă, venise chiar în Franţa după surghiunul tatălui ei. La 5 august 1857 ea era la Le Mee „totdeauna frumoasă şi surâzătoare", de unde plecă să facă băi la Dieippe, unde nu putu rămâne decît cîteva zile „pentru că s-a plictisit". Rămăsese deci aceeaşi mititică, neserioasă dar fermecătoare prinţesă pe care o cunoscuse şi ne-o descrisese Grenier. Pe la 15—20 august era din nou pe lângă părintele ei la Le Mee, pe care-l părăsi aşadar cîteva zile numai înainte de drama de la 24. întoarsă în ţară şi fiind încă sub influenţa bărbatului ei, ea se dădu de partea surorei sale Aglaia împotriva minorilor ei fraţi. Dar cum se despărţi de Millo, reveni la sentimente mai bune, renunţînd de a mai ataca testamentul, ocrotindu-şi chiar frăţiorii, mergînd mereu în Franţa să-i vadă şc devenind astfel pentru prinţesa Eufrosina „încântătoarea -Natalia", „adorabila prinţesă Natalia", „neasemuita Natalia Ghyka".

împotriva văduvei **lui** Grigore **Viodă şi a copiilor** ei, **rămăsese deci Răducanu Rosetti singur. Dar trebuie să fi necăjit mult pe maştihă-sa, pentru a o vedeia, Matia, încă după 12 ani jăluindu-se împotriva lui. Prinţesa Eufrosina a luptat totuşi bărbăteşte pentru a păstra putina avere ce-i rămăsese de la bărbatul ei. Numeroase corespondenţe ale Eufrosinei Ghyka ou privire la moştenirea şi la creşterea copiilor ei le aflăm din arhiva lui Alexandru Grigore Ghyka, nepotul ei. Vom da aici numai urmărtoarele două scrisori :**

a) Răspunsul Ministerului Afacerilor Străine din Paris, Direcţiunea politică din 11 oct. 1857 :

„Doamnă, împăratul mi-a transmis scrisoarea pe care i-aţi scris-o majestăţii sale pentru a-i anunţa, moartea prinţului Ghyka, soţului dumnevoastră şi a-i cere protecţie pentru copiii voştri... împăratul a binevoit să primească favorabil comunicarea voastră.., etc.".

b) După 9 ani o mai găsim pe această nenorocită mamă scriind la Bucureşti (după alte scrisori către Kise- leff, către sultan etc.), domnitorului Carol I, urcat de curând în scaunul ţării, spre a cere *dreptate* pentru fiii ei. Vodă îi răspunse.

Bucureşti 1/13 septembrie 1866.

„Prinţesă,

Scrisoarea voastră grațioasă, pe care ați avut amabilitatea să mi-o scrieți, mi-a parvenit de câteva zile. Mă grăbesc să vă exprim mulțumirile mele cele mai sincere pen/tru această amabilă atenție. Voi fi încântat să am prilejul de a vă cunoaște într-o zi, prințesă, de asemenea de ,a vă vedea copiii. . . etc.".

Cit au fost copiii mici, i-a crescut dânsa, acasă, la Castelul Du Mee. Apoi când s-au făcut mai mărișori, a vândut castelul fostului ei proprietar, marchizul Fraguet, și mutîndu-se la Paris, își trimise băieții la Liceul Oon- dorcet de lîngă gara Saint-Lazare, pe care-l absolvirâ amîiidoi prin preajma anilor 1868—70.

Eufrosima Ghyka a murit la Paris, la 28 decembrie 1889, în vârstă de 72 de ani. Copiii ei îi duseră rămășițele părintești la cimitirul din Le .Mee, îngropînd-o alături de bărbatul ei, alături de singurul bărbat pe care pare a-ț fi iubit în viață.

„Văd atîția ani care se ridică în faţa mea ca nişte bariere pentru a împiedica reunirea noastră", scrisese ea după drama din 1855. Anii aceştia au fost treizeci şi doi, de chinuri, după zeice numai de fericire

.Domnița Natalia, despărțindu-se și de Miile, s-a măritat a treia oară cu Gheorghe Filipescu, (mai târziu mareșal al curții regale). Nici ou el n-a trăit mult. S-a făcut din nou o domniță Ghyka, încă frumoasă prin 1885, oare a trăit în București o viață cum îi era și firea, zburdalnică, deși nu necuviincioasă, capricioasă, nepăsătoalre, bună și simpatică. Icoana ei va trebui să rămînă în mintea viitorimei, cea pe care în cuvinte ne-a zugrăvit-o Grenier :

O văduvă cernită, de 17 ani, mîhnită și nu prea, frumoasă ca un vis, stînd în jilțul rnaicei stariței .de la Agapia, cu două „surori" lîngă dînsa, care-i pîndesc mișcările pentru a o sluji și-i sorb domnești le-i cuvinte pentru a se minuna. Jos, pe-un covor, stă culcată o căprioară cu căpușoru-i răzimat de genunchii ei, și ea îi netezește creștetul și e gînditoare și ar vrea să fie tristă și nu poate fi tristă... Unde ești, maestre, să ne-o zugrăvești ?

Arătarea aceasta de zînă din povești și-a trăit apoi viața pămîntească până la vârsta de 56 de anâ, când puteai, zice-se, să spui de ea, nu numai că a fost frumoasă, ci că este încă. S-a stins de boală timpurie, în anul 1895, și-a fost înmormîntată la București, la cimitirul Bellu, în cavoul neaimolui Plagino, acel al cumnatei sale, soția lui beizadea Costachi.

Iar domnița Aglaia, cu majestuoasa-i frumusețâ de marmoră, avea și ea de fapt o inimă simțitoare. Dovadă că după moartea bărbatului ei, Răduoanu Rosetti, dar mult mai târziu, s-a măritat și ea a doua oară cu fostul învățător al copiilor ei, francezul Allaux — „la prinoesse â l'eau"[19]. Despre ea și viața ei de mai târziu se găsesc amănunte multe în scrisoarea fiului dînsei, Radu Rosetti. Femeia aceasta pare a fi fost, nu numai strălucit de frumoasă și deosebit de inteligentă, dar și foarte energică, în alte lucrări, altă dată, noi, saiu poate alții, vom mai Vorbi de ea.

Capitolul VI

NEVESTELE LUI GHEORGHE VODĂ BIBESCU

ie că sînt scrise de străini inteligenţi şi talentaţi, sau de români lipsiţi de amândouă, pamfletele îndreptate asupra lui Gheorghe Vodă Bibescu sînt, ca toate pamfletele, ridicole. În istorie ca şi în literatură, genul acesta minor, care se crede major, poate influenţa minţile slabe ale contemporanilor, dar în perspectiva tâmpului întotdeauna se întoarce împotriva lui însuşi şi întotdeauna pamfletul, prin micimea sa, stă cot la cot eu ridicolul.

Lă'ousteanu zice eă stînd de vot bă cu Aleou Filipescu- Vulpe despre alegerea domnului Munteniei, care urma să se facă la 30 decembrie 1842, bătrânul boier, el însuşi candidat la domnie, i-ar fi spus :

„Ascultă, fătul meu, eu sînt bătrîn, tu eşti tînăr. Să-ţi aduci aminte de vorbele mele : Mie, puţin îmi pasă dacă m-or alege sau nu. Mă vezi bine că-mi ţin mateIe în mână, că sânt ân vârstă de 70 de ani trecuţi —• dar nici cu *olteanul herghelegiu* la vreun bine mare să nu se aştepte ţara".

Olteanul herghelegiu, era Gheorghe Bibescu.

Iar Régnault, în „Histoire des Principautés Danubiennes", zice :

„Ori, este cunoscut de taţi, că bunicul lui Ştirbey şi al lui Bibescu a fost negustor de cai la Craiova" (p. 232).

„Acest parvenit de o zi se miră că întâlneşte obstacole în calea puterii sale" (p. 240). . . Prinţ de-o zi, ieşit din grajdurile Craiovei" (p. 242).

De altfel acelaşi autor afirmă că Gantaeuzinii n-au nimic de împărtăşit cu Bizanţul, că Raoviţă e din Asia-Mică, Şuţu din Bulgaria şi Caradja din Ra'guza (p. 265).

Şi n-o fi însemnînd oarè asta ridicol ?

Ge-oir fi avînd Bibeştii de împărţit cu geambaşii şi cu herghelegii, o ştiau doar numai duşmanii lui vodă. Căci dacă bunicul Bibeştilor o fi vîndut în adevăr cai, aceasta înseamnă că era un boier cuminte şi gospodar, care se pricepea să-şi fructifice averea în loc s-a risipească. De altfel, Alecu Balş în Moldova vindea lemne, şi prin 1838 făcea chiar o intensă reclamă prin ziare pentru negoţul lui, fără ca să se fi gîndit cineva să spună de el că nu era boier, ci herestegiu.

Boieria Bibeştilor se urcă documentar, la sfîrşitul veacului al 17-lea, cînd trăia prin părţile Craiovei căpitanul Mihai, dregător de hotare, fiul lui Tudor şi ooborîtor din îndepărtatul străbun moşneanul Bibu din Gorj. El era înrudit ou Crăsnarii, cu Săuleştii, cu toată boieria ţinutală de pe ţacolo.

Copiii lui au fost Ion, Dumitru, Constandin şi Anuţa.

Ion era tatăl lui Ştefan, iar Ştefan tatăl lui Dumitrachi (1772—1831). Acesta, care şi-a ridicat neamul, luă de soţie pe Ecaterina Văcărescu (fata lui Constantin Văcărescu, înfiată de Barbu Ştirbey), prin care intră în legături de rudenie cu toată boieria cea mare a ţării.

Dumitraichi Bibescu şi jupăneasa Catrina erau oameni buni, iubitori de credinţă şi de neam. În tulburi le vremuri ale lui Pasvanoglu, cînd veniră cetele acestuia să cuprindă Oltenia şi să ardă Craiova, ei merseră peste Dunăre la Vidin, oonstituindu-se de bună voie ostaticii răzvrătitului turc pentru a scăpa capitala Olteniei de pîrjoi. Făgăduiră că, dacă în timpul şederii cetelor tuirce în Craiova oraşul va rămâne neatins, ei vor plăti Pasva-Joiţica, doamna, lui Gheorghe Ribescu (născută ***Mavrocordal,*** *adoptată Iirăncoveanu).*

noglului o însemnată sumă de bani, pe care i-o şi dădură — o poliţă trasă asupra CraiovendiLor, pe care nu ştim dacă o plătirâ vreodată.

Acolo, în cetatea Vidinului, se născu în aceste clipe de răstrişte ale anului 1804 fiul lor Gheorghe, viitorul domn [80].

În 1817, la vîrsta de 13 ani, copilul fu trimis în Franţa la învăţătură. El rămase acolo şapte ani, pînă în 1824, cînd se întoarse doctor în drept de la Paris.

Intrat în administraţie, generalul Kiseleff îl numi secretar de stat la Departamentul Justiţiei, iar mai tîrziu şeful secretariatului de stat, în care calitate intră în aproape zilnică legătură cu consulii străini, de la care prinse cu uşurinţă „învîrteala sforilor diplomatice". El va ajunge în scurtă vreme unul din boierii cei mai de seamă ai Munteniei şi candidatul la domnie cu cei mai mari sorţi de izbîndă. Această situaţie i-o va aduce însă în mare parte averea şi Vaza pe oare le dobîndi prin căsătoria ce făcu, prin 1826, îndată după întoarcerea sa de la Paris.

Povestea aceasta e cu cintec. Pentru a-i tălmăci rosturile trebuie s-o luăm foarte de departe, de la Adalm Babadam. Şi mai înainte de toate trebuie amintit un lucru, mereu rep>etat şi care mereu să uită, fie din neştiinţă fie din rea voinţă, anume că mai înainte vremuri, atît în Ţara/Românească cît şi în Moldova, coroana voievodală era *electivă dar într-un netăgăduit spirit de continuitate*. Cu alte cuvinte voievodul *ales de boieri* şi chiar mai tîrziu cel *arătat de Sultan* (pînă la fanarioţi, cînd voievozii începură a fi *numiţi* de Poartă) trebuia să fie *os de domn*, adică să fie fiu legitim sau din flori, indiferent, sau fiu, nepot sau strănepot de domniţă, dar în orice caz în vinele noului voievod trebuia să curgă sînge voievodal. Acesta e şi motivul pentru care s-au dat în vremuri atîtea „bătălii" între pretendenţii care doreau să fie aleşi domni, dar este şi motivul pentru care s-au păstrat timp de peste 300 de ani dinastiile devenite oarecum ereditare ale Basarabilor în Muntenia şi Muşatinilor în Moldova^.

Şi încă oeva : aceste dinastii iale unor voievozi electivi în nişte state întâi suverane şi apoi semi-suverane din sud-estul european, state mai mari decît majoritatea stăruleţelor din vestul Europei — din oare, cele mai multe, nu aveau nici ele un drept de suveranitate mai întreg decît al nostru — aceste dinastii 'româneşti erau deosebit de bine văzute în istoria încuscririlor heraldice.

În Moldova de pildă, Muşatinii zis şi Bogdăneşti (care din Muşata, fata lui Bogdan întemeietorul Moldovei, se trăgeau din conţii de Ugoci, voievozi de Maramureş, iar din bărbatul acesteia; Costea, se trăgeau din voievozii de Şepeniţ) Muşatinii aceştia s-au încuscrit în veacuri cu regii Poloniei prin Ringala, nevasta lui Alexandru cel Bun, şi prin Marinca, nevasta lui Ilie Vodă ; s-au încuscrit cu Corvin'ii de Hunyade prin nevasta lui Petru Aron, cu ducele de Kiew prin Eudoxia şi cu Comnenii Bizanţului prin Maria, nevasta lui Ştefan cel Mare, cu ţarii Moscovei, prin Elena, fata aceluiaşi voievod, măritată cu ţarul Ion cel Tînăr, cu despoţii Sîrbiei prin Elena lui Petru Rareş, şi aşa mai departe.

În Muntenia, Basarabii au ţinut de la început numai membri din familii domnitoare. Copiii lui Alexandru- Vodă (1340—'1364) erau : Anca, regina Serbiei, Ana, ţarina Bulgariei, Elisabeta, palatina Ungariei, Vladislav voievod, însurat cu fata regelui Bosniei şi Radu-Vodă cel Mare, însurat cu Calinichia Paleologul din împăraţii Bizanţului. Fiul acestui Radu cel Mare, Dan. I, ţinea pe Milița, fiica regelui Vuc Branoovici al Serbiei, iar Vlad Ţepeş pe Elena Corvin, vara lui Matiaş Corvin, regele Ungariei...

E de presupus că oamenii, aceştia ştiau ce fac şi aveau conştiinţă de mărirea şi de menirea lor.

Viasăzică în fiecare voievodat era cîte o dinastie, electivă dar dinastie, ou oele mai strălucite încuscriri.

Cînd mai târziu, cu încetul, din pricina „mezatelor" oare începură a se face la Stambul pentru căpătarea scaunelor româneşti, se strecoară în ele elemente străine nu numai de osul domnesc, dar chiar de neamul românesc (un Iancu Sasul, un Aron Vodă), cei care mai rămăseseră din vechile dinastii voiră cu tot dinadinsul să dovedească drepturile lor dinastice. Pentru aceea un Matei, agă din Brâncoveni, îşi spuse BasaraJb (Matei Basarab), fiindcă deşi era fiul lui Damciu din Brâncoveni, nepot lui Vlăsan ot Brâncoveni şi strănepot lui Mareea Brâncoveanu!, e(l era totuşi prin Mar.gia, nevasta acestui Mareea (vel postelnic în 1510) un Basarab, deci os de domn, această străbună Marga fiind sora lui Neagoe Basarab voievod.

Cînid a venit în scaun Şerban Cantacuzino cu dreptul său dinastic de Basarab prin maică-s a domniţa ELenca, Eiica lui Radu Vodă Şerban, dacă şi-a păstrat numele de Cantacuzino, în loc de a-l lua pe al Basarabilor, motivul trebuie să fi fost că i se părea lui că strălucirea acestui neam de împăraţi Bizantini întrecea strălucirea neamului românesc al Basarabilor. Dar cînd după el a urmat nepotul său de soră, Constantin din Brâncoveni — cel din urmă domn pămîntean pînă la restauraţia din 1822 — acest nou voievod s-a intitulat „Constantin Brâneoveanu-Basarab-Cantacuzmo", deşi, după cum foarte bine arată Dimitrie Cantemir, el nu era nici Cantaicuzin, nici Basarab, nici Brâncovean... după străbuni. .. dar după mamă, bună şi străbună era din toate trei, de trei ori os domnesc, şi voia ca să se ştie în ţară şi în istorie lucrul acesta.

Constantin Brâncoveanu, cel cu vaste concepţii politice, voia să întemeieze o dinastie, în vederea căreia se sprijinea pe tradiţie, pe continuitate, pe un drept, pe care voia să-l lase moştenire urmaşilor săi. Strălucirea viitoarei dinastii o mai întări prin titlul de prinţ al sfîntului imperiu, pe care îl capătă de la împăratul Germaniei ou drept de moştenire pentru progenitură.

întâmplările vremurilor au vrut ca tocmai omul acesta să moară decapitat împreună cu toţi feciorii lui, patru la număr (1714), care au fost omorâţi pentru a stârpi neamul în mintea căruia s-ar fi putut încuiba atare gîn- duri nebune şi nemăsurate ambiţii, potrivnice politicii Porţii.

Dai- tot întâmplarea a vrut ca copilaşul fiului mai mare al lui Constantin Brâncoveanu să scape de măcel, şi să treacă sângele şi ambiţia bunioului din generaţie în generaţie pînă la marele ban Grigore, cel din urmă vlăstar Brâncovean-Basarab, mort în 1832.

Dar mai mult, cînd în 1714, după, moartea lui Brâncoveanu şi fuga lui Cantemir, Poarta hotărî a scoate Ţărilor Dunărene pe domnii lor pămînteni, înlocuindu-i cu hospodiarii fanarioţi devotaţi ei, încă atunci, poate din respect pentiru tradiţie sau poate pentru a nu jigni susceptibilitatea neamului românesc, ideea continuităţii dinastice fu păzită prin trimiterea la Iaşi intîi, şi pe urmă

la Bucureşti, a lui Nicolae Mavrocordat, care era prin bunică-sa os de domn moldovean.

Şi poate că şi cuvîntul acesta, că erau Mavrocordaţi coborâtori din Muşaitini, îndemnase pe Constantin Brân- coveanu, care-şi căsătorise majoritatea copiilor cu „oase domneşti", să dea pe fată-sa Ilinoa după Scarlat Mavro- oordat, fiull lui Alexandru şi fratele lui Nicolae — deşi desigur că încuscrirea sa cu Exporitul, omul Păcii de la Carlowitz, îi înfăţişau şi alte foloase mai reale decît teoretica idee a continuităţii dinastice.

în tot cazul ideea aceasta, care în suta de ani i de dominaţie fanariotă ce adusese în scaunele noastre elementele cele mai eterogene şi mai străine de neam, ideea aceasta, zicem, oare în veacul al 19-lea se pierduse acum cu totul, rămăsese totuşi vie în mintea şi în sufletul marelui ban Grigore Brâncoveanu, ultimul vlăstar al lui Constantin Vodă.

După Eterie, cînd hotărî Poanta să restabilească în Principate domniile pămîntene, unul din primii candidaţi la scaunul „Ungro-Vlahiei" fu firește marele ban Grigore, în vinele căruia se răscoli tot sîngele basarab al străbunelor sale. Şi cum în 1822 domnia, în loc să-i fie diată lui, fu încredinţată lui Grigore Ghica, banul Grigore, deşi bătrîn, urmă să nădăjduiască mai departe că măaar după mazilirea acestuia se va urca în scaunul străbunilor săi — cu-atât mai mult cu cît de la 1829 încolo se ştia că după plecarea lui Kiseleff şi potrivit Tratatului de la Adrianopol, noii voievozi vor fi de acum ***aleşi pe viaţă,*** şi ca atare, întorcîndu-se ,1a cele de odinioară, poporul nu va putea alege alt domn decît pe el, coborâtorul din vechea dinastie voievodală a Basa- rabilor ! Aşa credea bătrînul ban, care însă murind în 1832, cu doi ani înainte de a părăsi Kiseleff ţara, nu-i îngădui astfel să vadă urmarea întâmplărilor cum au curs.

Ideea aceasta' de a înnădi firul rupt al vechii dinastii, o întări banul Grigore Brâncoveanu, care n-avea copii, printr-un sistem de înfieri, chibzuit cu mult tîlc.

El era însurat cu o moldoveancă, Safta Balş, fiica lui Toader şi a Elisabetei. Această căsătorie fiind însă stearpă, nenorocirea trebuia firește îndreptată printr-o

adopțiune. Ar fi putut banul Grigore să înfieze, dacă era vorba pe asta, vreo rudă din Muntenia în vinele căreia să fi curs sînge de-al Basarabilor, căci erau pe atunci mulți din aceștia prin țară. Dar în chestia aceasta a trebuit și inima să-și aibă amestecul.

S-a întîmplat ca într-o zi, prin 1819 sau 20, băneasa Safta Brâncoveanu, nevasta lui conu Grigore, să roage pe sora ei Caitrina Mavrocordat, oare locuia la Iași, să-i trimită pe una din fetele ei la București pentru a o face să-i mai treacă de urît în pustietatea casei sale fără copii. Pe fetița aceasta o chema Zoe, mingîiată Joițica; era micuță, frumușică, deșteaptă, vioaie și știa la frageda ei vîrstă de 13—14 ani să vorbească moldovenește, franțuzește, nemțește și italienește. Și cum mai cînta și din harpă, lunecîndu-și cu îndemînare degetele pe coarde, boier Grigore de cum o văzu se prăpădi după ea. Ce se gîndi deci el, că deoarece tot nu are copii, de ce n-ar înfia-o ? Mai ales că era după mamă-sa Bălșoaie, ca și coana Săftica și ca și străbuna lui, Anica Brâncoveanu, iar după tată era Mavrocordat, coborâtoare din Nicolae Vodă, din Alexandru Exaporitul și din domnița Ca- sandra, fiica voievodului Alexandru Ilieș Mușatinul. Era deci vrednică de a moșteni numele cel foarte vechi și averea cea foarte mare a Basarabilor-Brâncoveni !

'În 1821, pe vremea Eteriei „în împrejurările grele în care se găsește țara în clipa de față", spune Grigore Brâncoveanu el însuși într-un act de datnie ce face în 1823 bisericii grecești din Brașov, „nemaiputîind suferi jalnicele întâmplări ce s-au îngrămădit peste noi, am fugit și am scăpat iarăși[81] într-acest oraș al Brașovului, cu toată familia noastră...".

Acolo rămase patru ani cel ce, în țara Babsburgilor, se iscălea simandicos : „Grigore, principe al Austriei, cavaler al Rusiei și mare ban al Țării Românești, din străvechea și prea strălucita familie românească Basa- rab-Brâncoveanu".

În timpul șederii sale în Brașov se împlini și „iothe- sia", înfierea Zoiței Mavrocordat, care se făcu

astfel, în martie 1824, moştenitoarea numelui şi averii Brân- covenilor.

În 1825, în urma împăcării dintre boierii fugari şi Grigore Vodă Ghica, banul Brâncoveanu se întoarse cu toţi ai lui la Bucureşti. Joiţica avea acum vreo 19 ani şi părinţii ei adoptivi se gîndiră că-i venise vremea să se mărite. Dar deoarece toţi flăcăii boierimii Ţării Ro- mâneşti rivneau la cinstea de a o avea de nevastă şi se topeau de dorinţa zestrei făgăduite, bătrânul ban începu să intre la grijă. Tot chibzuind şi cumpănind, găsind că unul e prost, altul beţiv, altul lacom şi altul leneş, se hotărî deodată să-şi dea fata după vornicul Gheorghe BibeseU, care, pe lîngă că era mai cumpătat, mai harnic şi mai ambiţios decât alţii, apoi se mai şi înrudea cu el. Şi astfel se făcu Bibescu bărbatul celei mai mari şi mai bogate boieroaice din ţară.

Din această căsătorie se născu la 12/24 dpcembrie 1827 un fiu, cel mai mare din copii, pe care-l botează banul Brâncoveanu, dîndu-i numele său, Girigore. Bă- trînul boier ar fi vrut să înfieze şi pe acest copil, care era fiul fiicei sale adoptive, ceea ce legea nu îngădui, căci printr-o atare ficţiune pravilicească fiul ar fi devenit fratele mamei sale. Ca atare el se mulţumi a-i da numai dreptul, prin scrisoare iscălită şi pecetluită de el, de a-i purta numele şi titlurile.

Iată traducerea (din greceşte) a acestei scrisori, care poartă data de 27 august 1828

:„Fiindcă prea iubitul fiu al fiicei mele adoptive Zoiţa este finul meu, numit prin taina sfîntului botez Grigo- rie, purtînd acest nume al meu, naşul său, am socotit să-i dau şi voia mea de a se numi şi iscăli Brâncoveanu, el, precum şi copiii, urmaşi şi coborâtori

de ai lui, în veci să se iscălească Brâncoveanu, pentru pomenirea aces'tiui vechi neam. De aceea, pentru întărirea acestei învoiri din parte-mi, pentru ca să meargă'într-o glăsuire numele şi fapta, dăruiesc acestui fin al meu, Gri- gorie moşia mea Brâncoveni, ca, după săvîrşirea mea din viaţă şi a sgţiei mele, să o ţină în deplină stăpînire şi cu drept de moştenire veşnică pentru el şi pentru urmaşii săi, şi ca să ne pomenească în veci".

„Că astfel este voinţa noastră, precum şi mai sus se arată, am scris ou mîna mea această carte de învoire de a se iscăli numitul meu fin, Brânicoveanu, şi am întocmit legatul cuprins în ea al moşiei .Brâmcoveni, dăruită de mine naşul finului meu, şi am adeverit-o şi am întărît-o cu propria mea iscălitură şi pecete, ca să aibă deplină valoare şi putere".

„Grigore Brânicoveanu, adeverez".

Aşadar, prin actul de înfiere a Joiţicăi din martie 1824 şi prin această scrisoare din august 1828, se asigura perpetuarea numelui şi averii Brâncovenilor. Rămînea de acum, pentru a perpetua şi continuitatea tradiţiei dinastice, să se urce bătrânul ban, după plecarea lui Kiseleff, ân scaunul strămbunilor săi, iar dacă cumva l-ar apuca moartea inainte, să lupte măcar ginerele său Gheorghe Bibescu pentru a căpăta domnia ţării, pe care s-o lase apoi moştenire fiului său mai mare, micuţul Grigore B'asaraib-Br âmcoveanu.

După cîţiva ani de fericită căsnicie, coana Joiţica se îmbolnăvi de nervi, şi c-o fi fost boala din sânge sau din alte pricini, nu se ştie.

Fapt e că doftorii, nici cei din ţară nici cei din străinătate, nu se pricepură s-o vindece. O apuca deodată aşa rătăciri în felul Ofeliei lui Hamlet : se îmbrăca în alb, îşi despletea părul, îşi punea o cunună în cap, lua un coş cu flori pe care apoi le presăra prin coridoarele palatului sau prin aleile grădinii, rizînd, plingînd, cîntînd... Apoi se potolea, trăind o vreme viaţa cea mai liniştită din lume, pînă o apuca iar. Medicii, neputincioşi în arta vindecării, dar mari savanţi în meşteşugul vorbelor, găsiră pentru boala bietei femei un nitime sonor şi impresionant : nebunia circulară.

Dar, circulară sau nu, bărbatul obosi de atâta căutare fără leac, de atîtea flori risipite, de atâta rîs şi plîns fără rost, încît fără vrerea lui, din cauza firii, din cauza soartei, din pricina' ceasului rău, lunecă încetul cu încetul pe povîrnişul adulterului...

Banul Grigore Brâncoveanu murise acum de mult, din 1832 ; nevasta lui, băneasa Safta, pleciase în Moldova ei, trăind singuratecă printre maicile de la Văratic, Joiţica înnebunise, conu Gheorgbe cu gîndul la ibovnică — o întreagă tragedie pîndea casa moştenitorilor averii Brâncovenilor-Basarab-Camtaeuzino !

Dar o aştepta şi strălucirea unei domnii de mult şi dibaci pregătită.

Am văzut mai sus că după domnia lui Grigore Vodă Ghica urmase în scaun fratele mai mic al lui Grigore Vodă, Alexandru, numit domn al Ţării Româneşti odată cu Mihai Sturza în Moldova. Domniile acestea, ale lui Alexandru Ghica şi Mlhal Sturza, ar fi trebuit să fie, conform tratatelor dintre turci şi ruşi, elective şi pe viaţă. Dar „de data aceasta numai" domnii fură numiţi, în loc să fie aleşi, şi, deşi ei se credeau a fi voievozi pe viaţă, era totuşi învederat că erau domni temporari, deoarece vorbele „de data aceasta" însemnau *ipso facto* că după data aceasta vor urma alte dăţi, oînd alţi domni vor fi aleşi de naţiune în loc de a fi numiţi de Poartă.

Lucrul acesta nu-i scăpase lui Gh. Bibescu din vedere. În tot timpul domniei lui Alexandru Ghica el uneltise împotriva lui, arătîndu-l lumii ca pe un duşman al progresului, **nădăjduind astfel că va** grăbi căderea sa, şi înfăţişîndu-se el însuşi dinaintea naţiunii ca apărător al intereselor publice şi ca reprezentant al vechilor boieri băştinaşi cu amintiri de neatîrnare, ca moştenitor deci al coroanei Basarabilor, atît prin socrul său cât şi prin fiul său.

Aşadar, prin 1840, erau doi viitori candidaţi siguri : Gheorghe Bibescu, al bătrînilor boieri români, şi fra- te-său Bairbu Ştirbey.

289

Ar mai fi trebuit să fie un al treilea candidat al tinerilor naţionalişti, al bonjuriştilor unionişti. Partidul nu era însă pe atunci îndeajuns de închegat, aşa încât

19 — Trecute vieți de doamne și domnițe **în loc de un candidat, se arătau de pe atunci *treizeci și cinci !* Ambiția cea prostească ce nu putea ii smulsă din sufletul românului : de ce tu și nu eu ? Trecuseră 50 de ani de cînd cîntase Văcărescu :**

***La faptă bună puțini s-adună, Mulți-puțini, buni împreună.* dar poezia rămăsese poezie și faptele altfel se arătaiu.**

Așadar 37 de candidați, din care 35 ai bonjuriștilor unioniști, unul singur al bătrânilor boieri și unul al lui Dașooff. Firește că șansele erau pentru aceștia doi din urmă — cu atît mai mult cu cît caimacamii *(regenții* de atunci, Care înlocuiau pe voievozi de la mazilirea unuia până la numirea celuilalt) „pentru a înlesni alegerea" ziceau ei, împărțiră pe candidați în mai multe serii de cîte cinci, dînd alegătorilor patru bile negre și una albă. Ei băgară însă pe candidații serioși în aceeași serie, pa- ralizîndu-le astfel șansele de reușită, iar pe de altă parte puseră pe Bibesou și pe Știrbey în serii deosebite cu candidați neserioși, înlesnind astfel alegerea unuia din ei.

Pregătirile acestea ținură două luni, în oare timp mai circulară printre viitorii alegători mici sume de bani și mari făgăduieli. De la Constantinopol veni trimisul Safet Effendi „pentru a supraveghea operațiunile electorale", pe care urmă să le mai supravegheze și consulul rus Dașooff și caimacamii țării, fiecare în felul lui.

În sfîrșit, la 1 ianuarie 1843, începură alegerile la mitropolie. Toate porțile fură închise „punîndu-se santinele ca să nu intre și să nu iasă suflet de om, pînă nu se va proclama domnul". La poarta mitropoliei erau două compănii de infanterie, înăuntru curții, iar pe din afară escadroiane de jandarmi și de cavalerie.

Guvernul pregătise „în ospelul Adunării uin bufet splendid, socotind că votarea poate să dureze două sau trei zile. însă a ținut numai 24 de ore, lucrînd toată ziua și toată noaptea pînă a doua zi".

Dimineaţa la 10 mitropolitul Neofit (Geanoglu, fost episcop deRîmnic)cu toţi episcopii în haine sacerdotale au făcut o slujbă după săvârşirea căreia a cetit o rugăciune de dezlegare pentru deputaţii „care vor fi făcut jură

-Doamna Maria, născută Ghica, soţia lui Gheorghe ***Hibescv,*** *domnul Ţării Rr.nă'ipşti.* ***(1840--IR45).***

minte pe la candidaţii de domnie, ca astfel să voteze în cuget curat".

Nici un jurămint în nici un suflet n-a intrat, şi nici o dezlegare la nimic n-a slujit ! Întâile alegeri de domn ce s-au făcut după 300 de ani de slugărnicie, la slugărnicie şi ipocrizie mai departe au dus. Colonelul Lăcusteanu el însuşi, de la care ţinem multe din aceste amănunte, zice fără nici un înconjur şi fără nici o ruşine, că în timpul „recreaţiei", găsind pe Ştirbey plimbîndu-se prin curtea mitropoliei „absorbit în gînduri", l-a rugat ca

nu cumva să-şi retragă candidatura... căci „deşi eu am votat pentru nimeni altul decît pentru Ştefan Bălăceanu, totuşi Ştirbey mă conta printre prozeliţii săi".

Rezultatul acestui început de slobodă viaţă parlamentară fu următorul :

Două balotaje şi un scrutin definitiv (la 2 ianuarie către dimineaţă) prin care Gheorghe Bibescu căpătă 131 de voturi, Barbu Ştirbey 91, Gheorghe Filipescu 84, Emanuel Băleanu 79, Alexandru Filipescu Vulpe 63 şi aşa mai departe.

"Trăiască deci măria sa Gheorghe Vodă Bibescu !

Investirea s-a făcut în februarie, cu mare solemnitate, noul voievod purtînd la acea serbare o manta albă şi o căciulă copiate după portretele lui Mihai Viteazul. Voia prin aceasta să arate că primul domn ales după veacuri de subjugare va fi un voievod cu dragoste de neam, în felul celor de odinioară.

Consulul Franţei, Billecocq, scria lui Guizot la Paris (la 15 februarie 1843) că înainte de a pleca de la Bucureşti la Constantinopol, Safet Effendi veni să-l vadă, întrebîndu-l ce părere are deBpre Bibescu. Billecocq, oare nu-l putea suferi, răspunse ca un diplomat ce era, că-l găsea pe noul voievod „foarte amabil" şi că era încîn- tat de a vedea că relaţiunile dintre domnul Munteniei şi agentul consular al Franţei erau din cele mai bune.

„Safet Effendi, care nu aştepta decît sfîrşitul frazei mele pentru a da curs exploziei sentimentelor sale, mi-a spus îndată cu căldură : Mulţumesc domnului că nu vă lăsaţi aşa de repede cuceriţi de noail principe şi că Poarta poate să vă prenumere întotdeauna aici printre observatorii cei mai drepţi. Fără să vă repet impresiile pe care mi le-am făcut după citirea scrisorii contelui de Nesselrode, plec de aici ou convingerea că numirea domnului Bibescu ca principe, numire dare, pentru a nu mai fi nici o îndoială, a fost pregătită aici de multă vreme, să nu fie un revers pentru puterea suzerană".

Părerea noastră este că Bibescu a făcut, din împrejurările vremilor după cum din acelaşi motiv il

făcuse şi Mihai Vodă Sturza în Moldova, un lucru frumos : dezrobirea ţiganilor domneşti şi mînăstireşti.

Cam atît... în politică ! Să trecem dar acum la întîmplările vieţii private din care vor răsări din nou chipurile scumpelor noastre domnițe.

Joiţica doamna, cu nebunia ei circulară care ţinea de mai mulţi ani, fu trimisă să se caute în străinătate. O ţinuse bărbatul ei olt o ţinuse acasă la el, în palatul Bibescu, păzită şi îngrijită de o seamă de călugăriţe de la Pasărea sau de prin alte mănăstiri, dar din ziua oînd se văzu domn ! se păru că toate puterile autocrate din lume cuvenindu-i-se, o chestie personală ca aceea a izgonirii nevestei sale era un lucru de nimic. O trimise deci la Viena „în căutarea medicilor" — îndată după învestitură, în martie 1843 — iar în locul ei intră triumfătoare în palatul domnesc ooana Mariţica, o femeie frumoasă oa un juvaier, dar ambiţioasă, vanitoasă, nervoasă şi nerăbdătoare. Ea voia să fie doamnă, îndată... şi ceea ce femeia vrea !

Născută Văcărescu, deci vară cu vodă, a cărui mamă era şi ea o Văcărească, şi măritată de mai mulţi ani cu Costachi Ghica, fratele mai mic al foştilor voievozi Gri- gore şi Alexand.ru, Mariţica, de cum se văzu stăpînă în palatul Bibescu, ceru de la Divan despărţirea de bărbatul ei, sub cuvînt că, deşi au patru copii, totuşi neînţelegerile dintre ei ţin de la începutul căsniciei, şi a o duce aşa mai departe ar însemna a da prilejul unei neimpăcate uri. Ea scoase în faţa Divanului o scrisoare, un zapis iscălit de dînsa, de soţul ei şi de trei martori, prin care se arată că convieţuirea mai departe între soţii Ghica este cu neputinţă... iar Divanul, faţă de această declaraţie a bărbatului şi a nevestei, întărită de martori, pronunţă divorţul. Dar mai rămînea dezlegarea mitropolitului, care -va mai da coanei Mariţicăi încă multă bătaie de cap.

Deocamdată însă ea fu mulţumită şi ou atît, şi două zile după pronunţarea divorţului de către Tribunalul Civil, lia 22 iulie 1843, viitoarea doamnă a ţării, întovărăşită de Nicolae Bibesou, vărul şi aghiotantul domnului plecă la Borsec în Transilvania, ou gîndul să aştepte acolo ziua cea mare cînd se va putea

iscăli : Maria Bibescu, doiamna ţării. Ziua aceea urma s-o apropie vodă prin două socoteli : eerînd el însuşi despărţenia, civilă mai întîi, de bolnava Joiţica, iar dacă mitropolitul, care i se arăta duşmănos, ar refuza să întărească hotărârile Divanului, atunci să ceară dezlegarea patriarhului din Constantinopol.

Se înţelege de la sine că dacă tribunalul pronunţase divorţul lui Costachi Ghica de Maria Văcărescu nu era el să respingă pe al lui Vodă Bibesou de Zoe Brânco- veanu, mai ales că aceasta din urmă mai era şi o bolnavă fără leac. Dar legea oamenilor judecă într-un fel şi cea dumnezeiască într-altul. După canoanele bisericeşti boala, de orice natură o fi ea, nu constituie un motiv de despărţenie, ci dimpotrivă constituie o obligaţiune a soţului sănătos de-a căuta pe cel bolnav. Aşa încît mitropolitul Neofit, cu părere de rău, zicea el, nu putea hotărî împotriva canoanelor şi nu putea deci încuviinţa „nelegiuirile" ce i se cereau. Billecocq, consulul Franţei, luă partea mitropoliitului, iar Daşkoff, consulul Rusiei, o luă pe a lui Bibescu. Lupta începu acum să se dea, pe chestia coanei Mariţicăi, între Franţa şi Rusia.

Vodă, împins de Daşkoff, ceru rechemarea lui Billecocq şi înlocuirea lui cu Cochelet, care mai fusese consul la Bucureşti. Acesta răspunse însă indignat că nu are de gînd să-şi „lucreze colegul" şi că în afară de asta n-ar putea sta nici 24 de ceasuri în capitala Munteniei ca martor al celor ce se petrec acolo, fără a-şi cere pe dată rechemarea.

Afacerea se îngroşa — Bibescu trimise la Paris pe un oarecare Pioolos (un grec, fost cenzor rus la Bucureşti) ca să vorbească din partea lui cu Guizot, ministrul afacerilor străine, cerîndu-i înlocuirea lui Billecocq. Guizot răspunse că o va face ou plăcere, dacă ţarul Nicolae îl va rechema pe Daşkoff.

Nici un pas înainte ! Dar nici nu era ooana Mariţica să se lase de treaba ei pentru câteva poticneli. întoarsă de la Borsec, unde rămăsese până în preajma Crăciunului, ea îşi luă din nou reşedinţa la palatul Bibescu, ca şi cum ar fi fost doamnă. Nu primea fireşte

pe nimeni, nu se arăta nicăieri, dar toată lumea ştia că este acolo, în primăvară, după mai bine de un an de despărţenie de Ghica şi de convieţuire ou Bibescu, Mariţica simţi că va fi mamă. Acum lucrurile erau deci prea urgente pentru a-i mai fi îngăduit să suporte îndărătnicia mitropolitului şi duşmănia lui Billeoocq, care o întârâta. Ea hotărî să plece în Franţa pentru a lucra singură, deoarece alţii n-o putuseră ajuta. Luă cu ea bani mulţi, bijuterii frumoase şi o scrisoare de recomandaţie către principesa Lieven[82] prietena lui Guizot. În mai 1844 era la Paris.

Prinţesa Lieven o primi cu multă bunăvoinţă. Vorbiseră în favoarea Mariţicăi şi aurul şi diamantele, dar şi posibilitatea unei intrigi feminine, în care Dorothea de Lieven se credea mare maestră.

„Doamna Ghica a fost imediat în budoarul protectoarei şi lucrurile au fost aranjate pentru ca ea să-l întîlnească aici pe domnul Guizot", scria Renault unsprezece ani mai tîrziu. De la prima discuţie, ranchiunele ieşiră la iveală. Rechemarea domnului Billecocq a fost imediat cerută ministrului. Dar pentru el situaţia era delicată... presa şi tribuna puteau să-i ceară socoteală. El arătă deci mai puţină uşurinţă, ceea ce nu prevăzuse ră.

Partida părea pierdută, cînd deodată prinţesa Lieven primi de la Petersburg „instrucţii", pe care le-am numi porunci, de a sprijini cauza Mariţicăi. Rechemarea lui Billecocq, care fusese la început o treabă muierească, devenea pentru doamna de Lieven o misiune politică.

„Ea depuse un zel sporit. Domnul Guizot a fost rugat cu stăruinţă, hărţuit, persecutat".

Ministrul scăpă printr-o tangentă, din care rezultă de altfel lucrul acesta ciudat că un om ca Guizot era pus în situaţia, nu de a hotărî o chestiune politică între Franţa şi Rusia sau fie chiar Ţara Românească ci de a hotărî dacă Mariţica Ghica va' fi sau nu va fi principesă Bibescu. Pentru a arăta că fondul chestiunii îi este prea bine cunoscut, el răspunse că nu poate lua nici o hotărîre cu privire la consulul Billiecocq pînă nu va pronunţa mitropolitul din Bucureşti sentinţa sa în divorţul

spătarului Costachi Ghica şi într-acel al prinţului Gheorghe Bibescu ! !

Hodoronc tronc !

Mariţica se întoarse la Bucureşti, mîhnită, îndurerată, gânditoare. Sfătuindu-se cu iubitul ei, ei puseră la oale două lucruri, din care unul foarte firesc şi celălalt foarte ciudat. Firească în hotărârea ce luară de a face o rugăciune din urmă mitropolitului pentru a-l îndupleca să încuviinţeze despărţeniile. Dacă nu vor reuşi, atunci vor trece peste voia lui, adresîndu-se de-a dreptul la patriarhul din Constantinopol. Rezultatul acestui demers îl vom vedea îndată.

A doua hotărîre, cea ciudată, fu de a se răzbuna pe Joiţica, parcă ar fi avut ea vreo vină în toată această afacere. închisă la Viena de un an şi jumătate, ea poate nici nu avea habar de cele ce se ueltiseră la Bucureşti şi la Paris. Totuşi vodă hotărî, deodată aşa, să fie mutată fosta lui nevastă din Austria în Franţa. întrucât familia Joiţicăi era cu dînsa la Viena, stabilită acolo pentru a o îngriji, porunca domnească strică acestor oameni toate rosturile lor, căci ei îşi luaseră în capitala Austriei, case, apartamente, trăsuri, servitori şi c.l. Protestară deci cu toţii, cerînd gălăgios să le fie lăsată Joiţica acolo, fiindcă au ei grijă de dînsa mai mult decât fostul ei bărbat. Dar Bibescu, fie din spirit de şicană, fie din alte cuvinte numai lui cunoscute, rămase înfipt în hotărîrea lui, aşa încît Joiţica doamna fu nevoită să pleae, ânitr-un început de toamnă ploioasă, cu diligenţa, de la Viena la Paris (octombrie 1844).

Acolo, alt bucluc, la care Vodă Bibescu în tot cazul nu s-ar fi aşteptat. La Paris locuia fiul său şi al Joiţicăi, cel' mai mare din ei, Grigore, nădejdea neamului, moştenitorul tronului lui Brâncoveanu şi moştenitorul tronului lui Bibescu. Bălatul acesta de 18 ani, care stătea în capitala Franţei la învăţătură, era brâneovean, nebrâncbvean, dar inimos foarte. El îşi iubea mama şi înţelegea, tocmai fiindcă era bolnavă, s-o ocrotească.

„El a declalrat că-şi ia mama sub protecţia sa, că nu va avea pentru ea decît o grijă tandră şi delicată, care lui i-a lipsit, că ea nu va intra într-o casă de să-

nătate şi că nu va avea o altă locuinţă decît cea pe care el o va împărţi cu ea".

Vodă Bibescu se afla în Oltenia cînd primi acest răspuns de la fiul său. El se întoarse îndată la Bucureşti „unde el se arătă mai sumbru şi mai îngrijorat ca niciodată". Ce poruncă o fi trimis la Paris şi cu ce ameninţări, nu se ştie. Fapt e că o aflăm pe coana Joiţica din iarna 1844—45 totuşi într-o casă de sănătate, la doctorul Blanche, în îngrijirea căruia rămăsese o vreme destul de îndelungată.

În aceeaşi iarnă, în decembrie 1844, hotărît să apeleze la patriarhul din ConstantinopOl pentru a isprăvi odată cu divorţul şi a contracta o nouă căsătorie, Vodă Bibescu tranşă şi chestiunea averii nevestei sale, pentru care se făcuse în ţară, de cum venise el domn, o nemaipomenită vîlvă. În martie 1843, deci abia două luni după alegerea sa, Gheorghe Bibescu propusese Obşteştii Adunări un proiect de lege pentru modificarea regimului dotai, prin care se prevedea, printre altele, că zestrea femeii putea fi zălogită (ipotecată) de bărbat cu dreptul de întîietate a creditorului. Textul era următorul :

„Art. 1... cînd muierea, întrebată fiind de judecătorie, va da în scris sub a ei iscălitură, că nu are pretenţie de lipsă de zestre asupra lucrului nemişcător dat de către soţul ei spre zălogire, nu va mai fi primită sub nici un cuvînt a cere protimisia (întîietatea) asupra acestui lucru, ci se va protimisi totdeauna zălogaşul".

În afară de ameninţarea obştească a înstrăinării zes- trelor pe care o făcea acest proiect de lege, mai era şi învederat că scopul lui principal fusese acel de a îngădui domnitorului să pună mina pe întreaga şi imensa avere a soţiei sale.

Obştească Adunare modifică acest articol, cerînd să se arate împruimutâitorului actul de zestre şi a i se atrage atenţia că „femeia va avea precădere asupra zălogaşului". Vodă, drept răspuns la această „necuviincioasă nesupunere" a mădularilor Obşteştii Adunări, porunci închiderea sesiunii. Aceasta a fost intiia frecătură între vodă şi ţară. Au urmat pe urmă altele, iar după afacerea Trandafiloff, oînd Obştească Adunare s-a opus la concesionarea tuturor bogăţiilor subsolului ţării,

Bibesou ceru şi primi de la Poartă un decret de dizolvare a Adunării, în urma căruia el a domnit multă vreme „fără parlament".

Deocamdată, pentru a mai potoli spiritele şi a se putea însura cu scumpa lui Mariţica fără ca să umble vor.ha că a luat zestrea nevestei dintîi pentru a o da oelei de a doua, el aşează toată averea Joiţicăi sub un sechestru judiciar, administrat de nişte tutori numiţi de el, „avînd în vedere" zicea *Ofisul* său către departamentul Dreptăţii „că avem de gînd să nu mai administrăm de acum înainte noi înşine averea Zoiţei Doamnei" Tutorii, numiţi de el, fură : episcopul de Buzău, A. Filipescu, Em. Băleanu, Villară şi Opran, toţi oamenii lui cei rnaii devotaţi. Aşa încît lumea crîcni mai departe.

În primăvara următoare, martie 1845, mitropolitul îşi dete în sfîrşit hotărîrea definitivă în divorţurile- lui Bibescu şi Ghica. Cu privire la acesta din urmă, el zicea :

„Maria, fata răposatului Nioolae Văcărescu, prin cererea sa din 13 februarie trecut, ne-a arătat că de doi ani de zile s-a înţeles cu Constantin Ghica, bărbatul ei, pentru a nu mai locui sub acelaşi acoperiş — că de fapt de patru ani nu mai trăiesc împreună din pricina *dezbinării care din nefericire s-a arătat de la început în căsnicia lor* — şi unul şi altul fiind siguri, că de vor mai ţine lucrurile aşa, se va da prilejul unei uri neîmpăcate... Domnia sa ne roagă să pronunţăm divorţul religios, pentru a nu mai fi legată în zădar de bărbatul ei, şi să se poată gîndi şi la viitor, după cum o fi voia domnului".

„Întrebînd^o care sînt pricinile care au dus la dezbinare şi la ură, ea ne-a răspuns că pricina de căpetenie şi oea maS gravă este nepăsarea oe i-a arătat bărbatul ei *chiar a doua lună după căsătorie,* nepăsare oare se întindea pînă şi la interesele casnice. în atari împrejurări au urmat nişte - certuri, de a şi trebuit, de trei ori, să plece de acasă şi să meargă la moşia ei de la Băneasa. Numai rugăminţile rudelor şi prietenilor au hotărât-o să se mai întoarcă la bărbatul ei, nădăjduind întotdeauna că li se va schimba viaţa. Dar schimbare n-a fost niciodată... Aşa încît trebuie să se despartă pentru a se gîndi la viitorul ei şi la soanta celor trei fete ale lor, pe

care vrea să le crească şi care au nevoie de dragostea ei de mamă şi de o educaţie mai morală".

Mitropolitul, după ce a ascultat vorbele coanei Ma- riţică, a trimis după bărbat, spătarul Costachi Ghica. Acesta a venit a doua zi, cerînid să nu fie „confruntat" cu nevasta lui, fiindcă el nu are nimic de adăugat la cele pe care le-a arătat în scrisoarea ce-au ticluit-o împreună şi prin care au hotărât să nu mai trăiască sub acelaşi acoperiş, ci să se despartă.

„Singurul lucru pe care-l tăgăduieşte el din spusele nevestei sale" — zice mitropolitul — „e faptul că nepăsarea de care vorbeşte ea, ar fi urmat a doua lună după căsătorie, pe oînd adevărul e că nepăsarea şi ura s-au născut acum de curând, după cum se şă poate vedea dân cuprinsul scrisorii pe care au iscălit-o amândoi".

Mitropolitul Neofit, citind şi copia acelei scrisori, a mai dat soţilor cîteva zile de gândire, după scurgerea cărora, înfăţişîndunse ei din nou — 'firește că nu îm- preună — au declarat şi imul şi altul că nu mai au nimic de adăugat la cele spuse de ei şi au rugat pe înalt prea sfinţia sa să hotărască despărţenia. Iar înalt prea sfinţia sa a hotărît dimpotrivă : că, având în vedere cutare şi cutare, şi „potrivit canonului 115 al sfintului Consiliu de la Cartagina, după doctrina evanghelică (Matei 5, 32) şi apostolică (Scrisoarea către Corinteni, 7), nici bărbatul părăsit de femeie, nici femeia părăsită de bărbat, nu se pot căsători a doua oară, ci trebuiesc sau să trăiască despărţiţi, sau să se împace".

. „Aşa să fie", încheie mitropolitul. „Şi-i silesc să aibă grijă de creşterea copiilor lor, potrivit cuvîntului legii".

Sentinţa e din 19/31 martie 1845. La 16 aprii Billeoacq scria lui Guizot :

„Această noutate care atrage atenţia întregii ţări, devine motivul oiaedontenit al argumentărilor celor mai diferite. Unii se bucură de acest rezultat ca de un inci- dent care-l supără pe prinţul Bibescu; ceilalţi se mihnesc ca de un rezultat care-l salvează de cel mai mare bucluc al domniei sale... Există în acelaşi timp o a treia manieră de a judeca şi eu cred că este singura rezonabilă şi bună : purtarea prinţului Bibescu şi a doamnei Maria Ghiea de doi ani încoace, cere o satisfacţie în favoarea

moralității publice ; prea multe scandaluri s-au făcut pentru ca prințul Bibescu să nu simtă nevoia de a intra de bună credință pe calea îndreptării. El a fă- out-o, cerînd cu insistență căsătoria sa cu doamna Ghica și nu mă îndoiesc cîtuși de puțin că mîhnirea care-l încearcă astăzi, nu este adâncă și adevărată... Doamna Ghica, dimpotrivă, n-are nimic plăcut în ea însăși și nu urmărește în această afacere deoît ceea ce se leagă de toate vederile cele mai interesante ; fără inimă, fără educație, ea culege astăzi fruotul amar al tuturor gre- șelilor pe care le-a făcut și pe care a făcut să se facă. Închizîndu-l întotdeauna din calcul, pe prințul Bibescu într-un cerc atît de strâns, încît el să nu poată ieși de- cît prin căsătorie, ea este în stare acum să lărgească acest cerc și este de crezut că el va deveni în viitor un fel de închisoare unde ei vor lîncezi de plictiseală amândoi...".

Lucrurile nu stăteau nici cu totul așa, nici cu totul altfel. Mariția, despre care vom vedea că nu era nici rea nici fără creștere, cum o arată Bililecocq, era fără îndoială ambițioasă și era și foarte nervoasă. Trăind doi ani de zile închisă în palat, nu atît pentru a-l ține pe vodă departe de lume, cît pentru că o ținea lumea de- parte de ea, o apucaseră un fel de draci, și dorința ei de a fi doamnă mai era acum îmboldită și de un skn- ţământ de ură împotriva cucoanelor din București care o priveau ca pe o femeie pierdută, și pe care ce se va mai răzbuna ea cînd va fi soția voievodului !

Deocamdată trebuia însă dres ce stricase mitropolitul. Prin mijlocirea lui Dașooff, Mariția Ghica ceru patriarhului din Constantinopol să strice hotărîrea lui Neofit și să pronunțe el divorțul. Se vede treaba că patriarhul ■ era și el un popă conștiincios, deoarece răs- punsul lui fu că „nîci canoanele, nM morala" nu-i în- găduia să facă lucrul acesta. Bibesou găsi atunci altă oale. Cumpără, cu aur mult, pe membrii Divanului din Stambul, care înlocuiră pe încăpățînatul prelat ou un alt patriarh mai înțelegător, căruia i se spuse „de oe l-au numit pe el și ce treabă are de făcut". Acesta primi, cu condiția însă să i se aducă din București trei. boieri care să mărturisească cum că „în căsnicia dintre soții Ghica, toată vina neînțelegerilor e numai a bărbatului". Și

boierii se găsiră : E. Florescu, V. Gomesou şi Ion Slătineanu. Merseră ei la Fanar, îşi luară jurămîntul în suflet, mărturisiră ce nu era, şi pe urmă patriarhul, ou conştiinţa împăcată, desfăcu căsătoria dintre spătarul Costache Ghica şi soţia lui, Maria Văcărescu.

Şi acum că era calea în sfîrşit netezită, urma firește să se facă cît mai în grabă nunta. Dar coana Mariţica era iar în străinătate, în căutarea sănătăţii. I se trimise răspuns să se întoarcă în ţară, căci căsătoria se va face în septembrie, la Focşani, nuni mari primind a fi Mihai Vodă Sturza al Moldovei şi Smaranda doamna. În septembrie : fiindcă Bibesou mai avea de pus puţină rînduială în finanţele sale, dorind să constituie logodnicei sale o mică zestre de 3 500 000 lei (aur). La Focşani : fiindcă la Bucureşti mitropolitul refuza să slujească la cununie ! Mihai Vodă şi Smaranda doamna nuni : fiindcă aşa poruncise domnul consul Daşkoff !

Pe cînd se pregătea Mariţica să vie în ţară, în sfîrşit triumfătoare, aflăm şi de dincolo, de la biata Joiţica, o veste duioasă cît se poate. I se îngăduise să se întoarcă de la Paris în Moldova, unde va rămâne în îngrijirea familiei sale, iar mama ei adoptivă, Safta Brâncoveanu, care stătea de 12 ani la Varatic, hotărî să plece de la mînăstire şi să se statornicească la Iaşi „pentru a sta de acum pînă la sfîrşitul zilelor sale împreună ou dînsa".

De la Comarnic, unde-şi petrecuse vara, îşi fulgerase Bibescu Vodă domneştile-i porunci :

Nunta se va face la Focşani, în ziua de 21 septembrie 1845. Episcopul de Buzău va sluji la cununie. Mariţica Văcărescu se va întoarce în ţară pe la Orşova, cu vaporul, mergînd apui pe Dunăre pînă la Brăila, unde va fi primită de boierii Alecu Filipescu şi Constantin Cornesou şi de cucoanele Zinca Fior eseu şi Elena Herescu. La graniţă va fi întîmpinată de însuşi fratele domnului, Ion Bibescu, şi de soţiia acestuia, cucoana Anicuţa.

Astfel se şi întîmplă. La Orşova „Prea înalta doamnă" fu primită de viitorii ei cumnaţi, precum şi de „autorităţile politice militare" care i se închinară. În toate celelalte porturi la fel pînă la Brăila, unde serbarea luă o înfăţişare de toit strălucită. Ea fu întîmpinată acolo

de întreaga garnizoană, infanterie şi cavalerie, ou drapel şi muzică, precum şi de toate autorităţile „politice, militare şi comerciale" rînduite în şiruri de câte doi de-a lungul malului Dunării. Cînd sosi vaporul austriac cu care venea doamna, „bărcile canoniere" traseră 51 de lovituri de tun, iar căpitanii tuturor celorlalte corăbii din port „înăl- ţară poviiionui" ! De pe vapor, primită cu tot alaiul acesta, Mariţica, mîndră ca Minerva, dar şi frumoasă ca Afroditâ, se urcă în careta domnească, escortată de un escadron de cavialerie, pe de lături, şi de guvernatorul oraşului, în faţă. Acasă la gazda unde trase erau postate santinele la toate intrările ; soldaţi la poartă şi la uşi ofiţeri. Seara, Brăila fu iluminată !

A doua zi, „l'illustre fiancee", după cum i se zicea Mariţicăi în „programul" francez al primirii, plecă de la Brăila la Rîmnicul-Sărat, unde, Ou acelaşi alai, fu primită de ispravnicul ţinutului şi de dorobanţii săi, apoi de acolo, unde făcu numai un mic popas, doamna plecă la Focşani. Cînd intră în oraş, sunară toate clopotele de la toate bisericile şi fură slobozite 21 de tunuri şi toată garnizoana îi prezintă armele şi se îmbulzea lumea pe străzi ca s-o vadă şi se urcau ştrengarii pe garduri şi-i aruncau flori !

Aceste se petreceau la 20 septembrie. Cu o zi înaiinte sosise şi vodă cu episcopul de Buzău, iar a doua zi, 21 septembrie, veniră de la Iaşi Mihai Vodă Sturza şi Smaranda doamna.

La cununie fură de faţă „toţi miniştrii în uniformă" infanteria şi cavaleria rînduită în faţa bisericii, artileria oare mai trase 101 de ghiulele, două muzici, zece popi, toat i boierimea ţinutală, toţi negustorii focşăneni şi prostime şi nepuiternici oit lumea. Pentru prostimea aceasta se întinse după slujbă o masă îmbelşugată „un ospăţ în piaţa mare", cu vin şi lăutari, de băură „mişeii", cum li se spunea pe atunci săracilor, pînă în dimineaţă. Iar voievozii Gheorghe şi Mihai cu doamnele lor Maria şi Smaranda, numai ce-şi muiară buzele în cupe de şampanie, şi apoi se despărţiră, întorcîndu-se Sturza la Iaşi şi Bibescu la Comarnic (moşia lui), unde urma să-şi petreacă cu frumoasa Mariţica o întârziată lună de miere.

În aceeaşi zi la Bucureşti, se făcu şi acolo din domnească poruncă trei ospeţe publice în trei pieţe publice : a Primăriei, a Sfintei Vineri şi a Amzei, cu cîte 1 500 de tacimuri fiecare. La Şosea, la Filaret şi la Cişrriigiu erau muzici, jocuri şi „petreceri obşteşti", iar seara focuri de artificii şi luminări la toate ferestrele din toate străzile. Un lucru numai a lipsit, în toată capitala ţării a lipsit : că la nici o biserică, nici dimineaţa, nici ziua, nici seara, n-a fost o singură slujbă în cinstea /celor de la Focşani. Mitropolitul oprise popimea să se roage pentru fericirea celor ce se căsătoriseră fără binecuvîntarea sa.

Dar „spiritualul" e stăpîn numai pe suflete şi în viaţa de apoi, iar pe trupuri şi pe pămînt e „temporalul" stăpîn. Aşa încît dommil acela Daşkoff despre care am mai vorbit, bătând din picior, şi alt domn Aristarchi, capuchihaia lui Bibescu la Constantinopol, veni din- tr-adins de pe malurile Bosforului pe ale Dimboviţei să-i spuie mitropolitului Neofit că felul său de a fi supărat şi pe vodă şi pe sultan, de stau ei şi se întreabă : „Nu cumva sfinţia ta crede poate că va avea sprijinul Angliei şi al Franţei ?", domnii aceştia, zicem, cu bătăi din picior, cu pumni pe masă şi cu vorbe de aceste ironice sau ameninţătoare, îl făcură pe Neofit Geanoglu să înţeleagă că vremile smereniei de la Canossa erau de mult trecute, iar pînă îi va da dumnezeu mitropolitului dreptate în cer, aici pe pămînt el îşi va pierde păstoricescul său scaun.

De la 4 octombrie încolo toate bisericile din Bucureşti au sunat de rugăciunile evlavioşilor preoţi care se înălţau către cer întru fericirea căsniciei lui Gheor- ghe Vodă Bibescu şi a Măriei doamnei.

Iar chestia cu Billecocq fu şi mai lată, fiindcă în povestea lui cea tristă, rolul cel mai trist l-a jucat Guizot :

întorşi la Bucureşti după vreo trei săptămîni de şedere la Comarnic, Gheorghe Vodă şi Mari a doamna începură să se poarte cu consulul Franţei într-un fel oare-l zăpăci. Il pofteau la masă îi şopteau vorbe dulci, îl lăudau şi—1 tămîiau, de nu mai ştia bietul om ce să mai zică. Alţii îi spuneau : „Păzeşte-te, cînd vrea unul să omoare un om, îl îmbrăţişară pînă îl înăbuşe". Dar nici

aşa ! Asta n-ar fi crezut-o Billecocq în ruptul capului. Pînă într-o zi primi de la Paris o scrisoare de la ministrul afacerilor străine (tot Guizot), care-i spunea cu vorbe dulcegi, că majestatea sa regele (Louis-Philippe) a hotărât să-l scoată din diplomaţie, înlocuindu-l La Bucureşti cu domnul Doré de Nion.

Plecând din ţară ân Franţa ân luna mai, pe Dunăre (1846), prin Pesta şi prin Viena, Billecocq sosi la Paris după 1 iunie, prezentîndu-se pe dată fostului său ministru pentru a-l întreba de ce a fost rechemat.

„Am luptat" zise el „ani în şir pentru binele ţării în care m-aţi trimis, precum şi pentru a înlocui influenţa rusească în Orient cu aceea franţuzească. Pentru ce mă daţi afară ? Linia mea de purtare n-a fost ea dreaptă !"

„Dreaptă, dreaptă, dreaptă !", răspunse Guizot supărat. „Şi ghiuleaua de tun merge pe o linie dreaptă !"

De unde se vede, că istoricul, diplomatul şi politicianul Guizot nu cunoştea fizica nici matematica, deoarece traiectoria ghiulelei e curbă nu dreaptă.

Acum, înainte de a arăta ce viaţă a dus Mariţica Bibesou din ziua cînd a fost doamnă şi pînă în ziua cînd n-a mai fost, să ne opnim o clipă asupra curţii lui Bibescu înainte de

căsătoria din septembrie 1845

.Mariţica Doamna, a doua nevastă a lui Gheorghe Bibescu, născută Văcărescu, măritată înîi cu Gr. Ghica).

Cele dintîi luni ale domniei sale le-a petrecut vodă împreună cu Joiţica doamna, din ianuarie la martie 1843. Pe urmă, izgonindu-şi din casă bolnava nevastă, care plecă la Vienla, el luă la curtea sa domnească pe ibovnica lui, care fiind încă măritată cu spătarul Costachi Ghica, fiind şi ea fostă cumnată de domn (a lui Grigore şi Alexandru Ghica) şi înrudită cu toată protipendada ţării, nu putea firește să se arate nicăieri, nici să primească pe nimeni, pînă nu va fi fost divorţată şi din nou măritată. Aşa încît, deşi locuia la curte, nu ieşea niciodată din apartamentul ei. Cînd i se întâmpla lui vodă să primească, de sfântul Gheorghe, onomastica lui, de anul nou sau de paşti, onorurile casei le făcea cumnata lui, Safta Ştirbey — viitoare doamnă şi ea. Legăturile dintre fraţii Bibescu şi Ştirbey erau, din pricina rivalităţii din trecutele alegeri, foarte şubrede ; în faţa lumii însă, de ochii ei, aceste simandicoase feţe trebuiau să pară a fi foarte unite, şi de aceea coana Safta era întotdeauna acolo, la curte, cînd se făceau primiri.

Cea dintîi mare serbare pe care a dat-o Bibescu în palatul său de cînd fusese ales domn, a fost 6 luni după învestitură, în iunie 1843, cu prilejul sosirii la Bucureşti a prinţului Albert al Prusiei, fratele regelui Fried- rioh-Wilhelm.

Acesta venea dintr-o călătorie de plăcere — Atena şi Constantinopol — şi întorcîndu-se prin Viena şi Dresda la Berlin, trecuse prin Bucureşti. S-a spus despre petrecerea lui în ţară fel de fel de lucruri, chiar că era menit să fie în curînd voievodul viitorului regat al Daciei. Parcă Bibescu, care credea că va domni pînă la moarte, iar după el va urma în scaunul „Basarabilor" fiul său Grigore Brâncoveanu, l-ar fi primit pe prinţul Albert cum l-a primit, dacă ar fi fost cu putinţă să fi mijit un astfel de gînd în mintea cuiva !

Crălasca sa mărire, **cum i s-a spus la Bucureşti prinţului Albert (Seine Konigliche Hochheit), sosi la Giurgiu în dimineaţa alei de 21 iunie. Intru întâmpinarea sa „afară din barieră" s-au dus spătarul Ghica (bărbatul Mariţicăi) şi polcovnicul Banov. „Dincoace de barieră" fu primit de Urdăreanu, directorul poliţiei, şi de Constantin Bibescu, vărul lui vodă, aghiotant domnesc. La ora 11 prinţul Albert se urcă într-o caretă poleită trasă de şase cai, avînd lîngă el pe consulul Prusiei în trăsură, alături de care umblau călări spătarul pe de o parte şi maiorul A. Popescu de cealaltă. În faţa şi în urma convoiului, cîte o jumătate de escadron de cavalerie. Astfel intră fratele regelui Prusiei în capitala lui vodă Gheorghe Bibescu.**

El fu dus întîi la „Palatul de Rezidenţie", adică la gazda ce i se alese. La ora 6 merse vodă *incognito* „să-l heretisească de bună venire", şi la 7 se duse Albert la curte, oficial. Prin urmare protocolul fusese următorul : întîi vodă la prinţ, dar pe ascunselea, şi pe urmă prinţul la vodă, dar în văzul tuturor. Jos, La capul scării, îl aşteptau toţi miniştrii în uniformă — ca pe Mariţica doamna mai tîrziu la Focşani — iar sus, pe treapta întîi, stătea domnitorul în mare uniformă de general rus (fără mantaua lui Mihai Viteazul). „În odaia pregătită" au stat ei împreună o jumăltate de ceas, şi pe urmă, urcîndu-se din nou în caretă, prinţul Alibert s-a d.us „la plimbare prin oraş" să vadă şi ell minunăţia cea de capitală a Ţării Româneşti. Seara a fost la palat „o masă strălucită" la care a cinat „crălasca sa mărire", dar despre care lipsesc amănuntele.

„De jurnă" la locuinţa prinţului erau căpitanul Nicolae Bibescu, alt văr de al lui vodă, şi mareşalul curţii, vicontele de Grammont. Aceştia, rămas moştenire de la generalul Kiseleff şi de la Alexandru Vodă Ghioa, îndeplinea la palat toate funcţiunile : mareşal, şef de miliţie, maître d'hotel. „Era", spune Billecocq, „un fel de renegat francez ,care luase titlul de viconte de Grammont, deşi se crede că este fiul bucătarului unui fost emigrat".

A doua zi, 22 iunie, prinţul Albert s-a mai dus dimineaţa la curte să facă o vizită, pe care Vodă Bibescu i-a întors-o seara la 7, sau, după graiul gazetăresc de

atunci, s-a dus să-i facă o „contra vizită" [33]. După amiază la ceasul unu, „crăiască sa mărire" a făcut un lucru de care au rămas toți bucureștenii uimiți : „s-a dus pe jos prin București, la plimbare prin tîrg, fără suită, numai cu Nicolae Bibesou, care era îmbrăcat civil; și pe toți îi heretisea, după obiceiul europenesc ! [34]. Așa ceva nu se mai văzuse în țară. Boierii nu umblau pe jos nici de la o casă pînă la cea de peste drum. Ei mergeau în trăsură sau călare ; picioarele erau făcute numai pentru gloată. Și apoi să mai și heretisești, în loc să fii here- tisit, și încă evropenește, ca bonjuriștii cei nebuni, care scoteau pălăria din cap în loc să se închine. Și-o fi spus bucureștenii anului 1843 că acolo în sălbateca cea de Prusie o fi fost toți oamenii într-o ureche, de vreme ce fratele regelui dădea astfel de pilde proasite.

Dar prințul Aibert nu se dusese prin oraș numai ca să se plimbe ; el mersese la cazarmă să vadă pe soldați și uniformele lor, la spital să vadă bolnavii și îngrijirile ce li se dau, la școală să vadă pe profesori și pe elevi. Știa omul „să se uite" și va dovedi că știa să și vadă.

Seara a fost „un bal strălucit la Barbu Știrbey" în palatul său de pe Podul Mogoșoaii, cel care mai este astăzi aidoma cum era pe atunci. Au venit acolo „toți consulii și o parte din boieri cu damele și demoazelele lor". „Măria sa vodă și crăiască sa mărire au sosit la ora 10, întîmpinați la ușa întîi de marele logofăt Barbu, iar la ușa a doua de dumneaei *logofeteasa Safta de Știrbey*, și îndată a început muzica". Saloanele erau gătite cu „gust și eleganță", bufetul era îmbelșugat, iar grădina atît de frumos luminată „încît semăna a farmec". Pianistul Leopold Mayer a cintat „din clavir" și domnișoara Karl, „din gură". Muzici erau două : a ștabului și lăutarii. „A fost una din petrecerile cele mai frumoase și mai rare ce s-a văzut vreodată în această țară" zice Vestitorul românesc.

În sfîrșit, a treia zi, 23 iunie, prințul Aibert părăsi Bucureștii, mergînd prin Brașov, Sibiu și Oradea, la Budapesta întîi și apoi la Viena și la Dresda. El sosi la Berlin abia pe la începutul lui septembrie, oînd, gin-

dindiu-se la frumoasele clipe petrecute la București — străinilor de atunci le plăcea foarte mult societatea românească — rugă pe fratele său regele Friedrich-Wilhelm să scrie lui Vodă Bibescu o scrisoare de mulțumire pentru felul cum fusese primit de el, trimițîn- du-i și o decorație.

Prințul Albert a mai venit o dată în țară, trei ani mai tîrziu în 1846, cînd a cunoscut-o atunci și pe Ma- ria doamna, de care a rămas atît de încintat, încît întors în Germania, a ținut o întreagă corespondență cu Bibesou, trimițîndu-i „mici daruri" pentru nevasta lui, probe „pentru echipamentul armatei", „memorii militare" și exprimîndu-i dorința de a veni și a treia oară în țară... ! de ochii cui ?

Amănuntele asupra vizitei prințului Albert la București din anul 1846 n-am putut găsi. Dar sîntem în măsură să publicăm aici două din scrisorile sale, deosebit de interesante :

Berlin, 30 septembrie 46

Prințul meu !

Amabila dumneavoastră scrisoare din 22 august, însoțită de încântătoarea surpriză a doamnei prințese, soția dumneavoastră, mi-a cauzat o extremă plăcere.

Nimic în lume nu face atîta bucurie ca dovada de a nu fi uitat persoanele care pe sînt dragi.

Vă rog să depuneți la picioarele doamnei nimicurile alăturate, pe care le-am ales în timpul șederii mele la Dresda.

Dorința mea oea mai vie, pe care sper s-o realizez mai devreme sau mai tîrziu, este de a vă prezenta personal, dumneavoastră și doamnei prințese mulțumirile mele.

În așteptare, vă rog să prezentați respectele mele doamnei și să primiți asigurarea respectului meu cel mai înalt.

Albert, prinț de Prusia

Alteței sale serenissime prințul Gheorghe Bibescu București

Prințul meu,

Cu foarte multă plăcere am folosit ocazia plecării domnului de Richthoven în calitate de consul general pe

lîngă alteţa voastră pentru a vă trimite cîteva eşantioane ale echipamentului armatei prusiene. Vă rog să le primiţi ca o neînsemnată dovadă a prieteniei mele şi ca amintire a recunoştinţei pe care o port bunăvoinţei cu care alteţa voastră m-a copleşit în timpul interesantei şi plăcutei mele şederi în ţările dumneavoastră.

Interesul pe care mi l-aţi arătat pentru instituţiile militare din ţara mea, m-au determinat să vă trimit un memoriu asupra organizării, forţei şi echipamentului armatei. Acest memoriu, care este departe de a fi complet, va fi poate în stare să dea alteţei voastre o privire generală suficientă pentru a vă determina să-mi faceţi cunoscute toate obiectele asupra cărora deslușiri mai amănunţite v-ar putea fi plăcute.

Primiţi, vă rog, asigurarea prieteniei mele sincere şi a întregii mele consideraţii.

Albert, prinţ de Prusia Berlin, 28 octombrie 1846.

În acelaşi an 1846, în decembrie, Bucureştii avură norocul să-l găzduiască pe tînărul dar pe atunci marele Franz Liszt. Venind din Ardeal, unde la Sibiu fusese fluierat de saşi, fiindcă cântase „Marşul lui Rákcczi" în loc de a cânta bucata cerută de nemţi („Erlkönig" al lui Schubert), el sosi în Ţara Românească enervat şi bolnav. Era întovărăşit de oonţii unguri Bethlen şi Taleky, de Parnay, secretarul acestui magnat, şi de împresarul său francez Belloni. Dar cum trecu graniţa, Liszt se înveseli. Rădvanele noastre cu gălăgioşii lor surugii, poştele unde se schimbau caii, hanurile unde petrecea nopţile, mămăliga, pelinul, ciubucele, jocul de cărţi, tarooul mai ales, care-i plăcea foarte mult, îl făcură să sosească la Bucureşti sănătos şi zîmbitor.

El fu găzduit la banul Mihai Ghica, fratele spătarului Costachi şi al foştilor voievozi (tatăl Dorei D'Istria), în oasa căruia cunoscu societatea bucureşteană, pe bătrânii boieri, pe bonjurişti, pe scriitori, pe patrioţi şi mai ales pe elegantele şi rafinatele femei, de care rămase încântat.

întîiul concert îl dădu în sala Momolo, la 22 decembrie, cu fantezii din Lucia de Lamermoor, Norma şi Puritanii, Tarantella de Rossini, o Mazurcă de Chopin şi Invitaţia la vals de Weber. Erau de faţă 300 de persoane

„din societatea înaltă" care l-au primit cu atîta căldură, încît „sufletul artistului s-a vărsat în toată sala şi inimile auditorilor au devenit clavirul, în care vibrau ca prin electrism sunetele ce se încorporase cu artistul" (Ziarele timpului).

După Crăciun Liszt dădu al doilea concert, tot în sala Momolo, iar la 1 ianuarie 1847, de Sîn Vasile, îl pofti vodă să Vie la palat. Aici a cîntat el întîia dată o improvizaţiune de melodii româneşti, care a stîrnit în boiereasca adunare un entuziasm de care marele artist fu mişcat "[5]. Mariţica Bibescu, care cînta şi ea puţin la pian, şi care în tot cazul trebuia să treacă drept o bună cunoscătoare într-ale muzicii, *deoarece era doamnă,* încercă în seara aceea să cucerească pe Liszt precum îl cucerise cu patru luni mai înainte pe prinţul Albert al Prusiei. Nu cunoaştem sfîrşitul povestei... Dar ştim despre doamna aceasta că era nu numai frumoasă, după cum o arată toate chipurile ei, şi nu numai deşteaptă şi ambiţioasă, dar şi deosebit de vanitoasă. Femeile acestea din mijlocul veacului trecut, fiindcă aveau o educaţie, nu numai o *polelală* după cum zic răuvoitorii, ci o desăvârşit de bună educaţie franceză, credeau că li se cuvine orice, nemaifiind în stare să-şi măsoare puterile, ceea oe e chestie de bun simţ şi nu de educaţie. Dar atunci cînd ajungeau a fi şi doamne?! Mariţica, cum s-ar zice, „era în stare de orice". Faţă de fratele regelui Prusiei se arătase doamnă a Ţării Româneşti, faţă de Liszt cunoscătoare şi ocrotitoare a muzicii, iar mai tîrziu, faţă de Grigore Alexandrescu, vru să facă pe dama medievală din vremea „Mimansăngeri- lor". Cel puţin aşa ne asigură Ion Ghica, de la care aflăm următoarele :

„Deşi Alexandrescu era în mare favoare la curtea lui vodă Bibescu, dar nici intriga nici linguşirea nu s-au putut apropia vreodată de dînsul. Vorbea tare, fără a-şi ascunde gîndurile şi credinţele" "[6].

„Odată, aflîndu-mă la Cîmpina, m-am dus să-l văd la Breaza (moşia lui vodă). Doamna Bibescu, aflînd că eram în odaie la Alexandrescu, a trimis de m-a poftit la masă. Prînzul a fost vesel; poetul, bine dispus, a po- vestit multe snoave ţărăneşti În oare vestitul Carcalechi,

ziaristul curții, juca rolul principal. Doamna, care-l asculta cu plăcere, îi zise :

— „Să vii să mănânci în toate zilele cu noi".

Apoi, întoroîndu-se către vodă, ou un ton poruncitor :

— „Numește-l poet al curții".

Poet al curții ! N-avem dreptate să zicem că era în stare de orice ? Al curții lui Bibescu, 50 de ani după Revoluția Franceză și un an înainte de pașopt!

Așa cum era, de fapt era simpatică această Maria a lui Bibescu, și cunoaștem despre ea mici povești care ți-o fac aproape dragă.

Ajunsă doamnă, ea nu putut uita toate neajunsurile pe care i le făcuseră bucureștencile pe cînd, ibovnică de voievod, trăia singură, părăsită și disprețuită în apartamentul ei din palatul domnesc. Mai tîrziu deci, după decembrie 1845, cînd începuseră boieroaicele să năvălească la curte pentru a se închina doamnei țării, ea nu vru să le mai primească. De bine de rău. din cînd în cînd, se arăta pe la serbări sau acorda și audiențe. Dar foarte rar. Și așa într-o zi, niște cucoane stăruind să fie numaidecât primite de măria sa doamna, Mariția, de pe divanul pe care stătea culcată, își aruncă papucul dlntr-o mișcare din picior tocmai în celălalt capăt al odăii, strigînd ca să fie auzită :

„Lui să i se închine !".

D-aia ziceam mai sus despre Mariția că era nervoasă ! Dar era și bună, și în chestie de dragoste mai ales, foarte înțelegătoare, după cum îndată vom vedea.

Câteva cuvinte acum despre domnițele lui Bibescu. Ele au fost de toate cinci : trei din căsătoria cu Zoe Brâncoveanu și anume Eliza, Catrina și Zoița, și două din căsătoria cu Maria Văcărescu, anume Maria și Elena. Aceste două din urmă fiind născute abia în vremurile de care vorbim aici, erau niște copile ale căror vieți, de altfel scurte, s-au desfășurat mai tîrziu. Însă cele trei dintîi, ale Joiței doamnei, erau cînd a ajuns tatăl lor domn, fete de măritat. Despre ele se cunosc cîteva amănunte interesante, pe oare le vom arăta mai la vale.

Am văzut că atunci cînd se hotărîse vodă Bibescu să dea administrația averii fostei sale neveste, și deci și

a ©opiilor ei, în mîini străine, el poruncise tutorilor să în-zestreze pe fiicele sale „ajunse la vîrsta de a fi mări-tate". De altfel, chiar înainte de a ajunge la această virstă, tatăl lor se gîndise să le căpătulască. De cum fu ales domn începu să umble vorba că Bibescu îşi căuta gineri.

Aşa în august 1843, cînd se întîlni cu Mihai Vodă Stürza la Galaţi, pentru a vorbi cu el despre întîmplă- rile din Balcani, Billecocq scria lui Guizot că : „muntenii şi moldovenii, aflaţi la Galaţi în timpul întrevederii celor doi domnitori, erau de părere că problema unei căsătorii între fiul prinţului Stürza (Dumitru) şi fata cea mai mare a prinţului Bibescu (Elisa) a fost discutată acolo".

Cincisprezece luni mai tîrziu, în noiembrie 1844, Bibescu şi Stürza se întîlniră din nou, la Focşani de data aceasta, oraş de graniţă care era jumătate în Muntenia şi jumătate în Moldova. Scopul întîlnirii era punerea la cale a desfiinţării vămilor dintre cele două principate, dar s-a vorbit şi de data aceasta, despre încuscriri între neamurile Bibeştilor şi al Sturzeştilor :

„Se consideră că cei doi principi, avînd unul doi fii şi celălalt două fiice de căsătorit, cu mari averi în aceste două ţări, s-ar putea să se pună chestiunea unei uniri între cele două familii domneşti", scria din nou Billecocq lui Guizot.

Bibescu şi Stürza se mai întîlniră încă de două ori, odată la Focşani la nunta din 1845 şi a doua oară la Bucureşti în 1846, cînd plecară împreună la Silistra întru întâmpinarea sultanului, după cum vom vedea mai jos. Se mai întâlniseră şi înainte, în 1834 la Iaşi, cînd fusese Gheorghe Bibescu să întovărăşeiască pe generalul Kiseleff la plecarea lui din ţară, ducîndu-l pînă la Un-gheni. Erau acum prieteni şi crezînd amîndoi că sînt domni pe viaţă şi că după dînşii vor urma fiii lor în scaunele principatelor, era deci firesc să fi dorit o încuscrire între neamurile lor. Dar încuscrirea n-a fost. În materie de căsătorie princiară am văzut mai sus că beizadea Dumitru Sturza era un ghinionist. Iar domniţa Eliza Bibescu era o fată încăpăţînată. Inima ei era dată şi femeia aceasta înţelegea să-şi facă viaţa ei, nu fericirea altora. Ceea ce, cu un tată ca autocratul Bibescu, nu era

lucru uşor. Adică ce uşor ? a fost un lucru cu neputinţă. Intîmplările ei sentimentale ar fi putut face subiectul unei tragi-comedii vrednică de un Vasile Alec- sandri.

S-o luăm deci cu binişorul.

În vremea aceea era în Bucureşti un consul al Marii Britanii, pe care-l chema Mister Colquhoun, om de aproape 40 de ani, neînsurat şi cu pretenţii de ame- ţitoare aristocraţie. Era, zicea el, coborîtor din vechii regi ai Scoţiei ! Aşa cum era, bătrîor, cam sărac, prost nu şi boier foarte, el plăcu domniţei Eliza. Şi ea lui, de altfel, că era micuţă, oacheşă şi „picantă". Nici nu se ştie hine cînd şi unde s-au putut ■ vedea, fiindcă, vorba lui Bille- cocq — tot el — Colquhoun „n-a putut întîlni în viaţa lui pe fetele lui Bibescu mai mult de 3 sau 4 ori în salonul tatălui lor, deoarece vodă *nu avea salon pentru nimeni*". Dar în sfîrşit, de trei-patru ori la curtea dom- nească şi cam tot de atîtea ori la consulatul Angliei, unde la serbări mersese vodă cu domniţele lui, au ajuns, se vede treaba, ca oamenii aceştia să se iubească. Se în- tîmplă să ajungă odată, dar încă de opt ! Şi pe urmă mai erau plimbările la şosea, iama în sania cu zurgălăi, vara în caretele cu arnăutul la spate. Acolo mai ales s-au întîlnit ei, scoţianul şi munteanca, în atmosfera ceia de „flirt", cînd se putea, pe şoptitele, spune multe lucruri şi dezvălui multe simţăminte.

Domniţa Eliza mai avea pe lîngă dînsa un fel de „doamnă de companie", o franceză foarte tinără şi ea, care alimenta focul, ducând bileţele, aducând altele inpoi înlesnind întâlnlrâ şi aşa mai departe, un fel de *subretă* ca în comediile lui Moliere. Cu ajutorul ei, al plimbărilor de la şosea şi al seratelor de la curte şi de la consulat, romanul de dragoste se desfăşurase în aşa fel, încît în toamna 1844 toată lumea îl cunoştea, afară de vodă firește „care nu bănuia nimic".

S-au găsit însă două persoane care şi-au luat sarcina să-l înştiinţeze, şi anume consulul Austriei, Timoni, îndemnat de altfel de Daşkoff, şi prinţesa Trubetzkoi, vară primară cu vodă.

Conspiraţiei Timoni-Daşkoff, care şi-au băgat nasul unde nu le fierbea oala, nu i se poate da altă tălmăcire decât că ei nu-l puteau suferi pe Corquhoun,

pe care de altmintrelea nu-l iubea nici unul din colegii lui. Cît despre vara domnului, ea avea un foarte puternic cuvînt de a împiedica o eventuală căsătorie între nepoata ei şi consulul Angliei. Şi anume următorul :

Oolquhoun, care trăia foarte retras, ţinea la dinsul în casă pe sora lui, doamna Vaucher, văduva unui elveţian, mort de curînd la Bucureşti. Acest Vaucher fusese în vremuri, în Rusia, întendentul, vechilul vestitului prinţ Trubetzkoi, cel implicat în conspiraţia din 1825 şi deportat în Siberia. Ba fusese chiar cu dinsul dincolo de Urali. Vara domnului era cumnata acestui Trubetzkoi şi-l cunoscuse pe Vaucher în Rusia pe cînd era un simplu administrator de moşie. „Ea povesteşte, celor ce vor s-o asculte, poziţia răposatului Vaucher în casa cumnatului său". Ca atare, cum ar fi putut domniţa Eliza să se mărîte cu un om care a fost cumnatul întendentului cumnatului mătuşei ? S-ar fi năruit tot ighemonicul Bibeştilor şi n-ar mai fi rămas nimic din voievodala *coroană* a Basaraba-Brânoo veni lor. Ziceau ei. Iar Colquhoun spunea că, fiind coborîtor din regii Scoţiei, i se pare lui că luind pe Eliza Bibescu cinstea era mai mult pentru ea, decât pentru el.

Acuma, toate aceste erau bune pentru gura lumii. Hotărîtoare era numai părerea lud vodă.

Cînd auzi el, pe la 25 noiembrie, de la vară-sa prinţesa Trubetzkoi şi de la domnul Timoni, austriacul, tot ce se urzise fără ştiinţa lui, îngălbeni de minie. Faţă de Colquhoun avu o purtare atît de aspră — să nu uităm că Bibescu se credea domn autocrat pe măsura ţarului Nicolae — încît începu să-l dușmănească ca şi pe Billecocq şi se spunea chiar că va cere „rechemarea lui". Iar faţă de fiică-sa Eliza se purta ca un „pater familias" cu drepturile pe care i le îngăduiau instituţiunile lui Justinian. Vom vedea îndată pînă unde a mers credinţa ce avea în drepturile ce i le acordau aceste perimate legi.

Deocamdată, după vreo 2—3 zile de chibzuială, şi cu ajutorul guvernantei franceze pe care o mitui, el hotărî, decretă, că domniţa Eliza se va mărita, dar repede-re- pede, ou Ion Filipescu, fiul marelui Alecu Filipescu- Vulpe.

Uimirea fu obștească și printre boierii țării și printre consulii străini. Nu de alta, căci Filipeștii erau fără îndoială boieri mai mari și mai vechi dedt Bibeștii, dar tocmai acest Ion era copil din flori, înfiat numai de tatăl său, care nu fusese niciodată însurat. Și atunci, dacă această căsătorie era cu putință, de ce n-ar fi fost cealaltă cu Colquhoun ?

Dar poruncile domnilor autocrați se execută, nu se comentează.

Greșeala domniței Eliza fu necunoașterea zicătoarei de mai sus. Ea, încăpățînată cum era, vru să oomenteze : „De ce Filipescu și nu Colquhoun ? Eu îl iubesc pe scoțian, pe dînsul îl vreu, ou dînsul mă voi mărita".

Drept răspuns, vodă o pălmui și o trase de păr. .. da, da, o pălmui și o trase de păr, așa prin odăile palatului, de cozile părului

Această pitorească scenă se petrecu pe la 25 noiembrie. La 3 decembrie se săvîrșea cununia domniței Eliza cu Ion Filipescu într-una din încăperile curții, fiind de față numai vodă, nunii și cîteva rude mai apropiate.

La 6 decembrie, mare bal la palat de sfîntul Nicolae — așa era obiceiul, fiindcă de sfîntul Nicolae era ziua țarului. Portretul acestuia, mărime naturală, era așezat în sala tronului, în fund, acoperind scaunul voievodal. La propriu deci o perdea și la figurat nici una !

La serbarea aceea toți ochii erau pironiți ba asupra consulului Angliei, ba asupra domniței Elizei. Se spusese despre ea că ar fi vrut să se omoare, iar acum se aștepta lumea s-o vadă făcind deodată un scandal, acolo, în fața tuturor, fiindcă era fata, zice-se, „foarte exaltată". Dar nu se petrecea nimic, decât că Colquhoun veni la bal fără *să salute pe vodă,* și apoi, așezîndu-se într-un colț al salonului pe un divan, începu să vorbească în șoapte cu domnița Catrina, sora mai mică a miresei. Vodă trimise răspuns fetei sale să sie scoale îndată de acolo, căci altfel o dă afară din bal.

Fata aceasta, mult mai cuminte și mai ascultătoare decît soră-sa, se duce deci în altă odaie unde-i pierdem urmele pînă peste un an și jumătate, cînd o întîmpinăm deodată pe cale de a se logodi și ea cu

acelaşi beizadea Dumitru Sturza, pe care soră-sa Eliza nu-l voise din pricina unui englez pe care nu l-a putut căpăta de bărbat.

Romanul Catrinei e interesant şi el, deşi e mai scurt — doar o scenă prinsă în treacăt şi povestită apoi din gură în gură pînă azi.

Am văzut că voievozii Sturza şi Ribescu, întîlnindu-se de mai multe ori, la Iaşi, la Galaţi şi la Focşani, se făcură acum prieteni, fiind chiar în corespondenţă împreună. în primăvara anului 1846 ei se văzură din nou, la Bucureşti de data aceasta.

Sultanul Abdul-Medgid, care mai făcuse o călătorie pe Dunăre acum cîţiva ani ; venea iar să se plimbe prin raialele sale, poruncind vasalilor lui din vecinătate să se întrunească cu toţii la Rusciuc pentru a i se închina — cu toţii, adică : Mihai Sturza al Moldovei, Gheorghe Bi- bescu al Munteniei şi Caragheorghevici al Sîrbiei. El însuşi nu trecea niciodată dincoace pe Dunăre, trebuiau vasalii să treacă dincolo.

Bibescu ceru atît lui Sturza cît şi lui Caragheorghevici să vină la Bucureşti spre a porni de acolo împreună spre Giurgiu (vom vedea de ce). Mai veniseră de altfel în capitala Ţării Româneşti o întreagă misiune de străini, întruniţi acolo spre a pleca toţi împreună să „prezinte sultanului la Rusciuc omagiile lor". Aceştia erau : un general rus din partea ţarului,, prinţul Lichtenstein din partea împăratului Austriei, conţii Zichy şi Paffy din partea Ungariei şi a Ardealului, precum şi tînărul conte de Monte-Nuovo, fiul contelui de Neipperg şi arhiducesei Maria Luisa, fosta .împărăteasă a Franţei (nevasta lui Napoleon I). Ce căuta aceasta la noi, nu se ştie, dar e interesant să aflăm că fiul Măriei Luisei a fost în România. Toţi aceştia, împreună cu Sturza sosiră la Bucureşti pe la sfîrşitul lui aprilie 1846. Numai Garagheorghevici nu voi să vie, fiindcă el zicea că fiind un om simplu şi sărac, nu se putea împăca cu voievozii munteni şi moldoveni şi cu luxul pe care-l desfăşurau ei.

Mihai Vodă Sturza care nu era nici simplu, nici sărac, fu dimpotrivă încântat să-şi desfăşoare fastul. El veni cu amîndoi fiii săi, beizadelele Dumitru şi Gri- gore, şi fură găzduiţi tustrei chiar la curtea domnească, în

palatul lui vodă Bibesou. Locuind acum sub acelaşi acoperiş, beizadelele moldovene şi domniţele muntence se putură 'cunoaşte mai de aproape. Din fetele lui vodă, cea mai mare, Eliza, nu mai era de măritat, deoarece era acum nevasta lui Ion Filipescu. Cea mai mică, Zoiţa, era încă o fetiţă de vreo cincisprezece ani ; nu o băga nimeni în seamă. Cea mijlocie, Catrina, de vreo 17 ani, frumuşică, vioale şi cuminte, plăcu lui beizadea Dumitru. Se hotărî deci s-o ceară în căsătorie şi se făcu chiar, acolo la curte, -un fel de logodnă cu totul intimă, rămînînd ca schimbul de verige să aibă loc abia după ce se vor fi întors voievozii de la Rusciuc, unde urma sultanul să sosească pe la 30 april. Dar se trecu şi toată frumoasa lună mai şi împăratul semilunei încă nu se arătase pe makinile spumegîndei Dunări. În timpul acesta, fiind mai bine de o lună zilnic împreună, logodnicii avură timp să se cunoască. Ceea ce fu în paguba lui beizadea Dumitru.

În sfîrşit, pe la 1 iunie, voievozii porniră cu toţi ceilalţi prinţi şi conţi după ei, fiindcă Li se trimisese răspuns că padişahul a sosit la Vama. Beizadelele lui Sturza merseră şi ele. Iar la Bucureşti rămăseseră domniţele lui Bibescu.

Şi aşa, într-o zi, se întîmplă la curte, dintr-un nimic, deznodămîntul unei comedii care ar fi putut fi o dramă

Mariţica doamna stătea în iatacul ei, într-o dimineaţă, la oglindă să se pieptene. Cum erau vremile pe atunci, cucoanele mari dar mai vîrtos doamnele aveau cînd „îşi făceau toaleta" o sumedenie de cameriste care o ajutau să se îmbrace. Una, la dreapta, îi poleia unghiile, alta la stîngă, îi încondeia sprîncenele, iar în spate stătea în ziua aceea fiica ei vitregă, domniţa Catrina, ou pieptenele de fildeş în mînă pe care-l trecea prin părul mătăsos şi negru al maştihăi sale.

Şi cum stătea aşa, Mariţioa doamna pe scaun urmărind cu privirea ba unghiile ei, ba văpseaua sprîncenelor, deodată zări în oglindă chipul domniţei care o pieptăna. Şi văzu că frumoşii ei ochi erau plînşi.

Mirată, o întrebă :

—■ „Ce ai tu, Catrino ? Te doare ceva ?".

Fata nu răspunse. Doamna se întoarse şi se uită la ea.

— „Dar ce ai, Catrino ? de ce-ţi sînt ochii roşii ?".

— „Măria ta" răspunse domniţa „n-aş fi vrut să vorbesc. Dar dacă e măria ta atît de bună de vrea să ştie de ce-mi sînt ochii plînşi, apoi să spun măriei tale că-mi sînt ochii plînşi fiindcă îmi este inima amară. Căci beizadea Dumitru îmi este nesuferit. E roş la păr, pistrui la faţă şi la suflet posomorit. Şi nu-l pot iubi şi sînt nenorocită".

—„Atît?" răspunse doamna. „Lasă, dragă, că voi drege eu ce-au vrut alţii să strice. Şi fii pe pace, dacă nu-ţi place, n-o să4 iei".

Iată de ce spuneam eu, orice ar fi zis lumea pe atunci despre Mariţica, doamna cea ambiţioasă, vanitoasă şi nervoasă, — ea era totuşi o femeie bună şi deosebit de simpatică. Fiindcă, de cum s-a întors bărbatul ei de la Ruseiuc cu Mihalachi vodă şi cu beizadelele sale, a stat de capul lui să strice logodna, care s-a şi stricat.

Domniţa Catrina s-a măritat curând după aceea cu un ales al inimii ei, Ion Florescu, viitor general şi om politic; iar beizadea Dumitru a luat pe o rudă de a lui din Moldova , după cum mai înainte am văzut.

Martoră a micii povestiri de mai sus a rămas marea oglindă de argint a Mariţicăi doamnei, cu toate lucruşoa- relie de primprejur, pieptene, perie, foarfece, degetare. Ele se află astăzi toate la prinţesa Marta Bibescu, scriitoarea.

Daoă-i rugase Bibescu pe Sturza şi pe Caragheorghe- vici să vie la Bucureşti pentru a pleca toţi trei împreună la Rusciuc, înseamnă că trebuia să fi avut el cuvintele sale pentru aceasta. Domnul Munteniei, ca şi colegul său din Moldova de altfel, era un om inteligent şi energic. În orice acţiune a lui s-a sprijinit numai pe consulul rus, Daşkoff. Cu ajutorul acestuia a închis Obşteasca Adunare în 1843 şi apoi a dizolvat-o în 1845, cu ajutorul lui a obţinut rechemarea lui Billecocq, şi c.l. Dar el ştia foarte bine că Poarta, nesimţindu-se destul de tare pentru a se împotrivi cererilor Petrogradului,

dacă, pe de-o parte, de cîte ori i se cerea să facă voia lui Bibesou, o făcea, pe de altă parte ea nu putea decît să-l urască pe domnul acesta care, sprijinindu-se pe protectoratul rusesc, obținea întotdeauna ce voia într^o țară care la urma uimei nu era decît vasala Turciei. Cunoscînid deci Bi- bescu simțămintele Porții față de dînsul îi fu frică să nu cumva să vrea sultanul să se răzbune pe el, umi- lindu-l în ziua când va merge la Rusoiuc să i se închine. Acesta era motivul pentru care domnul Munteniei ar fi vrut să se înfățișeze padișahului avînd pe voievodul Moldovei de-a dreapta și pe al Sîrbiei de-a stînga, plecind de la București la Rusciuc tustrei împreună ca un bloc de oameni hotărîți să arate semilunei că pe viitor nu se va mai putea nesocoti spiritul de solidaritate între niște țări ale căror legături de vasalitate față de Poartă deveniseră foarte șubrede.

Sturza a înțeles lucrul acesta, iar Caragheorghevici, nu — sau n-a vrut să-l înțeleagă. Așa încît domnii Țărilor Dunărene sosind la Rusciuc pe la Giurgiu și cel al Sîrbiei pe Dunăre, ^solidaritatea" la care visaseră cei doi dintîi fu spulberată, iar planul sultanului ușurat. E de altfel puțin probabil ca marele padișah să se fi fost lăsat intimidat de jocul vasalilor săi.

În tot cazul lucrurile se petrecură întocmai cum le fusese voievozilor noștri frică. Ce deosebire între pri- mirea aceasta și cea de la Silistra, cu cîțiva ani în urmă ! „Cu fe.-.ul în cap, pe jos, prin noroi și ploaie, cu brațele încrucișate, cu ochii la pămînt", astfel au mers de data aceasta Mihai Vodă Sturza și Gheorghe Vodă Bi- bescu să sărute mina sultanului.

Lecția a fost pentru domnul Munteniei destul de aspră, pentru a4 face să mai scadă din ifosurile și în- drăznelile lui, ajungînd lucrurile chiar, doi ani mai tîr- ziu, la silnicul său act de abdicare.

Istoria Revoluției din 1848 nu-și are locul aici. Am văzut la domnia lui Mihalachi Sturza, că rău închegată, ea a fost în Moldova ușor înăbușită. În Muntenia însă mișcarea din 48 a dus la o adevărată revoluție, împotriva căreia Bibescu nu s-a putut apăra.

După Proclamaţia de la Islaz, după arderea Regulamentului Organic şi după mişcările de stradă din Bucureşti, armata fiind nehotărîtă şi vodă nepuitîndu-se bizui pe ea, abdicarea lui se impunea de la sine.

La 14 iunie, Gheorghe Vodă BibeScu părăsi Ţara Românească şi tronul Basaraba-Brâncovenilor, luînd cu el peste hotare pe iubita lui doamnă Mariţica, cea care nu s-a putut aşadar bucura de măririle domniei decît numai doi ani şi jumătate.

De altfel nici de viaţă nu s-a putut bucura multă vreme această femeie frumoasă foarte, ambiţioasă tare şi mult mai bună decît s-a crezut. Plecată cu bărbatul ei la Viena şi de acolo, mai tîrziu, la Paris, unde au locuit mai mulţi ani, ea muri prin 1860, de cancer, în capitala Franţei.

În 1872 muri şi vodă Gheorghe Bibescu, tot la Paris, într-un accident de trăsură, cu capul sfărîmat de gratiile gardului de la Tuilleries.

Joiţica doamna, întîia nevastă a lui Bibescu, a trăit dimpotrivă foarte bătrînă.

Pentru a o înţelege pe ea, va trebui mai întîi s-o cunoaştem pe mătuşa şi mama ei adoptivă, cea care a crescut-o şi în vinele căreia curgea acelaşi sînge — băneasa Safta Brâncoveanu.

Născută la Iaşi în anul 1776 Safta, fata lui Toader şi a Elizabetei Balş, fusese crescută cu o deosebită îngrijire „învăţând mai multe limbi evropiene, iară mai cu seamă în limba elinică au fost unică din sexul său, în veacul său şi în naţia sa". În lunga ei viaţă, scrisorile pe care le va scrie vor fi toate greceşti. Era bună, credincioasă, iar „talentele de care era înzestrată, atît în privirea sufletească, cît şi cea firească, o puneau mai presus decît multe alte fiice ale boierimii Moldovei". Astfel fiinid fata „model de toate zilele, în toată privirea la toate fiicele naţiei române" era şi firesc că nu putea face decît cea mai strălucită căsătorie, însoţindu-se cu tînărul ban Grigore din Ţara Românească, „căci familii mari şi domneşti şi boiereşti are patria din mila lui dumnezeu destule, dar nici mai slăvită, nici mai veche n-are decît pe a Basarabilor, care mai pe urmă s-a numit a Brânoovenilor".

Avea, în 1793 cînd făcu nunta, numai 17 ani. Ajunse deci la Bucureşti, o copilă desţărată, care se topea de dorul Moldovei ei, pe care n-o va uita nliciodată.

Zestrea ei fusese mare, dar numai în juvaiere, scule şi bani. Moşii nu i se dădură, fiindcă se ducea peste hotare şi pentru că era şi soţul ei atît de bogat, încît nu mai avea nevoie de pămînturi în Moldova.

Căsnicia a fost din cele mai fericite, căci banul Grigore era un om deosebit de, cumsecade, bun, blînd, deştept, harnic, cu carte multă şi patriot foarte. Cînd izbucni războiul din 1806, banul Grigore Brânooveanu se mută cu toată casa lui din Bucureşti la Braşov. Il întovărăşiră acolo băneasa Safta, nevastă-sa, şi părinţii lui amîndoi, Manolachi şi Zoiţa Brâncoveanu (o moldoveancă şi ea, născută Sturza), precum şi surorile sale Elena Cantacu- zino şi Mărioara Băleanu, cu copiii lor.

Acolo la Braşov rămaseră ei şase ani, pînă la sfîr- şitul războiului în 1812. Acolo se stinse, de bătrînețe, socrul coanei Săfticăi, Manjolaahi Brâncoveanu, şi, de boală, cumnată-sa Elena Cantacuzino, care fuseseră în- gropaţi în biserica neuniţilor de la Şchei.

întorşi la Bucureşti sub vodă Caradja, ei nu putură rămîne în ţară decît 9 ani, căci întâmplările Eteriei îi alungară din nou peste hotar. „în împrejurările tragice îîn oare se găseşte ţara în momentul de faţă" scria banul Grigore pe grecește „nemaiputînd îndura jalnicele evenimente ce s-au îngrămădit peste noi, am scăpat iarăşi ou toată familia în acest oraş al Braşovului, unde s-a întâmplat şi moartea preaiubitei mele rnaice Zoiţa, care a fost îngropată în acelaşi mormînt al răposatului meu tată".

Băneasa Safta avea acum, în 1821 patruzeci şi cinci de ani. Simţea că îmbătrâneşte şi nu se putea mângâia, mei ea nici bărbatul ei, că-şi vor da într-o zi obştescul sfîrşit fără să aibă copii, cărora să le lase moştenire numele şi averea neamului brâncovenesc. De aceea adusese ea, încă la Bucureşti fiind, pe micuţa ei nepoată de la Iaşi, Joiţica, fiica sur orei sale Gatrina Mavroioordat, pentru a-i ţine de urît, mingiindu-i

singurătatea. La Braşov o luară cu ei şi după cîţiva ani de şedere împreună, bătrânii simţiră că nu se mai pot despărţi de dânsa. Urmă deci. acolo la Braşov, înfierea copilei, în martie 1824, despre care s-a vorbit mai sus.

Xn iarna lui 1825 banul Grigore, băneasa Safta şi tânăra Joiţica se întorceau în sfârşât la Bucureşti, fiindcă neînţelegerile dintre Grigore vodă Ghica şi boierii fugari luaseră o întorsătură care le îngăduiră repatrierea. Aici, foarte curând, o măritară pe copila lor cu postelnicul Gheorghe Bibetscu, iar cele ce-au urmat, şi din vina cui, mai sus au fost arătate.

Cînd se arătară întîile semne ale boalei Joiţicăi — din pricina unei lehuzii sau nu se ştie de ce — banul Grigore mai trăia. Însă puţină vreme după aceea îşi dete şi el obştescul sfîrşit, la 65 de ani, în 1832, aprilie 26, într-o miercure spre joi, la un ceas din noapte „după boala cu zăcere peste 20 de zile, şi s-au îngropat la mînăstirea sfântului Gheorghe Nou din Bucureşti, cu mare alai şi cinste şi cheltuială îndestulă". Episcopul Argeşului Chir Ilarion ţinu o cuvântare în faţa raclei încă descoperită a fostului ban : „Închisu-s^au gura cea izvoritoare de dulceaţa cuvântului şi frumos vorbitoare ! Închisu-s-au ochii cei pătrunzători de adevăr ! Ingbeţat-au picioarele, care în calea vieţii cei fără prihană umblau în legea domnului şi în căile poruncilor lui ! Ce, dar, să facem noi ? Să plîngem pentru paguba ce ne pricinuieşte despărţirea lui de trup, sau să ne bucurăm împreună cu sufletul lui cel nemuritor pentru viaţa cena dobîndit-o el acum ?...".

În alaiul acesta, descris de Eliade cu un mare lux de amănunte, o aflăm pe biata coana Safta, într-o caretă după dric, „în braţele prietenelor sale, nemişcată, mută, deznădăjduită, cu ochii rătăciţi şi aţintiţi să nu piarză din vedere pe soţul său...".

Apoi, cam la 6 săptămâni după înmormîntare, mai aflăm şi o scrisoare de la ea către mitropolitul Venia- min al Moldovei (8 iunie 1832), în care biata văduvă, cu fiiască plecăciune şi adâncă evlavie închinîndu-se, sărută blagoslovita dreaptă a prea sfinţiei sale, şi-i spunea frumos şi trist :

„Amar mie, prea sfinte părinte, că sabia ascuțită a pătruns ticălosul meu suflet, despărțindu-mă de prea iubitul meu soț... întristare mare foarte și nespusă obidă m-au cuprins încît nu pot afla mîngîiere, căci amărîta durere a cuprins creștetul meu. Ce, dar, rămâne să fac, ticăloasa ?"

Sărmana femeie ! Mîngîierea și-a căutat-o în cuvîn- tul lui dumnezeu, și trăgînd-o din nou pămîntul Moldovei, s-a dus acolo să-și îngroape durerea și să se închine, de zi de noapte, la sfintele icoane din vechea mînăstire a Văratecului, departe în munții Neamțului.

Dar și acolo, ce viață a mai dus ! Dezbrăcîndu-se de toate, dăruind tot ce are, moșiile rămase de la bărbatul ei, banii și juvaierele de zestre, argintul pe care l^a topit pentru a face odoare mînăstirii — de rămăsese numai „cu 12 lingurițe, pentru dulceață" — nimic nu-i folosi, și-i tot venea, în fundul acela de țară, veste proastă peste știre rea ! Boala Joiței se înăsprea, bărbatul ei o înșela... și mai trebui pe urmă să afle că, ajuns domn, ginerele ei îi alungase fata din casă și din țară.

Atunci, în august 1843, deși își făcuse diata de cinci ani, Shimonahia Safta mai așterne odată pe hîrtie „ultimele ea dorinți", oare încep ou vorbele :

„Mișcată de dragostea mea de mamă, am socotit că înainte de sfîrșitul meu să împlinesc predarea averii ce am dat iubitei noastre fiice Zoița... și cum din juvaiere nu mi-a mai rămas nici o verigă, pentru că le-am dat toate după cum mi-a poruncit sufletul meu ; argintăria toată cîtă am aivut-o, am topit-o și am făcut vase ce le-am dăruit mînăstirei..." de aceea, în afară de toate moșiile din Muntenia date Joiței de zestre sau lăsate prin diatele ei și a banului Grigore, ea, îi mai lasă acum *„o besactea"*, pecetluită cu pecetea ei „pe care, după încetarea mea din viață, s-o deschidă ctitorii bisericii domnița Bălașa și să dea cele ce sînt înăuntru prea iubitei mele fiice adoptive Zoi ța".

În 1845 o găsim pe bătrîna călugăriță alergînd la Iași să-și vadă fata întoarsă din străinătate și vrînd să rămînă acolo „pînă la sfîrșitul zilelor ei" ca s-o caute. Dar cum Joița doamna nu rămase în Moldova decît pînă

după revoluția din 1848, întorcîndu-se apoi, după abdicarea lui Bibescu la București pe lîngă copiii ei, Safta Brân- coveanu se întoarse la Varatec, la măicuțele și la icoanele ei.

De acolo, mereu cu grija tuturor, o mai aflăm dăruind moșia Mogoșoaia, fostă a lui Constantin Vodă Brâncо- veanu, nepoților ei de fată, beizadelele lui Bibescu, la 27 april 1849. Dar cum moșia aceasta fusese prin diata ei lăsată Joiței, pentru a o despăgubi acum pe ea, îi mai dăruiește la 26 ianuarie 1850, 400 de galbeni împărătești. Și, deși tot spunea că nu mai are nimic, încă foarte puțină vreme înainte de moarte, la 8 august 1857, o mai aflăm dăruind mînăstirii Vărateo moșiile Osica și Vlă- dulenii din Romanați. Iar ucenicelor sale le lasă tot ce are în casă, „în chiliile ei", mobile, scoarțe, rochii „fiindcă m-au slujit și cu dragoste m-au căutat la toate bolile mele". Tot lor le lasă și casa făcută cu cheltuiala el la Văratec, iar cînd simte că i se apropie sfîrșitul, roagă pe soră-sa Prohiriția, *pe dulcea ei soră Prohiriția,* o roagă stăruitor „să nu lase să mă îngroape în mormîntul mamei mele" — care fusese și ea călugăriță la Văratec — „ci afară în curtea bisericii, unde nu este apă".

Săraea ! Cîteva zile mai tîrziu, se stinge, cum s-ar topi o luminare, iar la mormîntul ei, afară în curte unde nu este apă, Neofit Scriban, în odăjdii, spune lucruri atît de frumoase :

„ . .. Pentru ca mai bine să ne încredințăm de adevăratul suflef al răposatei, să ne fie iertat oa să intrăm aici puțin în casa sa și să cercetăm viața ei, cea ascunsă de lume. Pentru că în viața casnică a oamenilor virtuoși se pot afla mai multe și mai adevărate fapte, decît în viața lor cea publică... Văzut-ați cîndva vreo fărădelege în oasa ei ? Fost-ați cîndva năcăjiți de fumurile sale, precum alții pățesc pe la cei mari ? Vă primea ca pe niște ființe în veci menite ca să slujească poftele cele rele ale unui stăpîn, precum adesea fac stăpânii cei fără de dumnezeu cu slugile și cu supușii lor ?. .. Sau răposata, dimpotrivă, împlinea în ascunsul

cămării sale faptele milostenii şi ale îndurării, neştiind stânga ce face dreapta, ca o mamă blîndă făcătoare de bine, iubitoare de oameni ?.. .".

Fata ei, Joiţica doamna, era atunci la Bucureşti, şi bolnavă fiind, n-au lăsat-o copiii să se ducă la înrnormîntarea maicei sale adoptive. Decît s-au întrunit ei, împreună cu epitropii Joiţicăi, la spitalul Brânoovenesc, august în 29 de zile, ca să deschidă testamentul, să vadă fiecare ce şi cît i-a rămas (prin diferite „besactele", căci încolo moşiile erau toate împărţite de mai înainte) şi apoi să se puie pe trai, cheltuind ce alţii au strîns, după cum merg lucrurile întotdeauna şi pretutindeni.

Copiii aceştia, foarte numeroşi, s-au purtat deosebit de bine cu nenorocita lor mamă, care a trăit însă mai mult decît aproape ei toţi. A avut, biata, soarta cea mai de plîns, căci nu se poate spune de dînsa că boala ei, nebunia ei circulară şi blîndă, ar fi făcut din ea o fiinţă nesimţitoare. Dimpotrivă, o scrisoare datată din 1877 şi trimisă din Bucureşti fiului ei beizadea Gheorgbe Bi- bescu la Viena, o arată, puţin confuză în scris, dar bună, iubitoare, plină de grijă pentru copii, nurori, nepoţi.

Joiţica doamna, pe care o vedem iscălind după divorţ „Zoé B. B." adică Basaraib-Brâncoveanu, şi-a petrecut lungii ei ani de boală fie la Breaza, la moşia fetei e

iEliza Filipescu, fie la Bucureşti în îngrijirea măicuţelor de pe la mînăstirile de primprejur. A murit în vîrstă de 87 de ani, în strada Manea Brutaru, în anul 1892. E îngropată la biserica domniţa Bălaşa, pe stînga, în faţa mormîntului domniţei Bălaşa Brâncoveanu, fata lui Constantin Vodă. Pe mormîntul ei de marmoră se poate vedea o cruce, o pernă pe care e aşezată o coroană domnească şi o inscripţie : Zoe *Doamna Princesă de Valahia 1805—1892.* '

NOTE EXPLICATIVE

1. Alexandru Ipsilanti, frămîntat de mîndre gînduri, dar care n-a fost la înălţimea situaţiei, mai era şi înconjurat de tovarăşi, din care o parte s-au dovedit a fi nişte nemernici. Printre aceştia din urmă fruntea o ţinea Pendedeca. Şi tocmai pe el, după pornirea peste Milcov a „armatelor eteriste", tocmai Pe grecul acesta, om fără inteligenţă, fără cultură, fără caracter şi fără suflet, găsise cu cale Ipsilanti să-l lase mai mare peste Moldova.

2. C. Sion : Arhondologia Moldovei, p. 216.

3. C. Sion, ibid.

4. C. Sion, ibid.

5. C. D. Aricescu : Istoria Revoluţiei Române de la 1821. Craiova 1874, p. 304.

6. N. Iorga : Istoria Poporului Românesc, voi. IV, p. 48.

7. Neculai Costin : Letopiseţul Ţării Moldovei în M. Kogăl- niceanu II, p. 8 (Ed. II-a, Bucureşti, 1872). Ştefan Petriceicu era socrul lui Ilie Sturza.

8. Manolachi Drăghici : Istoria Moldovei pe timp de 500 de ani (Iaşi, 1857), p. 165.

9. Manolachi Drăghici, ibid.

10. Arhivele Statului Iaşi, tr. 1775, op. 2023, dos. 1025, fila 5.

11. Răspunsul sfatului tării la scrisoarea din 1804 trimisă de boierii liberali lui Const. Vodă Moruzi pentru a-i cere reforme ameninţînd cu răscoala ţărănească (vezi în D. V. Bar- novski : Originele Democraţiei Române).

12. N. Iorga : Istoria Românilor prin Călători, voi. III, p. 143.

13. De Moriolles era ocrotitul contesei Braniska, venit în Moldova cu bărbatul acesteia spre a vedea armata lui Prozo- rowski.

14. D. C. Moruzi : Curtea Domnească din Iaşi, capitolul : Podul Verde, p.p. 455 urm.

15. T. T. Burada : Istoria teatrului în Moldova (Iaşi, 1915), voi. I, pagina 330.

16. N. Iorga : Studii şi Documente, voi. XXI, p. 450.
17. D. C. Moruzi, ibid., p. 42.
18. Ibid. p. 43.
19. Hugot lui Chateaubriand, în Hurmuzachi XVI, p. 1139.
20. Manolachi Drăghici, o.p., P. 169.
21. Era fiul lui Gheorghe Tăutu şi nepotul lui Ion Tăutu, vornicul care întovărăşise pe Ioniţă Sturza la Constantinopol. A fost trimis mai tirziu şi el secretar de-al lui beizadea Nico- lachi la Poartă şi muri acolo, pe malurile Bosforului, „de dragoste" la virsta de 30 de ani (1828). E cunoscut mai ales ca redactor al *Constituţiei* de la 13 sept. 1822.
22. Manolachi Drăghici, o.c.p. 171.
23. Pah. C. Sion : Arhondologia Moldovei, p.p. 214 şi 305.
24. Ibid., p. 248.
25. C. I. Karadja : Un dosar de porunci de la Ion Sandu Sturza, p. 7.
26.,Pah. C. Sion, o.c.p. 172. Croitorii greci trebuie să fi fost pe atunci la modă. Ioniţă Sturza a adus şi el unul din Constantinopol, pe vestitul Andricu (Ibid., p. 179).
27. Von Miltitz lui Friedriche-Wilhelm, în N. Iorga : Acte şi Fragmente, II, p. 664.
28. Reprezentantul Porţii la Iaşi.
29. Hurmuzachi, XVI, p. 1173.
30. Hurmuzachi, XVI, p. 1173.
31. Botoşani, oraş domnesc, au fost din vechime „apanajul" doamnei, adică venitul acestui oraş se vărsa în vistieria ei.
32. M. Drăghici, o.c. II, p. 167.
33. Cuvîntarea lui vodă e dată aproape cuvînt cu cuvînt, căci Manolache Drăghici a copiat-o de la Ion Tăutu, care era secretarul lui vodă, pînă a nu se duce la Ţarigrad.
34. M. Drăghici, a.c. II, p. 173.
35. N. Iorga: Studii şi Documente XXI, p. 268 urm. „Un proces al lui Ion Sandu Sturza Vodă, ca mazil".
36. „Albina Românească" din 5 februarie 1842.
37. Dosarul Societăţii Ocrotirei Orfanilor de Război, Iaşi, l.c., fila 20.
38. N. A. Bogdan : Oraşul Iaşi, p. 217.
39. Dumitrachi Ghica a avut trei neveste: pe domniţa Eu- frosina Caragea, pe Maria Văcărescu şi pe Elena Razu.
40. Alexandru Vodă era văr de-al doilea cu Grigore Vodă. Fata lui Ruxanda doamna, soacra lui Grigore, venea nepoată ginerului ei — iar Maria era strănepoată soţului ei.
41. Oglu înseamnă fiu, iar Tinghir este *Tanger,* oraşul din Africa de unde era Agob originar.

42. Von Kupfer către regele Prusiei, în N. Iorga : Acte şi Fragmente, II, p. 720.

43. Felix Colson spune că un turist englez ar fi făcut din aventurile lui beizadea Costachi un roman, (p. 242). Această carte n-a ajuns pînă la noi.

44. Tot ce urmează e luat după Ion Ghica : „Un bal la Curte în 1827", în „Scrieri IV", p. 363 urm., (Bucureşti, 1915).

45. Cucoanele aceste se purtau legate la cap cu turban de tulpan împănat cu stele de diamant, rochii de mătasă sau de mar [elin sau de poplină, mîneci cu bufanturi şi ciupag scurt după moda „Imperiului". Iar jupînesele mai în vîrstă păstrau încă fesul alb, legat cu testemei cu bibiluri, paftale de aur bătute în pietre scumpe, şi cu şal în spate (Ion Ghica : „Un bal la Curte", l.c., p. 369—70). Cît despre boieri, dacă erau tineri se îmbrăcau după moda de la Viena sau de la Paris, iar dacă erau bătrîni, cu ciacşiri roşii cu meşi, papuci sau cizme galbene de meşină, din acele cu botul ascuţit, întors în sus şi fără toc. An- terele erau de ghermeşit, de cîtarie, calemcheriu, cutnie, selimie sau sevai; brîul din şal de Indii, scurteica îmblănită (iarnă şi vară) cu pacea de samur, de singeap sau de cacom, iar pe deasupra giubea de postav, sau, la sărbători, biniş. La alaiuri, veliţii boieri purtau pe cap gugiuman de samur cu fundul de postav roş — vara, feregea, şi iarna, contoş (Ion Ghica : Scrisori, Bălţăreşul, p. 501). Numai vodă şi beizadele purtau fund alb la gugiuman. Iar la zile mari, domnul îmbrăca „cabanita", cea care-i fusese dată la Silistra odată cu tuiurile — cabaniţa, un fel de contoş cu ceaprazuri de fir şi cu parfiruri de samur.

Să mai arătăm aici că doamnei i se mai spunea pe greceşte : *Kera.* Fetele lui vodă erau „domnite", surorile „cuconiţe", iar celelalte rude, parte femeiască „duduce". (Ion Ghica : Amintiri, p. 400).

46. Felix Colson l.c. pretinde că samavolniciile erau făcute de însuşi Alexandru Vodă, care ar fi întrebuinţat toată domneasca lui înfluenţă pentru a hotărî Divanul să despoaie pe acele minore de dania tatălui lor. Dar lucrul acesta nu-l putem crede, fiindcă atunci n-ar fi încercat el însuşi, după înmormin- tarea lui Grigore Vodă, să împace pe fraţi cu surorile lor. Şi de altfel nici nu stătea în firea acestui om să facă atare treabă. Dar nu trebuie uitat că Felix Colson era perceptorul copiilor şi prietenul lui Filipescu, şi că acolo în casă a auzit despre Ghi- culeşti şi îndeosebi despre Alexandru Vodă tot răul pe care-l spune, fără sfială şi fără control, în curtea sa.

47. Beizadeaua Grigore impune această sarcină copiilor săi, în caz că ar muri el înaintea creditorului.

48. Ne-am permis a înlocui în traducerea lui Francudi cîteva neologisme prea barbare, dar încolo n-am putut schimba stilul său, necunoscînd originalul actului.

49. Traducerea sună : „ . .. pentru maniera conduitei sale !".

50. Firește că traducerea sună : „mai capabil și mai onest".

51. Ei merseră pînă a-i propune lui Mihai Sturza al Moldovei domnia Munteniei (A. D. Xenopol, o.c., VI, p. 153 și Ion Ghica, Scrisori, p. 239 urm.).

52. Amănuntele în Regnault, în Vaillant, în Xenopol, în Iorga, în toți cei ce au scris despre această chestiune.

53. Col. Lăcusteanu, o.c., p.p. 94—98. (Turcul era Savet Effendi, nu Chiamil Bey, vezi Hurmuzachi, XVII, p. 904).

54. V. I. Ghica, o.c., p. 173. Vorbele aceste au fost spuse de fostul voievod în prezența nepoatei sale Alexandrina Ghica.

55. Pînă la vîrsta de 90 de ani.

56. Iordachi Rosetti Roznovanu era fratele Ecaterinei doamnei a lui Ioniță Vodă Sturza și tatăl acelui Nicolae Roznovanu, care va fi al treilea soț al vestitei Marghioliței Ghica, despre care am vorbit. Valii îl descrie în felul următor : „Nul prin facultățile sale morale și intelectuale, fără talent, fără carte, fără creștere și ale cărui merite le datora doar nașterii sale, bogățiilor sale, memoriei sale, precum și obișnuinței în trebile vistieriei, pe care nu era de altfel în stare să le ducă singur, deși printr-însele s-a îmbogățit".

57. Paharnicul C. Sion : Arhondologia Moldovei, p. 299. Gri- gore Pletosul, boierit în 1806, s-a poreclit mai tîrziu Plitos. Feciorul său Ion, însurat cu fata agăi Tzigara, a fost aghiotantul lui Mihai Vodă Sturza, iar fata lui, Elena, măritată cu Iorgu Hartulari, a lăsat niște amintiri pasionante, publicate în Convorbiri literare, anul 1927.

58. Ibid., p. 335. încă în 1818 a mai fost o afecere, nu bine deslușită, cu un anume Constantin Papazoglu, pentru care scrie Mihai Sturza Consulului von Pini, intervenind să i se aducă mamei sale cuvenitele reparații împotriva unei „injurioase inculpații" făcută de acel „calomniator" de Papazoglu. Vezi în Al. A. C. Sturza, o.c., p. 294—295.

59. Radu Rosetti: Amintiri, III, p.p. 211—213. Autorul ne asigură că ține amănuntele de la însăși Coana Săftica, pe care a cunoscut-o foarte bătrînă.

60. E o credință generală că Mihai Vodă Sturdza a fost numit domn pe viață, pe care biograful său, Al. Sturza, o confirmă dar aceasta este o eroare deoarece art. 2 din

Constituția de la Petersburg sună clar că viitorii domni vor fi numiți de comun acord și numai de data aceasta „Numai de data aceasta" înseamnă că data viitoare ei vor fi *aleși,* precum a și fost în Muntenia Gh. Bibescu. Ca atare Sturza și Ghica au fost numiți fără termen, dar nu pe viață. Ba Onciul (Din Istoria românilor, p. 104) scrie chiar că ei au fost „numiți pe 7 ani", ceea ce nu este exact. Vezi și Iorga : Istoria Poporului Român, IV, p. 62).

61. Buletinul Oficial al Moldovei din 12 iulie 1834.

62. .Eufrosina Asaki era sora Ermionei, care va fi nevasta lui Edgar Quinet.

63. „Albina Moldovei", din 10 noiembrie 1884. Toate amănuntele de mai sus. și de mai jos, serbările, primirile etc., sînt luate fie din Albina lui Asaki, fie din Buletinul Oficial.

64. Vaillant : La Roumanie, III, p. 448. Era soția marelui logofăt Constantin Sturdza de la Ruginoasa, văr de-al doilea cu Mihai Vodă și primul său ministru în timpul domniei acestuia.

65. Demidorf : Voyage dans la Russie meridionale et la Crimée par la Hongrie, la Valachié et la Moldavie (Paris, 1840).

66. Dumitrachi Gane, agă, era străbunul autorului acestor rînduri.

67. Sion spune : „spre a definde intrarea asediatorilor". A definde nu știm ce înseamnă. Vrut-a autorul să spuie *défendre* = a opri, sau se *défendre* a se apăra ? Toate aceste necuviincioase neologisme au fost înlocuite de mine cu vorbe românești.

68. Rose Pompon în Amintirile ei și Nicolae Soutzo în „Memorii", p. 139 istorisesc faptele într-un fel deosebit. Dar rela- țiunile oficiale ale consulului Franței ni se par, firește, cele mai vrednice de crezare.

69. Manolachi Drăghici : Istoria Moldovei pe timp de 500 de ani (Iași, 1857), II, p.p. 203—206.

70. Gh. Ungureanu : Mănăstirea Hengului sau Buhalnița (Iași, 1931) și „Mănăstirea Pionul sau Schitul Hangu și ruinele palatului cnejilor Cantacuzino" (Piatra Neamț, 1934). Din aceste două excelente broșuri sînt culese aceste știri. „Unele din aceste întîmplări", spune Gh. Ungureanu (p. 19), „stau la baza frumoasei povestiri a lui Al. Dumas fiul : *„Strigoiul Carpaților".* Ele trebuiesc totuși mai bine controlate, căci datele din legendele lui Gh. Ungureanu nu se potrivesc cu acele din Kotzebue.

71. Radu Rosetti, o.c., III, p. 150, tălmăcește această poreclă într-un fel pe care nu-l putem crede, anume că lui i se părea că-i cîntă un cocoș în burtă și că doftorii ar fi fost nevoiți să-l adoarmă pentru a simula o operație, arătîndu-

i apoi un cocoș viu pe care îl făcură să creadă că i l-a scos din pîntece. Alecu Balș era frate cu Costachi, bărbatul domniței Elena Hangerli (cel care fusese la Sculeni să primească pe Rochechouard).

72. Ghiculeștii sînt Macedoneni.

73. Radu Rosetti în „Amintiri" istorisește această cununie într-un fel cu totul altul. Dar noi dăm crezare „Memoriilor" lui Roze Pompon.

74. Napoleon III a fost proclamat împărat în decembrie 1852, iar aceste se petreceau prin primăvara acelui an.

75. Fondatorul bibliotecii și capelei române din Paris, cunoscut mai tîrziu la București sub numele de Popa Vârnav.

76. Din Gh. Sion : Proză, p.p. 3—53 am luat toată această istorisire.

77. M. Kogălniceanu : Dezrobirea Țiganilor etc. (A.A.R. 1891), p. 18.

78. E situat în Seine et Oise, la 3 km. de Melun și la 40 km. de Paris.

79. Joc de cuvinte : „Prințesa de apă".

80. Relații orale de la Prințesa Marta Bibescu, — dar dacă este în adevăr știut că Vodă Bibescu s-a născut în 1804, apoi o nouă invazie a lui Pasvanoglu din acel an nu este cunoscută.

81. El mai fusese la Brașov cu părinții, nevasta și surorile sale în timpul războiului ruso-turc din 1806—1812. Dorothea Benkendorff, prințesă de Lieven, nevasta fostului ambasador rus (la Berlin și la Londra) generalul de Lieven. Ea avea la Paris, unde a și murit în 1857, un salon renumit, iar influența ei asupra lui Guizot era de notorietate publică. A lăsat fragmentul de Memorii și o importantă corespondență

.85. „Vestitorul Românesc" din 22 iunie 1843 şi urm., din care am luat toată primirea Prinţului Albert la Bucureşti.

84. *A heretisi* însemna deci a saluta, a se închina, dar şi a face vizită.

85. O. Beu : Franz Liszt în ţara noastră (Sibiu), p. 12—18. Cîteva zile mai tîrziu Liszt pleacă la Iaşi, unde-şi dădu primul concert la 18 ianuarie 1847 în salonul lui Alecu Balş, transformat în sală de concert. A mai cîntat apoi la Teatrul Nou, şi în februarie la Vasile Alecsandri la Mircești, unde avu loc vestita lui întîlnire cu Barbu Lăutarul.

E vorba de Grigore Alexandrescu, poetul.

C U P R I N S

Cap. I. Ecaterina Doamna a lui Ion Sandu Sturza . . 5

Cap. II. Nevestele lui Grigore D. Ghica Voievod. Domniţa Maria Hangerli şi Eufrosina Săvescu . . . 4 8

Cap. III. Alexandru Vodă Ghica şi 'contesa Van Suchteln 86

Cap. IV. Mihai Vodă Sturza şi nevestele sale . . . 107

Cap. V. Mama, nevestele şi fetele lui Grigore Vodă Gyca al Moldovei .....
.....196

Cap. VI. Nevestele lui Gheorghe Vodă Bibescu. Joiţica Brăncoveanu-Mavrocordat şi Mariţica Văcărescu- Ghica
. 27

9Redactor : VASILE ŞUVAIALA Tehnoredactor : CONST. PETR.ESCU
Apărut 1973. Format 54X84/16. Coli de tipar 21. Tiraj : 66.800 ex.
EDITURA JUNIMEA PALATUL CULTURII ROMANIA

Tiparul executat la Întreprinderea poligrafică Iaşi
cd. 341
EDITURA JUNIMEA IAŞI
LEI 12